

การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางจริยศาสตร์
ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกับศาสนาฮินดู

พระมหาจรัส เขมไซโต (บุคดาพงษ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

**A Comparative Study of Ethical Conception
of Theravāda Buddhism and Hinduism**

Phramaha Chamras Khemajoto [Buddapong]

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

For the Degree of Master of Arts

Department of Buddhism and Philosophy

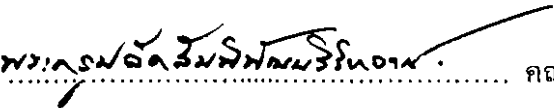
Graduate School

Mahamakut Buddhist University

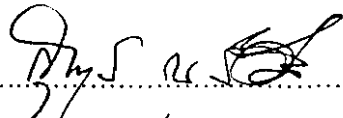
2002

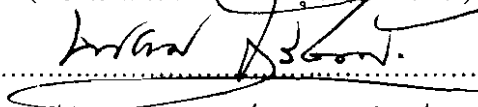
หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางจริยศาสตร์
ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกับศาสนาฮินดู
ชื่อนักศึกษา : พระมหาจรัส เขมโฆโต (บุคดาพงษ์)
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรหม ศรีวงศ์ ศน.บ., M.A.
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : รองศาสตราจารย์ สุเชาว์ พลอยชุม ศน.บ., M.A.
ปีการศึกษา : ๒๕๕๕

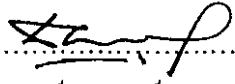
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.

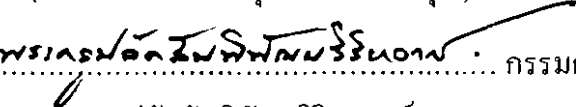
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

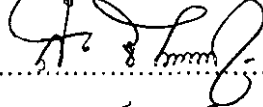
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ฌ รังษี)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรหม ศรีวงศ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ สุเชาว์ พลอยชุม)

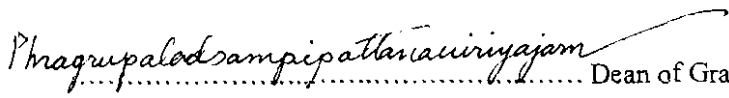
..... กรรมการ
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

..... กรรมการ
(พระครูสมุห์ ดร. สุกิจ สมจิตโต)

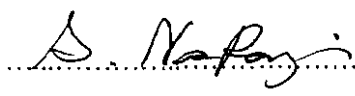
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

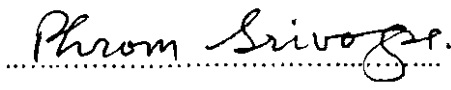
Thesis Title : **A Comparative Study of Ethical Conception
of Theravāda Buddhism and Hinduism**
Student's Name : **Phramaha Chamras Khemajoto [Buddapong]**
Department : **Buddhism and Philosophy**
Thesis Advisor : **Assist. Prof. Phrom Srivongse, B.A., M.A.**
Thesis Co-Advisor : **Assoc. Prof. Suchao Ploychum, B.A., M.A.**
Academic Year : **2002**

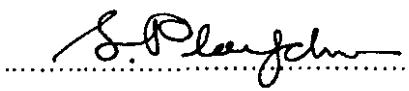
Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

 Dean of Graduate school
 [Ven. Phrakrupaladsampipattanavirigajam]

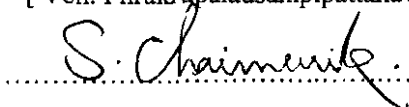
Thesis Committee

 Chairman
 [Assoc. Prof. Dr. Sunthorn Na-Rangsi]

 Advisor
 [Assist. Prof. Phrom Srivongse]

 Co-Advisor
 [Assoc. Prof. Suchao Ploychum]

 Member
 [Ven. Phrakrupaladsampipattanavirigajam]

 Member
 [Ven. Dr. Sukit Samacitto]

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางจริยศาสตร์ ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกับศาสนาฮินดู
ชื่อนักศึกษา	:	พระมหาจรัส เขมโฆโต (บุคดาพงษ์)
สาขาวิชา	:	พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	:	ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรหม ศรีวงศ์ ศน.บ., M.A.
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	:	รองศาสตราจารย์สุเชาว์ พลอยชุม ศน.บ., M.A.
ปีการศึกษา	:	พ.ศ. ๒๕๔๕

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อเปรียบเทียบแนวคิดทางจริยศาสตร์ระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาฮินดู โดยมุ่งศึกษาถึงประเด็นด้านจริยศาสตร์ที่เป็นกระบวนการเพื่อพัฒนาชีวิต และความประพฤติกของบุคคลทางด้านจริยศาสตร์ ด้วยการศึกษาประเด็นสำคัญ ๖ ประการคือ พื้นฐานทางจริยศาสตร์ แนวคิดเรื่องความดี-ความชั่ว ขอบเขตทางจริยศาสตร์ เป้าหมายของชีวิต ประเภททางจริยศาสตร์ และเกณฑ์การตัดสินความดี-ความชั่ว ตามทัศนะแห่งหลักจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

การศึกษาวิจัยทำให้ได้ความชัดเจนว่า หลักคำสอนทางจริยศาสตร์แห่งศาสนาทั้ง ๒ มุ่งให้มนุษยชาติดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามคัลลลงแห่งหลักจริยธรรมและศีลธรรม ผลการศึกษาวิจัยพบว่า หลักคำสอนทางจริยศาสตร์ของศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็มุ่งให้ผู้ปฏิบัติบรรลุเป้าหมายสำคัญทางจริยศาสตร์ ๒ ประการ คือ

๑. เป้าหมายขั้นพื้นฐาน อันเป็นมาตรการที่คอยกำกับ หรือควบคุมพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมแสดงออกโดยผ่านทางกาย วาจา และใจ ด้วยการยึดมั่นตามหลักธรรม บทบัญญัติทางศาสนาอย่างเคร่งครัด

๒. เป้าหมายขั้นสูงสุด อันเป็นการดำเนินชีวิตตามหลักจริยศาสตร์ เพื่อบรรลุถึงจุดหมายขั้นสูงสุดของชีวิต อันเป็นประโยชน์สูงสุดตามอุดมคติแห่งศาสนาทั้งสอง คือการบรรลุโมกษะ และการบรรลุนิพพาน

หลักคำสอนด้านจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ มีทั้งส่วนที่มีความแตกต่างและมีทั้งส่วนที่มีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งมักก่อให้เกิดปัญหาและความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนต่อผู้นับถือและผู้ปฏิบัติทั่วไป

Thesis Title : **A Comparative Study of Ethical Conception
of Theravāda Buddhism and Hinduism**

Student's Name : **Phramaha Chamras Khemajoto [Buddapong]**

Department : **Buddhism and Philosophy**

Thesis Advisor : **Assist. Prof. Phrom Srivongse, B.A., M.A.**

Thesis Co-Advisor : **Assoc. Prof. Suchao Ploychum, B.A., M.A.**

Academic Year : **2002**

Abstract

The purpose of this research is to study comparatively the opinions on ethics between Buddhism and Hinduism aiming at the ethical doctrines which are reckoned as the procedure to develop lives and behaviours of human beings in the ethical aspect by studying the six principles, i.e. the ethical basis, the concepts of bad and good, the scope of ethics, goal of life, the kinds of ethics, and criteria of judging good and bad according to the ethical principles of both religions.

The ethical principles of these two religions teach human beings to behave themselves according to the principles of ethics and morals. The result of study and research makes us understand that the ethical principles of those two religions aim at making the practitioners of fair two important and ethical goals; i.e.

๑. The primary aim reckoned as the criterion of religion to advise or control the people's behaviours in society through their bodies, speeches and minds. They have to adhering strictly to the religious rules and formulas.

๒. The highest goal reckoned as the ethical ways of life leading to the highest life, to the highest benefit, according to the ideal of both religions that is to say, Moksha and Nibbana

In the ethical doctrines of both religions, there are both differences and similarities which cause some problems and misunderstandings to the general adheres and practitioners.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จได้ด้วยดีด้วยความช่วยเหลือและด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากผู้มีอุปการคุณหลาย ๆ ท่าน โดยเฉพาะคณาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการและประสบการณ์ความรู้ ด้านศาสนาและปรัชญาแก่ผู้วิจัยในการศึกษาครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ณ รัชนี ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรหม ศรีวงศ์ และรองศาสตราจารย์ สุเชาว์ พลอยชุม อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้ให้ความกรุณาเป็นอย่างดียิ่งแก่ผู้วิจัยในการให้คำปรึกษา และได้ช่วยชี้แนะแนวทางตลอดทั้งได้ตรวจสอบ แก้ไข ในการเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ด้วยดีเสมอมา

กราบขอบพระคุณ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระครูสมุห์ ดร. สุกิจ สมจิตโต ที่ได้เมตตาตรวจสอบแก้ไข รูปแบบและรูปเล่ม จนทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์

กราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณพระสุทธิสารโสภณ (สายัณห์ ปญฺญาวชิโร) เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน ขอบพระคุณพระมหาอุบล ดิग्ฆปญฺโญ เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด พระมหาหมื่นวินทร์ ปุริสุตฺตโม อาจารย์อุทัย กมลศิลป์ และอาจารย์เวชยันต์ แก้วพวง ที่ได้เอื้อเฟื้อช่วยเหลือในการค้นคว้าข้อมูล และจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์

เจริญพรขอบคุณ พราหมณ์บัณฑิตวิทยากร สุกุล ที่ได้สละเวลาอ่านและให้คำปรึกษาด้านศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และห้องสมุดอาศรมวัฒนธรรมไทย-ภารตะที่ได้ถวายความสะดวกในการศึกษาและค้นคว้าในการหาข้อมูลในครั้งนี้

ขอบคุณ เพื่อน ๆ รุ่น ๕ ตลอดถึงทุก ๆ ท่าน ที่ไม่ได้เอ่ยนามไว้ในที่นี้ที่ทำให้กำลังใจ ขอกราบขอบพระคุณ พระศรีรัชมงคลเมธี และอนุโมทนาขอบคุณ คุณป้าชวนพิศ ชูอาคม พร้อมครอบครัว ที่ได้ให้ความเอ็นดูและความห่วงใยแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา พร้อมทั้งได้ถวายเป็นการช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ในการจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์เล่มนี้จนสำเร็จ

ด้วยเจตนาแห่งความงามด้านจริยศาสตร์แห่งศาสนาทั้ง ๒ และด้วยคุณประโยชน์ใด ๆ แห่งความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาแด่พระพุทธศาสนา คุณของบิดา มารดา ผู้บังเกิดเกล้า และคุณแห่งครูอาจารย์ ผู้เป็นเสมือนประทีปแห่งชีวิต

พระมหาจรัส เขมไชโต (นุดคาพงษ์)

สารบัญย่อ

ตำราที่ผู้วิจัยใช้เพื่อศึกษาค้นคว้า ตามหลักคำสอนในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท สำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ภาษาบาลี อักษรไทย ในการอ้างอิงและได้ใช้ชื่อย่อของคัมภีร์ในการอ้างอิง ซึ่งชื่อย่อของคัมภีร์เหล่านั้น มีค่าเต็ม ดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม		
วิ. ม.	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	
วิ. จุลล.	วินัยปิฎก	จุลลวรรค	
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	สูตรคัมภีร์
ม. มุ.	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	สูตรคัมภีร์
ม. ม.	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	สูตรคัมภีร์
ม. อุ.	มัชฌิมนิกาย	อุปรปัณณาสก์	สูตรคัมภีร์
ส. ส.	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	สูตรคัมภีร์
ส. นิ.	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	สูตรคัมภีร์
อจ. เอก.	อังกุตตรนิกาย	เอกนิบาต	สูตรคัมภีร์
อจ. ทก.	อังกุตตรนิกาย	ทกนิบาต	สูตรคัมภีร์
อจ. ติก.	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	สูตรคัมภีร์
อจ. จตุกก.	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	สูตรคัมภีร์
อจ. ปญจก.	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	สูตรคัมภีร์
อจ. ฉก.	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	สูตรคัมภีร์
ขุ. ธ.	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	สูตรคัมภีร์
ขุ. ชา.	ขุททกนิกาย	ชาดก	สูตรคัมภีร์

สำหรับตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์ ผู้วิจัยใช้แบบ ๓ ตอน คือ เลขเล่ม เลขข้อ และเลขหน้า เช่น ขุ. ชา. ๒๗ / ๗๑๓ / ๑๖๓ หมายถึง ขุททกนิกาย ชาดก สูตรคัมภีร์ เล่มที่ ๒๗ ข้อที่ ๗๑๓ และหน้าที่ ๑๖๓.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ข)
กิตติกรรมประกาศ	(ค)
สารบัญคำย่อ	(ง)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๒
๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๓
บทที่ ๒ แนวคิดทางจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา	๔
๒.๑ พื้นฐานทางจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา	๔
๑. หลักกรรม	๔
๒. หลักสังสารวัฏ	๑๒
๓. เรื่องจิตตามแนวพุทธศาสนา	๑๔
๔. หลักไตรลักษณ์	๑๘
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความดี-ความชั่วในพุทธศาสนา	๒๐
๒.๒.๑ ความหมายความดี-ความชั่ว	๒๐
๒.๒.๒ ธรรมชาติความดี-ความชั่ว	๒๕
๒.๒.๓ ลักษณะความดี-ความชั่ว	๒๖
๒.๓ ขอบเขตของจริยศาสตร์แนวพุทธศาสนา	๓๑
๒.๔ เป้าหมายของชีวิตแนวพุทธจริยศาสตร์	๓๓
๒.๔.๑ ทฤษฎีมมิกัตตะ : ประโยชน์ในปัจจุบัน	๓๓

๒.๔.๒ สัมปรายกัตตะ : ประโยชน์ในเบื้องต้น	๓๔
๒.๔.๓ ปริมัตตะ : ประโยชน์สูงสุด	๓๖
๒.๕ ประเภทจริยศาสตร์แนวพุทธศาสนา	๓๖
๒.๕.๑ จริยศาสตร์ขั้นต้น	๓๗
๒.๕.๒ จริยศาสตร์ขั้นกลาง	๔๗
๒.๕.๓ จริยศาสตร์ขั้นสูง	๔๘
๒.๖ เกณฑ์ตัดสินความดี-ความชั่วในพุทธศาสนา	๕๒
๒.๖.๑ เกณฑ์ตัดสินหลัก	๕๒
๒.๖.๒ เกณฑ์ตัดสินรอง	๕๕
บทที่ ๓ แนวความคิดทางจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู	๕๖
๓.๑ พื้นฐานทางจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู	๕๖
๑. กฎแห่งกรรม	๖๐
๒. กฎของจักรวาล	๖๕
๓. กฎของศีลธรรม	๗๑
๔. กฎแห่งสังสารวัฏ	๗๒
๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความดี-ความชั่วในจริยศาสตร์ฮินดู	๗๔
๓.๒.๑ ความหมายของความดี - ความชั่ว	๗๕
๓.๒.๒ ธรรมชาติความดี - ความชั่ว	๗๗
๓.๒.๓ ลักษณะของความดี - ความชั่ว	๗๘
๓.๓ ขอบเขตจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู	๘๑
๓.๔ จุดหมายของจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู	๘๓
๓.๔.๑ จุดหมายขั้นพื้นฐาน	๘๔
๓.๔.๒ จุดหมายขั้นสูงสุด	๘๗
๓.๕ ประเภทจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู	๘๘
๓.๕.๑ สำหรับปัจเจกบุคคล	๘๐
๓.๕.๒ สำหรับบุคคลทั่วไป	๘๖
๓.๖ เกณฑ์ตัดสินความดี-ความชั่ว	๘๘

๓.๖.๑ เกณฑ์ตัดสินใหญ่	๑๐๑
๓.๖.๒ เกณฑ์ตัดสินย่อย	๑๐๒

บทที่ ๔ วิเคราะห์และเปรียบเทียบ ๑๐๕

๔.๑ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง	
หลักพื้นฐานทางจริยศาสตร์	๑๐๕
๔.๒ ข้อวิจารณ์ : หลักพื้นฐานทางจริยศาสตร์	๑๑๗
๔.๓ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง	
ประเด็นแนวคิดเกี่ยวกับความดี-ความชั่ว	๑๑๘
๔.๔ ข้อวิจารณ์ : แนวคิดทางจริยศาสตร์	๑๒๔
๔.๕ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง	
ขอบเขตของจริยศาสตร์	๑๒๕
๔.๖ ข้อวิจารณ์ : ขอบเขตทางจริยศาสตร์	๑๒๖
๔.๗ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง	
เป้าหมายของชีวิตตามหลักจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒	๑๒๖
๔.๘ ข้อวิจารณ์ : เป้าหมายทางจริยศาสตร์	๑๓๑
๔.๙ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง	
ประเภทแห่งจริยศาสตร์	๑๓๒
๔.๑๐ ข้อวิจารณ์ : ประเภทแห่งจริยศาสตร์	๑๓๖
๔.๑๑ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง	
เกณฑ์ตัดสินความดี-ความชั่ว	๑๓๗
๔.๑๒ ข้อวิจารณ์ : เกณฑ์ตัดสินความดี-ความชั่ว	๑๓๘

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ๑๓๙

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๙
๕.๒ ผลจากการศึกษาสรุปได้ ๒ ลักษณะ	๑๔๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๕

บรรณานุกรม	๑๕๐
------------------	-----

ประวัติผู้วิจัย	๑๕๔
-----------------------	-----

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พื้นฐานของศาสนาทุกศาสนาย่อมมีทั้งหลักคำสอนที่เป็นพิธีกรรมและคำสอนที่เป็นหลักจริยศาสตร์ที่มนุษย์สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติต่อสภาพสังคมที่ตนอยู่ร่วม โดยมุ่งเน้นความเป็นเอกภาพในสังคมนั้น ๆ ซึ่งมีจุดหมายและวิธีการที่แตกต่างกัน เพราะเหตุนี้ทุกศาสนาจึงถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อวิถีของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขก็เพราะการประพฤติปฏิบัติต่อกันและกันด้วยการมีคุณธรรมจริยธรรม และอาศัยหลักธรรมคำสอนในศาสนานั้น ๆ เป็นแนวทางในการปฏิบัติสืบ ๆ ต่อกันมา

การศึกษาเรื่องจริยศาสตร์ในทางศาสนา ถือได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในสังคมมากที่สุดทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อมจากที่เคยปรากฏมาในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เพราะจริยศาสตร์นั้นก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมได้ ด้วยว่าศาสนาในโลกนี้มีมากทั้งที่เป็นศาสนาที่ไม่มีคนนับถือแล้วและศาสนาที่ยังมีคนนับถืออยู่ ศาสนาทั้ง ๒ ที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในที่นี้คือ ศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา ซึ่งถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำหรับศาสนาฮินดู [Hinduism] นั้น เกิดขึ้นเมื่อประมาณ ๑๐๐๐ ปี ก่อนพุทธศักราช หรือประมาณ ๑๕๔๓ ปี ก่อนคริสตศักราช ส่วนพุทธศาสนา [Buddhism] นั้น เกิดประมาณ ๔๕ ปี ก่อนพุทธศักราช หรือ ๕๘๘ ปี ก่อน คริสตศักราช [นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้]

แม้หลักคำสอนทางจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ จะมีแหล่งเกิดที่เดียวกันคือประเทศอินเดีย และมีแนวความคิดที่เป็นทั้งทางศาสนาและปรัชญามีสาระสำคัญอยู่ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริงในชีวิตตามความเชื่อของศาสนานั้น ๆ แต่ในขณะเดียวกันศาสนาทั้ง ๒ ก็ย่อมมีหลักคำสอนทางจริยศาสตร์หรือหลักความประพฤติในการแสวงหาเป้าหมายสูงสุดของชีวิตที่แตกต่างกันอยู่บ้าง

จากปัญหานี้ ผู้วิจัยจึงใคร่ศึกษาว่า ในศาสนาทั้ง ๒ มีหลักในการประพฤติหรือหลักจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิตแตกต่างกันหรือคล้ายคลึงกันอย่างไร และมีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องของความดี

ความชั่ว ความถูก ความผิด ความควร ไม่ควรอย่างไร ตลอดจนศึกษาว่า อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของชีวิตที่มนุษย์ควรแสวงหา และมนุษย์ควรจะประพฤติปฏิบัติอย่างไรจึงจะเข้าถึงความดีนั้น หรือมนุษย์จะเป็นคนดีได้อย่างไร ความดีและความชั่ว มีจริงหรือไม่ หรือว่าเป็นเพียงสิ่งสมมติในศาสนาทั้ง ๒ นั้น และมีเกณฑ์ที่เป็นมาตรการอะไรที่ใช้ในการตัดสินความดีและความชั่ว ตามหลักทางจริยศาสตร์ในระหว่างศาสนาทั้ง ๒ นั้น

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงหลักคำสอนเรื่องจริยศาสตร์ เป้าหมาย หลักการ วิธีการทางจริยศาสตร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของศาสนาทั้ง ๒ ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและศาสนาฮินดู แล้วนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบในแง่ความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันทางจริยศาสตร์ของศาสนาทั้ง ๒

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑. ศึกษาประวัติและสาระสำคัญเกี่ยวกับเรื่องจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒
๒. ศึกษาถึงสภาพการณ์โดยทั่วไปในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจริยธรรมกับชีวิต
๓. ศึกษาถึงหลักจริยศาสตร์ศาสนาในคัมภีร์ของศาสนาทั้ง ๒ ว่ามีบทบาทและอิทธิพลอย่างไรต่อการดำเนินชีวิตของตนเองและผู้อื่นในสังคมนั้น ๆ

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสำรวจทั้งเอกสารปฐมภูมิ [Primary Source] คือ จากพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ทางศาสนาฮินดู
๒. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ [Secondly Source] คือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ และเอกสารหลักฐานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งสอบถามความเห็นจากท่านผู้รู้ที่มีความชำนาญในหลักคำสอนทางพุทธศาสนาและท่านผู้รู้ในหลักศาสนาฮินดู
๓. นำข้อมูลที่ได้จาก [๑] และ [๒] มาศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อนำไปสู่ผลสรุปที่น่าจะเป็นต่อไป

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑. ทำให้ทราบถึงหลักคำสอนทางจริยศาสตร์ ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและศาสนาฮินดู
๒. ทำให้เห็นถึงคุณค่าของจริยศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ของศาสนาทั้ง ๒
๓. ทำให้เห็นความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันทางจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒
๔. เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและค้นคว้าเกี่ยวกับแนวคิดหรือหลักธรรมในพุทธศาสนา และคัมภีร์แห่งศาสนาฮินดูในด้านต่าง ๆ ต่อไป

บทที่ ๒

แนวความคิดทางจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา

๒.๑ พื้นฐานทางจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม [Atheism] ไม่เชื่อเรื่องพระเจ้าผู้สร้างซึ่งมีอำนาจบันดาลให้เกิดของสรรพสิ่ง ซึ่งแตกต่างจากความเชื่อของศาสนาฮินดู ซึ่งเชื่อในอำนาจบันดาลของพระเจ้าผู้สร้าง ดังนั้น โดยพื้นฐานทางความเชื่อพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูจึงมีลักษณะแตกต่างกัน

เมื่อก้าวโดยภาพรวมแล้ว พื้นฐานทางจริยศาสตร์แนวพุทธ ย่อมมีความเกี่ยวเนื่องกับหลักคำสอนหลัก ๆ เช่น หลักทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หลักสังสารวัฏ หลักปฏิจจสมุปบาท หลักอนัตตา หลักไตรสิกขา รวมถึงเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุนิพพาน เป็นต้น ดังนั้น เมื่อจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ว่าด้วยความประพฤติ การพิจารณาตัดสินความดี ความชั่ว ความถูก ความควร พื้นฐานทางจริยศาสตร์แนวพุทธ หรือหลักความประพฤติตามแนวทางพุทธศาสนาจึงต้องมีความสอดคล้องกับหลักหรือเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาเสมอ นั่นคือการปฏิบัติเพื่อดับกิเลสหรือพ้นทุกข์ การปฏิบัติใดเป็นไปเพื่อเข้าใกล้หรือดำเนินไปสู่นิพพานมากเท่าไร การปฏิบัตินั้นก็ถือว่าเป็นการประพฤติในแนวพุทธจริยศาสตร์ทั้งสิ้น

ดังนั้น พื้นฐานพุทธจริยศาสตร์จะเห็นได้จากหลักคำสอนที่สำคัญ ๆ ของพุทธศาสนา ดังนี้

๑. หลักกรรม

หลักกรรม ถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมาก เพราะว่าการกระทำใด ๆ จะมากหรือน้อยผลที่เกิดจากการกระทำ กรรมนั้นหาไร้ผลไม่ กรรมกับผลของการกระทำจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกและมีความแนบแน่น กฎแห่งกรรมในพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นกฎที่มีเหตุและผลในตัวเอง ซึ่งมีลักษณะคล้าย ๆ กับทฤษฎีแรงเหวี่ยงทางวัตถุในทางวิทยาศาสตร์ซึ่ง [Sir Isace Newton] กล่าวว่า หากเกิดแรงเหวี่ยงของวัตถุ ณ ที่ใดย่อมจะเกิดแรงเหวี่ยงกลับในทันที พุทธศาสนาถือว่า ผลของกรรมดีกรรมชั่ว ก็เกิดจากผู้กระทำกรรมนั้น ถ้าผู้กระทำกรรมหนักผลที่จะได้รับต้องหนักด้วยและ

พุทธศาสนายังมีพระชนะอีกว่ากฎแห่งกรรมเป็นกฎที่เป็นจริงในตัวของมันเองทั้งในอดีตและอนาคตตามเงื่อนไข หรือตามประเภทของกรรมที่บุคคลได้กระทำไปแล้ว ดังมีคำกล่าวในพระไตรปิฎกไว้ว่า “...บุรุษทำกรรมเหล่าใดไว้ เขาย่อมเห็นกรรมเหล่านั้นในตน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น...”^๑

หลักกรรม ในพุทธศาสนา ถือว่าเป็นแก่นที่มีความสำคัญที่สุดของพุทธศาสนา เพราะเป็นกฎที่มีเหตุผล เป็นกฎแห่งธรรมชาติ เป็นกฎที่แสดงออกซึ่งความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ประดุจดั่งลูกโซ่ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เช่นว่า “...เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ...”^๒

ฉะนั้น ตามหลักพุทธศาสนา ชีวิตของเราทุกคนไม่ว่าจะเสื่อม จะเจริญ จะสุข จะทุกข์ จะก้าวหน้า จะถอยหลัง จะอายุสั้น จะอายุยืน ขึ้นอยู่กับกรรมคือการกระทำของเราเอง ทั้งสิ้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับอำนาจดวงดาว ไม่ใช่อำนาจพระเจ้า ไม่มีอำนาจสิ่งภายนอกอื่นใดที่จะมาบันดาลชีวิตของเราให้เป็นอย่างโน้นอย่างนี้ นอกจากกฎแห่งกรรม^๓

กรรมที่บุคคลกระทำนั้น ในทางพุทธศาสนาจะต้องประกอบด้วยเจตนาทำกับอยู่ด้วยการกระทำนั้นจึงจัดว่าเป็นกรรม กรรมดีก็ย่อมก่อให้เกิดวิบากที่เป็นสุข กรรมชั่วย่อมก่อให้เกิดวิบากที่เป็นทุกข์ ฉะนั้น ดีหรือชั่ว ก็ขึ้นอยู่กับกรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังสารวัฏซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดมี ๓ คือ กิเลส กรรม และวิบาก วนเวียนอยู่อย่างนี้จนกว่าจะสิ้นสุดลงโดยการกระทำที่ถูกวิธีตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธองค์

จึงกล่าวได้ว่าเจตนาเป็นตัวกรรม และกรรมก็เป็นเหตุแห่งวิบากและวิบากก็เป็นเหตุแห่งกรรมต่อไปไม่รู้จักจบสิ้น สิ่งที่เราสั่งสมไว้ (กรรม) ย่อมมีผลตามมาเสมอ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกายได้ยืนยันไว้อย่างชัดเจนว่า

^๑ บุ. ชา. ๒๗ / ๗๑๓ / ๑๖๓.

^๒ ส. นิ. ๑๖ / ๑๕๔ / ๗๖.

^๓ พระเทพวิสุทธิทิว, กฎแห่งกรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗),

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด
มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและ
ประณีตได้^๔

จะสังเกตเห็นได้ว่า กรรมกับวิถีชีวิตของสรรพสัตว์นั้นเป็นสิ่งแยกออกจากกันไม่ได้
ประดุจเงาที่คอยติดตามไป ฉะนั้น พุทธศาสนาได้กล่าวถึง “กรรม” ว่าเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับ
ชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์นั้นทราบใดที่ยังวนเวียนอยู่ในวัฏสงสารก็ต้องเกี่ยวข้องกับกรรมตลอดเวลา
หากแต่กรรมนั้นจะเป็นกรรมที่ดี(กุศลกรรม) หรือเป็นกรรมชั่ว (อกุศลกรรม)

๑.๑ เหตุให้เกิดกรรม

พุทธศาสนามีทฤษฎะว่า เบื้องหลังของความประพฤติดี-ชั่วของมนุษย์และสัตว์ล้วนเกิดแต่
รากเหง้าสิ่งที่เป็นกุศล และอกุศล พุทธศาสนาเรียกว่า กุศลมูล และอกุศลมูล กล่าวคือ กรรมชั่ว เป็น
กรรมที่บุคคลกระทำไปด้วยความโลภ เกิดแต่ความโลภ มีความโลภเป็นเหตุ มีความโลภเป็นแดน
เกิด มีโทษ เป็นความทุกข์ เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม ส่วนกรรมที่
บุคคลทำความดีด้วยความโกรธ (โทสะ) หรือความหลง (โมหะ) ที่ถือว่าเป็นอกุศลกรรม ก็ย่อมมีโทษเป็น
ความทุกข์ และเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป เช่นเดียวกัน

ส่วนกรรมดี เป็นกรรมที่บุคคลกระทำไปด้วย อโลภะ อโทสะ และอโมหะ มิใช่เป็นเหตุให้
เกิดกรรม หากบุคคลทำสิ่งใดปราศจากโลภะ ไม่มีโลภะเป็นเหตุ ไม่มีโลภะเป็นแดนเกิดย่อมไม่มี
โทษ มีแต่สุขเป็นผลนำไปสู่การดับกรรมโดยสิ้นเชิง ในทำนองเดียวกันหากบุคคลทำกรรมที่
ปราศจากโทสะ หรือโมหะ ย่อมมีผลปรากฏตามเช่นกัน

สาเหตุหลักที่ทำให้เกิด กุศลกรรมและอกุศลกรรม ในคัมภีร์พระไตรปิฎกอังคุตตรนิกายได้
กล่าวไว้ว่ามีฉลาทัญญูเป็นสาเหตุแห่งอกุศลกรรม พร้อมกับให้ค่าของสัมมาทัญญูเป็นสาเหตุแห่งกุศล
กรรม ฉะนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่าสาเหตุใหญ่หลัก ๒ ประการ คือมีฉลาทัญญูเป็นสาเหตุแห่ง
อกุศลกรรมและสัมมาทัญญู เป็นสาเหตุแห่งกุศลกรรม ในพระไตรปิฎกได้กล่าวยืนยันถึงสาเหตุแห่ง
การเกิดของกรรมไว้ ดังนี้

^๔ ม. ญ. ๑๔ / ๕๕๕ / ๓๒๕.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ อย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดกรรม ๓ อย่างเป็นไฉน คือ โลกะ๑ โทสะ๑ โมหะ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโลภ เกิดแต่ความโลภ มีความโลภเป็นเหตุ มีความโลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล... มีโทษ... มีทุกข์เป็นผล... เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป... ไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโกรธ เกิดแต่ความโกรธ มีความโกรธเป็นเหตุ มีความโกรธเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล... มีโทษ... มีทุกข์เป็นผล... เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป... ไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความหลง เกิดแต่ความหลง มีความหลงเป็นเหตุ มีความหลงเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล... มีโทษ... มีทุกข์เป็นผล... เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป... กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ อย่างนี้ เป็นเหตุเพื่อให้เกิดกรรม ๓ อย่างเป็นไฉน คือ อโลกะ๑ อโทสะ๑ อโมหะ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โลภ เกิดแต่ความไม่โลภ มีความไม่โลภเป็นเหตุ มีความไม่โลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล... เป็นไปเพื่อความดับกรรม ...ไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยไม่โกรธ...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดที่บุคคลทำด้วยความไม่หลง...กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ อย่างนี้แล ไม่เป็นเหตุให้เกิดกรรม .^๔

จากพระคำรัสขังตัน อาจเปรียบอกุศลกรรม ได้กับเมล็ดพืชที่ยังไม่ถูกทำลาย ไม่ผุพัง ไม่ได้รับอันตรายด้วยลมด้วยความร้อน รักษาไว้ด้วยดีได้รับการหว่านในเนื้อนาดี หรือที่ดินที่เตรียมไว้ดี ต่อจากนั้นถ้าหากว่าฝนตกลงมาตามฤดูกาลอันเหมาะสม ก็แน่นอนว่าพืชจะต้องเจริญงอกงาม กรรมที่มีเหตุมาจากโลภะ โทสะ โมหะนี้ ก็จะเป็นกรรมที่ให้ผลซึ่งจะให้ผลตามความเหมาะสมแก่ผู้กระทำในชาตินี้หรือในชาติหน้า กรรมชนิดนี้อาจจะเป็นได้ทั้งกรรมดี และกรรมชั่วเหตุแห่งอกุศลกรรม ข่อมชักนำสัตว์ไว้วนเวียนอยู่ในวัฏสงสารอยู่รำไป ดังที่ พระพุทธองค์ตรัสว่า “...กรรมที่มีมูลเหตุมาจากอกุศลและกุศลทั้ง ๖ เหล่านี้ ข่อมนำไปสู่การก่อให้เกิดกรรมที่ให้ผลใหม่ โดยไม่มีที่สิ้นสุดมิใช่เข้าไปสู่ความหมดสิ้นของกรรม...”^๕

^๔ อจ. เอก. ๒๐ / ๔๗๓ / ๑๕๓.

^๕ อจ. ตป. ๒๐ / ๕๕๑ / ๒๕๕-๒๕๖.

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ กรรมนี้ย่อมนำไปสู่การท่องเที่ยวในสังสารวัฏโดยไม่รู้จบสิ้น ส่วนกุศลกรรม พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบการกระทำที่บุคคลกระทำโดยปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ กับเมล็ดพืชที่ถูกเผาจนยางแห้ง แล้วนำเอาไปตากไว้ เอาไปแช่ไว้ในน้ำ เมล็ดพืชนี้บุคคลทิ้งแล้ว ทำลายแล้วย่อมไม่เกิดอีก ในทำนองเดียวกันกับการกระทำที่เนื่องมาจาก อโลภะ อโทสะ และ อโมหะ เมื่อโลภะ โทสะ โมหะ ถูกถอนรากโดยสิ้นเชิง การกระทำเหล่านั้นก็ย่อมไม่ให้เกิดแก่ผู้กระทำ การกระทำหรือกรรมดังกล่าวนี้เป็นการกระทำของพระอรหันต์ เราไม่เรียกว่ากรรมแต่เรียกว่า “กิริยา” อาการดีกว่าการกระทำ

๑.๒ ประเภทและผลของกรรม

ประเภทของกรรมตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีมากมายและมีความชัดเจนในตัวเอง เช่น ในกุกกุโรวาทสูตร^๑ และในกรรมวรรคที่๔^๒ มีพุทธาธิบายในเรื่องหลักกรรมและวิบากของกรรม และกรรมแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังปรากฏข้อความในพระสูตรว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญา อันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กรรมดำ มีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำ ทั้งขาว กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี^๓

การจำแนกกรรม ในพระสูตรดังกล่าวนี้ เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้นในเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเพื่ออำนวยความสะดวกดังนี้ คือ

๑. กรรมดำ
๒. กรรมขาว
๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว
๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว

^๑ ม. ม. ๑๓ / ๘๔-๘๐ / ๖๔-๖๕.

^๒ อัง. จตุกก. ๒๑ / ๒๓๒-๒๔๒ / ๒๖๕-๒๗๒.

^๓ ม. ม. ๑๓ / ๘๘ / ๖๖.

กรรมทั้ง ๔ ประเภะนั้น มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่กรรมอันบุคคลผู้ปรุงแต่งความคิด หรือเจตนาทางกาย วาจา และใจ อันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียน เมื่อเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนเช่นนั้น เขาย่อมได้กระทบกับผัสสะที่มีการเบียดเบียนย่อมได้เสวยเวทนาอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน ย่อมได้รับแต่ความทุกข์เพียงอย่างเดียวเช่น สัตว์นรก เป็นต้น

๒. กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่กรรมอันบุคคลปรุงแต่งความคิด หรือเจตนาทาง กาย วาจาและใจอันเป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียน บุคคลเช่นนั้นย่อมเกิดในโลกที่ไม่มีการเบียดเบียน เขาย่อมได้กระทบกับผัสสะอันไม่มีการเบียดเบียนไม่เสวยเวทนาที่มีการเบียดเบียนย่อมได้รับแต่ความสุขโดยส่วนเดียว

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ กรรมอันบุคคลปรุงแต่งความคิดหรือเจตนาทาง กาย วาจา และใจ อันเป็นไปเพื่อการเบียดเบียนบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนบ้าง เขาย่อมเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง ย่อมกระทบผัสสะอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง เขาย่อมเสวยเวทนาอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง เคลื่อนกล่นไปด้วยความสุขและความทุกข์

๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ เจตนาเพื่อจะละกรรมทั้งปวงเพื่อความสิ้นกรรม ดังมีพระพุทธพจน์ แสดงไว้ว่า

ดูกรปุณณะ ก็กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมนั้นเป็นไฉน ดูกรปุณณะ บรรดากรรม ๓ ประการนั้น เจตนาเพื่อละกรรมดำ วิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาวมีวิบากขาว เจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวนั้นเสีย เรากล่าวกรรมอย่างนี้ว่าเป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ดูกรปุณณะ กรรม ๔ ประการนี้แล เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ^{๑๑}

ประเภทของกรรมนี้ ยังมีกล่าวไว้อีกมากมายในหนังสือชั้นหลัง ๆ ของพุทธศาสนา เช่นใน คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทยอมรับและเป็นที่เชื่อถือได้ ซึ่งแต่งโดย พระพุทธโฆษาจารย์ ในหนังสือวิสุทธิมรรคนี้ เป็นการรวบรวมประเภทของกรรมไว้ตามที่ปรากฏ

^{๑๑} ม. ม. ๑๓ / ๘๘ / ๒๓๘.

ในพุทธภาษิตที่ได้ตรัสไว้ เมื่อนำมารวบรวมแล้วและจัดเป็นหมวดหมู่ เรียกกันว่า กรรม ๑๒ จัดเป็น ๓ หมวด ดังต่อไปนี้

หมวดที่ ๑ ว่าด้วยกรรมที่ให้ผลตามกาล มี ๔ ข้อ

๑. ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม	กรรมอันให้ผลทันตาเห็น
๒. อุปปัชชเนเวทนียกรรม	กรรมอันให้ผลถัดไปหรือในชาติที่ถัดไปจากชาตินี้
๓. อปรaprเวทนียกรรม	กรรมอันให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป
๔. อโหสิกรรม	กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว หรือกรรมที่ไม่มีผล

หมวดที่ ๒ ว่าด้วยกรรมที่ให้ผลตามหน้าที่ มี ๔ ข้อ

๑. ชนกกรรม	กรรมนำไปเกิด
๒. อุปัตถัมภกกรรม	กรรมสนับสนุนชนกกรรม
๓. อุปปีฬกกรรม	กรรมบีบคั้น
๔. อุปฆาตกรรม	กรรมตัดรอน

หมวดที่ ๓ ว่าด้วยกรรมที่ให้ผลตามลำดับ มี ๔ ข้อ

๑. ทรุกรรม	กรรมหนัก
๒. อาจิณณกรรม	กรรมที่กระทำเป็นอาจิณ
๓. อาสันนกรรม	กรรมที่ทำให้กลัวยหรือกรรมจวนเจียน
๔. กัตตดากรรม	กรรมที่สักแต่ว่ากระทำ

ส่วนทางหรือทวารที่เกิดแห่งกรรมในคัมภีร์มัชฌิมนิกายได้กล่าวถึงประเภทของกรรมชนิดนี้ว่ามี ๓ ประการดังนี้ คือ

๑. กายกรรม หมายถึง พฤติกรรมทางกาย เป็นสื่อ
๒. วจีกรรม หมายถึง พฤติกรรมทางวาจาเป็นสื่อ
๓. มโนกรรม หมายถึง พฤติกรรมทางเจตนาเป็นสื่อ

จะเห็นว่ากรรมในพุทธศาสนาเป็นได้ทั้งดี-ชั่วและกลาง ๆ แต่ไม่มีสัตว์ใดจะพ้นหลักกรรมไปได้ ซึ่งมีพื้นฐานจากรากเหง้าแห่งความดี คือ กุศลมูลและรากเหง้าแห่งความชั่วอันมีอกุศลเป็นพื้นฐานดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งหลักคำสอนของพุทธศาสนาในเรื่องกรรมนี้มีความสำคัญและสัมพันธ์ถึงหลักจริยศาสตร์แนวพุทธด้วย ดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนแก่ชาวบ้านสาละเมื่อคราวเสด็จไปยังแคว้นโกศล ทรงแสดงให้เห็นถึงเหตุผลในการเชื่อว่ากรรมมี การเชื่อโลกหน้ามี การมาสัตว์ ลักทรัพย์ ผิดศีลธรรม เป็นต้นว่ามีผล เหตุแห่งความเศร้าหมองมี เหตุแห่งความผ่องแผ้วมี

พรหมโลกมี ความดับแห่งภพหรือการเกิดมี ว่าเป็นเหตุที่ทำให้ได้ประโยชน์ทั้งในแง่อัตตประโยชน์ สังคม มากกว่าพวกที่ไม่เชื่อ ดังที่ปรากฏในอปปณกสูตร ว่า

ดูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การบวชบรรพชาไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำชั่วทำดีไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี อุปปาตักสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้รู้ทั่ว ไม่มีในโลก...

(ส่วน)...สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น อย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การบวชบรรพชามีผล การบูชามีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำชั่วทำดีมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี อุปปาตักสัตว์มี สมณพราหมณ์ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้และ โลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่ว มีอยู่ในโลก ...ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน

...สมณพราหมณ์ที่มีวาทะอย่างนี้(พวกแรก)... เป็นอันหวังข้อนี้ได้ คือ...จักสมาทานอุกฺศลธรรม ๓ ประการคือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต แล้วประพฤติก้อนั้น...เพราะไม่เห็นโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอุกฺศลธรรม ไม่เห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะเป็นคุณฝ่ายขาวแห่งอุกฺศลธรรม ก็โลกหน้ามีอยู่จริง ความเห็นของผู้เห็นว่า โลกหน้าไม่มี ความเห็นของเขานั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิ...เป็นมิจฉาสังกัปปะ...มิจฉาวาจา...ย่อมทำตน เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้า... เขายังผู้อื่นให้เข้าใจว่า โลกหน้าไม่มี...เป็นการให้เข้าใจผิดและยังจะยกตนข่มผู้อื่น ด้วยการให้ผู้อื่นเข้าใจผิดโดยไม่ชอบธรรม...เขาละคุณ คือ เป็นคนมีศีลแล้ว ตั้งไว้เฉพาะ แต่โทษ คือ ความเป็นคนทุศีลไว้... อุกฺศลธรรมอันลามก เป็นอนอกคือ มิจฉาทิฎฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา เป็นข้าศึกต่อพระอริยะ การให้ผู้อื่น เข้าใจผิดโดยไม่ชอบธรรม การยกตน ข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะมิจฉาทิฎฐิเป็นปัจจัย...

...ดูกรพราหมณ์และคฤหบดี ท. ในลัทธิของสมณพราหมณ์ บุรุษผู้รู้แจ้งย่อมตระหนักชัดว่า ถ้าโลกหน้าไม่มี เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักทำตนให้สวัสดิได้ ถ้าโลกหน้ามี เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก. อนึ่ง โลกหน้าอย่าได้มีจริง คำของท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น จงเป็นกำจริง เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ เป็นผู้อันวิญญูชนคติเคยนได้ในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลทุศีล เป็นมิจฉาทิฎฐิ เป็นนัตถิกวาท. ถ้าโลกหน้ามีจริง ความ

ยึดถือของท่านบุรุษ บุคคลนี้ ปรากฏในโลกทั้งสอง คือในปัจจุบัน ถูกวิญญูชนติเตียน
เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ด้วยประการฉะนี้ อภิณณกรรมนี้ ที่ผู้
นั้นถือไว้ชั่ว สมทานชั่ว ย่อม แผลไปโดยส่วนเดียว ย่อมละเหตุแห่งกุศลเสีย...^{๙๐}

จากพระดำรัสข้างต้นจะเห็นว่า หลักกรรมหรือความเชื่อในเรื่องกรรมมี บุญมี บาปมี โลก
หน้ามี พระอรหันต์ผู้บรรลุนิพพานรู้แจ้งโลกมี เป็นต้นมีความสำคัญต่อความประพฤติของมนุษย์เพียง
ใด จริงอยู่แม้เรื่องกรรมในกรณีบางอย่างอาจจะพัวพันไปถึงการพิสูจน์ในโลกหน้าซึ่งเป็นเรื่องของ
อภิปรายญา บางครั้งอาจทำให้มนุษย์บางกลุ่มที่เป็นพวกอกิริยทิฐิ อเหตุกทิฐิ และพวกอุจเฉททิฐิ
ไม่เห็นความสำคัญ หรือ เชื่อถือหลักดังกล่าว เพราะพิสูจน์ได้ในขณะทันที หรือประจักษ์ พระพุทธ
องค์ทรงชี้ด้วยหลักเหตุผลว่า จงยกความไม่เชื่อเช่นนี้ไว้ก่อน แต่เรามาพิจารณากันก่อนว่า ระหว่างผู้
ที่เชื่อบาปมี บุญมี กรรมมี การกระทำย่อมมีผล เป็นต้น อะไรมีประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคมมาก
กว่าการไม่เชื่อ ซึ่งก็เป็นจริงในข้อความพระดำรัสข้างต้นแล้ว ซึ่งพระองค์ชี้ให้เห็นถึงหลัก
ประโยชน์ที่พึงจะได้รับทั้งในปัจจุบัน และอนาคต และเปรียบเทียบให้ว่า หากโลกหน้าไม่มีจริง
ประโยชน์ในโลกเขาก็ประสบสุข วิญญูชนก็สรรเสริญ เพราะความเชื่อว่า หลักกรรมมี บุญมี บาปมี
เป็นต้นนี้ จะเป็นพลังผลักดันมนุษย์ไม่ประพฤติกกรรมชั่วต่อกัน แต่หากไม่เชื่อเรื่องเหล่านี้ พวกเขา
ย่อมแสดงออกถึงกิเลสของตัวเองต่อกันโดยไม่เกรงกลัวผลอะไรทั้งสิ้น ย่อมก่อให้เกิดความไม่สงบ
ในสังคมมนุษย์และสังคมรอบด้าน อีกประการหนึ่ง หากสมมติว่าโลกหน้ามีจริง บุญ บาปมีจริง
 ฯลฯ บุคคลผู้ไม่เชื่อย่อมถูกติเตียนแม้ในโลกนี้เมื่อตายไปย่อมเข้าสู่ปรโลกก็ย่อมประสบความทุกข์
ยากลำบากไปตามกรรมที่ตนก่อ เหตุนี้พระองค์จึงตรัสว่า กลุ่มบุคคลที่ไม่เชื่อนี้ถือธรรมอันผิดและ
ยังเที่ยวสอนธรรมอันผิด ชื่อว่าทำลายประโยชน์ตนและคนอื่นทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

เมื่อกล่าวโดยสรุป จะเห็นว่า หลักกรรม หลักความเชื่อในผลของการกระทำ ผลบุญ บาป
ความเชื่อในผลกระทำว่าไม่ไร้ผล เป็นต้นตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา นี้ ถือได้ว่าเป็นพันธกรณี
ที่เชื่อมโยงเข้ากับหลักความประพฤดิหรือหลักพุทธจริยศาสตร์นั่นเอง

๒. หลักสังสารวัฏ

สังสารวัฏเป็นอีกหลักคำสอนหนึ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกับหลักกฎแห่งกรรม สังสารวัฏคือ
วัฏจักรของชีวิตที่มีอยู่ในตัวของมันเองหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า สังสารวัฏคือสิ่งที่พิสูจน์ผลแห่ง
กรรมตามแนวพุทธศาสตร์ เพราะแห่งกฎกรรมเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับคนชั่วระยะที่มีชีวิต

^{๙๐} ม. ม. ๑๓ / ๑๐๒-๑๒๔ / ๕๕-๑๒๑.

อยู่ของแต่ละคนเท่านั้น จะมองเห็นว่ามันมีคุณค่าในตัวมันน้อยเหลือเกินหากกรรมบางอย่างไม่มีโอกาสให้ผลแก่ผู้กระทำเพราะความตายเป็นสาเหตุแล้ว เราจะมองไม่เห็นความยุติธรรมต่อผู้กระทำ หรือผู้เกี่ยวข้องเลย

ในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้น ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ตราบใดที่สัตว์ยังมีกรรมในระดับต่าง ๆ เป็นของตัวเองอยู่ ไม่ว่าจะเป็นระดับกามภพ รูปภพ หรืออรูปภพ กรรมแต่ละระดับจะเป็นตัวผลักดันให้เกิดตามภพต่าง ๆ ที่มีกรรมเป็นฐานรองรับ พระพุทธเจ้าทรงยืนยัน การเวียนว่ายตายเกิดของจิตที่ยังมีกิเลส มีความปรารถนาในกามภพ รูปภพ และอรูปภพ ซึ่งสัตว์ทั้งหลายจะไปเกิดในภพใดก็สุดแล้วแต่กิเลส และกรรมของเขากี่เกี่ยวข้องกับภพนั้น ๆ เหมือนบุคคลฝึกฝนสิ่งใดพอใจกระทำสิ่งใด ย่อมได้รับผลของสิ่งนั้น สถานที่ที่คนเราจะไปเกิดนั้นมีอยู่ ๓๑ ภูมิ

การถือกำเนิดใหม่ของสัตว์นั้น เป็นสภาวะที่ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติของมันเองตราบใดที่ยังไม่หมดจากกิเลส การหมุนเวียนต่อเนื่องที่เป็นปัจจัยเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ที่ทำให้วงจรของชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสายตามหลักไตรวัฏ คือ

กิเลส ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เรียกว่า กิเลสวัฏ

กรรม ได้แก่ สังขาร และกรรมภพ เรียกว่า กรรมวัฏ

วิบาก ได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา อุปัตติภพ ชาติ ชรา

มรณะ เรียกว่า วิปากวัฏ

อวิชชา เป็นต้นเค้าเดิมของกิเลสทั้งหมด คือเมื่อสัตว์โลกยังมีอวิชชาอยู่ก็ยังไม่รู้ความเป็นจริงของชีวิต และหวังจะให้ตนเองดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข ความที่ตนคิดว่าถูกต้องและดีที่สุดจึงเป็นเหตุให้ทำกรรมอันเป็นสังขาร คือเจตนาในการกระทำความดีก็เป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้ง ถ้าทำชั่วหรือบาปก็เป็นอกุศลสังขาร ถ้าบำเพ็ญมานจนถึงขั้นอุปमानก็เป็นอกุศลสังขาร เมื่อยังมีตัวสังขารอันเป็นเหตุให้ทำกรรมต่าง ๆ เมื่อผู้นั้นตายก็เป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ คือปฏิสนธิวิญญาณขึ้น เมื่อมีปฏิสนธิวิญญาณก็ทำให้เกิดในภพใหม่ ซึ่งทำให้ผู้นั้นได้รูปนามใหม่ คือเกิดรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์ขึ้นอย่างครบถ้วน และเมื่อมีนามรูปคือขันธ์ ๕ แล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดสฬายตนะ คือ ประสาท ตา หู จมูก ลิ้น กาย และเครื่องรับรู้อารมณ์ภายในคือใจ จากนั้นก็เป็นเหตุให้เกิดผัสสะคือ การประจวบกันระหว่างองค์ประกอบ ๓ ฝ่าย คือ อายตนะภายใน กับอายตนะภายนอก และวิญญาณก็เกิดผัสสะขึ้น

เมื่อมีผัสสะก็เป็นเหตุให้เกิดเวทนา คือการเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้างหรือเฉย ๆ บ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เกิดตัณหา ความทะยานอยากขึ้น คือ ถ้าสุขสบาย ก็ชอบใจติด

ใจหรืออยากได้มากยิ่งขึ้นไปอีก ถ้าเป็นทุกข์ ไม่สบาย ก็ขัดใจ ขัดเคือง ก็อยากจะทำให้สูญสิ้นหมดไป หรือให้พ้นไป ถ้ารู้สึกเฉย ๆ เป็นความรู้สึกอย่างละเอียด จัดเข้าในฝ่ายสุข

เมื่อมีคัมภีร ความทะยานอยาก ก็เป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นเหตุให้เกิดภพ คือเกิดเจตนาหรือเจตจำนงที่จะกระทำการ เพื่อให้ได้มาและให้เป็นไปตามความยึดมั่นนั้น และทำให้เกิดกระบวนการพฤติกรรม (กรรมภพ) ทั้งหมดขึ้นอีก เป็นกรรมติดกรรมชั่ว หรืออเนกชา ตามคัมภีรและอุปาทานนั้น ๆ เช่นอยากไปสวรรค์ และมีความเห็นที่ยึดมั่นไว้ว่าจะไปสวรรค์ด้วยการทำเช่นนั้น ก็ทำอย่างนั้น ๆ ตามที่ต้องการ พร้อมกับการกระทำนั้น ก็เป็นการเตรียมภาวะแห่งชีวิตที่จะไปปรากฏในภพที่สมควรแก่กรรมนั้นไว้พร้อมด้วย (อุปปัตติภพ)

เมื่อกระบวนการก่อกรรมดำเนินไปเช่นนี้แล้ว ครั้นชีวิตช่วงหนึ่งสิ้นสุดลง พลังงานแห่งกรรมที่สั่งสมไว้ (กรรมภพ) ก็ส่งผลให้เกิดใหม่สืบต่อกันไปเป็นวงจรอีก คือ เป็นเหตุให้เกิดชาติขึ้นเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิวิญญานปรากฏขึ้นในภพใหม่ เริ่มกระบวนการแห่งชีวิตให้ดำเนินต่อไป^{๑๒} ซึ่งเป็นตัวกำหนดผลให้แก่ชีวิตให้เป็นไปในทางดี-ชั่วได้ตามเหตุปัจจัยของหลักกรรมที่ได้ทำไว้

สังสารวัฏนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการเชื่อในเรื่องกรรม สังสารวัฏจะทำหน้าที่เหมือนวงล้อในการพิสูจน์เรื่องกรรมหรือ เรื่องการกระทำดี-ชั่วของมนุษย์และสัตว์ เพราะโดยพื้นฐานของพุทธศาสนาถือว่า เรื่องกรรมนั้นเป็นเหตุ-ผลของพลังการเปลี่ยนแปลงมนุษย์หรือสรรพสัตว์ ซึ่งเป็นการสอนที่ปฏิบัติคำสอนของศาสนาพราหมณ์ที่กล่าวอ้าง “พรหมลิขิต” ว่าเป็นพลังอำนาจในการคลี่คลายความเปลี่ยนแปลงของมนุษย์และสรรพสัตว์มาเป็น “กรรมลิขิต” กล่าวคือ ยืนยันถึงหลักการรับผลของการกระทำของตนเอง ถือว่าคนมีกรรมเป็นกรรมเน็ด มีกรรมพันธุ์เป็นเผ่าพันธุ์ ทำกรรมใดไว้จะดีหรือชั่ว คนย่อมได้รับผลนั้น ทำให้มนุษย์ตระหนักรู้จิตสำนึกว่าต้องประพฤติตนอย่างไรในสังคม มีความละเอียดและเกรงกลัวบาปจากการปฏิบัติตนให้ถูกต้องต่อกัน

๓. เรื่องจิตตามแนวพุทธศาสนา

หลักคำสอนของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของการดำเนินตามหลักจริยศาสตร์โดยพื้นฐาน ตามแนวพุทธศาสนา คือเรื่องจิต เพราะว่ามันมนุษย์นั้นจะทำความดีหรือความชั่วทางกายวาจาได้ ก็ด้วยอาศัยจิตเป็นตัวสั่งการจิตจึงถือว่าเป็นสภาวะธรรมชนิดหนึ่ง มนุษย์จะบริสุทธิ์ก็ต้องชำระจิตนี้เองให้บริสุทธิ์หรือ

^{๑๒} พระเทพวิสุทธิกวี, กฏแห่งกรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๑๖๐-๑๖๑.

มนุษย์จะเศร้าหมอง ก็เพราะให้อุปกิเลสเกิดขึ้นในภายในจิต ดังคำพระพุทธพจน์ที่ว่า “...เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ทุกคติเป็นอันหวังได้... เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว สุกคติเป็นอันหวังได้ ดังนี้...”^{๓๓} จิตนั้นจึงเป็นธรรมชาติที่มีความวิจิตร ละเอียดอ่อน มีการเกิดดับสืบต่อกันไปอย่างรวดเร็ว ยากที่ผู้ไม่ได้ฝึกจิตตามหลักทางพุทธศาสนาจะกำหนดรู้สภาวะธรรมที่เรียกว่า จิต นี้ได้โดยง่าย

พุทธศาสนา ถือว่า มนุษย์ นั้นประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบสองส่วนที่สำคัญ คือ กายกับจิตซึ่งทั้งสองส่วนล้วนแต่มีความสำคัญอิงอาศัยซึ่งกันและกัน พุทธศาสนาจึงถือว่าพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาทั้งทางกายวาจาอันมีจิตเป็นตัวสั่งการ ดังมีคำที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระสูตรต้นคปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า...สุขย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะสุจริต ๓ อย่างเหมือนเงามีปรกติไปตาม ฉะนั้น^{๓๔}

ดังนั้น จึงถือได้ว่าจิตของมนุษย์ก็เหมือนกับเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกายและวาจา จิตจึงมีความสำคัญเช่น ดังมีพระพุทธพจน์ที่ตรัสมุ่งเอาว่า จิต เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ซึ่งพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมองว่า เป็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์ที่มีความสำคัญประการหนึ่ง ที่ผู้วิชัยได้ทำการศึกษาในพุทธศาสนา ดังนั้น พฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกาย วาจา จึงมุ่งเอาที่จิตเป็นส่วนสำคัญของมนุษย์ทั้งหมดควมมีคำพระพุทธพจน์ว่า “...ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว เจตนา ว่า เป็นกรรม...”^{๓๕} และในพุทธศาสนายังยอมรับพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้นว่า มีเหตุมาจากจิตที่ถูกครอบงำด้วยอวิชชาและถูกอุปกิเลสที่จรมาจากการรับรู้ของวิญญาณทางอายตนะภายในและภายนอกกระทบกัน ส่งผลให้เกิดการรับรู้แสดงพฤติกรรมออกมาตอบสนองความปรารถนาหรือกิเลสของคน ๆ แต่ถ้าจิตถูกครอบคลุมหรือพัฒนาอย่างถูกต้องตามหลักเกณฑ์ทางพุทธศาสนาแล้ว มนุษย์ก็สามารถขจัดขึ้นสู่ความเป็นอิสระได้ พฤติกรรมก็จะถูกควบคุมให้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ถูก

^{๓๓} ม. ฆ. ๑๒ / ๕๒ / ๔๓๓.

^{๓๔} พ. ฐ. ๒๕ / ๑๑ / ๑๕.

^{๓๕} อจ. คิก. ๒๐ / ๓๓๔ / ๔๕๔.

ต้องยังผลให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมที่ออกมาซึ่งถือเป็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์ประการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ด้วยกันในสังคมนั่นเอง

ส่วนลักษณะของจิตนั้น พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้ให้ทรรศนะในเรื่องจิตเอาไว้ว่าจิตมีลักษณะอยู่อย่างเดียว คือมีการรับรู้อารมณ์เป็นลักษณะ ดังที่ท่านกล่าวไว้ในอภิธัมมัตถสังคหบาลีว่า

ธรรมชาติที่มีชื่อว่าจิต เพราะอรรถว่า คิด อธิบายว่า รู้อารมณ์ฯ เหมือนอย่างที่ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่า จิตมีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะ ดังนี้ฯ จริงอยู่ แม้เมื่อนิสสยปัจจัยและสมนันตรปัจจัย เป็นต้น จิตก็เกิดขึ้นไม่เว้นจากอารมณ์ เพราะฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวความที่จิตนั้นมีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะ^{๖๖}

ดังนั้น อารมณ์ ที่จิตรู้นั้น จึงหมายถึง เครื่องยึดเหนี่ยวของจิต สิ่งที่จิตยึดเหนี่ยว สิ่งที่ถูกรับรู้ ได้แก่ อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมปรากฏได้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจนั้น ถ้าไม่มีจิตซึ่งเป็นสภาพรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ก็คงไม่ปรากฏเป็นความสำคัญแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะว่าจิตรู้สิ่งทั้งปวงที่ปรากฏทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง โลกของแต่ละคนจึงเป็นไปตามอำนาจของจิตของแต่ละคนนั่นเองโลกขณะหนึ่ง ๆ ก็คือการเกิดขึ้นของจิตที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์เพียงชั่วขณะเดียวและก็ดับไป

จิตนั้นจึงถือว่า เป็นสภาวะธรรม และมีสภาวะรู้อารมณ์อย่างเดียว จิตเป็นนามธรรม ไม่มีรูปร่างตัวตน เพียงแต่แสดงความรู้สึกภายใน แต่มีอำนาจพิเศษวิจิตรพิสดารและนามหัศจรรย์หลายประการด้วยกัน ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑. กระทำให้วิจิตรต่าง ๆ หมายความว่า สรรพวัตถุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นประติษฐกรรมอันวิจิตรตระการตา มีภาพลวดลายต่าง ๆ เครื่องยนต์กลไกต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นศิลปวิทยาที่เกิดขึ้นด้วยจิตของนายช่างทั้งสิ้น

๒. วิจิตรด้วยตนเอง หมายความว่า จิตทำจิตเองให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นกุศลบ้าง เพราะปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นอกุศลบ้าง เพราะประกอบไปด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นผลของกุศล ผลของอกุศล ที่เรียกว่าวิบากบ้าง เป็นจิตของพระอรหันต์ ที่เรียก

^{๖๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถ
วิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖), หน้า ๒๑.

ว่ากิริยาจิตบ้าง ยิ่งไปกว่านั้นยังแบ่งบุคคลให้ต่างด้วยเพศ ต่างด้วยสัญญาและต่างด้วยคติเป็นต้นอีกด้วย

๓. **สังสมกรรมและกิเลส** หมายความว่า กรรม คือ การงานทั้งปวงอันเกิดขึ้นด้วยเจตนาและกิเลสทั้งปวงที่เป็นเครื่องเศร้าหมองเกิดสังสมไว้ที่จิตนี้เอง หาได้สังสมไว้ที่อื่นไม่ เรียกว่าสันดาน หรือสัญชาติญาณ

๔. **รักษาไว้ซึ่งวิบากที่กรรมและกิเลสสังสมไว้** หมายความว่า จิตนี้ย่อมรักษาผลของการกระทำและกิเลสซึ่งได้สังสมอำนาจนันไว้มิให้สูญหายไป เกิดขึ้นกับจิตที่เป็นวิบากรับผลกรรมนั้น ๆ เมื่อมีโอกาส

๕. **สังสมสันดานตนเอง** หมายความว่า จิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นแล้วดับลงเป็นปัจจัยให้จิตอีกดวงหนึ่งเกิดขึ้นติดต่อกันไปไม่ขาดสายเป็นสันตติสืบเนื่องกันไปลงสู่ภวังค์แล้วเกิดขึ้นใหม่อีกเสมอเป็นนิตย์

๖. **มีการวิจิตรด้วยอารมณ์ต่าง ๆ** หมายความว่า จิตนี้ย่อมรู้อารมณ์ต่าง ๆ จิตทางดารูรูปารมณ์ คือ สี จิตทางหู รู้สัทธารมณ์ คือเสียง จิตทางจมูก รู้คันธารมณ์ คือกลิ่น จิตทางลิ้น รสธารมณ์ คือรส จิตทางกาย รู้โผฏฐัพพารมณ์ คือเย็น ร้อน อ่อน แข็ง จิตทางมโน รู้ธรรมารมณ์ คือเรื่องราวต่าง ๆ มีปสาทรูป ๕ สุขุมรูป ๑๖ จิต เจตสิก นิพพาน บัญญัติ เป็นต้น^{๑๑}

สรุปความว่า พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้กล่าวถึงสภาวะธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดดับอย่างรวดเร็วและสืบเนื่องกันไปตลอดเวลานั้นว่า จิต และจิตนั้นมีเพียง ๑ ดวง เกิดขึ้นที่ละดวงและดับไปที่ละดวง ดวงที่ดับไปก่อนจะเป็นปัจจัยให้ดวงต่อ ๆ ไปเกิดต่อกันไปเรื่อย ๆ อย่างนี้ไม่ขาดสาย จิตนี้มีเพียง ๑ แต่ถ้าพิจารณาตามกิจและหน้าที่ของจิตแล้ว จิตสามารถจำแนกได้ออกไปอีกเป็น ๘๘ หรือ ๑๒๑ ตามอารมณ์ที่จิตเข้าไปยึดถือคือ เป็นกามาวจรจิตบ้าง รูปาวจรจิตบ้าง อรูปาวจรจิตบ้าง และโลกุตตรจิตบ้าง จิตเป็นนามธรรม และเป็นสังขตธรรม เพราะถูกปัจจัยปรุงแต่งได้ จิตเป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามอำนาจจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย มีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะมีอาการวิจิตรพิศดารไปต่าง ๆ มากมาย

จิตจึงเป็นสภาวะธรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นมาก พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกล่าวถึงเรื่องจิตเอาไว้ ก็เพื่อให้พิจารณาว่า จิตนี้โดยปรมวลค์แล้ว ก็ตกอยู่ในสามัญญลักษณะ ๓ ประการ คือไม่เที่ยง

^{๑๑} พระอาจารย์ประเดิม (โกมลโภกิขุ), **อธิบายพระปรมัตถธรรม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทคณะช่าง จำกัด, ๒๔๕๕), หน้า ๑๒-๑๓.

เป็นทุกข์ และหาตัวตนมิได้ เป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไปในที่สุด เพื่อจะรู้เท่าทันตามสภาวะที่แท้จริงของจิต อันถือว่าเป็นกระบวนการหนึ่งแห่งพื้นฐานทาง จริยศาสตร์

ดังนั้น หลักคำสอนหลัก ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น พื้นฐานทางจริยศาสตร์แนวพุทธศาสนายังขึ้นอยู่กับความจริงในคำสอนเกี่ยวกับเรื่องจิตด้วย เพราะกระบวนการของศีลธรรมนั้น พุทธศาสนาดูว่าจิตมีบทบาทสำคัญในทุกด้าน ซึ่งพอที่สรุปความสำคัญของจิตที่มีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นพื้นฐานทาง จริยศาสตร์แนวพุทธโดยสังเขปได้ดังนี้

๑. จิต เป็นจุดเริ่มต้นของการทำดี-ชั่ว

๒. จิต เป็นตัวรับผลของความคิดความชั่วโดยตรง

๓. จิต เป็นตัวเก็บความคิดความชั่วไว้ และสิ่งที่จิตเก็บไว้นี้ได้กลายมาเป็นพื้นฐานของชีวิตที่เรียกว่า สันดาน ซึ่งย่อมมีทั้งดีและชั่วตามแต่การสั่งสม และความดีบ่มไว้ในจิตนั้นเรียกว่า บารมี ส่วนความชั่วที่เก็บไว้ในจิตนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อาสวะกิเลส

๔. จิต เป็นตัวสืบทอดความชั่วจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่ง หรือจากภพหนึ่งไปยังภพหนึ่งได้ เช่น การเวียนตายเกิดในภพภูมิต่าง เป็นต้น

๕. จิต เป็นตัวแปรที่สำคัญของการให้ผลของกรรมทั้งดีและชั่ว กล่าวคือ สภาพจิตในขณะที่ทำดีทำชั่วนั้น และเจตนาในการกระทำดีทำชั่วนั้น ย่อมทำให้ผลของการกระทำนั้น ๆ แตกต่างกัน

๔. หลักไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ หรือ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สามัญลักษณะ เป็นหลักคำสอนที่สำคัญอีกหลักธรรมหนึ่งในพุทธศาสนาและเป็นพื้นฐานอันเกี่ยวข้องไปถึงหลักความประพฤติตามแนวพุทธ หรือที่เรียกว่า เป็นพื้นฐานที่สำคัญของพุทธจริยศาสตร์ เนื่องจากกฎไตรลักษณ์ถือได้ว่าเป็นหลักสามัญทั่วไปของสรรพสิ่งกล่าวคือ ทั้งที่เป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรมล้วนตกอยู่ในห้วงของกฎสามัญลักษณ์นี้เสมอเหมือนกันหมด ในส่วนหลักธรรมเกี่ยวกับกฎไตรลักษณ์นี้พึงทำความเข้าใจก่อนว่า คำสอนทางพุทธศาสนานั้น มีลักษณะเชื่อมโยงติดต่อกัน การนำหลักคำสอนของพุทธศาสนามาแสดงแยกเป็นส่วน ๆ นั้น ไม่ได้หมายความว่า หลักธรรมแต่ละข้อแยกออกจากกันไม่เกี่ยวข้องกัน แท้จริงแล้วระบบหรือกระบวนการทางคำสอนในพุทธศาสนามีลักษณะเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเดียวกัน การพูดถึงหลักธรรมข้อหนึ่งย่อมมีความเชื่อมโยงไปถึงหลักธรรมหรือหัวข้อธรรมอื่น ๆ ได้ด้วย

เมื่อพุทธศาสนามองสรรพสิ่งที่อยู่ทั้งหมดรวมทั้งมนุษย์ว่า มีลักษณะเสมอกันหมดภายใต้กฎธรรมชาติที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ คือเมื่อสรรพสิ่งมีทั้งปัจจัยปรุงแต่งหรือไม่มีปัจจัยปรุงแต่งก็ล้วนตกอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์นี้เสมอ คือ

๑. อนิจจตา [Impermanence] ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อม และสลายไป

๒. ทุกขตา [Stress and Conflict] ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วย การเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดัน ผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหาและก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

๓. อนัตตตา [Soullessness หรือ Non-Self] ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง

เนื่องจากสภาวะของสรรพสิ่งในทัศนะพุทธศาสนาไม่มีตัวตนแน่นอนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการประชุมเข้าขององค์ประกอบต่างๆ จึงดูเหมือนเป็นตัวตน ซึ่งสิ่งที่ปกปิดตัวอนิจจตา คือ สันติ ความสืบทอดสืบเนื่องตลอดเวลาจนดูเหมือนเป็นสภาพคงอยู่เสมอ ๆ สิ่งที่ยึดทุกขตา คือ อริยาบถต่าง ๆ จึงทำให้มองเห็นตัวทุกข์หรือสภาวะขัดแย้งนี้ไม่ชัดเจน ส่วนอนัตตตาส่งที่ปิดคือมนัสสัญญา ความสำคัญว่าเป็นก้อนหรือแห่งจึงหมายความว่า เป็นตัวเป็นคน

หลักไตรลักษณ์เป็นแกนหลักในการที่จะเข้าถึงหลักกรรม หลักสังสารวัฏ และหลักปฏิจจสมุปบาท เพราะหลักใดหรือเรียกว่า หลักสามัญลักษณ์ นี้ จะเป็นตัวเชื่อมโยงให้เข้าถึงหลักต่าง ๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เราคงต้องยอมรับหลักทั้งหมดที่นำมาแสดงนี้ล้วนเป็นหลักในการอิงอาศัยกันเกิด เป็นหลักคำสอนที่สำคัญ ในการที่จะอธิบายคำสอนของพุทธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ เพราะถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญ โดยเฉพาะในส่วนพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นศาสตร์และศิลป์แนวพุทธศาสนา ย่อมมีความสำคัญที่จะต้องเข้าใจหลักคำสอนเหล่านี้ เพราะหลักธรรมต่าง ๆ ที่ยกมาแสดงนี้ ล้วนเกี่ยวข้องกับเหตุผลต่อหลักประพจน์ ปฏิบัติ เพราะพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาแห่งคำสอนที่เป็นลักษณะใช้ศรัทธานำหน้าเพียงอย่างเดียว พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ เป็นศาสนาแห่งเหตุผล เป็นศาสนาที่มีหลักสากล ยืนยันได้ มีมาตรฐานในการประพจน์ปฏิบัติที่สามารถปฏิบัติได้จริง เห็นได้ด้วยตนเองจริง ไม่จำกัดกาลเวลา

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความดี-ความชั่วในพุทธศาสนา

ความดีนั้น เป็นคนละด้านกับความชั่ว ซึ่งทั้งความดีและความชั่วเท่ากับเป็นสองด้านของชีวิตมนุษย์ เพราะในชีวิตประจำวันของมนุษย์ตามความเป็นจริงนั้น หากไม่ทำดี ก็ทำชั่วหรือหากไม่ทำชั่ว ก็ทำดี การที่มนุษย์จะอยู่เฉย ๆ โดยไม่ทำดีหรือไม่ทำชั่วนั้นแทบเป็นไปไม่ได้เลย ฉะนั้น เรื่องของความดี ความชั่ว หรือเรียกรวม ๆ ว่าเรื่องของศีลธรรม จึงถือว่าเป็นเรื่องของชีวิตมนุษย์โดยตรง ไม่ว่ามนุษย์จะรู้หรือไม่รู้เรื่องของความดีความชั่วก็ตาม มนุษย์ทำดีบ้าง ทำชั่วบ้างอยู่เป็นประจำ เพราะฉะนั้น เรื่องของความดีความชั่วจึงเป็นเรื่องที่มนุษย์ทุกคนควรจะต้องรู้และควรทำ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสวัสดิภาพของชีวิตและสังคมของตนโดยตรง ดังพุทธทระจะว่า

เมื่อกรรมชั่วยังไม่ให้ผล คนชั่ว อาจเห็นกรรมชั่วเป็นกรรมดี แต่เมื่อกรรมชั่วให้ผล เขาย่อมเห็นกรรมชั่วว่าเป็นกรรมชั่ว ส่วนคนดี อาจเห็นกรรมดีเป็นกรรมชั่ว เมื่อกรรมดียังไม่ให้ผล แต่เมื่อใด กรรมดีให้ผลเมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีเป็นกรรมดี ^{๑๔}

แนวคิดเรื่องความดี-ความชั่วนั้น พุทธศาสนา มีกล่าวไว้หลายที่ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ดังที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ ไว้ในที่นี้

๒.๒.๑ ความหมาย ความดี-ความชั่ว

ในพุทธศาสนามีคำหลายคำที่ใช้หมายถึง ความดี คือ บุญ กุศล ธรรมจริยา สมจริยา สุจริต กรรมีย เป็นต้น ซึ่งให้ผลเหมือนกัน คือเป็นเหตุให้บังเกิดในสุคติ โลก สวรรค์ ความดีในความหมายดังกล่าวนี้เป็นการกล่าวในความหมายแบบรวม แต่ถ้ากล่าวในความหมายเฉพาะคำแล้ว คำเหล่านี้ก็มีความหมายต่างกันคือบุญหรือบุญญะ มีความหมายว่าดีและมีความหมายทั้งในเชิงสาเหตุและในเชิงผล หรือว่าดีส่วนเหตุและดีส่วนผล บุญส่วนเหตุก็เรียกว่า บุญญอุจยะ บุญกรรม บุญกริยา ซึ่งหมายถึงการทำดี หรือการกระทำที่ดี บุญส่วนผล เรียกว่า บุญเลย ๆ ซึ่งหมายถึงผลดี หรือผลบุญ ^{๑๕}

^{๑๔} พุ. ธ. ๒๕ / ๑๕ / ๒๖.

^{๑๕} รศ. สุเชาว์ พลอยชุม, เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชาทฤษฎีและปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพ ฯ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๔.

คำว่า บุญ นอกจากจะมีความหมายว่าดี หรือความดีแล้วยังมีความหมายว่าชำระให้บริสุทธิ์ด้วย ซึ่งหมายความว่า บุญ หรือความดีนั้นมีลักษณะเป็นเครื่องชำระกิเลสหรือความชั่วให้หมดไปจากจิตเปลี่ยนสภาพของจิตที่สกปรกให้บริสุทธิ์สะอาด และยังมีความหมายว่างาม (กัลยาณะ) ด้วย

สุชีพ ปุญญานุภาพ ให้ความหมายของ บุญ ว่ามี ๓ ลักษณะ คือ

๑. *กล่าวโดยสภาพ* ได้แก่ คุณชาติที่ชำระสันดานให้ผ่องใส เพราะคำว่าบุญแปลว่าชำระหรือล้าง อันได้แก่ล้างมลทินหรือความชั่วในจิตใจ

๒. *กล่าวโดยเหตุ* ได้แก่ การทำคุณงามความดีต่าง ๆ

๓. *กล่าวโดยผล* ได้แก่ ความสุข^{๒๐}

กุศล นอกจากมีความหมายว่าดี หรือความดีแล้ว ยังมีความหมายว่า งาม รู้ ผลาด กำจัด หรือตัด และระวัง ซึ่งมีความหมายดังต่อไปนี้

- *ผลาด* คือเป็นการกระทำด้วยความฉลาดและเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความรู้ความฉลาด ซึ่งก็หมายความว่า เรื่องของความดีและการทำความดีนั้น เป็นเรื่องของความรู้ ความฉลาด

- *กำจัด* หมายความว่า ความดีนั้นมีลักษณะเป็นการตัดหรือกำจัดความชั่วให้น้อยลงจนกระทั่งหมดสิ้นไปในที่สุด ฉะนั้น ยิ่งทำดีความชั่วก็ยิ่งลดลง

- *ระวัง* คือความดีมีลักษณะเป็นการระวังหรือเป็นเครื่องป้องกันความชั่วมิให้เข้ามาใกล้กลายผู้ที่ทำดี

ธัมมจริยา มีลักษณะเป็นความประพฤติที่ดี หรือความประพฤติที่ถูกต้องยุติธรรม ซึ่งหมายความว่า ความดีนั้น หากแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมหรือการกระทำ ก็ต้องมีลักษณะเป็นธัมมจริยา กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การกระทำที่จะเรียกได้ว่า ดี นั้น เราก็พิจารณาได้จากลักษณะที่ว่าถูกต้องหรือไม่ ยุติธรรมหรือไม่ ประกอบด้วยธรรมหรือศีลธรรมหรือไม่

สมจริยา มีความหมายว่า ประพฤติหรือกระทำเพื่อสงบระงับกิเลส ก็แสดงให้เห็นว่าเรื่องของความดีนั้นต้องเป็นไปเพื่อการสงบกิเลส หรือระงับกิเลสให้ลดน้อยลงนั่นเอง สิ่งใดที่เป็นไปเพื่อเพิ่มกิเลสหรือความชั่วให้มากขึ้น สิ่งนั้นมิใช่ความดี หรือมิใช่สิ่งที่ดี

สุจริต มีความหมายว่า ประพฤติดีหรือกระทำดี ก็มีความหมายชัดเจนอยู่ในตัวแล้ว

^{๒๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆบรรณกิจ, ๒๕๓๓), หน้า ๘๕.

กรณียะ หมายความว่า ควรทำ แสดงให้เห็นว่า เรื่องของความดีนั้น มีความหมายรวมไปถึงความควรด้วย ซึ่งหมายความว่าสิ่งที่ดีหรือความดีนั้น พุทธศาสนาถือว่า เป็นสิ่งที่ทุกคนควรทำ หรือเป็นหน้าที่ของทุกคนในฐานะที่เป็นคน เพราะเรื่องของความดีหรือการทำดีนั้น เป็นเรื่องที่มีโอกาสที่จะทำดีกว่าสัคว์ประเภทอื่นๆ ฉะนั้น จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรทำ ไม่ควรปล่อยให้อาสาอันดีนี้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์^{๒๐}

สรุปได้ว่า กุศลหรือความดีนั้น ก็มีความหมายเหมือนกับคำว่า บุญ และมีใช้ใน ๒ ลักษณะ คือ มีความหมายเชิงสาเหตุ และมีความหมายเชิงผล ซึ่งความหมายเชิงสาเหตุเรียกว่า กุศลกรรม คือ การกระทำที่ดี หรือการทำความดี ส่วนความหมายเชิงผล ก็เรียกว่ากุศลวิบาก คือผลที่ดีหรือผลดี

- ความหมายความชั่ว

คำว่า “บาป” หรือ “ความชั่ว” ในทางพุทธศาสนานั้นมีความหมายกว้างขวางมากซึ่งสามารถกล่าวเป็นกลางๆ ได้ว่า บาป หมายถึง ความชั่ว เป็นสิ่งที่นำไปสู่ทางแห่งความเสื่อมและยังผู้กระทำบาปนั้นให้ได้รับความเดือดร้อนเป็นทุกข์

บาป ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นหมายถึง “ ความชั่ว ” (ปาปี ปาเปน สุกฺกริ ปาปม ริเยหิ ทุกฺกฺรณฺติ)^{๒๑}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า “ชั่ว หรือ บาป” ไว้ว่าหมายถึง “...การกระทำผิดหลักคำสอนหรือข้อห้ามทางศาสนา, ความชั่ว, ความชั่วหมอง...”^{๒๒}

^{๒๐} รศ. สุเชาว์ พลอยชุม, เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชาทฤษฎีและปัญหาจริยศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๓๖.

^{๒๑} วิ. จุลล. ๗ / ๓๘๘ / ๑๕๕.

^{๒๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๔๗๖.

ในหนังสือสารานุกรมพระพุทธศาสนา ได้ให้คำจำกัดความของบาปไว้ว่า “...บรรดาความชั่วลามกชื่อว่าบาป บาปนั้นจัดเป็นกรรมที่สัตว์ทำโดยทวาร มี ๓ ประการ คือ กายกรรม วาจกรรม มโนกรรม...”^{๒๔}

วสิน อินทสระ ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “บาป” ไว้ว่า

...บาป ว่าโดยส่วนเหตุ คือ สภาพที่เศร้าหมอง เป็นเครื่องเศร้าหมองของ กาย วาจา ใจ ที่เรียกกันทั่วไปว่าความชั่วทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง เมื่อแปดเปื้อนส่วนใด ย่อมทำส่วนนั้น ให้เศร้าหมอง บาปจึงเป็นของโสโครกที่ไม่มีตัวตนแต่ก็รู้ได้...

...ว่าโดยส่วนผล เป็นชื่อของความทุกข์ คือ มีผลเป็นทุกข์ เป็นความร้อนใจ...^{๒๕}

คำว่า “บาป” ตามรูปศัพท์ว่า “ปาป” หมายถึง กรรมยังบุคคลให้ถึงซึ่งทุกข์หรือ สิ่งที่จะนำผู้กระทำความผิดไปสู่ทางแห่งความเสื่อม ดังรูปวิเคราะห์ว่า

“ยทาอ ปฺจฺจติ ปาปํ อปายํ เปติ คจฺจติ เอเตนาติ ปาปํ”. แปลว่า กรรมเป็นเหตุไปสู่อบาย (ปลัดทูปบต ฌ ปัจจย เอ.โก.)^{๒๖}

ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสไว้ว่า “...บุคคลพึงรีบทำความดี พึงห้ามจิตจากบาป เพราะเมื่อทำบุญเข้าไปใจย่อมยินดีในบาป หากบุรุษพึงทำบาปไซ้ไร ไม่พึงทำบาปนั้นบ่อย ๆ ไม่พึงทำความพอใจในบาปนั้น เพราะการสั่งสมบาป นำทุกข์มาให้...”^{๒๗}

^{๒๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, สุขเขาวน พลอยุธยา รวบรวม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๘.

^{๒๕} วสิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทองกาว, ๒๕๔๑), หน้า ๖๒.

^{๒๖} มหาจุฬาราชวิทยาลัย, หนังสือพระบาลีปิฎก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๖๕.

^{๒๗} พ. ๒. ๒๕ / ๑๕ / ๓๐.

นอกจากนี้ ในปกรณัมบาลียังเรียก “บาป” = ความชั่ว, อกุศล = ความไม่ฉลาด, ทุจริต = ความประพฤติชั่ว, อกรณียะ = ถึงไม่ควรทำ, อธัมมจริยา = ความประพฤติไม่เป็นธรรม, วิสมจริยา = ความประพฤติไม่เสมอ

ในที่เรียกว่า ความชั่ว คือ บาป นั้นมาในคัมภีร์พระวินยปิฎก จุลวรรคว่า “...ดูก่อนโมณบุรุษ เธอสั่งสมบาปมิใช่บุญไว้มากนัก เพราะมีจิตคิดประทุษร้าย มีจิตคิดฆ่า ยังโลหิตของคณาครดให้ห้อขึ้น...”^{๒๔}

ในที่เรียกว่า อกุศล นั้น มาในคัมภีร์ทุกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละอกุศล อกุศลอันบุคคลอาจละได้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข...”^{๒๕}

ในที่เรียกว่า ทุจริต และ อกรณียะ นั้น มาในคัมภีร์ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย โดยพระพุทธภาษิตที่ตรัสแก่พระอานนท์ว่า “...ดูก่อนอานนท์ เรากล่าวกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ว่าเป็นกิจไม่ควรทำโดยส่วนเดียว...”^{๒๖}

ในที่เรียกว่า อธัมมจริยา และ วิสมจริยา นั้น มาในสาเลชยกสูตรว่า “...ดูก่อนพราหมณ์ และคฤหบดีทั้งหลาย สัตว์บางพวกในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต และนรก เพราะประพฤติธรรม ประพฤติไม่สม่ำเสมอ...”^{๒๗}

เหตุนี้ “บาป” ตามคำสอนของพุทธศาสนา จึงหมายถึง สิ่งที่เกิดจากการกระทำความชั่วที่ประกอบด้วยเจตนาอันมีพื้นฐานมาจากกิเลสที่อยู่ภายในจิตใจเป็นเหตุนำไปสู่ความเสื่อม อาศัยการแสดงออกทางทวารทั้ง ๓ คือ กายทวาร วาจาทวาร และมโนทวาร

ในการอธิบายปัญหาเรื่องความชั่ว ตามสมมติฐานที่ยอมรับกัน บางคนก็ปฏิเสธข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความชั่ว บางคนก็กล่าวว่าความชั่วนั้นเป็นเพียงความบกพร่องหรือมายา หรือว่าเป็นเพียงสิ่งที่มียู้อย่างสัมพันธ์เท่านั้นเอง แต่บางคนก็ยืนยันว่า ความชั่วเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมี เพราะเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งที่ดีที่สุดในโลกที่พระเจ้าสร้างขึ้นมา ความชั่วบางลักษณะ เช่น ความทุกข์ เป็นแรงกระตุ้นให้เราพยายามแสวงหาความดี การค้นหาสาเหตุของความชั่วในทางอภิปรัชญานั้น ชาวพุทธรู้สึกว่าจะเป็นการใช้สติปัญญาไปในทางที่เปล่าประโยชน์และเป็นการแสวงหาที่ไร้

^{๒๔} วิ. จุล. ๘ / ๓๗๒ / ๑๘๓.

^{๒๕} อง. ทก. ๒๐ / ๒๖๕ / ๗๔.

^{๒๖} อง. ทก. ๒๐ / ๒๖๔ / ๗๓.

^{๒๗} ม. ม. ๑๒ / ๔๘๓ / ๕๑๕.

ประโยชน์ทางศีลธรรม ถ้าเราถูกยิงด้วยลูกศรหน้าที่อันริบคว่นที่เราจะต้องทำก็คือเอาลูกศรออกมิใช่ มัวไปทำการสอบสวนดูว่า ใครเป็นผู้ยิงหรือยิงมาจากไหน แต่การสอบสวนนั้นก็อาจจะทำได้เป็น อย่างดีหลังจากที่เราได้รับการรักษาหายเป็นปกติแล้ว

มนุษย์โดยธรรมชาติแล้วมีความดีเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ส่วนความชั่วที่มีอยู่ในมนุษย์นั้นเป็น ผลที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของการเวียนว่ายตายเกิด (สังสาร) ของเขานั้นเอง ในคัมภีร์ทางพุทธ ศาสนา เปรียบจิตของมนุษย์ว่า เหมือนกับแร่ทองคำที่มีสนิมเหล็ก สนิมทองแดง สนิมดีบุก สนิม ตะกั่ว และสนิมเงินติดอยู่ เมื่อนำเอาความสกปรกเหล่านี้ออกเสียแล้ว ทองคำก็ส่องแสงสุกใสด้วย รัศมีตามธรรมชาติของมันเอง จิตของมนุษย์ก็เช่นกัน เมื่อกำจัดความชั่วหมดสิ้นย่อมผ่องใส ดังมี พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “...จิตนั้นตามธรรมชาติแล้ว ย่อมผ่องใส แต่ขุ่นมัวไปเพราะกิเลสที่ จรมา...”^{๑๒} เพราะฉะนั้น แม้ว่ามนุษย์จะทำความชั่วหรือบาปและมีความสามารถที่จะทำบาปได้ก็มี ได้หมายความว่ามนุษย์เป็น “สัตว์มีบาป” แต่ถือว่าเป็น “สัตว์มุ่งความดี” เพราะมนุษย์สามารถที่จะ ทำความดีได้

๒.๒.๒ ธรรมชาติของความดี – ความชั่ว

ตามหลักการของพุทธศาสนาเรื่องความดีและความชั่วนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของความจริง ความดีและความชั่วไม่ใช่สิ่งที่ใครหรือคนใดกำหนดขึ้น ความดีและความชั่วแนวพุทธมีอยู่ ๒ ลักษณะเสมอ คือ เชิงเหตุ และเชิงผล และเป็นไปตามธรรมชาติหรือสภาวะของมันเอง ซึ่งเราพอจะ เทียบให้เห็นว่าพุทธศาสนาเชื่อหลักการหรือธรรมชาติของความดีความชั่วเป็นเชิงวัตถุวิสัย [Objective] เช่น ใน ธรรมนิยามสูตร^{๑๓} ได้กล่าวถึงหลักธรรมชาติของสังขตธรรมและอสังขตธรรม ว่า ต่างมีคุณธรรมหรือสภาวะธรรมตามธรรมชาติอยู่แล้ว อย่างในกรณีของธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต ว่ามีธาตุหรือสภาวะของมันเอง เช่น อารพุกธาตุ ธาตุแห่งความริเริ่ม นิวกมธาตุ ธาตุแห่งความเสื่อม ปรุกมธาตุ ธาตุแห่งความบากบั่น ถามธาตุ ธาตุแห่งพลัง ธิติธาตุ ธาตุแห่งความดำรงไว้ อุปกม ธาตุ ธาตุแห่งความพยายาม ธาตุเหล่านี้ เป็นสภาวะที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมันเองในลักษณะที่ เรียกว่า “ธัมมฐิติ ธัมมนิยาม” นั้นแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติของความดี-ชั่วในทัศนะพุทธศาสนาเองก็ มีลักษณะเป็นกระบวนการของความดีความชั่วเชิงวัตถุวิสัย กล่าวคือ มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติของมัน โดยไม่มีอำนาจใด ๆ มาเป็นตัวบังคับหรือควบคุมกระบวนการของความดีความชั่วตามหลักพุทธ

^{๑๒} ม. บุญ. ๑๒ / ๕๒ / ๔๘๑.

^{๑๓} อง. เอก. ๒๐ / ๑๕ / ๕. และ อง. นก. ๒๒ / ๓๐๕ / ๓๓๘.

ศาสนาจึงมีลักษณะเหตุก่อให้เกิดผล และผลย่อมมาจากเหตุ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เมื่อมีสาเหตุย่อมมีผลตามมา และเมื่อผลปรากฏ ย่อมมีสาเหตุมาก่อน

นอกจากนี้ เมื่อกล่าวถึงธรรมชาติความดีความชั่วในพุทธศาสนา เราจึงสรุปเป็นหลักการได้ดังนี้

๑. เป็นความดี ความชั่วเชิงวัตถุวิสัย [Objective]
๒. เป็นสิ่งหรือสภาวะที่ดำรงอยู่แล้ว ไม่มีใครหรือผู้ใดสร้างหรือกำหนดขึ้น
๓. มีลักษณะเป็นสังขธรรมคือมีความสากล

๒.๒.๓ ลักษณะความดี - ความชั่ว

การพูดถึงความดีในพุทธศาสนาต้องพูดแบบวิเคราะห์หรือแยกแยะ เพราะพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่า ความดีมีอย่างเดียว หรือความดีทุกอย่างเหมือนกันหมด หรือมีค่าเท่ากันหมด แต่อาจกล่าวได้ว่า ความดีทุกอย่างทุกระดับมีความหมายร่วมกันคือ ภาวะที่แก่ทุกข์ได้ หรือภาวะที่ไม่เป็นทุกข์ แต่ว่า ประเภทและระดับของทุกข์ที่แก่ได้นั้นแตกต่างกัน ดังนั้น ความดีจึงมีหลายระดับแตกต่างกัน

พุทธศาสนาเมื่อพูดถึงความดีก็มักกล่าวควบคู่ไปกับการสุขเสมอ และบางครั้งก็มีพระพุทธพจน์ตรัสว่า บุญคือความดี เป็นชื่อของความสุข เป็นเหตุให้บางคนเข้าใจว่าหลักจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาก็คือความดีคือความสุข เช่นเดียวกับความคิดของสุขนิยม [Hedonism] ซึ่งความจริงไม่ถูกต้อง เพราะถ้าถือว่าความดีคือความสุข การแสวงหาความสุขก็เป็นความดีซึ่งพุทธศาสนาไม่ได้สอนเช่นนั้น แต่พุทธศาสนาถือว่า ความสุขเป็นผลของความดี หรือเป็นความดีส่วนผล ซึ่งเกิดจากการกระทำดี มิใช่เกิดจากหรือได้จากการแสวงหาความสุขโดยตรง หรือถ้าจะกล่าวให้ตรงจุด ก็ต้องกล่าวว่า ความดีคือผลของการแก่ทุกข์ได้ และการแก่ทุกข์นั้น ก็ต้องแก้ด้วยการทำดี ฉะนั้น การทำดีหรือทำความดี จึงเป็นกระบวนการของการแก่ทุกข์และผลของการแก่ทุกข์ได้นั่นเอง ที่พุทธศาสนาเรียกว่า ความสุข ซึ่งมีความหมายว่า เป็นภาวะที่ทนได้ง่ายหรือไม่ต้องทน ส่วนทุกข์ มีความหมายว่า เป็นภาวะที่ทนได้ยาก หรือว่าทนไม่ได้ ก็ต้องแก้ไขให้มันผ่านพ้นไปนั่นเอง ในหลักจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา จึงไม่ได้สอนให้คนแสวงหาความสุข แต่สอนให้คนพยายามแก้ไขความทุกข์ให้หมดไปแล้วสุขจะเกิดขึ้นเอง

เมื่อพุทธศาสนาไม่ได้มองแค่ความดีคือความสุข หรือความดีไม่ได้มีลักษณะเป็นความสุขอย่างเดียวนั่น แต่ได้แสดงลักษณะของความดีไว้หลายอย่าง ซึ่งปรากฏมากมายหลายสูตร เช่น ในกาลามสูตร หรือ เกสปุตตสูตร ^{๓๔}แสดงลักษณะความชั่วไว้ว่า

๑. เป็นอกุศล
๒. มีโทษ (สาวชช)
๓. วิญญชนติเตียน (วิญญุครหิต)
๔. ก่อให้เกิดสิ่งไร้ประโยชน์ (อหิต)
๕. ก่อให้เกิดทุกข์ (ทุกข)

ส่วนความดีมีลักษณะตรงกันข้ามคือ

๑. เป็นกุศล
๒. ไม่มีโทษ (อนวชช)
๓. วิญญชนสรรเสริญ (วิญญุปลศุต)
๔. เป็นไปเพื่อประโยชน์ (หิตายสวัตตติ)
๕. เป็นไปเพื่อความสุข (สุขายสวัตตติ)

นอกจากนี้ การกระทำที่ดี ยังหมายถึง การกระทำด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง จึงจะ
ได้ชื่อว่า

๑. เป็นกุศล คือ ความดี
๒. ไม่มีโทษ
๓. ให้ผลเป็นความสุข
๔. เป็นไปเพื่อดับกรรม
๕. ไม่เป็นไปเพื่อก่อกรรม ^{๓๕}

นอกจากนี้ยังมีลักษณะของการประพฤติ หรือการกระทำ(สมาจาร)ที่ดีและไม่ดีไว้ว่า
ลักษณะของความประพฤติเลว คือ

๑. วิญญชนติเตียน (โอปารมฺโม)
๒. อกุศล

^{๓๔} อจ. เอก. ๒๐ / ๕๐๕ / ๒๔๑-๒๔๘.

^{๓๕} อจ. เอก. ๒๐ / ๕๕๑ / ๓๓๘.

๓. มีโทษ (สาวชฺโช)
๔. ก่อเวรก่อภัย (สพฺยาปชฺโณ)
๕. มีผลเป็นความทุกข์ (ทุกข์วิปาโก)
๖. เบียดเบียนตนเอง (อตุตฺตพฺยาพาธ)
๗. เบียดเบียนผู้อื่น (ปรพฺยาพาธ)
๘. เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย (อฺภยพฺยาพาธ)
๙. ความชั่วเจริญ (อฺกุสฺสธมฺมาภีวฺฒน)
๑๐. ความดีเสื่อม (อฺกุสฺสธมฺมาปฺริหา)

ส่วนความดีก็มีลักษณะตรงกันข้าม คือ

๑. วิญญูชนไม่ติเตียน (อโนปารมฺโก)
๒. เป็นกุศล
๓. ไม่มีโทษ (อนวชฺโช)
๔. ไม่ก่อเวรก่อภัย (อพฺยาปชฺโณ)
๕. มีผลเป็นสุข (สุขวิปาโก)
๖. ไม่เบียดเบียนตนเอง (เนวตตุตฺตพฺยาพาธ)
๗. ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (น ปรพฺยาพาธ)
๘. ไม่เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย (น อฺภยพฺยาพาธ)
๙. ความชั่วเสื่อม (อฺกุสฺสธมฺมปฺริหา)
๑๐. ความดีเจริญ (อฺกุสฺสธมฺมาภีวฺฒน)^{๓๖}

และในอีกพระสูตรหนึ่งแสดงว่า การมีเบญจศีล อนุรักษมา อพฺยาบาท และสัมมาทิฏฐิ ได้ชื่อ

ว่า

๑. เป็นสิ่งที่ดี (สาธุ)
๒. เป็นสิ่งประเสริฐ (อริยธมฺม)
๓. เป็นกุศล
๔. เป็นสิ่งมีประโยชน์ (อตุตฺถ)
๕. เป็นสิ่งถูกต้อง (ธมฺม)
๖. เป็นสิ่งไม่มีอาสวะ
๗. เป็นสิ่งไม่มีโทษ (อนวชฺช)

^{๓๖} ม. ม. ๑๓ / ๕๕๓-๔ / ๕๐๐-๓.

๘. ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเคียดแค้น (อตปนิชฌม)

๙. ไม่เป็นไปเพื่อสังสมกิเลส (อปจยคามินี)

๑๐. มีสุขเป็นกำไร (สุขทฤษฎม)

๑๑. ให้ผลเป็นสุข (สุขวิปาก)

ลักษณะความดี ดังที่แสดงไว้ในพระสูตรต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้เป็น ๓ ลักษณะ

คือ

๑. ลักษณะเชิงจิตวิสัย

เป็นลักษณะที่รู้สึกได้ด้วย ความสำนึกทางศีลธรรมของผู้ทำ และผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ลักษณะที่ว่า

๑. ตนเองคิดเทียบตนเองไม่ได้

๒. ผู้รู้สรรเสริญ

๓. ชื่อเสียงที่ดีฟุ้งขจรไป (คนทั่วไปสรรเสริญ)

๔. ไม่หลงตาย

๒. ลักษณะเชิงวัตถุวิสัย

เป็นลักษณะที่แสดงถึงธรรมชาติของความดีหรือภาวะของความดี ได้แก่

๑. เป็นสิ่งที่ดี (สาธุ)

๒. เป็นสิ่งประเสริฐ (อริย)

๓. เป็นกุศล (กุศล)

๔. เป็นสิ่งมีประโยชน์ (อตุล)

๕. เป็นสิ่งถูกต้อง (ธม)

๖. เป็นสิ่งไม่มีอาสวะ (อนาสว)

๗. เป็นสิ่งไม่มีโทษ (อนวชช)

๘. ความชั่วลดลงความดีเพิ่มขึ้น (อกุสทปริหาย กุสลาภิวตฺต)

นอกจากนี้ ความดียังมีผลเกี่ยวโยงไปถึงชีวิตหลังความตายหรือชีวิตในอนาคตด้วย ได้แก่ ให้ไปเกิดในสุคติ มนุษย์ โลกสวรรค์ และหากเป็นความชั่ว จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือที่เรียกว่า เป็นลักษณะเชิงวัตถุวิสัยอีกประการหนึ่งของความดี ความชั่ว

๓. ลักษณะเชิงปฏิบัติ

เป็นลักษณะที่แสดงออกในทางปฏิบัติหรือปรากฏแก่ผู้ทำเอง ได้แก่

๑. ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน (อตปนิย)
๒. ไม่เป็นไปเพื่อสังสมกิเลส (อปยคามินี)
๓. มีสุขเป็นกำไร (สุขทุรย)
๔. ให้ผลเป็นความสุข (สุขวิปาก)
๕. เป็นไปเพื่อดับกรรม (กมฺมนิโรธ)
๖. ไม่เป็นไปเพื่อก่อกรรม (น กมฺมสมฺมุตฺต)
๗. ไม่ก่อเวรก่อภัย (อพฺยาปชฺฌ)

ในกรณีของความชั่วก็เช่นเดียวกัน คือมีลักษณะตรงกันข้ามกับลักษณะของความดี ดังที่กล่าวมาแล้ว

จากลักษณะความดีและความชั่วในพุทธศาสนาดังกล่าวนี้นี้แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาถือว่าความดี ความชั่วนั้นอาจพิจารณาหรือมองได้ในหลายลักษณะ กล่าวคือ

ถ้ามองจากด้านของบุคคลหรือผู้กระทำ ความดี ความชั่วก็มีลักษณะที่จะพึงรู้ได้ใน ๔ ลักษณะ ซึ่งถ้ากล่าวโดยสรุปก็คือ รู้จากความสำนึกของผู้ทำเอง หรือจากปฏิกิริยาของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ถ้ามองที่ตัวการกระทำหรือตัววัตถุเอง การกระทำที่ดีการกระทำที่ชั่วก็มีลักษณะหลายประการที่เราจะพึงรู้หรือเห็นได้ เช่น เป็นสิ่งที่ดี หรือไม่ดี มีประโยชน์ หรือไม่มีประโยชน์ไม่มีโทษ หรือมีโทษเป็นต้น

ถ้ามองในแง่ของการปฏิบัติ หรือผลที่ตามมาจากการปฏิบัติในเรื่องนั้น ๆ ถ้าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นสิ่งที่ชั่ว ก็ย่อมจะมีผลที่ดีปรากฏให้เราเห็นได้หลาย เช่น ก่อความเดือดร้อน หรือไม่ก่อความเดือดร้อน มีผลเป็นความสุข หรือเป็นทุกข์ เป็นต้น

นอกจากนี้ พุทธศาสนายังแสดงว่า เรื่องของความดี ความชั่วนั้นยังมีผลเกี่ยวโยงไปถึงชีวิตในโลกหน้าด้วย ซึ่งหมายความว่าเรื่องของความดีนั้นมีได้จบอยู่เฉพาะในชีวิตนี้หรือในโลกนี้เท่านั้น

๒.๓ ขอบเขตของจริยศาสตร์แนวพุทธศาสนา

จากการศึกษาพบว่า จริยศาสตร์แนวพุทธศาสนานั้นมีขอบเขตเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับเรื่องพระนาคคิของชีวิตมนุษย์ หลักธรรมชาตินุษย์ตามแนวพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องหลักกรรม เรื่องจิต วิบากหรือผลดี-ชั่ว และการทำดี-ชั่วนั้น ไม่จำกัดเฉพาะมนุษย์ แต่รวมไปถึงสัตว์ดิรัจฉานด้วย พุทธศาสนายืนยันถึงความจริงแท้บนรากฐานเดียวกันภายใต้กฎเกณฑ์ที่แน่นอนเดียวกัน ดังนั้น หลักกรรมดี กรรมชั่ว ความถูก ควร ผิด ถูก จึงมีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนทั้งคนและสัตว์ เช่น หลักเบญจศีล-เบญจธรรม หรือ หลักศีลธรรม (ศีลธรรมที่มากู้กัน หมายความว่า ศีลนั้นให้เว้นความชั่ว ส่วนธรรม คือการอบรมความดี) เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความเป็นสากลของความดี-ชั่วซึ่งมีขอบข่ายครอบคลุมทั้งชีวิตมนุษย์และสัตว์ ลักษณะของขอบเขตจริยศาสตร์แนวพุทธศาสนาในประเด็นดังกล่าวนี้ สามารถพิจารณาเห็นได้ในคำสอนของพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๑. ทั้งมนุษย์และสัตว์ตกอยู่ภายใต้กฎมาตรฐานเดียวกัน เพราะมีองค์ประกอบแห่งชีวิตเหมือนกัน กล่าวคือ ล้วนเกิดมาภายใต้หลักกรรม ดังที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก ว่า

อริยสาวกนั้นย่อม พิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาท แห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวง บรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะ นั้นอยู่เนื่องๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่ง มรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป ^{๓๑}

๒. ทั้งมนุษย์และสัตว์ สามารถทำความดี ความชั่วได้เหมือนกัน ดังตัวอย่างในชาดกต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นถึงความสามารถของสัตว์ในการกระทำความดีความชั่วได้ซึ่งเป็นหลักฐานยืนยันถึงแนวพุทธจริยศาสตร์ว่ามีขอบเขตครอบคลุมไปถึงสัตว์ด้วย ดังเนื้อความในชาดกว่า

...พระยาช้างนั้นหลีกออกจากโจลง แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่ควงไม้ ภัททสาละ ในราวป่ารกชัฏวัน ๗ ป่าปาลิไลยกะ ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้ยินว่า

^{๓๑} อง. ดิ. ๒๐ / ๕๖ / ๘๕.

พระยาช้างนั้นกระทำประเทศที่พระเจ้าผู้มีพระภาคประทับอยู่ในรักจิตวันนั้นให้ปราศจากของเขียว และเข้าไปตั่งน้ำฉันทน้ำให้ไว้ สำหรับพระเจ้าผู้มีพระภาคด้วยวง...^{๓๔}

...ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบความสังคายนาของพระองค์ และทรงทราบความปริวิตกแห่งใจของพระยาช้างนั้น ด้วยพระหฤทัยแล้ว ทรงเปล่งอุทาน นี้ในเวลานั้นว่า จิตของพระยาช้างผู้มีงาเช่นกับงอนรณนี้ ย่อมสมกับจิตที่ประเสริฐของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เพราะพระพุทธเจ้า พระองค์เดียว ทรงยินดีอยู่ในป่า ...^{๓๕}

ลักษณะของการกระทำหรือ ความประพฤติของสัตว์ในลักษณะ ดังกล่าวนี้นี้มีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในปกรณัมบาลีชั้นอรรถกถาต่าง ๆ

๓. ผลที่เกิดจากการกระทำของทั้งมนุษย์และสัตว์มีสภาพ มีเหตุ และมีผลเช่นเดียวกันทั้งทางดี-ทางชั่ว เช่นในนิทานธรรมบทมีปรากฏเสมอว่า สัตว์สามารถทำดี-ชั่วได้และเสวยผลกรรมของตนได้ เช่น

...สุนัขนั้น ครั้นได้ทำกาละแล้ว ยังเกิดในภพชื่อว่าดาวคิงส์ เพราะความที่ตนนั้นเป็นสัตว์มีทิวติระง ไม่คด เสาแล้มบัตติใหญ่ มีพันแห่งนางอัสรเป็นบริวาร... เป็นเทพบุตรชื่อว่า โฆสกะ...^{๓๖}

๔. ความจริงสากลที่เป็นพื้นฐานของจริยศาสตร์แนวพุทธ คือ เรื่องกรรม ซึ่งก็มีทั้งในชีวิตมนุษย์และชีวิตสัตว์ รวมถึงหลักเกณฑ์ของการกระทำทั้งของมนุษย์และสัตว์ เช่น หลักศีล ๕ ธรรม ๕ หลักกกุศลกรรม ๑๐ และหลักจริยศาสตร์ขั้นสูงคือ มรรค ๘ สภาวะเหล่านี้ ล้วนเป็นสังขธรรมที่ไม่ขึ้นอยู่ต่อกาลเวลา สถานที่ไม่มีข้อยกเว้น เป็นเกณฑ์ที่ตายตัวแน่นอน ภายใต้อิทธิพลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของสัตว์และมนุษย์

แต่อย่างไรก็ตาม สภาพความเป็นสัตว์บางครั้งก็ไม่เหมาะสมกับการประกอบกรรมหรือสั่งสมความดี-ชั่ว กล่าวคือ มีสภาพที่ไม่สมบูรณ์ในแง่กายภาพ แต่ในแง่จิตภายในและหลักธรรมชาติของกิเลสภายในทั้งของมนุษย์และสัตว์นั้นเหมือนกันต่างแต่จะมีความละเอียดมากน้อยกว่ากันเท่านั้น

^{๓๔} พุ. ธ. ๒๕ / ๕๘ / ๑๓๔.

^{๓๕} พุ. ธ. ๒๕ / ๕๘ / ๑๓๖.

^{๓๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธัมมปาฎิฐา (พุทธโย ภาโค), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

ส่วนผลที่จะได้รับหากการประพาดตกอยู่ในหลักเดียวกันก็ย่อมได้รับผลแห่งความดี-ชั่วเสมอเหมือนกัน

๒.๔ เป้าหมายของชีวิตแนวพุทธจริยศาสตร์

พุทธปรัชญามีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องหลักของความสุข ที่ถือว่าเป็นประโยชน์เบื้องต้น และเบื้องปลายที่ผู้ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนแห่งหลักธรรมทางจริยศาสตร์ในทางศาสนาควรจะได้รับทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม เมื่อกล่าวโดยสรุป พุทธศาสนากล่าวถึงประโยชน์ไว้เป็น ๓ ระดับด้วยกัน คือระดับประโยชน์ในปัจจุบัน ระดับประโยชน์ในภพหน้าหรือประโยชน์ต่อ ๆ ไปและระดับที่สูงขึ้นไปอันเป็นจุดหมายที่พุทธศาสนิกชนพึงปรารถนาในชีวิตคือปรารถนาประโยชน์หรือนิพพาน ซึ่งเป้าหมายแต่ละขั้นมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๔.๑ ทิฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน

เป็นจุดหมายที่เป็นปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นจุดหมายขั้นต้นแห่งประโยชน์ทั้งสามประการ ชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นหมายถึงการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสังคมที่จะต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ประโยชน์ที่เห็นได้ในชีวิตประจำวันนั้น ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นต้น การที่บุคคลจะบรรลุถึงประโยชน์ในปัจจุบันนี้ได้และการดำเนินชีวิตให้ประสบสุขและประสบผลสำเร็จได้นั้นจะต้องดำเนินตามหลักธรรมอันจะทำให้ได้รับผลในปัจจุบัน ๔ ประการนี้ได้แก่

๑. อุฏฐานสัมปทา สมบูรณ์ด้วยความหมั่นขยันในการประกอบภารกิจของคนในการศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติหน้าที่ประกอบธุรกิจหรือปฏิบัติราชการ เป็นต้น

๒. อารักขสัมปทา สมบูรณ์ด้วยการรักษาทรัพย์ที่หามาได้ในทางที่ชอบธรรม หากไม่สามารถเก็บรักษาทรัพย์ได้ ก็ไม่อาจรักษาฐานะทางเศรษฐกิจของตนได้ จึงต้องรู้จักเก็บออมรักษาทรัพย์เอาไว้เพื่อเป็นกองทุน หรือเพื่อแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในชีวิตของตน ตลอดจนเก็บสะสมไว้เพื่อเลี้ยงดูตนเองเลี้ยงดูครอบครัวในยามแก่ชรา และเสริมสร้างฐานะเศรษฐกิจของตนให้มั่นคง

๓. กัลยาณมิตตตา คบหาสมาคมกับคนดีไม่คบกับคนชั่วเป็นมิตรซึ่งการคบหา คนประเภทนี้ได้แก่ การคบหาคนประเภทที่เรียกว่ามิตรแท้ ลักษณะมิตรแท้นั้น มีอธิบายไว้ดัง ต่อไปนี้

- **มิตรมีอุปการะ** ซึ่งแสดงออกให้เห็นโดยการป้องกันเราในยามประมาท ป้องกันทรัพย์สมบัติเราในยามเราประมาท เมื่อมีภัยอันตรายเกิดขึ้นสามารถเป็นที่พึ่งได้เมื่อมีเหตุให้ช่วยเหลือก็เต็มใจให้ความช่วยเหลือ

- **มิตรที่ร่วมสุขร่วมทุกข์** ลักษณะของมิตรแท้ประเภทนี้ คือขยายความลับของตนแก่เพื่อน ปกปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่งพรายออกไปไม่ทอดทิ้งแม้ในยามประสบภัยพิบัติในยามที่มีภัยหรืออันตรายต่าง ๆ เกิดขึ้นก็พร้อมที่จะเสียสละแม้ชีวิตของตน

- **มิตรแนะนำในสิ่งที่มีประโยชน์** ได้แก่มิตรที่คอยห้ามปรามมิให้ทำความชั่วบอกกล่าวชี้แนะให้กระทำแต่ในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ให้ได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟังและบอกทางแห่งความสุขความเจริญและทางสวรรค์ให้

- **มิตรมีความรักใคร่** เป็นมิตรที่ทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน สุขก็สุขด้วยกัน ได้ยินคนอื่นเขาินทา คำนินทาเพื่อน ก็แก้ต่างชี้แจงแทนให้เขาเข้าใจและรับรองคนที่ยกย่องสรรเสริญเพื่อน

มิตรที่กล่าวมาทั้ง ๔ ประเภทนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า เหมือนมารดากับบุตรที่มีความเอื้ออาทรต่อกันอยู่ตลอดเวลา

๔. **สมชีวิตา** คือ การเป็นอยู่พอสมควรกับกำลังทรัพย์ที่ตนหามาได้ในปัจจุบันนี้รู้จักพอใจ พอประมาณพอควรพอดีในการซื้อหาจับจ่ายใช้สอยบริโภค เรียกหลักการนี้ว่า เศรษฐกิจแบบเพียงพอไม่ให้ฝืดเคืองจนเกินไปหรือไม่ให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไปนั่นเอง

๒.๔.๒ สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์ในเบื้องต้นหรือในภพหน้า

เป็นประโยชน์ด้านคุณธรรม คุณค่าของชีวิตภายในช่วยเกื้อกูลอุดหนุนคุณภาพของชีวิตให้มีความก้าวหน้า เป็นจุดหมายขั้นที่สูงขึ้นไปถือว่าเป็นสิ่งประกันให้กับชีวิตที่บุคคลนั้นควรได้รับเนื่องจากโลกนี้ไปแล้ว แต่เนื่องจากประโยชน์ในระดับนี้ถือได้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับประโยชน์ระดับต้นอย่างเห็นได้ชัด เพราะว่าเมื่อต้นเหตุดี ปลายเหตุที่เป็นผลก็ย่อมดี คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนในระดับนี้ก็คือ

๑. **สัทธาสัมปทา** สมบูรณ์ด้วยศรัทธา คือความเชื่ออันบุคคลให้ตั้งมั่นในคุณของพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระอรหันต์ผู้ไกลจากกิเลส ครั้นรู้ชอบด้วยพระองค์เองทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว ทรงรู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นสารัตถ์ที่ฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยมไม่มีสารัตถ์อื่น ๆ จะยิ่งไปกว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ค้น ผู้เบิกบาน เป็นผู้มีโชค

๒. สีสัมปทา ความสมบูรณ์ด้วยศีล คือการควบคุมรักษาอาการที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา ให้เป็นปกติเรียบร้อย ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคมส่วนรวม คือไม่ทำตัวเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นคนมีศีลธรรมหรือนุชชธรรม

๓. จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยจาคะ คือสมบูรณ์ด้วยการบริจาคได้แก่ การเสียสละโดยมุ่งอนุเคราะห์สงเคราะห์บุคคลอื่นด้วยความเมตตากรุณาหรือการบริจาคทานด้วยเมตตากรุณาอันเป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่กันและกัน หรือการบริจาคทานด้วยความสำนึกกตัญญูต่อท่านผู้มีคุณดี เช่น มารดาบิดา พระศาสนา ประเทศชาติ เป็นต้น

๔. ปัญญาสัมปทา สมบูรณ์ด้วยปัญญา คือสามารถจำแนกแยกแยะให้เห็นว่าอะไรเป็นบุญ อะไรเป็นบาป อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ อะไรดี อะไรชั่ว อะไรเป็นทางเสื่อม อะไรเป็นทางเจริญ เป็นต้น ตลอดจนสามารถใช้ปัญญามองสิ่งทั้งหลาย เห็นตามสภาพความเป็นจริงในเรื่องนั้น จัดความเขลาความหลงออกไปจากจิตใจได้ตามลำดับ ความสมบูรณ์ด้วยปัญญานี้จะเกิดมีขึ้นได้ พุทธศาสนาชี้ว่าจะต้องศึกษาและปฏิบัติใน ๓ แนวทาง คือ

๑. สุตมยปัญญา	ปัญญาเกิดจากการฟัง
๒. จินตามยปัญญา	ปัญญาเกิดจากการคิด
๓. ภวานามยปัญญา	ปัญญาเกิดจากการอบรม ^{๔๐}

จากที่กล่าวมานี้ประโยชน์ ๒ อย่างข้างต้น ถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการครองชีพ สภาพแวดล้อม และความถึงพร้อมของบุคคลในสังคมนั้น ๆ ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ไว้ในพระสูตรว่า

ผู้ปรารถนาโภคะอันโอฬารต่อ ๆ ไป พึงบำเพ็ญความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยาทั้งหลายบัณฑิตผู้ไม่ประมาทจึงยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ ประการ คือประโยชน์ในภพนี้และประโยชน์ในภพหน้า เพราะยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ ผู้มีปัญญาจึงได้นามว่า บัณฑิต^{๔๑}

ผู้บรรลุประโยชน์ทั้ง ๒ ประการ เรียกว่าบัณฑิตชน ยังไม่ถือเป็นการเพียงพอและไม่ควรเป็นผู้หยุดอยู่และทอดลอยอยู่เพียงแค่นั้น ควรทำความก้าวหน้าให้แก่ชีวิตด้วยการมีความเพียรพยายาม

^{๔๐} ที. ปา. ๑๑ / ๒๒๘ / ๑๕๕.

^{๔๑} ที. ส. ๑๕ / ๓๘๕ / ๑๒๖.

เพื่อให้ชีวิตหมดจดจากเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ในสังสารวัฏ เพื่อบรรลุดังจุดหมาย สูงสุดที่เรียกว่า นิพพาน ตามหลักคำสอนในศาสนาอันถือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ซึ่งในเรื่องนี้จะได้กล่าวถึงในลำดับต่อไป

๒.๔.๓ ประมัตตะ คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง

ประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิตเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือนิพพานเป็นเป้าหมายหรือจุดหมายสูงสุดในพุทธศาสนาเป็นสถานะที่เข้าถึงด้วยการรู้แจ้งสถานะของสรรพสิ่งทั้งปวงรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิตผู้รู้ประจักษ์ประโยชน์ในระดับนี้ ย่อมไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตเป็นอิสระ ปราศจากธุลีคือกิเลส อยู่ปราศจากความทุกข์ มีความเห็นประจักษ์แจ้งความสุขสถานะที่บุคคลดำรงอยู่นี้พระพุทธองค์ตรัสเรียกว่า นิโรธ ในอริยสัจ ๔ และทรงเรียกว่า นิพพาน ในฐานะเป็นจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต เพราะฉะนั้นประโยชน์ระดับนี้จึงถือว่า เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง หรือประมัตตประโยชน์ ดังจะได้กล่าวถึงเรื่องนิพพานนั้น อันเป็นจุดหมายประการสุดท้าย และเป็นจุดหมายสูงสุด หรืออีกอย่างหนึ่ง นิพพาน คือ การดับหรือหลุดพ้นจากกิเลสทุกข์ทั้งสิ้นทั้งปวง อันเป็นผลมาจากการพัฒนาชีวิตจนมีศีลมีธรรมบริบูรณ์ ความสมบูรณ์ทางศีลและธรรมนั่นเอง ที่ทำลายกิเลส อันเป็นสาเหตุหรือที่มาของความทุกข์ทั้งปวงได้หมดสิ้น เมื่อสิ้นกิเลส ก็สิ้นทุกข์ ก็ได้ชื่อว่ามีความสุขสมบูรณ์ ความดีระดับนี้จึงเป็นความดีสูงสุดของชีวิต และผู้ที่บรรลุดังความดี ระดับนี้ เรียก อริยชน หรือ อริยบุคคล (นิพพานํ ปรมํ สุขํ = นิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง)

๒.๕ ประเภทจริยศาสตร์แนวพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักจริยศาสตร์ ที่ทรงสามารถในการสอนเป็นอย่างมากหาผู้เสมอเหมือนได้ยากในศิลปะการสอน ด้วยเหตุนี้การสอนของพระองค์จึงล้นฤทธิ์ผล พระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อเอาชนะความทุกข์ไว้มากมาย แต่ที่เป็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์นั้น พระองค์ได้วางไว้ ๓ ระดับ คือ

๑. จริยศาสตร์ขั้นต้น	ได้แก่ ศีล ๕ และธรรม ๕
๒. จริยศาสตร์ชั้นกลาง	ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐
๓. จริยศาสตร์ขั้นสูง	ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘

๒.๕.๑ จริยศาสตร์ขั้นต้น

จริยศาสตร์ขั้นต้นนี้สามารถแบ่งออก ๒ ขั้น คือ

ขั้นละเอียด เป็นคุณลักษณะทางใจ ๕ อย่างเรียกว่า เบญจธรรม ได้แก่มีเมตตาต่อคนอื่น สัตว์อื่น ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น สำรวมในเรื่องประเวณี มีความสัตย์ และไม่ประมาท ส่วนจริยศาสตร์ขั้นต้นอีกประการหนึ่ง คือ

ขั้นหยาบ เป็นลักษณะที่ต้องละเว้นการประพฤติชั่ว ทางกายและวาจา เรียกว่าเบญจศีล ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดประเวณี เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการเสพของมึนเมาอันจะทำให้ประมาทขาดสติ การเว้นทั้ง ๕ ประการนี้ เรียกว่า มนุษยธรรม คือพฤติกรรมตามเขย่งอย่างมนุษย์

ศีลขั้นต้น ที่ถือว่าเป็นพื้นฐานแห่งศีลทั้งปวง พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ๕ ข้อ เรียกว่า เบญจศีลหรือศีล ๕ แต่ในบางกรณีและในบางโอกาสก็ขยายออกไปเป็นศีล ๘ เรียกว่าอุโบสถศีล และขยายออกเป็นศีล ๑๐ เช่นศีลของสามเณร เป็นต้น แต่ก็มีศีล ๕ เป็นพื้นฐาน^๓

ลักษณะหรือศีลห้า^๔ ประการ นั้นได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์)
๒. อทินนาทานา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์)
๓. กาเมสุมิจจารา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการ ประพฤติผิด

ในกาม)

๔. มุสาวาทา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ)
๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการดื่ม

น้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท)

^๓ ดร. เคือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๕.

^๔ ที. ปา. ๑๑ / ๒๘๖ / ๒๒๖.

สิกขาบทที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี : การตั้งใจคვენจากการทำลายชีวิตสัตว์อื่น

ความมุ่งหมาย ในการทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ก็คือ เพื่อให้มนุษย์อบรมจิตใจของตนให้คลายความเหี้ยมโหด มีเมตตากรุณาต่อกันและกัน และแผ่แผ่แก่สัตว์ทั้งปวงด้วย เห็นชีวิตของผู้อื่นเสมอกับชีวิตของตนและให้ปลูกไมตรีจิตในสัตว์ทุกจำพวก

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๔๕} ทรงอธิบายไว้ในหนังสือเบญจศีล-เบญจธรรมว่า ขอบเขตของสิกขาบทนี้มีทั้งโดยตรงและโดยอ้อมซึ่งผู้รักษาศีลจะต้องเว้นเพื่อรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ

๑. การฆ่า คือ การทำให้ตายด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นทำ หรือร่วมกับคนอื่น
๒. การทำร้ายร่างกาย คือ การทำให้บาดเจ็บอย่างสาหัส
๓. การทรมาน คือ การใช้งานเกินกำลัง การกักขังการนำสัตว์ไปโดยวิธีทรมาน การผลาญสัตว์ เช่น ชั่วให้ต่อสู้กันเพื่อความสนุกสนาน

ในมังคลัตถปิณี^{๔๖} ได้กล่าวไว้ว่า ศีลข้อที่ ๑ ต้องประกอบพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๕ ประการนี้ คือ

๑. สัตว์นั้นมีชีวิต
๒. รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
๓. มีเจตนาจะฆ่า
๔. พยายามฆ่า
๕. สัตว์นั้นตายเพราะถูกฆ่า

เมื่อประกอบพร้อมครบด้วยองค์ ๕ นี้ จึงถือได้ว่า ศีลขาด ถ้าไม่ครบเพียงแต่ดวงพร้อย ทำเองหรือใช้ให้คนอื่นทำศีลย่อมขาดได้เหมือนกัน การทำปาณาติบาตจะมีโทษมากหรือโทษน้อย ในอัญญาสาสนี ได้กล่าวถึงเกณฑ์การพิจารณาอย่างนี้ คือ

^{๔๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีล-เบญจธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๘.

^{๔๖} มหาจุฬาราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณี แปล เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖.

๑) กำหนดด้วยวัตถุ คือ ถ้าเป็นมนุษย์ ฆ่าผู้มีคุณมาก มีโทษมาก ฆ่าผู้มีคุณน้อย มีโทษน้อย เช่น ฆ่าพระอรหันต์ บิฑามารดา มีโทษมาก เฉพาะพระพุทธเจ้าเพียงแต่ทำให้หือพระโลหิตมีโทษเท่ากับฆ่าบิดามารดา ส่วนคนที่ไม่มีคุณก็มีโทษน้อยลดหลั่นกันลงไป ถ้าเป็นสัตว์ก็กำหนดด้วยคุณ ถ้าไม่มีคุณเหมือนกันกำหนดด้วยรูปร่างใหญ่เล็กกว่ากัน ถ้าใหญ่มีโทษมาก ถ้าเล็กมีโทษน้อย

๒) กำหนดด้วยเจตนา คือ การตั้งใจฆ่า มีโทษมากหรือน้อยกว่ากัน ถ้าโทษมาก โทษมาก โทษน้อย โทษน้อย

๓) กำหนดด้วยประโยค คือ ความพยายามที่จะฆ่าให้ตาย ใช้ความพยายามมาก โทษมาก ใช้ความพยายามน้อย มีโทษน้อย

ลักษณะที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี : คือ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการขโมย

ความมุ่งหมาย ในการทรงบัญญัติลักษณะนี้ขึ้นมาเพื่อให้ทุกคนเคารพในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น เว้นจากการทำมาหากินในทางทุจริตประกอบอาชีพในทางมิชอบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นในการเลี้ยงชีพ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๔๗} ทรงอธิบายว่าข้อห้ามหรือขอบเขตของลักษณะนี้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมซึ่งผู้รักษาศีลจะต้องเว้นเพื่อรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ

๑. โจรกรรม
๒. อนุโลมโจรกรรม
๓. ฉายาโจรกรรม

๑) โจรกรรมมี ๑๔ อย่าง คือ

๑. ลัก ถือเอาทรัพย์เมื่อเจ้าของไม่เห็น ที่เรียกว่า ขโมย และคัดช่องย่องเบา
๒. ฉก ชิงเอาทรัพย์ต่อหน้าเจ้าของ ที่เรียกว่า คีฉิง วังราว
๓. กรรโชก ชูให้เขากลับแล้วให้ทรัพย์ ที่เรียกว่า จี้ ในปัจจุบันนี้
๔. ปล้น รวมหัวกันหลายคน มีสัตว์อาวุธเข้าแย่งทรัพย์
๕. ตู๋ อ้างหลักฐานพยานเท็จ หักล้างกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น เช่น ที่ดิน เป็นต้น

ซึ่งไม่อยู่ในปกครองของคน

^{๔๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีล-เบญจธรรม, อ้างแล้ว.

๖. น้อ โกงเอาทรัพย์สินของผู้อื่นที่ตนปกครอง เช่น โกงของฝาก โกงที่ดินที่ตน
อยู่อาศัย เป็นต้น

๗. หลอก ปั้นเรื่องให้เขาเชื่อแล้วให้ทรัพย์สิน

๘. ลวง ใช้เล่ห์เอาทรัพย์สินด้วยเครื่องมือลวง เช่น โกงตาชั่ง เป็นต้น

๙. ปลอม ทำหรือใช้ของปลอม เช่น ธนบัตรปลอม ขาปลอม เป็นต้น

๑๐. ครอบงำ ยืมของคนอื่นมาใช้แล้ว บิดเอาเสียกู้หนี้แล้วไม่ใช้ดอกเบี้ย

๑๑. เบียดบัง กินเศษกินเลย เช่น เลี้ยงสัตว์ กินค่าอาหารสัตว์ เป็นต้น

๑๒. สับเปลี่ยน แอบสลับเอาของผู้อื่น ซึ่งมีค่าสูงกว่า

๑๓. ถักลอบหลบหนีภาษีของหลวง หรือลอบนำสิ่งที่จะต้องห้าม เช่น เหล้าเถื่อน

เป็นต้น

๑๔. ขักยกอก ขักเอาทรัพย์สินของคนที่ถูกจับไว้ ขักยกภาษีขักยกทรัพย์สินที่ถูก

ฟ้องล้มละลายไว้

การทำโจรกรรม ๑๔ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยตนเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำหรือร่วมกับคน
อื่นก็ผิด

๒) อนุโลมโจรกรรม คือ กิริยาที่แสวงหาทรัพย์สินในทางไม่บริสุทธิ์ แม้ไม่นับเข้าใน
อาการเป็นโจร ๑๔ อย่าง แต่ทำงานคล้ายโจรกรรมพออนุโลมเข้ากับโจรกรรม เรียกว่าอนุโลม
โจรกรรม มี ๓ อย่างคือ

๑. สมโจร สนับสนุนโจร เช่น ให้ที่พักและอาหารและรับซื้อของโจร เป็นต้น

๒. ปกกลอก คบเขาเพื่อปกกลอกเอาทรัพย์สิน

๓. รับสินบน รับสินจ้างแล้วทำผิดหน้าที่ เพราะเกรงใจเขา

ทั้ง ๓ อย่างนี้ ผิดไม่ขาด แต่ค้างพริ้ว เฉพาะการรับสินบนนี้ ถ้าผู้รับมีเจตนาร่วมกับผู้ให้ใน
การทำลายกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ก็เป็นการร่วมโจรกรรมโดยตรง ผิดขาด

๓) ฉายาโจรกรรม คือ การกระทำที่ไม่ทำอนุโลมโจรกรรม แต่ทำผิดของผู้อื่นให้สูญเสีย
และเป็นสินใช้ตกอยู่กับตน เรียกว่า ฉายาโจรกรรม มี ๒ อย่าง คือ

๑. ผลาญ ทำลายทรัพย์สินของผู้อื่นให้เสียหาย (ไม่เอามาเป็นของตน) เช่น เผา
บ้านเรือน เป็นต้น

๒. หนี้ยก่วย ถู้อวดสะเก็นขอบเขต เช่น ลูกหลานเอาของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย
โดยไม่ได้รับอนุญาต หรือถือเอาของญาติมิตรมากกว่าที่เขาอนุญาตให้เอาโดยไม่ต้องซื้อทั้ง ๒ อย่าง
นี้ ผิดไม่ขาด แต่ทำให้ค้างพริ้ว

ในมังคลัตถปิณีได้แสดงถึงองค์ประกอบของอหินนาทานว่าต้องพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ

๑. ของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
๒. รู้ว่าของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
๓. ตั้งใจลักสิ่งของนั้น
๔. พยายามลักสิ่งของนั้น
๕. ได้สิ่งของนั้นมา ด้วยความพยายามนั้น^{๔๔}

เมื่อพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๕ นี้ คือขาด ถ้าไม่ครบองค์ก็ผิดไม่ขาดเป็นเพียงแต่ค้างพริ้วไม่บริสุทธิ์ ทำเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำ คือขาด

ในการวินิจฉัยว่า การทำอหินนาทาน จะมีโทษมากหรือมีโทษน้อยนั้น ในอรรถุสาลินีได้อธิบายเกณฑ์ในการพิจารณา คือ

๑. กำหนดด้วยวัตถุ คือ ของมีค่ามาก มีโทษมาก มีค่าน้อย มีโทษน้อย
๒. กำหนดด้วยเจตนา คือ ความตั้งใจที่เจือด้วยกิเลสมาก มีโทษมากที่เจือด้วยกิเลสน้อย มีโทษน้อย
๓. กำหนดด้วยประโยชน์ คือ ความพยายามที่จะได้ของนั้นมา ถ้าพยายามมาก มีโทษมาก พยายามน้อย มีโทษน้อย

ข้อยกเว้นการถือเอาของผู้อื่นโดยวิสาสะ คือญาติหรือมิตรหรือคนที่คุ้นเคยกันเคยช่วยเหลือกัน เคยอนุญาตไว้ก่อน แม้จะถือเอาโดยไม่บอก ก็ไม่เป็นอหินนาทาน แต่ต้องประกอบ ด้วยลักษณะการถือวิสาสะ ในอรรถุสาลินี^{๔๕} ท่านได้อธิบายว่าต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ คือ

๑. เจ้าของเป็นผู้สนิทกับตน
๒. เจ้าของเคยอนุญาตไว้ก่อน
๓. เมื่อถือเอาแล้ว ไม่มีคนสนทน
๔. ของนั้นเป็นของที่เจ้าของไม่หวงแหนสำหรับเรา หรือพอให้ได้
๕. เมื่อเจ้าของรู้แล้ว ก็พอใจ ไม่ว่าอะไร

^{๔๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณี แปล เล่ม ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๕๕.

^{๔๕} สมาคมศูนย์ค้นคว้าพระพุทธศาสนาวัดสระเกศ, อรรถกถาอรรถุสาลินี ตอน ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโล ภิกขุ, ๒๕๒๑), หน้า ๘๓-๘๔.

สิกขาบทที่ ๓ กามสุมิจนจารา เวมณี : คือ การควั่นจากการประพตติผิดในกาม
ทั้งหลาย

ความมุ่งหมาย ในการทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ คือเพื่อให้มนุษย์สร้างความสามัคคีไม่แตก
ร้างกัน รักษาสายโลหิตวงศ์ตระกูลของตน ไม่ต่ำส่อนกันเยี่ยงสัตว์เดียรัจฉาน หรือเป็นผู้มักมากใน
กาม ในอฏฐสาลินี^{๕๐} ได้อธิบายถึงขอบเขตข้อห้ามของสิกขาบทข้อนี้ว่าทั้งหญิงและชายย่อม
ประพตติผิดในกามด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งแบ่งออกเป็นประเภทได้ดังนี้

หญิงที่ต้องห้ามสำหรับชาย มี ๓ จำพวก ได้แก่หญิงเหล่านี้ คือ

๑. หญิงมีสามี โดยที่สุดแม้แต่ภรรยาเช่าชั่วคราวก็ถือว่าเป็นเจ้าของ
๒. หญิงมีผู้พิทักษ์รักษา เช่น บิดามารดา หรือญาติ เป็นต้น รักษา
๓. หญิงที่จาริตห้าม เช่น แม่ ย่า ยาย ทวด ลูก หลาน ชี ฯลฯ

หญิงทั้ง ๓ ประเภทนี้ เมื่อชายประพตติล่วงเกินจะโดยเขายินยอมหรือไม่ยินยอมก็ตาม สัต
ย่อมขาด

ชายที่ต้องห้ามสำหรับหญิงมี ๒ จำพวก ได้แก่ชายเหล่านี้ คือ

๑. ชายอื่นทุกคน นอกจากสามีของตน สำหรับหญิงมีสามี
๒. ชายที่จาริตห้าม เช่น ภิกษุสามเณร และนักบวชต่างศาสนาสำหรับหญิงทุก

ประเภท

ชาย ๒ ประเภทนี้ เป็นวัตถุแห่งกามสุมิจนจารของหญิง คือผิดศีลเว้นไว้แต่ถูกข่มขืนไม่
เต็มใจ ส่วนการเคล้าคลึงหรือพุดเกี้ยว แม้ศีลจะไม่ขาด ย่อมทำให้ค้างพริบได้ และในอฏฐสาลินี
นั้น^{๕๑} ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของกามสุมิจนจารมีองค์ ๔ ประการ คือ

๑. หญิงหรือชายนั้น เป็นผู้ต้องห้าม
๒. คั่งใจเสพกาม
๓. ประกอบกามกิจ
๔. อวัยวะเพศล่วงล้ำเข้าไปแม้เพียงเท่ามดถึงงา

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

เมื่อประกอบพร้อมด้วยองค์ครบทั้ง ๔ นี้ คือขาด ถ้าไม่ครบองค์ไม่ขาด ใช้ให้คนอื่นทำกับคนอื่นก็ไม่ได้ขาด ในการพิจารณาโทษว่า มีโทษมากหรือน้อยมีกฎเกณฑ์การพิจารณาลำดับกับสิกขาบท ข้อ ๑ และ ๒ คือ

๑. กำหนดด้วยบุคคล คือ ผู้มีคุณมาก บาปมาก เช่น ประพฤติคือนักบวช บาปมาก คนธรรมดาบาปน้อย แม่ ย่า ยาย และทวดบาปมาก คนอื่นบาปน้อย ฯลฯ

๒. กำหนดเจตนา คือ มีเจตนาประกอบด้วยแรงกล้า มีโทษมากไม่แรงกล้า มีโทษน้อย

๓. กำหนดด้วยประโยชน์ คือ ความพยายามประกอบกามกิจ ถ้าข่มขืนไม่ยินยอม มีโทษมาก ยินยอมมีโทษน้อย

สิกขาบทที่ ๔ มุสาวาทา เวรมณี : คือ การงดเว้นจากการพูดเท็จ

ความมุ่งหมาย ในการทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ คือ เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของคนและผู้อื่น ด้วยการพูดเท็จและให้เป็นคนมีสัตยาจา ^{๔๒}สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายสิกขาบทข้อนี้ว่า มีข้อห้ามหรือขอบเขตทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งผู้รักษาศีลจะต้องเว้นเพื่อความบริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ

๑) มุสาวาท ๗ วิธี

การแสดงเท็จ หรือลักษณะของมุสาวาท^{๔๓} ท่านประมวลไว้มี ๗ วิธีด้วยกัน ดังต่อไปนี้

๑. ปลด ได้แก่ การโกหกขัดๆ เช่น ไม่รู้ว่ารู้ ไม่เห็นว่าเห็น ไม่มีว่ามี เป็นต้น

๒. ทนสาบาน คือ ทนสาบานเพื่อให้คนอื่นหลงเชื่อว่าตนไม่ได้เป็นเช่นนั้นจะเป็นด้วยวิธีแข่งตัวเอง หรือด้วยวิธีนั่งนิ่งเมื่อถูกถาม ก็จัดเป็นทนสาบาน

๓. ทำเล่ห์กะเท่ห์ ได้แก่ การอวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์เกินความจริง เช่นอวดวิเศษ เรื่องไปหอย โดยไม่รู้จริงเห็นจริง เป็นต้น

๔. มายา แสดงอาการหลอกคนอื่น เช่น ไม่เจ็บ ทำเป็นเจ็บ เจ็บน้อยทำเป็นเจ็บมาก เป็นต้น

๕. ทำเลศ คือใจอยากจะพูดเท็จ แต่พูดเล่นสำนวน พูดคลุมเครือให้ผู้ฟังคิด

^{๔๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีล-เบญจธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓.

^{๔๓} สมาคมศูนย์ค้นคว้าพระพุทธศาสนา วัดสระเกษ, อรรถกถาอัฐสาธินี ตอน ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๓๒.

ผิดไปเอง เช่น เห็นขโมยวิ่งผ่านหน้าไป ไม่อยากบอกให้ผู้ตามจับทราบว่ามันเห็นจึงย้ายที่ยืน หรือที่
นั่งไป เมื่อถูกถามก็พูดเล่นสำนวนว่าอยู่ที่นี้ไม่เห็น อย่างนี้เรียกว่าทำเลศ

๖. เสริมความ เรื่องเล็ก แต่พูดให้คนฟังเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ เช่น เห็นไฟคัน
บุหรืไหม้หน้าแห่งก็ตะโกนเสียงดังว่าไฟ ๆ เพื่อให้คนแตกตื่นตกใจ เป็นต้นโฆษณาสินค้า
พรรณาสรรพคุณจนเกินความจริงก็จัดเข้าในข้อนี้

๗. อำความ ตรงกันข้ามกับเสริมความ คือ เรื่องใหญ่ แต่พูดให้เป็นเรื่องเล็ก
หรือปิดบังอำพรางไว้ ไม่พูด ไม่รายงานต่อผู้มีหน้าที่รับทราบ

๗.๑ มุสา

๗.๒ อนุโลมมุสา

๗.๓ ปฏิสวะ

๑) **มุสา** แปลว่าเท็จ หรือไม่จริง การกล่าวคำเท็จหรือคำไม่จริง เรียกว่ามุสาวาท การพูด
โกหก ส่วนมากใช้วาจา แต่การแสดงเท็จหรือโกหกอาจแสดงได้ทั้ง ๒ ทาง คือ ทางวาจา กับทางกาย
ทางวาจา คือ พูดคำเท็จออกมา ทางกาย คือ แสดงเท็จทางกาย เช่น การเขียนจดหมายโกหก รายงาน
เท็จ ทำหลักฐานปลอม ตีพิมพ์ข่าวเท็จ เผยแพร่ ทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อตลอดจนการใช้ใบ
ให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น ลั่นสิริชะ หรือโบกมือปฏิเสธในเรื่องควรรับหรือพยักหน้ารับในเรื่องควร
ปฏิเสธ เป็นต้น

๒) **อนุโลมมุสา** คือ การไม่แสดงเรื่องเท็จทั้ง ๗ อย่าง แต่พูดเรื่องไม่จริง ซึ่งไม่มีเจตนาจะ
กล่าวเท็จ แต่เจตนาจะให้เขาเจ็บใจหรือแค้นร้าวกัน เป็นต้น เรียกว่า อนุโลมมุสา เช่น พูดเสียดแทง
กระทบกระทั่ง แค้น พูดประชด ขกให้เกิน ความเป็นจริง พูดคำ กดให้ต่ำกว่าความเป็นจริง พูด
สลับปลับ ด้วยความคะนองวาจา แต่ไม่ตั้งใจให้เข้าใจผิด พูดคำหยาบ คำด่าทอราญ เหล่านี้ไม่จัดเป็น
มุสาวาท (คำกล่าวที่เป็นเท็จ)

๓) **ปฏิสวะ** ได้แก่ การรับคำของคนอื่น ด้วยเจตนาบริสุทธิ์ แต่ภายหลังกลับไม่ทำตามที่ได้รับ
คำนั้น โดยที่ตนยังพอทำตามคำนั้นได้อยู่ มี ๓ อย่าง คือ

๑. ผิดสัญญา สัญญาว่าจะทำด้วยความสุจริตใจกลับไม่ทำภายหลัง
๒. เสียสัตย์ ให้สัตย์ปฏิญาณไว้แล้ว แต่ไม่ปฏิบัติตาม
๓. คั่นคำ รับปากว่าจะไป แต่กลับใจภายหลังไม่ไป

ทั้ง ๓ อย่างนี้ ไม่เป็นมุสาวาท สิลไม่ขาด แต่ทำให้ศีลค้างพร้อยได้ ในอฏฐสาลินี^{๔๔} ได้กล่าว
ถึงองค์ประกอบของมุสาวาท ว่าต้องพร้อมด้วยองค์ ๔ ประการ คือ

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

๑. เรื่องไม่จริง
๒. เจตนาจะพูดเรื่องนั้น
๓. พูดหรือแสดงออกไป
๔. ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความนั้น

ในการพิจารณาว่ามุสาวาทอย่างไรมีโทษมาก หรือมีโทษน้อยนั้น ท่านกล่าวไว้ว่ามุสาวาทที่ทำลายประโยชน์ของผู้อื่นมาก คือเขาได้รับความเสียหายมากมีโทษมากได้รับความเสียหายน้อยมีโทษน้อย กำหนดโดยวัตถุเจตนาและประโยคเช่นเดียวกัน แต่ยังมีคำพูดอีกประเภทหนึ่งที่เป็นคำไม่จริง แต่พูดแล้วไม่เป็นมุสาวาทคือคำพูดที่พูดตามที่ได้ยินได้ฟังมา หรือเข้าใจว่าเป็นเรื่องจริง เรียกว่า ขณาสัญญา^{๔๔} คำพูดประเภท ขณาสัญญามี ๔ อย่าง คือ

๑. โวหาร พูดตามสำนวนโลก ที่ใช้กันจนเป็นแบบธรรมเนียม เช่น คำลงท้ายจดหมายว่าด้วยความเคารพอย่างสูงหรืออย่างยั้งเป็นต้น แม้จะไม่ตรงตามความจริงใจก็ไม่เป็นมุสาวาท

๒. นินยาย การเล่านิยายหรือแสดงลิเก ละคร เป็นต้น แม้จะเป็นเรื่องไม่จริงแต่ก็ไม่เป็นมุสาวาท

๓. สำคัญผิด พูดด้วยความเข้าใจว่าถูกทั้ง ๆ ที่เรื่องนั้นไม่ถูกไม่เป็นความจริง เช่นจำวันผิด บอกไปโดยเข้าใจว่าถูก ไม่เป็นมุสาวาท

๔. พลัง พูดด้วยความพลั้งเผลอ โดยไม่ได้ตั้งใจให้ผิดพลาดไม่เป็นมุสาวาท

สิกขาบทที่ ๕ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี : คือ การเว้นจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ได้แก่ น้ำเมา คือสุราและเมรัย.

ความมุ่งหมาย ในการทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ คือเพื่อให้คนมีสติ ไม่ประมาท รักษาดีของตนไว้ไม่ให้เผลอเรอพลาดพลั้ง ในการปฏิบัติงานประจำเพื่อดำรงชีวิตโดยราบรื่น

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๔๖} ทรงอธิบาย สิกขาบทข้อนี้ว่ามีข้อห้ามหรือขอบเขตทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

^{๔๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีล-เบญจธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๓๗.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

โดยตรง คือ น้ำเมา ซึ่งได้แก่

๑. สุรา น้ำเมาที่กลั่น ที่เรียกกันว่าเหล้า
๒. เมรัย น้ำเมาที่ยังไม่ได้กลั่น ได้แก่ เบียร์ สาโท น้ำคาลเมา กระแช่ ฯลฯ

โดยอ้อม หมายถึง ยาเสพติดให้โทษทุกชนิด เช่น ผิ่น กัญชา ไอร์เหย เป็นต้น เป็นการห้ามไว้ในศีลข้อนี้ กิริยาที่ทำไม่เฉพาะการดื่มอย่างเดียว แต่หมายถึงสูบและการฉีดด้วยการดื่มสุราหรือเสพยาเสพติดให้โทษ^{๔๑} ที่สามารถทำให้ศีลขาค้นนั้น จะต้องพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ

๑. ของนั้นเป็นของมีนเมา
๒. มีเจตนาจะเสพของมีนเมานั้น
๓. พยายามเสพ
๔. ให้ล่วงไหลล้าตกลงไป

ในการพิจารณาถึงโทษในการละเมิดสิกขาบทข้อนี้นั้น ในอัฐฐสาลินี ได้กล่าวโทษไว้เฉพาะสุราอย่างเดียวแต่ผิ่น กัญชา ไอร์เหย ฯลฯ ก็มีโทษเช่นเดียวกัน โทษ ๖ ประการ^{๔๒} คือ

๑. ทำให้เสียทรัพย์
๒. เป็นเหตุก่อวิวาท
๓. เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
๔. ทำให้เสียชื่อเสียง
๕. ทำให้หมดความสะอาด
๖. ทอนกำลังปัญญา

พระอรรถกถาจารย์กล่าวอานิสงส์ของการประพฤติกในเบญจศีล-เบญจธรรมไว้หลายประการ เช่น

๑. เป็นที่ชอบใจของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งปวง
๒. เป็นผู้ไม่ทำชีวิตให้เดือดร้อนเสียหาย
๓. เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น
๔. เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

^{๔๑} สมาคมศูนย์ค้นคว้าพระพุทธศาสนา วัดสระเกศ, อรรถกถาอัฐฐสาลินี ตอน ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๘๔.

^{๔๒} ที. ปา. ๑๑ / ๗๕ / ๑๕๗.

๕. เป็นผู้มีความกล้าในสังคม
๖. เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม
๗. เป็นผู้มีความกล้าในสังคม
๘. เป็นที่เคารพ ยกย่องและนับถือของสังคม
๙. เป็นผู้ที่ดีในสังคม
๑๐. เป็นผู้ไม่หลงลืมสติจนถึงวินาทีสุดท้ายแห่งชีวิต
๑๑. เป็นเหตุให้บรรลุลักษณะพิเศษมีพระโศดบัน เป็นต้น
๑๒. เป็นผู้ควรแก่การนับถือ บูชาหลังจากสิ้นชีพไปแล้ว
๑๓. เป็นผู้นอนเป็นสุขไม่ฝันร้าย^{๔๕}

๒.๕.๒ จริยศาสตร์ชั้นกลาง

จริยศาสตร์ชั้นกลาง เป็นหลักคำสอนที่ควรประพฤติปฏิบัติเพราะมีเหตุผลในตัวเองเป็นหลักปฏิบัติที่สูงกว่าหลักจริยศาสตร์ขั้นต้นที่กล่าวมาแล้วซึ่งได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ แปลว่า วิธีทางแห่งการกระทำอันเกิดจากกุศลเจตนาแบ่งเป็น ๓ ประเภท ตามโครงสร้างของพฤติกรรมมนุษย์ คือ

๑) กายสุจริต ๓ ประการ ได้แก่

- ๑.๑ เว้นจากการฆ่าและเบียดเบียนสัตว์
- ๑.๒ เว้นจากการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น
- ๑.๓ เว้นจากการประพฤติผิดประเวณี

๒) วาจาสุจริต ๔ ประการ ได้แก่

- ๒.๑ เว้นจากการพูดเท็จ
- ๒.๒ เว้นจากการพูดยุยงให้แตกสามัคคี
- ๒.๓ เว้นจากการพูดคำหยาบ
- ๒.๔ เว้นจากการพูดเพื่อจ้อเหลวไหลไร้สาระ

๓) มโนสุจริต ๓ ประการ ได้แก่

- ๓.๑ ไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่น

^{๔๕} ศส. บุญมี แท่นแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗-๕๘.

๓.๒ ไม่คิดพยานาบทปองร้ายผู้อื่น

๓.๓ มีความคิดเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

กุศลกรรมทั้ง ๑๐ นี้ มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่า เป็นสิ่งดี (สาธุ) เป็นอริยธรรม เป็นกุศล เป็นสิ่งที่ประโชชน์ เป็นธรรมเป็นสภาพแห่งความไม่มีอาสวะ เป็นสิ่งไม่มีโทษ เป็นธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เดือดร้อน เป็นธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่อสังสมกิเลส เป็นธรรมที่มีสุขเป็นกำไร เป็นธรรมที่มีสุขเป็นวิบาก ^{๖๐}

จะสังเกตเห็นได้ว่า พฤติกรรมหลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ในหลักจริยศาสตร์นี้ เป็นพฤติกรรมที่มีทั้งหลักปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ จะจัดเป็นจริยศาสตร์ขั้นต้นก็ไม่ได้ เพราะมีเรื่องของใจรวมอยู่ด้วยและจะจัดเป็นจริยศาสตร์ขั้นสูงก็ไม่ได้เพราะมีเรื่องของกายกับวาจารวมอยู่ด้วย ฉะนั้น จึงจัดเป็นจริยศาสตร์ชั้นกลางเป็นพฤติกรรมร่วมกันของมนุษย์ทุกระดับชั้นของจิตมนุษย์ เป็นหลักปฏิบัติที่มีความละเอียดขึ้นกว่าหลักจริยศาสตร์ขั้นต้นซึ่งมีขอบเขตการปฏิบัติอยู่เฉพาะเรื่องทางกาย

แม้ว่าใจความของกุศลกรรมบถ ในส่วนที่เป็นกายกับวาจาซ้ำกับศีล ๕ อยู่หลายข้อก็ตาม เช่น ข้อที่ว่าด้วยปาณาติปาตาเวรมณี อทินนาทานาเวรมณี กามเมสุมิฉลาจาราเวรมณี และมุสาวาหาเวรมณี แต่เจตนาของคนรักษาศีล ๕ กับเจตนาของคนที่เว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้นแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ คนรักษาศีล ๕ มีเจตนาที่จะงดเว้นเพราะถือว่าเป็นข้อห้ามไม่ให้ตนเองทำชั่วตามที่ได้ให้คำมั่นสัญญาไว้ (สมาทาน) แต่เจตนาของผู้ที่งดเว้นจากอกุศล กรรมบถ ๑๐ ถือหลักเหตุผลว่าทำไปเพื่อความบริสุทธิ์ของจิต ทำความดีเพื่อความดีไม่ใช่เพราะถูกบังคับจำใจต้องทำ แต่สมัครใจทำเอง

สรุปความว่า ผู้ถือศีล ๕ บังคับตนเองเสมือนถูกสกัดกั้นไม่ให้ทำ แต่ผู้ถือปฏิบัติกุศลกรรมบถทำไปโดยสมัครใจ เพราะเห็นว่าถูกต้องตามหลักเหตุผลซึ่งต้องใช้สติปัญญาที่สูงกว่าผู้ถือศีล ๕

^{๖๐} อร. ปญจก. ๒๒ / ๑๖๗-๑๗๗ / ๑๕๖-๒๕๕.

๒.๕.๓ จริยศาสตร์ขั้นสูง

จริยศาสตร์ขั้นสูงเป็นหลักและวิธีการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุความสิ้นทุกข์ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติจะต้องอาศัยบารมี และความมานะพยายามอย่างแรงกล้าจึงจะสำเร็จ จริยศาสตร์ระดับสูงสุดนี้ คืออภิญ्ञังคิกรมรรคได้กำหนดทางอันประเสริฐประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ

๑) สัมมาทิฏฐิ มีความเห็นชอบ หมายถึง มีความเห็นที่ถูกต้อง คือรู้อริยสัจ ๔ ได้แก่

- ๑.๑ รู้ว่าชีวิตนี้มีแต่ความทุกข์เท่านั้น ความสุขไม่มี
- ๑.๒ รู้ว่าทุกข์นั้นเกิดจากเหตุ คือตัณหา ไม่ใช่เกิดจากพระเจ้าบันดาล
- ๑.๓ รู้ว่าทุกข์นั้นสามารถดับได้ด้วยวิธีที่ถูกต้อง
- ๑.๔ รู้จักวิธีที่จะปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์

๒) สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ คือ คิดถูกต้อง ได้แก่

- ๒.๑ คิดจะปลีกตัวออกจากกาม
- ๒.๒ คิดไม่พยายามปกป้องร้ายผู้อื่น
- ๒.๓ คิดไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ พุดจาถูกต้อง ได้แก่

- ๓.๑ ไม่พูดเท็จบิดเบือนความจริงให้คนอื่นเข้าใจผิด
- ๓.๒ ไม่พูดส่อเสียดยุยงให้แตกสามัคคี
- ๓.๓ ไม่พูดคำหยาบ
- ๓.๔ ไม่พูดเพื่อเจ้าไว้สาราไว้ประ โยชน

๔) สัมมากัมมันตะ กระทำในทางที่ชอบ คือ ประพฤติสุจริตทางกาย ได้แก่

- ๔.๑ ไม่ฆ่าและเบียดเบียนสัตว์
- ๔.๒ ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น
- ๔.๓ ไม่ประพฤติผิดประเวณี

๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ ประกอบอาชีพสุจริตเท่านั้น องค์มรรคข้อนี้ หมายถึงวิธีการแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย ๔ ในการดำรงชีพ ควรเป็นวิธีที่ไม่ผิดกฎหมาย ศีลธรรม จารีตประเพณี และความมั่นคงสงบสุขของสังคม สำหรับภิกษุสงฆ์ผู้ออกบวชเพื่่อมุ่งมรรคผลนิพพาน เป็นเบื้องต้นนั้นควรยึดวิธีการแสวงหาที่ไม่ทำให้เกิดความกังวล (ปติโพธ๑๐) ไต ๆ เพราะจะทำให้จิตไม่สามารถเข้าสู่สมาธิได้วิธีที่เหมาะสมนั้นคือการบิณฑบาต ภิกษุพึงรับบิณฑบาตโดยสันโดษ

ตามมีตามได้ (ยถาลาภสันโดช) อย่ามีความโลภ อย่ามีความหวังใด ๆ ในการออกบิณฑบาต เพราะจะทำให้เกิดกังวล

๖) สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ ความพยายามที่จะไม่ให้โอกาสแก่กิเลสอันเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน ได้แก่

๖.๑ สังวรปธาน พยายามระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในจิต

๖.๒ ปหานปธาน พยายามละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว

๖.๓ ภวานาปธาน พยายามทำความดีให้เกิดขึ้นในจิต

๖.๔ อนุรักษนาปธาน พยายามรักษาคุณภาพดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อม และพยายามทำให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๗) สัมมาสติ ตั้งสติชอบ คือตั้งสติไว้ในวิถีสองทางตรงต่อการบรรลุมรรคผลได้แก่ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมันเอง ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ คือ

๗.๑ กายานุปัสสนา คือ การตั้งสติพิจารณากาย ให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแค่เพียงกายเท่านั้น ไม่ใช่สัตว์ ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ตัวเขา เป็นอนัตตา อย่าได้ยึดมั่นถือมั่นในกาย วิธีพิจารณากายมีหลายวิธี สุดแต่จะเลือกวิธีใด คือ

- กำหนดกลมหายใจของตนเอง

- กำหนดรู้ทันอริยาบทของตนเองให้มีสัมปชัญญะ รู้ตัวในการเคลื่อนไหว

ทุกอย่าง

- พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดต่าง ๆ ของร่างกาย

- พิจารณาร่างกายว่าเป็นเพียงส่วนประกอบของธาตุต่าง ๆ

- พิจารณาซากศพที่เปลี่ยนแปลงไปใน ๘ ระยะเวลา แล้วนำมาเปรียบเทียบ

ร่างกายของตนเอง เป็นต้น

๗.๒ เวทนานุปัสสนา คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณา เวทนา คือ ความรู้สึกของเราให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวเราตัวเขา ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกเป็นสุขก็ดี รู้สึกเป็นทุกข์ก็ดี หรือรู้สึกเฉย ๆ ก็ดี อย่าได้ยึดมั่นถือมั่นเพราะเป็นอนัตตาหาแก่นสารไม่ได้

๗.๓ จิตตานุปัสสนา คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงความคิดเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ไม่ใช่ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ตัวเขา เป็นอนัตตา อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือ ให้มีสติรู้ชัดว่า จิตของคนมีราคะหรือไม่มี มีโทสะหรือไม่มี มีโมหะหรือไม่มีเศร้าหมองหรือว่าผ่องใส ฟุ้งซ่านหรือว่าสงบ เป็นต้น

๗.๔ ธรรมานุปัสสนา คือ การตั้งสติพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงธรรมชาติเท่านั้น ไม่ใช่ตัวสัตว์ ไม่ใช่ตัวบุคคล ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ตัวเขา อย่าได้ยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือให้มีสติรู้ชัดแจ้งซึ่งธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นีวรณ ๕ ขันธ ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีอยู่ในตัวเราหรือไม่ เกิดขึ้นแล้วพัฒนาการและสิ้นสุดลงอย่างไร

๘) สัมมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจชอบ หมายถึงการทำสมาธิทำจิตใจให้สงบจนได้ฌานบริบูรณ์ มีพลังแข็งแกร่งพอที่จะตัดกิเลสให้ขาดออกไปจากจิตใจในที่สุด เรียกว่าได้บรรลุนิพพาน

หลักการของสมาธิดังนี้ เมื่อเริ่มทำจิตใจให้สงบจะได้ขณิกสมาธิ คือสมาธิชั่วคราาค้อมาจะได้อุปจารสมาธิ คือสมาธิจะแน่วแน่ และเมื่อจิตแน่วแน่แล้ว เรียกว่าได้อัปนาสมาธิ คือสมาธิแน่วแน่ เรียกว่าได้ ฌาน ซึ่งมีถึง ๘ ชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ ยิ่งสูงขึ้นไปส่วนผสมของจิตที่ไม่บริสุทธิ์ก็ยิ่งลดน้อยลง ๆ จนหมดไปในที่สุด ฌาน ๘ แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ

๑. รูปฌาน ๔ ได้แก่

- ๑) ปฐมฌาน จิตมีส่วนประกอบ ๕ อย่างคือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา
- ๒) ทุตติยฌาน จิตมีส่วนประกอบ ๓ อย่างคือ ปีติ สุข เอกัคคตา
- ๓) คตติยฌาน จิตมีส่วนประกอบ ๒ อย่างคือ สุข เอกัคคตา
- ๔) จตุตถฌาน จิตมีส่วนประกอบ ๒ อย่างคือ เอกัคคตา อุเบกขา

๒. อรูปฌาน ๔ ได้แก่

- ๑) อากาสานัญญาชยตนะ กำหนดอากาสนไม่มีขอบเขตเป็นอารมณ์
- ๒) วิญญานัญญาชยตนะ กำหนดวิญญาณอันมากมายเป็นอารมณ์
- ๓) อากิญจัญญาชยตนะ กำหนดภาวะว่างเปล่าเป็นอารมณ์
- ๔) เนวสัญญานาสัญญาชยตนะ กำหนดความีสัญญาไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

ในการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ เป็นเพียงการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาหรือนิพพาน มรรค ๘ ประการไม่ใช่ตัวจุดมุ่งหมายที่แท้จริงเป็นการชำระพื้นที่ให้สะอาดก่อน แล้วจึงใช้อาวุธ คือวิปัสสนาปัญญา ตัดกิเลสที่เหลือรากเหง้าเพียง ๓ อันให้ขาดสะบั้นลงโดยสิ้นเชิง องค์มรรค ๘ นี้สามารถย่อลงเป็น ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๖๑}

^{๖๑} ผศ. สุเมธ เมธาวิทย์กุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๘.

๒.๖ เกณฑ์ตัดสินความดี – ความชั่วในพุทธศาสนา

เกณฑ์หรือมาตรฐานสำหรับตัดสินปัญหาทางจริยศาสตร์ว่าการกระทำอย่างไรเป็นการกระทำที่ดี อย่างเป็นการกระทำชั่ว อย่างเป็นการกระทำถูก และอย่างไรเป็นการกระทำผิดมีอะไรเป็นเครื่องชี้ขาด คอปัญหานั้น ๆ ในเมื่อคน ๆ หนึ่งกระทำกิจกรรมใดลงไป คุณค่าของการกระทำที่มนุษย์ทำลงไปนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็มิใช่มีอยู่สองลักษณะคือ คุณค่าเชิงบวก และคุณค่าเชิงลบ พรรณณะคอปญหาดังกล่าวนี้มีต่าง ๆ กัน ดังต่อไปนี้

โดยนัยแห่งพุทธจริยศาสตร์นั้น ความดีและความชั่วมิได้ขึ้นอยู่กับความเห็นของตัวบุคคล แต่ขึ้นอยู่กับหลักปฏิบัติหรือมรรควิธีที่แน่นอนโดยมุ่งความหลุดพ้นเป็นหลัก เช่น การกระทำใดนำไปสู่ความหลุดพ้นก็จัดเป็นการกระทำที่ดี การกระทำใดที่นำออกห่างจากความหลุดพ้นก็จัดเป็นการกระทำที่ไม่ดี ความดีและความชั่ว จึงเป็นสิ่งที่มีระดับมากน้อยต่างกันตามทิศทางว่าจะนำไปสู่หรือนำออกห่างจากความหลุดพ้น แต่เมื่อบุคคลเข้าถึงความหลุดพ้นแล้ว ดีหรือชั่วก็ไม่สำคัญอีกต่อไปสำหรับบุคคลผู้นั้นเพราะพ้นจากระดับความดีและความชั่วแล้ว การกระทำที่ดีจึงเป็นวิถีทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้น

เกณฑ์การตัดสินความดีและความชั่วในพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยจะประมวลได้จากพระไตรปิฎกและจากหนังสือที่ท่านผู้รู้ทางพุทธศาสนาได้อธิบายไว้ สรุปเกณฑ์การตัดสินเรื่องของความดีและความชั่วในพุทธศาสนาได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้

๒.๖.๑ เกณฑ์ตัดสินหลัก

ตัดสินด้วยความเป็นกุศล หรืออกุศลโดยพิจารณาจากกรณี ดังต่อไปนี้ คือ

๑. พิจารณามูลเหตุ ว่าเป็นเจตนาที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ

พุทธจริยศาสตร์ ถือเอาเจตนาเป็นมูลเหตุสำคัญ การกระทำทุกอย่างไม่ว่าดีหรือชั่ว เพราะเจตนาเป็นพื้นฐานของการกระทำเครื่องชี้หรือตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่อย่างไร

คำว่า “เจตนา” นั้น หมายถึง ความนึกคิดที่มีความจงใจเป็นสิ่งที่ประกอบที่สำคัญมี ๒ ประการ ที่ถือว่าเป็นมูลเหตุ หรือรากเหง้าแห่งความดีและความชั่ว คือ

๑. อกุศลเจตนา หมายถึง เจตนาที่ประกอบด้วยกุศลมูลอันได้แก่

๑.๑ ความไม่โลภอยากได้

๑.๒ ความไม่คิดประทุษร้ายหรือความไม่โกรธ

๑.๓ ความไม่หลง

ทั้ง ๓ ประการนี้ ถือว่าเป็นมูลเหตุแห่งความดีในทางพระพุทธศาสนาจึงถือได้ว่าเป็นเจตนาที่ดี

๒. อกุศลเจตนา หมายถึง เจตนาที่ประกอบด้วยอกุศลมูล ได้แก่

๒.๑ ความโลภอยากได้

๒.๒ ความคิดประทุษร้ายหรือความโกรธ

๒.๓ ความหลง

ทั้ง ๓ ประการนี้ ถือว่าเป็นมูลเหตุแห่งความชั่ว จึงถือได้ว่าเป็นเจตนาที่ไม่ดีและเป็นเจตนาที่เป็นไปในลักษณะเชิงลบ มีทุกข์เป็นวิบากและวิญญูชนคติเตียน ฉะนั้นเรื่องเจตนา จึงถือว่าเป็นตัวแห่งของกรรม ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “...ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว เจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ...”^{๖๒}

การกระทำดีหรือการกระทำไม่ดีจึงให้ดูที่เจตนาเป็นสาเหตุในการใช้เป็นเกณฑ์ตัดสิน ดั่งข้อความตัวอย่างในวินัยปิฎก มหาวิภังค์ กล่าวไว้ว่า

...ภิกษุรูปหนึ่งอยู่ข้างล่างยกไม้กลอนส่งขึ้น ไม้กลอนที่ภิกษุผู้อยู่ข้างบนจับไว้ไม่มั่นได้พลัดตกลงบนกระหม่อมภิกษุผู้อยู่ข้างล่าง ภิกษุผู้อยู่ข้างล่างนั้นถึงมรณภาพ เธอมีความรังเกียจว่าเราต้องอาบัติปาราชิกแล้ว...จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้า... ดูก่อนภิกษุเธอคิดอย่างไร ภิกษุ. ข้าพระพุทธเจ้า มิได้ตั้งใจ พระพุทธเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้า. ดูก่อนภิกษุ ภิกษุไม่ตั้งใจ ไม่ต้องอาบัติ...^{๖๓}

^{๖๒} อย. ปญจก. ๒๒ / ๓๓๔ / ๔๒๒.

^{๖๓} วิ. ม. ๑ / ๒๑๑ / ๓๑๐.

จากตัวอย่างข้างต้นนั้น ทำให้พิจารณาได้ว่า เกณฑ์การตัดสินความดีและความชั่วนั้น ทางพุทธศาสนา ถือหลักแห่งเจตนา คือความตั้งใจ หรือจงใจเป็นหลักสำคัญในการพิจารณาและตัดสินว่าอะไรถูก อะไรไม่ถูก ควร ไม่ควร และการกระทำนั้น ๆ ย่อมมีใจเป็นใหญ่ ดังที่มีพระพุทธพจน์ในธรรมบท ขมกวรรค มีใจความตอนหนึ่งว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไป อยู่ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ ที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส กล่าวอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้นเพราะสุจริต ๓ อย่าง เหมือนงามีปรกติไปตาม ฉะนั้น ^{๖๔}

๒. พิจารณาตามสภาวะ ว่าเป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตใจสบายไร้โรคปลอดโปร่ง ผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่ ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิตช่วยให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายลดน้อยลง หรือทำให้กุศลธรรมลดน้อยลง อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นในตน ตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร เป็นการใช้หลักมโนธรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง พิจารณาการกระทำนั้น ตนเองดีเตือนตนเองได้หรือไม่เสียความเคารพตนเองหรือไม่ เกณฑ์พิจารณาดังกล่าวนี้นี้ ดังปรากฏในอังคุตตรนิกาย เอกนิบาตความว่า

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ อย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดกรรม ๓ อย่างเป็นไฉน คือ โลภะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ คู่ภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโลภ เกิดแต่ความโลภ มีความโลภเป็นเหตุ มีความโลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม คู่ภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโกรธ เกิดแต่ความโกรธ มีความโกรธเป็นเหตุ มีความโกรธเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม คู่ภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความหลง เกิดแต่ความหลง มีความหลงเป็นเหตุ มีความหลงเป็นแดนเกิด

^{๖๔} พุ. ธ. ๒๕ / ๑๑ / ๑๓.

กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อเกิด
กรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม^{๖๕}

๒.๖.๒ เกณฑ์ตัดสินรอง

เป็นการพิจารณาที่มีผลสะท้อนกลับต่อตนเองและผู้อื่นด้วยความถี่ถ้วนมากกว่าเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้นนั้น กล่าวคือ เป็นการพิจารณาจากผลของการกระทำที่ได้รับจากสังคมภายนอก ดังนี้

๑. พิจารณาจากการยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์หรือบัณฑิตชนว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ ขึ้นชมสรรเสริญ หรือตำหนิติเตียนหรือไม่

๒. พิจารณาจากลักษณะและผลของการกระทำ ที่เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่นโดยพิจารณาดูว่าเป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นหรือไม่

จะเห็นว่าการกระทำความดี ความชั่ว หรือการตัดสินพิจารณาความดีชั่วถูกผิดแนวพุทธนั้น จะต้องอาศัยองค์ประกอบและหลักพิจารณาทั้งโดยส่วนของเจตนาของผู้กระทำ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองผู้อื่นและสังคมโดยรวมด้วย หากสิ่งใดเป็นไปด้วยประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคม หาโทษไม่ได้ เป็นสิ่งที่สังสมบุญ ไม่สังสมทุกข์ บัณฑิตสรรเสริญหรือยอมรับ เป็นไปเพื่อกุศลเพื่อคลายกิเลสจนถึงขั้นดับทุกข์เข้าสู่นิพพาน สิ่งนั้นถือว่า เป็นความดีในพระศาสนา และการเข้าสู่นิพพานนี้เองก็คืออุดมการณ์สูงสุดของพุทธจริยศาสตร์.

^{๖๕} อภ. เอก. ๒๐ / ๕๕๑ / ๒๕๕.

บทที่ ๓

แนวความคิดทางจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู

๓.๑ พื้นฐานทางจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู

หากกล่าวถึงหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ที่มีและปรากฏในทุก ๆ ศาสนา จะเห็นได้ว่า ศาสนา นั้น ๆ ได้มุ่งสอนให้มนุษย์ชาติดำเนินตามบาปวิถีแห่งความดี และมีพฤติกรรมทางศีลธรรมอันดีงาม มุ่งขจัดความรู้สึกนึกคิดที่ไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมให้หมดไปเสียจากความวุ่นวายที่เป็นอยู่ แล้วหันหน้าเข้าหากันด้วยจิตใจอันประกอบด้วยความบริสุทธิ์ เพราะไม่มีความสุขอันใดจะล้ำเลิศ เท่ากับความสุขอันเกิดแต่การทำความดี เพื่อให้สังคมที่มนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกันได้บังเกิดปิตุสุข แล้วทำจิตใจให้บริสุทธิ์ และมีความมุ่งมั่นแน่วแน่ในวิถีแห่งความดี หากจะอุปมาแล้ว สายลม พสุธา แม่คงคาและโอสภพพืชทั้งหลาย ย่อมดำรงลักษณะอันเป็นคุณอยู่ทุกเมื่อฉันใด ชีวิตของมนุษย์ ก็พึงบำเพ็ญ เพื่อยังให้เกิดลักษณะแห่งสันติสุขอยู่ชั่วนิรันดร์ ฉะนั้น

ศาสนาฮินดู [Hinduism] คือศาสนาที่มีหลักคำสอนอันประกอบด้วยหลักธรรมใหญ่ที่สำคัญ และมีอยู่อย่างมากมาย แต่ผู้วิจัยจะนำมากล่าวเฉพาะเรื่องของจริยศาสตร์ที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ของศาสนาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว เมื่อกล่าวถึงศาสนาแล้วศาสนาฮินดูนั้นถือได้ว่ามีบทบาท และความสำคัญอย่างมากต่อพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งของศาสนิกชนในศาสนาเอง และนอกศาสนา ศาสนาฮินดูได้มุ่งให้บุคคลในสังคมได้บังเกิดสันติสุข อันมีอยู่ในหลักธรรม คำว่า ฮินดูนั้น ก็บังถึงผู้ละเว้นจากการเบียดเบียน คือสอนมิให้คนในสังคมเบียดเบียนกันเองไม่ว่าจะด้วย ทางการ ด้วยวาจา หรือด้วยใจ อันเป็นหลักใหญ่ทางปรัชญาจริยธรรมในศาสนาฮินดู

ปรัชญาทางจริยศาสตร์ของฮินดูนั้น โดยส่วนรวมแล้วมีความมุ่งเน้นถึงคุณค่าของชีวิต เช่นความเป็นผู้มีจิตเมตตาต่อสรรพสัตว์ ความเป็นผู้มีระเบียบวินัย ความสันโดษ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะพวกเขาเชื่อว่าเป็นคุณลักษณะที่ทำให้ชีวิตพัฒนาสูงขึ้นจนอยู่เหนือโลกหรือกระแสของโลกเป็นชีวิตอันประเสริฐ กว่าชีวิตแบบชาวโลกทั่วไป สำหรับศาสนาฮินดูได้กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับจริยศาสตร์อันถือว่าเป็นกระบวนการพัฒนาของมวลมนุษย์ในสังคมที่อยู่ร่วมกันคือการส่งเสริมคุณธรรม เรื่องความกตัญญูที่ทำให้ชีวิตในครอบครัวและในสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดสนิทสนม และคุณธรรมอันเป็นจริยศาสตร์ที่เด่นในศาสนา คือ เรื่องอหิงสาธรรม [Non-Violence] ซึ่งทำ

ให้มนุษย์ด้วยกันในสังคมรวมไปถึงสัตว์เครื่องานมีความเป็นอยู่ที่เ็นไปตามกฎของธรรมชาติอย่างเหมาะสมและดำเนินไปอย่างสอดคล้องต้องกันเป็นอย่างดี

จากการศึกษาค้นคว้าของผู้วิจัยทำให้ได้ทราบว่า การดำเนินตามหลักธรรมและพิธีกรรมของศาสนาฮินดูอย่างถูกต้องนั้น เห็นได้อย่างชัดเจนถึงลักษณะที่เด่นในลักษณะของจารีตพิธีกรรม ซึ่งก็ไม่ได้เจาะจงเฉพาะจารีตพิธีกรรมในโบสถ์เท่านั้น แต่ทว่าศาสนิกชนของศาสนาฮินดูเป็นผู้ละเอียดถี่ถ้วนในเรื่องจารีตพิธีกรรมในทุกสถานที่ทุกแห่งและทุกมุมของชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ถือว่าเป็นแบบอย่างแห่งอารยฮินดูชน เพราะหลักธรรมและจารีตพิธีกรรมนั้นเป็นแหล่งหล่อหลอมให้จิตใจได้ดำเนินไปตามคลองแห่งศีลธรรม (ยมะ) อันเป็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์ เพราะศาสนาฮินดูนั้นมีหลักคำสอนว่า คนฉลาดควรเอาใจใส่ยมะ (หน้าที่ทางศีลธรรม) และไม่ควรเอาใจใส่ในยมะ (คือพิธีกรรมทางศาสนา) เท่านั้น ถ้าไม่ปฏิบัติหน้าที่ทางศีลธรรม (ยมะ) คนเราจะเสียความยุติธรรม แม้จะปฏิบัติพิธีกรรมตามหน้าที่ทางศีลธรรม (ยมะ) เมื่อกล่าวโดยสรุปมี ๕ ประการ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในปรัชญาโยคะ ดังนี้

‘ยมะ [restraint or control] ประกอบด้วย

๑. อหิงสา คือ การงดเว้นจากการเบียดเบียนทำร้ายร่างกายทุกประเภท
๒. สัตยะ คือ การถือสัตย์ทั้งทางวาจา และใจ
๓. อสเทยะ คือ การไม่ขโมย
๔. พรหมจรรย์ คือ การควบคุมความต้องการทางกายและโทสะ
๕. อปริครหะ คือ การไม่รับสิ่งของที่ไม่จำเป็นจากผู้อื่น*

หน้าที่ทางศีลธรรม (ยมะ) ทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นการขัดเกลานิสสัยให้สะอาดขึ้น การรักษาคือเป็นปกติอยู่เสมอ และอย่าได้ปฏิบัติทางพิธีกรรมอย่างเดียว (นิยมะ) ส่วนหลักแห่งพิธีกรรมของศาสนาฮินดูนั้น ที่นับถือเป็นแบบอย่างแห่งกระบวนการทางจริยศาสตร์ก็มีกล่าวไว้ตามพระคัมภีร์ว่า มินิยมะ ๕ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. เสาจะ คือ ความบริสุทธิ์สะอาดของร่างกายและจิต ความบริสุทธิ์สะอาดของร่างกายเกิดขึ้นด้วยการอาบน้ำ และกินอาหารที่บริสุทธิ์ นี่เป็นความสะอาดภายนอก ส่วนความสะอาดของจิตเป็นความสะอาดภายใน เราสามารถบำเพ็ญให้เกิดมีได้ด้วยการปลูกฝังอารมณ์ที่ดี เช่น ความเป็นกันเอง ความเมตตากรุณา ความร่าเริงในการกุศล และความวางเฉยต่อความชั่วของผู้อื่น

* ผศ. พรหม ศรีวงศ์, เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชาสัมมนาปรัชญาอินเดีย, (บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๑.

๒. สันโดษ คือ ความยินดีตามมีตามเกิดโดยละเว้นจากการแสวงหาที่ไม่สมควร

๓. ตปัส คือการบำเพ็ญตบะ ได้แก่ การปลูกฝังนิสัยให้มีความอดทนต่อความหนาว ร้อน หิว กระหาย เป็นต้น และต้องปฎิญาณตนว่า จะประพฤติอย่างเคร่งครัดด้วย

๔. สวาธยาสะ คือการเรียนคัมภีร์ทางศาสนาโดยสม่ำเสมอไม่ขาดระยะ ด้วยความขยันหมั่นเพียร

๕. อีสวรประณิธาน คือการทำจิตใจให้เป็นสมาธิอ่อนน้อมนึกเอาพระเป็นเจ้ามาเป็นอารมณ์ และการยอมมอบตัวเองให้ขึ้นอยู่กับพระเป็นเจ้า^๒

นิยมะ (พิธีกรรม) และยมะ (หน้าที่ทางศีลธรรม) ที่ได้กล่าวถึงมาข้างต้นนั้นผู้ประพฤติตามเพื่อให้เกิดเป็นมรรควิธีในการดำเนินชีวิตอันดีงามในสังคมควรปฏิบัติตามหลัก ทั้ง ๒ ประการควบคู่กันไป เพราะเมื่อหากเลือกปฏิบัติ नियมะ ๕ ประการข้างต้นเพียงอย่างเดียวย่อมไม่เป็นการเพียงพอต่อการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักจริยศาสตร์แห่งศาสนาได้

ยมะ (หน้าที่ทางศีลธรรม) และ नियมะ (พิธีกรรม) นั้นเป็น ๒ ใน ๘ ประการ ที่เรียกกันว่า “อัฐางคโยคะ” เป็นหลักปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความเห็นชอบที่เป็นผลมาจากการพิจารณาโดยบริสุทธิ์ใจ หรือการลงมติโดยศุทธพุทธิ คือพุทธิหรือความรู้อันบริสุทธิ์ที่ไม่สร้าง ความทุกข์ทรมานให้แก่บรรดาชีวะทั้งหลาย หากคิดแต่จะสร้างผลประโยชน์ความดีงามให้แก่ส่วนรวมเพียงฝ่ายเดียวในที่นี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเฉพาะยมะและ नियมะซึ่งถือว่าเป็นแนวทางพื้นฐานจริยศาสตร์โดยทั่วไป ซึ่งมีข้อปลีกย่อยออกไป ดังต่อไปนี้

๑. ยมะ ได้แก่ หน้าที่ทางศีลธรรม แบ่งออกเป็น ๑๐ ประการ คือ

๑. พุรุษมจฺรย ได้แก่ ภาวะของพรหมจารี ซึ่งหมายถึงว่าควรสงวนรักษาน้ำกามอันเป็นสาระสำคัญของร่างกายไว้ มิให้หลั่งออกมา คำว่าพรหมจรรย์นี้ แปลได้อีกนัยหนึ่งว่าอนุสรณ์ของพุรุษมารุค

๒. ทยา ได้แก่ ความเมตตากรุณาต่อชีวะทั้งหลาย

๓. กษานติ ได้แก่ ขันติ คือความเพียร ความอดกลั้น หรือความอดทน

๔. ฤษฺยาน ได้แก่ ความเพ่งเล็งให้แน่วแน้อยู่ที่เดียว เพราะธรรมดแล้วจิตใจที่พะว้าพะวังวนเวียนอยู่เสมอ นั้น ยากที่จะควบคุมให้แน่วแน้อยู่เป็นจุดเดียวได้ เพราะฉะนั้นต้องพยายามรวบรวมให้เข้ามาเป็นจุดเดียวกัน

๕. สดฺย ได้แก่ ความจริงหรือ ศุทธมติ คือความเห็นบริสุทธิ์

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

๖. อกฤตา กลฤตา ได้แก่ ความชั่ว หรือความบาป เพราะฉะนั้น อกฤตา หมายถึง ความปราศจากความชั่ว ไม่มีความชั่ว ไม่มีบาปด้วยประการใด ๆ

๗. อหิงสา ได้แก่ ความไม่เบียดเบียน ไม่ฆ่ามนุษย์ตลอดจนกระทั่งไม่ให้ความทุกข์เวทนาแก่บรรดาชีวิตทั้งปวง

๘. อสุเดย ได้แก่ ไม่ลัก ไม่ขโมย

๙. มารุชย ได้แก่ การปฏิบัติตามวินัย และเคารพเชื่อฟังตามคำสั่งสอนของบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ และผู้มีอาวุโสทั้งปวงรวมทั้งรู้จักทำจิตใจให้สงบ กล่าวคือไม่โกรธตอบเมื่อถูกปรีชาสามารถหักห้ามกิริยาอันน่าเกลียดมิให้เกิดขึ้นได้ทั้งทางกาย และทางวาจา

๑๐. ทม ได้แก่ การระงับจิตใจ ด้วยสำนึกในเมตตาและมีสติอยู่เสมอ

๒. นิยมะ ได้แก่ พิธีกรรม หรือข้อปฏิบัติแบ่งออกได้เป็น ๑๐ ประการ คือ

๑. สनาน ได้แก่ การอาบน้ำชำระร่างกายให้สะอาด

๒. เมาน ได้แก่ ความเจียมหมายถึงมุกภาพ (ความใบ้) หรือนิโรธวาจา (การไม่ออกเสียง) จะออกเสียงก็ให้ออกเสียงอย่างปิยวาจา คือให้มีความสำรวมใน การออกเสียง

๓. อุปวาส ได้แก่ การอดอาหาร คือให้รู้จักอดกลั้นต่อความหิวต่าง ๆ โดยตั้งกติกาให้แก่ตนเอง เป็นต้นว่าจะอดอาหารสัปดาห์ละ ๑ วัน หรือจะอดอาหารทุกวันอาทิตย์ เป็นต้น

๔. ชยา ได้แก่ การเคารพบูชาเช่นความเคารพบูชามารดาบิดา ครูบาอาจารย์พระธรรม คัมภีร์พระเวท พระพรหม (ปรมาตมา) หรืออะไรอื่นที่ควรเคารพด้วยทั้งหมด

๕. สวธยาย ได้แก่ การอ่าน หรือการฟังพระเวท และคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ และเพื่อให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

๖. อุปสถนิกुरुห ได้แก่ การเว้นจากความประพฤติดีทางกามารมณ์

๗. กุรุสุศุรุธา ได้แก่ การปฏิบัติต่อครูอาจารย์ หรือศาสนาด้วยความเชื่อถือ และเคารพด้วยความจงรักภักดี

๘. เสาง ได้แก่ ความบริสุทธิ์ทำตนเองให้มีความบริสุทธิ์ทั้งจิตใจและร่างกาย

๙. อโกรธ ได้แก่ ความไม่โกรธ ต้องมีขันติ และโสรจจะ

๑๐. อปรมาท ได้แก่ ความไม่ประมาท ทั้งทางกาย วาจา และใจ^๖

สรุปความว่า พื้นฐานจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดูนั้น ที่กล่าวไว้ในฤคเวทและอถรรพเวท นั้น ได้แก่ ศาสตร์ว่าด้วย ความประพฤติของมนุษย์ ซึ่งเป็นการศึกษาเรื่องของความดีความชั่ว สิ่งที

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

ถูกและผิดของมนุษย์ในสังคม ความคิดด้านจริยศาสตร์ในยุคพระเวทเริ่มมาจากเรื่องฤๅษะ หรือฤๅษะ ซึ่งฮินดูชนถือว่าเป็นกฎเกณฑ์ของจักรวาล เหล่าเทวดา มนุษย์และสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลาย ก็อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์นี้ด้วยกันทั้งสิ้น ฤๅษะคืออะไร เป็นต้นกำเนิดความคิดด้านจริยศาสตร์อย่างไร คำตอบที่ได้จากคัมภีร์พระเวทนั้น มีลักษณะเป็นพรรณนาทางจริยศาสตร์อย่างไร ดังจะได้เสนอประกอบกับพรรณนาของผู้วิจัยในลำดับต่อ ๆ ไป

๑. กฎแห่งกรรม

กรรมนั้น ถือว่าเป็นองค์ประกอบพื้นฐานทางจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดูประการหนึ่งที่มีบทบาทและมีความสำคัญที่สุดในชีวิต เพราะว่ามันมนุษย์นั้นจะ ดีหรือชั่ว ใจหรือฉลาด ร่ำรวยหรือว่ายากจน ขึ้นอยู่ที่กรรมของบุคคลนั้น ๆ เป็นสำคัญ พรรณนาเรื่องกรรมในศาสนาฮินดูนั้นได้ก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่ยุคพระเวทและได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางมากในยุคอุปนิษัท

คำว่า กรรม แปลตามตัวอักษรว่า การกระทำ หมายถึงการกระทำทั่วไปรวมทั้งผลของการกระทำนั้นด้วย แม้การกระทำนั้นจะเสร็จสิ้นลงไปแล้วก็ตาม กรรมในพรรณนาของศาสนาฮินดูหมายเอาทั้งการกระทำของธรรมชาติ และการกระทำของมนุษย์ พรรณนาเรื่องกรรมในคัมภีร์อาถรรพเวทไม่มีรายละเอียดเท่าไร มีแต่การกระทำดีและทำชั่วตามธรรมดา แต่ในสัคตะพราหมณามีรายละเอียดมากขึ้น และมีบทบาทในการช่วยให้ชีวิตของคนเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมในอนาคตซึ่งไม่ใช่แต่ในโลกนี้เท่านั้น แต่ยังมีผลติดตามไปในชาติหน้าอีกด้วย ข้อความในสัคตะพราหมณาเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของกรรมซึ่งติดตามคนเราไปในชาติหน้าไว้ว่า “...คนเราย่อมเกิดในโลกที่เขาสร้างไว้ ความดีและความชั่วนำพาดวงวิญญาณของเขาไปสู่โลกอื่น และให้เขาอยู่ในที่อันสมควรกับกรรมของเขาเอง...”^๔

นอกจากนี้แล้ว ยังมีข้อความบางตอนในสัคตะพราหมณา ที่กล่าวถึงกรรมที่ให้ผลในชาติหน้าไว้ว่า บุญอันเกิดจากการบูชา และการบริจาคทานทำให้ไปสู่สวรรค์ นี่แสดงให้เห็นพรรณนาว่าเรื่องกรรมหรือเรื่องผลของกรรมนั้นมีมาแล้วตั้งแต่ยุคพระเวทและมีรากเหง้ามาจากพรรณนาเรื่องฤๅษะ ซึ่งถือว่าเป็นกฎของจักรวาล กฎของสังคมและศีลธรรม เป็นกฎแห่งความถูกต้อง ยังขึ้นตลอดกาลและปกคลุมทั่วจักรวาล บรรดาเทวดาและมนุษย์ก็รวมอยู่ภายใต้กฎนี้

^๔ พระมหา ดร. สม สุมนโน, ศึกษาเปรียบเทียบพรรณนาคำชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : นิสนารการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๔๕.

๑.๑ ความหมายของกรรม

ในยุคแรก ๆ แห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น กรรมมีความหมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์พึงกระทำต่อพระผู้เป็นเจ้าด้วยความจงรักภักดี เช่น พิธีกรรม การบูชาขัญ เป็นต้น เพราะมีความเชื่อว่า ขัญที่จะพึงบูชานั้น มนุษย์กระทำไปเพื่อเป็นการชดใช้หนี้ (ต่อพระผู้เป็นเจ้า) ทั้งนี้โดยถือว่า เทพเจ้าทั้งปวงนั้นเป็นผู้รับผิดชอบต่อชะตาชีวิตของมวลสัตว์ และในด้านคำจูน ระเบียบศีลธรรม และระเบียบของจักรวาล จึงกล่าวได้ว่า ความหมายของกรรมในยุคนี้หมายถึง การประพฤติปฏิบัติขัญกรรม เพื่อเป็นที่โปรดปรานของพระผู้เป็นเจ้า

ในยุคต่อ ๆ มามีความเชื่อว่า ความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดด้วยการกระทำของมนุษย์เอง และเชื่อว่ามนุษย์กระทำความใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น บุคคลจะเป็นอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับ การกระทำ หรือความประพฤติของเขาเองผู้กระทำดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลจะดีก็เพราะการกระทำของเขา และบุคคลจะเลว ก็เพราะการกระทำชั่วของเขา กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ บุคคลจะเป็นอย่างไรก็เกิดจากความต้องการของเขาเอง เมื่อเขาปรารถนาอย่างไร เขาก็จะตั้งใจงานเอาไว้ และเมื่อเขาตั้งใจงานไว้อย่างไร เขาก็กระทำตามที่ได้อำนาจใจไว้ เมื่อเขากระทำอะไรลงไปก็ตาม เขาย่อมจะต้องได้รับผลในสิ่งที่ได้กระทำลงไป ดังนั้น กรรม ในยุคหลังนี้ จึงมีความหมาย ๒ นัย ด้วยกัน คือ กรรมที่เป็นกฎทางธรรมชาติ และกรรมที่เป็นกฎทางศีลธรรม แต่กรรมที่จะมีความหมายว่า เป็นความดี-ชั่วนั้น ย่อมขึ้นกับอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าเป็นสำคัญ

โดยความหมายของกรรมนั้น กรรมจึงมีความหมายถึงสิ่งที่จะให้ผลในปัจจุบันชาติ คือก่อให้เกิดชีวิตมีความสุขเป็นเบื้องต้น และมีผลถึงสัมปรายภพคือ การถือกำเนิดใหม่ ในภพต่อ ๆ ไปไม่ว่ากรรมนั้นจะเป็นกรรมดีหรือกรรมไม่ดี เพราะว่า กรรมนั้นเกิดจากการกระทำของตนเองทั้งนั้น จนกว่าจะสามารถทำตนให้ได้บรรลุถึงโมกษะ รวมเป็นเอกภาพกับพรหมัน จึงจะสิ้นสุดกรรมตามความหมายนี้

สรุปความว่า คำสอนอันเกี่ยวกับความหมายโดยทั่วไปแห่งกรรม ในจริยศาสตร์ฮินดูนั้น ถือได้ว่า คำสอนเรื่องกรรมเป็นพื้นฐานที่สมบูรณ์สำหรับระบบแนวความคิดแบบฮินดู คือกรรมดี ยอมนำวิญญาณไปสู่ชีวิตที่ดี กรรมชั่วยอมนำวิญญาณไปสู่ที่เลว กรรมดีที่สมบูรณ์นำไปสู่การรวมตัวกับพรหมัน กรรมดีที่ยังไม่สมบูรณ์นำวิญญาณไปสู่สวรรค์ชั่วคราว แล้วมาเกิดใหม่ในวาระสูง ส่วนกรรมชั่วจะนำไปสู่นรก แล้วกลับมาเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเป็นสุทร ด้วยประพฤติชั่วไว้มากถึงขีดสุดก็จะเกิดใหม่เป็นจันฑาล

๑.๒ มูลเหตุให้เกิดกรรม

ในหลักจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู มีความเชื่อว่า มูลเหตุแห่งการเกิดของสรรพสัตว์นั้น เป็นไปเพราะอำนาจแห่งกรรม ในบรรดามนุษย์หรือสรรพสัตว์ทั้งหลายนั้น ไม่มีใครที่จะสามารถ หลีกเลียงกรรมได้ เขาเหล่านั้นจะต้องทนทุกข์ทรมานกับการรับกรรม ซึ่งรับโทษเกิดเป็นสัตว์ทั้ง ๘ ล้าน ๖ แสน ๔ หมื่นชนิด ต้องหมุนเวียนเปลี่ยนกันไป ในเรื่องมูลเหตุแห่งการเกิดนี้ ท่านนักปราชญ์ ชื่อโคตมะ ผู้ตั้งลัทธิินขะขึ้นก็ได้ยืนยันว่า

ความทุกข์ที่มนุษย์เราได้ประสบนั้น เนื่องมาจากการเกิด ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ความตาย การเกิดเนื่องมาจากกรรม กรรมเนื่องมาจากความปรารถนา และความไม่ปรารถนา และความปรารถนากับความไม่ปรารถนา ก็เนื่องมาจากความรู้คิด^๔

ดังนั้น ความรู้คิด ที่เรียกว่าอวิชาหรือวิชานัน เป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้มนุษย์หรือสรรพสัตว์ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสงสาร เพราะเหตุแห่งความไม่รู้อันเกิดจากอวิชา เป็นม่านปิดกั้น ไม่ให้รู้แจ้งใน พรหมัน หรือเพราะความลุ่มหลงในโลก ดังมีปรากฏใน โสลกแห่งศรัมัททกัณฑ์ ตอนหนึ่งว่า “...ภารตะ! มวลสัตว์ถึงซึ่งความลุ่มหลงในสงสารวัฏด้วยวันทสัมโมหธรรม อันเกิด จารึกและเกลียดนะปรินคปะ!...”^๖

จากประเด็นนี้ แสดงให้เห็นว่า มนุษย์หรือสรรพสัตว์นั้นที่ยังคงเวียนว่ายตายเกิดอยู่นี้สาเหตุ ก็เนื่องมาจากความยินดีและความลุ่มหลงซึ่งเรียกว่าวันทสัมโมหธรรม ซึ่งได้แก่ เครื่องลุ่มหลง เป็นคู่ ๆ เช่น สุข ทุกข์ ลาภ เสื่อมลาภ ขส เสื่อมขส สรรเสริญ นินทา เพราะทางแห่งกรรมที่บุคคล ดำเนินไปนั้นเป็นทางมืด เมื่อบุคคลดำเนินไปแล้วย่อมต้องกลับมาเกิดเพื่อเป็นไปตามกรรมอีกครั้ง ดังมีกล่าวไว้ในศรัมัททกัณฑ์ ถึงทางสว่างและทางมืดอันเป็นที่ไปของมวลสัตว์ว่า “...เพราะว่า คติทั้งสอง คือทางสว่าง และทางมืด นี้อือเป็นหลักของโลก ทางที่หนึ่งคือทางสว่าง ไปแล้วไม่กลับ ทางนอกนี้ คือทางมืด ไปแล้วยังก็คงกลับมาอีก...”^๗

^๔ จานง ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วน ท้องถิ่นกรมการปกครอง, ๒๕๑๓), หน้า ๔.

^๖ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ศรัมัททกัณฑ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑๖.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

จริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู เชื่อว่ามนุษย์มีความผูกพันอยู่กับการกระทำอยู่เสมอ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ถูกต้องหรือการกระทำที่ผิด ดังมีข้อความที่ปรากฏในปรัชญาฮินดูว่า “...แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ไม่มีใครเลยที่จะอยู่ได้แม้ชั่วขณะโดยไม่ทำอะไร เพราะทุก ๆ คนย่อมถูกคุณะอันเกิดจากประภคติบังคับให้กระทำความ...”^๔

การกระทำที่ดีถือว่าเป็นเหตุให้เกิดอีกนั้น ขึ้นอยู่กับพรหมันประการหนึ่ง เพราะความเชื่อในศาสนาฮินดูนั้นถือว่า พระผู้เป็นเจ้ามีความเที่ยงแท้ มีตัวตนสมบูรณ์เป็นนิรามิสสุขเป็นความจริงแท้ยิ่งที่สุด แต่เพราะอวิชชา จึงทำให้ชีวาตมัน (ตัวตนย่อย) มีความเห็นผิดเกิดความเข้าใจผิดในภาวะที่แท้จริงของพรหมัน (ตัวตนสากล) ดังที่ รศ. ดร. สุนทร ณ รั้งมี บรรยายไว้ว่า “...อวิชชา เป็นสิ่งที่เหมือนม่านปิดบัง ทำให้ชีวาตมันไม่รู้ความเป็นจริงว่าตนเองกับสิ่งสมบูรณ์ คือพรหมันนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน...”^๕

ในปรัชญาอโฏวตะเวทานตะ ยังได้กล่าวถึงสาระสำคัญเกี่ยวกับเรื่องอวิชชาซึ่งเป็นหลักหรือสาเหตุใหญ่ของสิ่งทั้งปวงแห่งการเกิดใหม่ตอนหนึ่งว่า

พรหมันและอาดมัน หรือตัวตนสูงสุดเป็นสิ่งเดียวกัน โลกเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากมายา อวิชชาทำให้ชีวะ หรือชีวาตมันหลงผิดว่าตนเองแตกต่างจาก พรหมัน และเข้าใจผิดว่าพรหมันเป็นโลกแห่งพหุภาพอย่างที่คุณคคลเข้าใจผิดคิดว่าเชือกเป็นงูฉะนั้น เมื่อวิทยาหรือความรู้หทัยขึ้นมาอวิชชา หรือความไม่รู้ย่อมปลดลบลายการไป ความรู้ที่อยู่เหนือเหตุผลเป็นความรู้โดยตรง ที่ประกอบขึ้นด้วยญาณตรรกะในอาดมันอันปราศจากทวิภาวะ เป็นความรู้ที่นำไปสู่ความหลุดพ้นหรือโมกษะ”^๖

๑.๓ ประเภทของกรรม

ในฮินดูธรรม พระคัมภีร์ทุก ๆ เล่มอ้างไว้เหมือน ๆ กันว่า กรรมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตของคนเรา ชีวะ ของแต่ละคนล้วนเวียนว่ายตายเกิด ล้วนประสบทุกข์ประสบสุขโดยอาศัยกรรมทั้งสิ้น ในทำนองเดียวกัน คนเราจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ก็ต้องอาศัยแรงกรรม และฮินดู

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^๕ รศ. ดร. สุนทร ณ รั้งมี, ปรัชญาฮินดู : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔๗.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๕.

ธรรมยังได้กล่าวไว้ว่า กรรมใดที่ได้เลือกกระทำโดยใช้ชูญานะและโดยถือเอาความภักดีเป็นทางเลือก กรรมนั้นย่อมเป็นเหตุแห่งความสุข แห่งยศ และแห่งเกียรติในยามที่บุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่ และจักได้ประสบความสำเร็จในชีวิตข้างหน้าต่อไปอีกด้วยไม่ว่าจะไปเกิดในภพไหน ตรงกันข้าม กรรมใดที่ได้เลือกทำโดยปราศจากชูญานะและโดยไม่ถือเอาความภักดีเป็นเกณฑ์เสียเลย กรรมนั้นก็จะยอมเป็นเหตุแห่งความทุกข์ ความเสื่อมยศและความเสื่อมเกียรติ ทั้งในยามที่บุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่ไม่ว่าจะเป็นในภพนี้ หรือในภพหน้า สรุปได้ว่ากรรมที่เลือกกระทำโดยใช้ชูญานะเป็นเกณฑ์และโดยถือเอาความภักดีเป็นที่ตั้งอย่างมิได้มีความประสงค์จะขอรับสิ่งใดเป็นเครื่องตอบแทน กรรมนั้นจึงจะเป็นเหตุแห่งโมกษะ กรรมทิพย์ หรือทิพยกรรมหรือกรรมโยคะ แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ดังต่อไปนี้ คือ

๑. สกามกรรมโยคะ ได้แก่ การกระทำที่ทำได้โดยปรารถนาสิ่งตอบแทนแบ่งออกไปเป็นสองอย่าง คือ

๑.๑ สกามกรรม ที่ปฏิบัติตามหลักที่ถูกต้องโดยใช้ชูญานะและภักดีเป็นหลัก

๑.๒ สกามกรรม ที่ปฏิบัติอย่างไม่เป็นไปตามหลักคือมิได้ใช้ชูญานะและภักดีหรือขาดอย่างใดอย่างหนึ่ง

๒. นิษกามกรรมโยคะ ได้แก่ การกระทำที่ทำได้โดยมิได้ปรารถนาผลตอบแทน หากแต่ปฏิบัติไปตามหลักอันถูกต้องเท่านั้น ทั้งนี้ก็แบ่งออกไปเป็นสองอีกเหมือนกัน คือ

๒.๑ นิษกามกรรม โดยถือเอาหน้าที่เป็นหลัก คือถือว่าเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์แล้วก็ควรปฏิบัติหน้าที่ของมนุษย์ โดยมีว่าจะกระทำการใด ๆ ก็ต้องทำไปโดยถือชูญานะ และภักดีเป็นเกณฑ์

๒.๒ นิษกามกรรม โดยถือเอาพระพรหม หรืออาตมาเป็นหลัก คือถือว่าในโลกนี้ชีวิตทั้งปวงเป็นรูปของพระพรหม เพราะอาตมาของคนเป็นอัมชะของปรมาตมา (พระพรหม) และดังได้กล่าวแล้วว่าอาตมานั้นมีอยู่ในชีวิตทั้งปวงโดยท่านองนี้ ในโลกนี้ถ้าปราศจากพระพรหมเสียแล้วก็ย่อมจะไม่มีอะไรเป็นแก่นสารเลย ด้วยเหตุนี้ เราจึงควรมีความเห็นชอบไว้เป็นหลัก และมีการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงโดยเสมอภาคกัน เพราะว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ก็คือสิ่งเดียวกันนั่นเอง จะทำการอะไรลงไป จึงควรปฏิบัติโดยถือหลักชูญานะ และภักดีไว้ด้วยกันเป็น เบื้องต้น**

** ศรีโลกนาถ ปาวา, อารยธรรมอินเดีย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๑๕), หน้า ๕๒.

ประเภทกรรมในภควัทศิตา มีกล่าวยืนยันไว้อีกว่า กรรมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์ กรรมเหล่านี้ก็คือการกระทำนั่นเอง มนุษย์หรือสรรพสัตว์ทั้งหลายก็ต้องเป็นไปตามกรรมไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ เขาเหล่านั้นจะต้องทนทุกข์ทรมานกับการรับกรรม ซึ่งรับโทษเกิดเป็นสัตว์ทั้ง ๘ ล้าน ๖ แสน ๔ หมื่น ชนิด หมุนเวียนกันไปตามกรรมที่สัตว์นั้น ๆ ได้กระทำไว้

ส่วนในลัทธิมิมามสา ได้แบ่งกรรม หรือการกระทำออกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. กรรมที่ต้องกระทำ กรรมชนิดนี้เป็นกรรมที่ต้องทำแม้ว่าการกระทำกรรมชนิดนี้อาจไม่ก่อให้เกิดบุญ แต่การงดเว้นไม่กระทำจะทำให้เกิดบาปหรือมีโทษ กรรมที่ต้องกระทำนี้ยังแบ่งออกไปอีกเป็น ๒ อย่าง คือ กรรมที่ต้องทำเป็นประจำวัน (นิตยะ) เช่น การสวดมนต์และกรรมที่จะต้องทำตามโอกาสที่กำหนดไว้โดยเฉพาะ (ในมิตติกะ) ได้แก่ การบูชาบุญบางอย่างที่กำหนดไว้ในคัมภีร์พระเวท

๒. กรรมที่ทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ กรรมชนิดนี้เราจะทำหรือไม่ทำก็ได้ การทำกรรมชนิดนี้จะก่อให้เกิดบุญ แต่การไม่ทำไม่ได้ก่อให้เกิดโทษหรือบาป การทำกรรมชนิดนี้ได้แก่ การบูชาบางอย่างซึ่งปรัชญามิมามสาและปรัชญาฮินดูอื่น ๆ ถือว่าจะทำให้ไปบังเกิดในสวรรค์ แต่การไม่ได้ทำการบูชาบุญบางอย่างก็ไม่ได้ก่อให้เกิดบาปแต่อย่างใด กรรมที่ทำก็ได้ไม่ทำก็ได้นี้มีชื่อเรียกเฉพาะว่า กามยะ

๓. กรรมที่ต้องห้าม กรรมชนิดนี้ห้ามไม่ให้กระทำ เพราะถ้าขึ้นกระทำเข้าก็จะก่อให้เกิดบาป ตายแล้วจะต้องไปเกิดในนรก กรรมนี้มีชื่อเรียกเฉพาะว่า ประติยัทธะ มีอีกกรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการกระทำ กรรมชนิดนี้เรียกว่า กรรมล้างบาป (ปรายัสจิตตะ) คือถ้าหากได้ ฝ่าฝืนกระทำกรรมที่เรียกว่าประติยัทธะลงไปแล้ว หากต้องการจะให้ผลของประติยัทธกรรมนั้นหมดไปหรือมีผลน้อยลงก็ให้ทำกรรมที่เรียกว่า ปรายัสจิตตะ แล้วผลของประติยัทธกรรมก็จะหมดไปหรือน้อยลงตามต้องการ^{๑๒}

๑.๔ การดับกรรม

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในพระคัมภีร์ทุก ๆ เล่ม อ้างไว้เหมือน ๆ กันว่า กรรมนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตของคนเรา ชีวิตของแต่ละคนล้วนเวียนว่ายตายเกิด ล้วนประสบทุกข์ประสบสุขก็แต่โดยอาศัยกรรมทั้งสิ้น ในทำนองเดียวกัน คนเราจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ก็ต้องอาศัยแรงกรรมอยู่นั่นเอง ซึ่งการจะดับกรรมหรือให้กรรมสิ้นไปได้นั้น กรรมชนิดที่บุคคลจะทำนั้น

^{๑๒} รศ. ดร. สุนทร ฅ รังษี, ปรัชญาฮินดู : ประวัติและลัทธิ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๗๒-๒๗๓.

จะต้องเป็นไปเพื่อการสิ้นกรรม และในศาสนาฮินดูได้แสดงถึงทฤษฎีเกี่ยวกับการดับกรรมไว้หลาย ๆ ทฤษฎีด้วยกัน แต่เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วก็สามารถพิจารณาเห็นได้จากหลักของการสลัดกรรม ที่จัดว่าเป็นความดีชนิดหนึ่ง ซึ่งมีความเชื่อว่า จะอยู่เหนือความดีทั้งปวง การที่บุคคลจะสลัดกรรมได้ก็โดยกำจัดอวิชชา หรืออวิชชา คือความไม่รู้ที่เป็นสาเหตุแห่งอกุศลกรรม เพราะว่าคราใดที่ขจัดอวิชชาไม่ได้ ชีวิตมันก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ เมื่อขจัดอวิชชาได้ ชีวิตมันก็จะบรรลุดังโมกษะ กลับคืนสภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรหมัน ชีวิตมันที่เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนั้น เป็นอัตรากำลังที่คงตัวเป็นอมตะ สิ่งทีเกาะอยู่กับอัตรานั้นที่เปลี่ยนแปลง สิ่งนั้นคือความทะยานอยาก (ตัณหา) ถ้าหากความทะยานอยากหมดสิ้นเมื่อใดก็ไม่ต้องมาเกิดอีก สิ่งที่จะทำให้เราตัดความทะยานอยากออกไปได้ก็คือ ความรู้ที่แท้จริง หรือการรู้จักอาตมมันนั่นเอง จึงจะสามารถทำลายความทะยานอยากได้ ถ้าชีวิตมันมีความรู้ และความเข้าใจอย่างแท้จริงว่าร่างกายที่อาศัยอยู่นั้นไม่จีรัง และรู้ว่าชีวิตมันกับพรหมันเป็นสิ่งเดียวกัน ผู้ที่รู้แจ้งเช่นนี้จะไม่ต้องกลับมา เกิดใหม่

หลักที่สำคัญอันทำให้เกิดการดับกรรมในศาสนาฮินดูนั้น ในปรัชญาภคัททิดาได้กล่าวถึงมรรควิธีเพื่อดำเนินไปสู่การดับกรรมนั้นไว้ ๓ วิธีด้วยกัน คือภคติโยคะ หลักภคิตี คือความภักดีต่อพรหมัน ชุญานโยคะ ความรู้ในพรหมัน และกรรมโยคะ หลักปฏิบัติ คือการกระทำเพื่อความสิ้นแห่งกรรม ซึ่งหลักทั้ง ๓ ประการนั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ภคติโยคะ คือ หลักแห่งความภักดีต่อพรหมัน

ภคติโยคะ แปลตามตัวว่า การประกอบความภักดีตามนัยแห่งปรัชญาภคัททิดา หมายถึงการให้บริการแก่พระเป็นเจ้าโดยปราศจากการหวังผลตอบแทน กระทำไปด้วยความจงรักภักดีต่อพระองค์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ความภักดีตามนัยที่กล่าวจึงเป็นกรรมอย่างหนึ่งแต่กรรมที่ทำได้โดยไม่มุ่งหวังผลใด ๆ ที่จะเกิดแก่ตนนั้นต้องกระทำด้วยความรู้ ถ้าปราศจากความรู้เสียแล้วก็อาจเป็นไปได้ ฉะนั้นผู้มีความรู้ที่แท้จริงหรือที่เรียกว่าชญานีเท่านั้นจะสามารถแสดงความภักดีต่อพระเป็นเจ้าได้อย่างสมบูรณ์...^{๑๑}

หลักแห่งความจงรักภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า เป็นการมอบตัว ด้วยความทุ่มเท ด้วยความศรัทธา ความเลื่อมใสอย่างยิ่ง ในปรัชญาภคัททิดานั้นถือได้ว่าเป็นหนึ่งในกระบวนการแห่งการละกรรมในศาสนาฮินดู เพราะความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่จะทำให้บุคคลได้

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

รับการช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ เพราะการทำเช่นนั้น เป็นการมอบความภักดีด้วยความศรัทธา ความเลื่อมใส งานที่ตนกระทำโดยส่วนตัว หรือโดยส่วนรวมเป็นไปแต่พระผู้เป็นเจ้า หากบุคคลทำได้ดังเช่นที่กล่าวมา ย่อมเป็นที่โปรดปรานของพระผู้เป็นเจ้า ย่อมทำให้เป็นผู้พ้นจากกรรมดีและกรรมชั่วทั้งปวง ดังปรากฏในอรรถาธิบายที่ ๕ โศลกที่ ๒๗-๒๘ ว่า

...สิ่งที่ท่านกระทำ สิ่งที่ท่านบริโภค สิ่งที่ท่านบูชา สิ่งที่ท่านถวาย และสิ่งที่ท่านกระทำตะ แนะเกานุเคย ! สิ่งนั้น ๆ ท่านจงมอบถวายให้แก่อาตมา

...ท่านจักพ้นจากกรรมพันธอันผลิตผลดี และไม่ดี ด้วยอาการอย่างนี้ ท่านผู้มีจิตประกอบแล้วด้วยสันยาสโยคะ หลุดพ้นแล้ว จักเข้าถึงอาตมาได้...^{๙๔}

๒. ชุญานโยคะ คือ หลักรู้ในพรหมัน

ชุญานะ แปลว่าความรู้ ความเห็น ความชอบ ความถูกต้อง ความวิเวก ฯลฯ เพราะฉะนั้น คำว่า ชุญานโยคะ จึงหมายถึงความเห็นชอบที่เป็นผลมาจากการพิจารณาโดยบริสุทธิ์ใจ หรือการลงมติโดย สุทธพุทธิ (แปลตามศัพท์ว่า พุทธิหรือความรู้อันบริสุทธิ์ที่ไม่สร้างความทุกข์ทรมานให้แก่บรรดาชีวิตทั้งหลาย หากคิดแต่จะสร้างผลประโยชน์ความดีงามให้แก่ส่วนรวมเพียงอย่างเดียว) ในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู บ่งไว้ว่าผู้ใดที่ต้องการจะปฏิบัติเพื่อ สุทธพุทธิ ผู้นั้นควรจะปฏิบัติตามหลักธรรม ๘ ประการที่เรียกว่าอัษฎางโยคะ ซึ่งได้แก่ ยมะ นิยมะ อาสนะ ปราณายามะ ปรัตยาหาระ ธารณา ธ्यान และสมาธิ^{๙๕}

ชุญานโยคะ เป็นมรรควิธีแห่งการเข้าถึงความจริงอันตมิมะด้วยความรู้ จุดประสงค์ของผู้บำเพ็ญเพียรซึ่งได้นามว่าโยคีนั้น ได้แก่ การเห็นแจ้งในอาตมมัน การเห็นแจ้งเช่นนี้บุคคลต้องอาศัยหลักแห่งชุญาน เพราะเป็นความรู้ที่พระเป็นเจ้าทรงประทานให้เท่านั้น จึงจะสามารถเกิดความเห็นแจ้งขึ้นมาได้ เพราะโยคะที่ปราศจากความรู้เป็นสิ่งที่หาประโยชน์แท้จริงไม่ได้แม้กิเลสตัณหาจะถูกขจัดให้หมดไปได้อีกด้วยความรู้แจ้งเท่านั้น ฉะนั้นหลักแห่งความรู้จึงเป็นสาระแห่งการสัจธรรมเพื่อเข้าถึงเอกภาวะกับพรหมัน ดังที่ รศ. ดร. สุนทร ณ รั้งยี ได้กล่าวถึงเรื่องหลักรู้ไว้ว่า

^{๙๔} ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัททกวัฑิตตา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๐.

^{๙๕} องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๗๑.

...แม้ทรชนผู้ชั่วช้าก็สามารถจะข้ามพ้นสงสารสาครได้ โดยอาศัยนาวาคือ ความรู้เพียงอย่างเดียว ไฟเมื่อก่อให้ลุกติดดีแล้ว ข้อมสามารถทำเชื้อเพลิงให้คงเหลือ แต่ ถ้ารู้ลิ้นใจ ไฟคือความรู้ ก็ข้อมประหารกรรมทั้งมวลให้สูญสิ้นไปฉนั้น กรรมทั้งหลายมี

ความรู้เป็นที่สุด เมื่อได้บรรลุถึงความรู้แล้ว บุคคลข้อมได้ความสงบในไม่ช้า ไม่มีอะไรอื่นที่จะบริสุทธิ์ยิ่งไปกว่าความรู้...^{๖๖}

๓. กรรมโยคะ คือ หลักเกี่ยวกับการปฏิบัติ (กรรม)

กรรมโยคะ ได้แก่ หลักปฏิบัติ คือความประพฤติปฏิบัติในกรรม ที่ควรกระทำโดยละผลแห่งกรรม ให้ประพฤติปฏิบัติไปตามหน้าที่แห่งวาระของตน การปฏิบัติดังกล่าวนี้ได้แก่ ยัญ ทาน และตบะ อันเป็นกรรมที่ชำระให้ชีวิตมันบริสุทธิ์ ซึ่งการกระทำเหล่านี้เป็นการกระทำโดยไม่ติดอยู่ในกรรม และไม่หวังผลแห่งกรรมนั้น ๆ ด้วยหลักแห่งการปฏิบัตินี้ (กรรมโยคะ) หรือทิพยกรรม มีระบุไว้เกี่ยวกับกรรม ๒ ประเภท ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. สกามกรรมโยคะ ได้แก่ การกระทำที่นำไปโดยปรารถนาสิ่งตอบแทน

๒. นิษกามกรรมโยคะ ได้แก่ การกระทำที่นำไปโดยมิได้ปรารถนาผลตอบแทนหากแต่ปฏิบัติไปตามหลักอันถูกต้องเท่านั้น

ตามทฤษฎีแห่งศาสนาฮินดูนั้นมีความเชื่อว่า กรรมโยคะ จะนำไปได้อย่างสมบูรณ์ ต่อเมื่อชฎานโยคะสมบูรณ์แล้วเท่านั้น ไม่มีผู้ใดซึ่งดำรงอยู่จะสามารถสลัดกรรม หรือการกระทำเสียได้โดยสิ้นเชิง เพราะส่วนประกอบของประภคิตี ๓ อย่าง คือ สัตตวะ รัจส และตมัส ทำให้เกิดมีกิริยา หรือการกระทำเป็นแรงผลักดันให้เกิดกรรม ดังมีระบุไว้เกี่ยวกับประภคิตีทั้งสามนั้น ไว้ในอริยบทที่ ๑๘ โสลกที่ ๒๑-๒๔-๒๕ ว่า

กรรมใด อันผู้ไม่ประสงค์ผล ทำแล้วโดยปราศจากความติดข้องทุกเมื่อและ โดยไม่มีความยินดีในร้ายกรรมนั้นจัดเป็นการกระทำอันประกอบด้วย สัตตวะ

ส่วนกรรมใด อันผู้ปรารถนากรรมและผู้มีอหังการ ทำด้วยความพยายามมาก กรรมนั้น เรียกว่าเป็นการกระทำอันประกอบด้วยรชะ

^{๖๖} รศ. ดร. สุนทร ณ รัชนี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, อ้างแล้ว, หน้า ๕๔.

กรรมใดทำด้วยโมหะโดยไม่คิดถึงความผันแปรภายนอก ความเสียหาย
ความให้ร้ายแก่กัน และความสามารถ กรรมนั้นเรียกว่า เป็นการกระทำอันประกอบ
ด้วยตมะ^{๙๑}

และในอรรถาธิบายที่ ๓ โสลกที่ ๔ ระบุถึงการปรารถนาถึงกรรมโยคะ อันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความ
เป็นผู้สิ้นกรรมบรรลุถึงโมกษะไว้ว่า “...เพราะเหตุไม่ปรารถนาปฏิบัติตามหลักปฏิบัติบุญจึงไม่ได้
เนกขัมมะอันเป็นแดนสิ้นกรรม และเพียงเหตุละการกระทำอย่างเดียวเท่านั้นก็ยังไม่ทำให้บรรลุผล
สำเร็จได้...”^{๙๒}

หลักกรรมโยคะ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งในชีวิตตามคำสอนที่เกี่ยวกับหลัก
แห่งการดำเนินไปสู่วิถีของการละกรรม หรือความสิ้นกรรมในจริยศาสตร์ฮินดู เพราะเหตุที่ว่า
กรรมโยคะนี้ เมื่อหากเลือกทำโดยการใช้ ชูญาน และภกติ ย่อมเป็นเหตุแห่งการนำความสุข เกียรติ
ยศ ทั้งในชีวิตนี้ และชีวิตในภพหน้ามาสู่บุคคลนั้น ๆ แต่ถ้าปราศจาก ชูญาน และภกติแล้ว ก็ย่อมก่อ
ให้เกิดเป็นความทุกข์ตลอดถึงความเสื่อมเกียรติแก่บุคคลได้ หลักการปฏิบัตินี้ เป็นไปด้วยความ
ฉลาดในการกระทำอันประกอบด้วยความรู้ และความจงรักภักดีต่อ พระผู้เป็นเจ้าเป็นสำคัญ จึงจะ
ทำให้บุคคลนั้นสามารถเข้าถึงความเป็นเอกภาพ กับพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดได้ตามหลักแห่งการปฏิบัติ
ดังกล่าวมา

๒. กฎของจักรวาล

ทรรศนะเรื่องฤๅษะ ในยุคแรกในส่วนที่เกี่ยวกับโลกภายนอก หมายถึงกฎธรรมชาติซึ่งมี
อำนาจบันดาลให้กลุ่มดาวต่าง ๆ ในท้องฟ้าหมุนไปตามจักรราศีของมันจนกลายเป็นกลางวัน
กลางคืน และเป็นฤดูกาลในที่สุดเช่น เป็นฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาวเพราะมีกฎเกณฑ์ และมี
อำนาจดังกล่าว จึงเกิดมีปรากฏการณ์ของธรรมชาติขึ้น อย่างไรก็ดีเพื่อแสดงให้เห็นว่า ฤๅษะ เป็นกฎ
ของจักรวาลตามทรรศนะของฮินดู จึงขอยกข้อความบางตอนในคัมภีร์ฤๅษะที่ได้กล่าวถึงเรื่องดัง
กล่าวนั้นมาให้เห็น ดังต่อไปนี้

^{๙๑} ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัททกวีทิตา, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๖.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

อัคนี (ไฟ) เกิดมาจากฤๅษะ สุริยะ (ดวงอาทิตย์) เกิดจากฤๅษะ พฤษะปะติ
เกิดจาก ฤๅษะ มารุต (ลม) เกิดจากฤๅษะ อูษะเกิดจาก ฤๅษะ ผืนแผ่นดินอันกว้างใหญ่
และสวรรค์ก็ขึ้นอยู่ กับฤๅษะ^{๙๙}

จากข้อความข้างต้นนี้ ชี้ให้เห็นว่าฤๅษะในยุคแรก ๆ แห่งศาสนาฮินดูนั้น เป็นกฎของธรรมชาติทั้งหมดในจักรวาลมีอำนาจสร้าง และควบคุมสิ่งทั้งปวงในจักรวาล เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวต่าง ๆ เป็นต้น และเกี่ยวกับ ฤๅษะนี้ นักปราชญ์ทางวรรณคดีสันสกฤตทั้งหลายได้แสดงทรรศนะไว้ดังนี้

- เอ็ม. วินเตอร์นิทซ์ [M.Winternitz] กล่าวว่า ฤๅษะ คือกฎแห่งจักรวาล

- แมคโดเนล [Macdonell] ให้ความหมายว่า ฤๅษะ คือ กฎแห่งธรรมชาติและศีลธรรม

- เอ. บี. คีธ [A.B.Keith] เข้าใจว่า ฤๅษะ เป็นกฎสากลเท่า ๆ กับกฎศีลธรรม

- รารากฤษณะ [Radhakrishnan] แสดงทรรศนะเกี่ยวกับ ฤๅษะ ว่าตามตัวอักษร ฤๅษะ หมายถึง วิถีทางของสรรพสิ่ง อาทิ การเคลื่อนไหวตามปกติของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาว การสลับกันของกลางวันและกลางคืน และของฤดูกาลต่าง ๆ ฤๅษะบ่งถึงระเบียบของโลกและเป็นหลักของสรรพสิ่งที่เป็ระเบียบในจักรวาล^{๑๐๐}

จากทรรศนะต่าง ๆ ของนักวรรณคดีเหล่านี้ สรุปได้ว่า ฤๅษะ เป็นกฎแห่งจักรวาลและกฎแห่งศีลธรรม

กฎของจักรวาล ส่วนมากพบในคัมภีร์ฤๅษะ ตอนที่กล่าวถึงอำนาจของ ฤๅษะ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งทั้งปวงในจักรวาล ในคัมภีร์ฤๅษะถือว่า ฤๅษะ คือความจริงของสิ่งทั้งหลาย เพราะฤๅษะนั้นเองที่ควบคุมระบบต่าง ๆ ในท้องฟ้า ในดวงอาทิตย์ในภูเขา ในพิธีกรรมต่าง ๆ และในความจริงทั้งปวง ดังมีพรรณนาไว้ในคัมภีร์ฤๅษะว่า

^{๙๙} พระมหา ดร. สม สุมน, ศึกษาเปรียบเทียบทรรศนะคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดู และในพุทธศาสนา, อ้างแล้ว, หน้า ๔๗.

^{๑๐๐} นางสาว บุญชอบ ยี่สาร, การศึกษาวิเคราะห์เทพแห่งแสงสว่างในวรรณคดีสมัยพระเวท, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๗.

ด้วยอำนาจของฤๅษีแม่ น้ำจึงไหล รุ่งอรุณเกิดขึ้นจากฤๅษี โดยฤๅษีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาวในท้องฟ้าจึงโคจรไปตามจักรราศีของคนโดยสม่ำเสมอ ^{๒๐}

สรุปความว่า กฎแห่งจักรวาลที่มีอำนาจให้การสร้างสรรค์สรรพสิ่ง หรือคอยให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามวิถีที่เรียกว่า ฤๅษี นั่นก็คือเทพเจ้า (พระวรุณ) ผู้อยู่เบื้องหลังแห่งพฤติกรรมทุกอย่างในจักรวาลนั่นเอง ด้วยอำนาจของพระองค์จักรวาลจึงเป็นไปได้ด้วยดี และด้วยกฎที่เรียกว่า ฤๅษีนี้เอง จึงถือว่าเป็นพื้นฐานหลักทางจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดูที่มีความสำคัญประการหนึ่งในหลาย ๆ ประการตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วนั้น

๓. กฎของศีลธรรม

ในจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดูนั้น ปรัชญาทางจริยธรรม ที่ถือเป็นระบบด้านคุณธรรมต่าง ๆ ล้วนแต่มีสาธารณธรรม อันประกอบเป็นหลักของตนเพื่อยึดเอาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ถึงแม้จะแตกต่างกันบ้างก็เป็นเพียงส่วนปลีกย่อยเท่านั้น แต่หลักการใหญ่ ๆ ก็มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน ท่านฤๅษีมनुได้วางหลัก สาธารณธรรมไว้ ๑๐ ประการคือ

๑. ความอดทน
๒. การฝึกฝนตนเอง
๓. การควบคุมตนเอง
๔. การงดเว้นจากบาป
๕. ความฉลาด
๖. ความซื่อสัตย์
๗. การไม่โกรธ
๘. ความจริง
๙. ความพากเพียร
๑๐. ความบริสุทธิ์

ทั้ง ๑๐ ประการนี้ ถือว่าเป็นคุณธรรมทั่ว ๆ ไป เหมาะกับทุกคนทุกเพศทุกวัยทุกวรรณะที่จะนำไปประพฤติตาม ในคัมภีร์เล่มเดียวกันนั้นเอง ท่านฤๅษีมनुได้ยื่นย่อดูณธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ลงเหลือ ๕ ประการ คือ

^{๒๐} พระมหา ดร. สม สุมน, ศึกษาเปรียบเทียบพระคัมภีร์ของมนุษย์ในลัทธิฮินดู และในพุทธศาสนา, อ้างแล้ว, ๑๓๓.

๑. ความสัตย์
๒. ความบริสุทธิ์
๓. การสำรวมอินทรีย์ (ควบคุมตัวเอง)
๔. ความไม่ยึดมั่นถือมั่น
๕. การไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

ธรรมะทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นของทั่ว ๆ ไปสำหรับทุก ๆ คนในวรรณะทั้ง ๔ อีกประการหนึ่ง ท่านฤๅษีมนูได้จำแนกสาธนาธรรม ที่เห็นว่าเป็นของจำเป็นสำหรับทุกคน อีกคือคนเราควรศึกษาท่องบ่นคัมภีร์พระเวททุกวัน ควรมีความอดทนอย่างมาก ควรให้ทานแบ่งปันแก่กันและกัน ควรทำการบูชาทุกวัน ไม่ควรรับสินบนคนอื่น เป็นมิตรกับคนทั่วไปมีเมตตากรุณาแก่คนอื่นและการสำรวมระวัง

วิเศษธรรม ธรรมประเภทนี้ ได้แก่ หน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะ แต่มีส่วนเกี่ยวข้องกับครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน สังคมและเทพเจ้า ดังนั้นวิเศษธรรมจึงได้แบ่งออกไปเป็นส่วนย่อยอีกซึ่งถือเป็นประเภทของจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู เช่น หลักอาศรมธรรม หลักวรรณะธรรม เป็นต้น

๔. กฎแห่งสังสารวัฏ

การเกิดใหม่ที่ดีถือว่าเป็นกระบวนการแห่งสังสารวัฏในศาสนาฮินดูนั้น สันนิษฐานว่ามีต้นเค้ามาจากคัมภีร์ฤคเวท โดยเรียกกฎของกรรมอันบุคคลไม่สามารถละเมิดได้ว่า ฤค ความคิดเกี่ยวกับฤคนี้ จัดเป็นวรรณคดีที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในคัมภีร์มันตระ คำว่า ฤค ความความหมายเดิม หมายถึง ความสอดคล้องกลมกลืนของธรรมชาติ หรือระเบียบของสิ่งต่าง ๆ อันหมายถึงระเบียบทาง ศีลธรรมที่ได้กล่าวมา กรรมและการเกิดใหม่จัดเป็นผลอันสืบเนื่องมาจากกรรมของแต่ละบุคคลที่ได้กระทำไว้ ดังมีข้อความกล่าวไว้ในคัมภีร์ฤคเวท ในมควาด้วยเรื่อง อิชญาปุรตะ ซึ่งได้บรรยายไว้ว่า เป็นตัวนำที่อยู่ไกลของกรรม อิชญา หมายถึง การบูชาต่อ เทพเจ้า ส่วน ปุรตะ หมายถึง ทานที่ถวายแก่นักบวช ประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับมตินี้ ก็คือแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในผลดังกล่าวว่าจะนำบุคคลไปสู่โลกอื่นก่อน และจะคอยการมาถึงของบุคคลเหมือนเทพผู้พิทักษ์ ส่วนคนที่มิบาปนั้นจะถูกลงโทษด้วย การตายที่เกิดซ้ำ ๆ (ปุนรมฤตยู) ซึ่งจะปรากฏเกิดขึ้นในโลกอื่นเช่นกัน ดังนั้น ทั้งคนใจบุญและใจบาปก็มีความเชื่อว่าจะได้ไปเกิดในโลกอื่น คนใจบุญจะได้รับรางวัลจากเทพเจ้า ด้วยการได้ไปร่วมเสวยสุขในโลก (สวรค์) ร่วมกับเทพเจ้า และคนใจบาปจะถูกสาปขั้วนิรันดร์ ซึ่งก็ควรจะหมายถึงไปอยู่ในโลก (นรก) ดังนี้ เป็นต้น

จากข้อความดังกล่าวมาข้างต้นนี้ ชี้ให้เห็นว่า ในศาสนาฮินดูตั้งแต่ยุคเริ่มแรกมีความเชื่อในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่ ในยุคพระเวทนั้นยังมีความเชื่อในเรื่องอมตภาพของวิญญาน หรือ อาตมัน ความตายมิได้หมายถึงการทำลายสูญการสืบทอดภพชาติใดแต่หมายถึงการอยู่ที่ใดที่หนึ่งจะเป็นสุขหรือทุกข์ก็เป็นผลของกรรมของผู้คนทั้งสิ้น

ในคัมภีร์ฤคเวทได้มีข้อความซึ่งกล่าวถึง เรื่องเกิดใหม่อันสืบเนื่องมาจากผลของกรรมของแต่ละบุคคลไว้หลายตอนด้วยกัน ดังต่อไปนี้

ดูก่อนพระยายม ของยนิยอมให้ผู้ทำเพญตบะเคร่งครัดไม่หวั่นไหว ไปสู่
เทวโลกเกิด ผู้ใดทำสงครามอันเป็นธรรม ผู้ใดเป็นวีระบุรุษพลีชีวิตในการสงคราม
ผู้ใดประกอบบุญกรรม ของอนุญาตให้ผู้ไปสู่วเทวโลกเกิด^{๒๒}

กรรมนั้น มีผลตอบสนองต่อผู้กระทำอย่างแน่นอนทุกบทบาทของความประพฤติซึ่งสามารถแยกความประพฤติดอกได้เป็น ๒ ลักษณะซึ่งจะได้กล่าวถึงข้างหน้า ความประพฤติของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อเรื่องกรรม คือมีความเชื่อที่ว่าความดีย่อมนำไปสู่อมฤตภาพ ความทุกข์ยากลำบากในชาตินี้เป็นผลของกรรมชั่วในชาติก่อน ที่ผู้แสวงผลได้ก่อเอาไว้ กรรมนี้เป็นเครื่องผูกมัดให้มนุษย์เวียนว่ายตายเกิด กรรมจึงเป็นเหตุให้เกิดใหม่ และตายวนเวียนอยู่อย่างนี้เรื่อยไป จะเกิดใหม่ในลักษณะอย่างไร สุขหรือทุกข์แล้วแต่กรณีแห่งกรรมที่ได้กระทำไว้ในอดีต ถ้าทำกรรมดีสูงสุด ก็จะพ้นไปจากความทุกข์อันเกิดจากการเวียนว่ายตายเกิด ให้ได้ถึงสุขนิรันดร์ในสวรรค์ (โมกษะ) วิญญานกลับไปรวมในปรมาตมัน ดวงวิญญานเป็นอมตะ ไม่มีสูญสลายในระหว่างที่มีการเวียนว่ายตายเกิด วิญญาน (ชีวะ) จะสะสมกรรมเอาไว้เป็นพลังงานที่จะผลักดันชีวะให้ไปเกิดใหม่เมื่อสิ้นชีวิต ในคัมภีร์ปรัชญาอุปนิษตนั้นมีคำสอนที่เกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดว่าการเวียนว่ายตายเกิดของชีวะคมันเป็นไปตามกฎอันแน่นอนซึ่งเราไม่รู้ได้ กฎอันแน่นอนนั้นมีความหมายเป็น ๒ นัย กล่าวคือ

นัยที่ ๑. หมายถึง กฎแห่งธรรมชาติ หรือกฎแห่งเหตุผล

นัยที่ ๒. หมายถึง กฎแห่งศีลธรรม

กล่าวอีกนัยหนึ่งนั้น สรรพสิ่งในธรรมชาติเกิดขึ้น และเป็นไปตามอำนาจของเหตุปัจจัย สิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเพราะมีเหตุทำให้เกิด สิ่งหนึ่งดำรงอยู่ก็เพราะมีเหตุทำให้ดำรงอยู่ และสิ่งหนึ่งเสื่อม

^{๒๒} กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาอินเดีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญา) สำหรับนักปรัชญาคริสต์, (รายงานผลการวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๕๒๒), หน้า ๒๖.

สลายไป ก็เพราะมีเหตุทำให้เสื่อมสลายไป ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไปอย่างลอย ๆ โดยไม่มีเหตุผล หรือปราศจากเหตุ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ปรัชญาฮินดู ที่ว่าด้วยกรรมและการเกิดใหม่นั้นจึงมีกล่าวไว้อย่างมากมาย เช่นปรัชญาอูpanishat เชื่อในเรื่องภพหน้า เชื่อในการกลับมาเกิดใหม่ว่าเมื่อร่างกายในภพนี้แตกดับไปแล้ว จิตวิญญาณจะเคลื่อนออกจากร่างเก่าไปอาศัยอยู่ในร่างใหม่ ดังคำที่ว่า "...เหมือนคนถอดเครื่องนุ่งห่มอันเก่าเสีย สวมชุดอื่นซึ่งเป็นเครื่องใหม่ ฉะนั้นจิตวิญญาณที่อาศัยร่างกายฉันทันทีร่างเก่าเสียเข้าสู่ร่างอื่นอันเป็นร่างใหม่..."^{๒๓}

๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความดี - ความชั่วในจริยศาสตร์ฮินดู

ประเด็นที่เกี่ยวกับความดีและความชั่วนั้น ถือว่าเป็นมาตรการในการวัดคุณค่า หรือเป็นข้อเท็จจริงของมนุษย์ประการหนึ่ง เพราะการมีจริยธรรมหรือคุณธรรมในสังคม เป็นบ่อเกิดแห่งสันติสุขแก่ตนเองโดยเฉพาะ และยังอำนวยแก่บุคคลอื่นในสังคมด้วย เพราะเหตุนี้ศาสนาทุก ๆ ศาสนาจึงได้วางหลักคำสอนอันเกี่ยวกับศีลธรรมจริยธรรมไว้ เพื่อความเป็นระเบียบ ความดีงามที่เกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์ ความดีและความชั่วเป็นธรรมชาติที่มีคู่กันเสมอ สำหรับในที่นี้จะกล่าวการกระทำของบุคคลที่จัดว่า ดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด ควร หรือไม่ควร ตามหลักคำสอนทางศาสนา ความดีและความชั่วในจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู ตามที่ท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้นั้นมีลักษณะดังนี้ คือ

การกระทำใดที่สอดคล้องกับคำสอนของคัมภีร์พระเวท การกระทำนั้นจัดเป็นกุศลกรรม ก่อให้เกิดบุญ การกระทำที่ขัดต่อข้อห้ามของคัมภีร์พระเวท จัดเป็นอกุศลกรรม ก่อให้เกิดบาป บุญและบาปรวมกันเข้าเป็นอำนาจทางศีลธรรมที่มองไม่เห็นเรียกว่า อทฤฎะ อำนาจที่มองไม่เห็นซึ่งเรียกว่า อทฤฎะนี้ย่อมยังผลให้เกิดเป็นความทุกข์ความสุข ความเสื่อมและความเจริญแก่จิตวิญญาณตลอดเวลา ที่ยังต้องเกี่ยวเวินว่าตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ อทฤฎะนอกจากจะหมายถึง ส่วนรวมแห่งบุญ และบาปของจิตวิญญาณแต่ละดวงแล้ว ยังหมายถึงส่วนรวมแห่งบุญและบาปของจิตวิญญาณทั้งหมดด้วย^{๒๔}

ศาสนาฮินดูนั้น เป็นศาสนาที่มีความเชื่อในความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า และยอมรับนับถือในความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทมาตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน หลักจริยศาสตร์ทางศาสนาหรือ

^{๒๓} ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัทภวักติตา, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖.

^{๒๔} รศ. ดร. สุนทร ฦ รั้งยี, ปรัชญาฮินดู : ประวัติและลัทธิ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๗.

หลักที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามคำสอนในศาสนานั้น จึงมีความสัมพันธ์และมีความเกี่ยวเนื่องอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าอย่างเห็นได้ชัด ในประเด็นเรื่องความดีและความชั่วนี้ ศาสนาฮินดูมีความเชื่อว่า

แม้ว่า พรหมัน จะเป็นผู้สร้างโลกและมนุษย์ แต่มนุษย์ก็มีเจตจำนงเสรีในอันจะทำดีหรือชั่ว ดังปรากฏใน ฉานโทคยอุปนิษัท ๘.๑๕ ว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรี เพราะฉะนั้นเขาผู้ซึ่งจากโลกนี้ไป โดยไม่รู้จักวิญญาณหรือความต้องการที่แท้จริงทั้งหลาย เขาย่อมมีส่วนแห่งชีวิตที่ถูกบีบคั้นในโลกอื่น ๆ แต่เขาผู้จากโลกนี้ไปหลังจากที่รู้วิญญาณ และความต้องการที่แท้จริงทั้งหลาย เขาย่อมมีส่วนแห่งชีวิตที่อิสระเสรีในโลกทั้งปวง ^{๒๕}

สังเกตได้ว่า ชีวิตของมนุษย์ตามหลักจริยศาสตร์ทางศาสนานั้น ถือว่าตราบไคที่ยังไม่สามารถทำตนเองให้บรรลุถึงภาวะของสิ่งที่แท้จริง หรือที่เรียกว่าการบรรลุถึงโมกษะ ตรานั้น ตัวเขาย่อมมีความเกี่ยวข้องกับกรรม คือการกระทำอยู่เสมอ ซึ่งการกระทำนั้นย่อมมีทั้งที่เป็นความดีและความชั่วที่คลเคล้าปะปนกันไป กล่าวได้ว่าไม่มีใครเลยที่จะสามารถหลีกเลี่ยงหรือสลัดการกระทำออกไปจากชีวิตได้ ดังมีข้อความปรากฏในภควัทคีตาตอนหนึ่งว่า “...แต่ไหนแต่ไรมานี้แล้ว ไม่มีใครเลยที่จะอยู่ได้แม้ชั่วขณะ โดยไม่กระทำอะไร เพราะทุก ๆ คนย่อมถูกคุณะอันเกิดจากประภคิตบังคับให้กระทำกรรม...” ^{๒๖}

๓.๒.๑ ความหมายของความดี - ความชั่ว

ความหมายโดยรวมของความดีและความชั่วในศาสนาฮินดูนั้นถือว่า การกระทำใดที่เป็นไปเพื่อการบรรลุถึงโมกษะ การกระทำชนิดนั้นจัดว่า เป็นความดี ส่วนการกระทำที่ห่างไกลจากการบรรลุโมกษะ การกระทำชนิดนั้นจัดว่า เป็นความชั่ว

ความดีและความชั่ว ในศาสนาฮินดูนั้น จึงมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับศาสนาอื่น ๆ คือมีทรรศนะว่า ทุกชีวิตบนพื้นปฐพีล้วนมีทุกข์และสุขคลุกเคล้าผสมกันไป ต่างแต่ว่าบางชีวิตนั้นจะมีทุกข์มากกว่าความสุข บางชีวิตจะมีสุขมากกว่าความทุกข์ ทั้ง ๆ ที่ทุกชีวิตนั้นมีความปรารถนาาร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือรักความสุขและเกลียดความทุกข์ ความสุขถือว่าเป็นความดี และ

^{๒๕} ผศ.นภาจรี น้าเบญจพล, เทวะในคัมภีร์พระเวท, (กรุงเทพฯ : งานวิจัยเชิงวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้า, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐๒.

^{๒๖} ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัททกัทธิตา, อ้างแล้ว, หน้า ๔๖.

ความทุกข์ถือว่าเป็นความชั่ว มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตด้วยการเลือกประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งตามความปรารถนาของตน เพราะมนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกที่จะการกระทำ ในกรณีดังกล่าว ศาสนาฮินดูได้กล่าวถึงความหมาย หรือนิยามที่ว่าด้วยความดีและความชั่วไว้ ดังนี้

สิ่งที่ “ดี” ในทางจริยศาสตร์ คือสิ่งที่ช่วยให้เกิดความรู้แจ้งในสิ่งอันเป็นอนันตภาพ [Infinite] สิ่งที่ไม่ดี” คือสิ่งที่มีลักษณะตรงกันข้าม การกระทำที่ถูกต้องก็คือการกระทำที่สอดคล้องกับความจริง ส่วนการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับความจริงก็คือ การกระทำที่ไม่ถูกต้อง

อีกอย่างหนึ่ง สิ่งใดนำไปสู่ความสำเร็จและความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตในอนาคต สิ่งนั้นเรียกว่าเป็นสิ่งที่ดี ส่วนสิ่งใดหรือการกระทำอย่างใด นำไปสู่ความล้มเหลวและความเสื่อมในอนาคต สิ่งนั้นก็จัดว่าเป็นสิ่งไม่ดี^{๒๓}

สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต คือการเข้าถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรหมัน ซึ่งเป็นสภาวะที่พ้นจากความทุกข์ทั้งมวลที่เรียกว่า โมกษะ ดังนั้น การกระทำใดที่เป็นไปเพื่อบรรลุมอกษะ การกระทำนั้น จัดว่าเป็นความดี ส่วนการกระทำที่ห่างไกลจากการบรรลุมอกษะนั้น จัดว่าเป็นความชั่ว^{๒๔}

แบบฟอร์มของชีวิตทุกชีวิต มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ต่างมีธรรมชาติหรือระเบียบในการเป็นอยู่ของตนเอง ธรรมชาติหรือคุณธรรมสอดคล้องกับความจริงของสิ่งทั้งหลาย อธรรมหรือความชั่วเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับธรรมชาติ บาปเป็นศัตรูกับความจริงซึ่งค้ำจุนโลกนี้ไว้^{๒๕}

สรุปความว่า ความหมายโดยรวมในจริยศาสตร์ฮินดูนั้น จึงมีลักษณะที่เป็นไปด้วยความสอดคล้องกับหลักประเพณีอันเป็นกฎทางศีลธรรม และหลักทางพิธีกรรม ความดีที่ถือว่าเป็นกุศล จึงเป็นการปฏิบัติไปตามคัมภีร์ เช่นการบูชาฮินดู การสวดมนต์ การปฏิบัติตามหลักอหimsa

^{๒๓} รศ. ดร. สุนทร ฌ รังษี, ปรัชญาฮินดู : ประวัติและลัทธิ, อ่างแก้ว, หน้า ๓๓๕-๓๓๖.

^{๒๔} พระมหาสำเนียง เลื่อมใส, การศึกษาเปรียบเทียบธรรมบทและภควัตถุศึกษา, (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันตสิกฤต ภาควิชาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๑๘๐.

^{๒๕} พระมหา ดร. สม สุมน, เปรียบเทียบพระคัมภีร์ของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา, อ่างแก้ว หน้า ๑๒๔.

หลักวรรณกรรม เพื่อความสุขในปัจจุบันชาติ เป็นเบื้องต้น และเป็นสิ่งที่เกื้อกูลประโยชน์ในการปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งในอาตมัน (โมกษะ) เป็นเบื้องปลาย

๓.๒.๒ ธรรมชาติความดี - ความชั่ว

ธรรมชาติแห่งความดี-ชั่วที่มีปรากฏในจริยธรรมฮินดูมีลักษณะเป็นไปตามหน้าที่ที่บุคคลนั้น ๆ จะพึงกระทำ เช่น หน้าที่ของคนที่ตนจะพึงกระทำและรับผิดชอบ เพราะว่าบุคคลนั้นควรมีความรับผิดชอบ ควรมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ไม่ควรละเลยต่อหน้าที่ การกระทำตามหน้าที่ของตน แม้ว่าจะไม่ถึงขั้นสมบูรณ์ก็ดีกว่าไปกระทำหน้าที่ของคนอื่นแม้จะสมบูรณ์ก็ตาม หน้าที่ที่ตนพึงกระทำนั้นจึงมีลักษณะก่อให้เกิดความผาสุกแก่มนุษย์ในสังคม ดังที่ปรากฏในภควัทคีตาเกี่ยวกับหน้าที่ไว้ว่า

พิจารณาหน้าที่โดยตรงของท่านซิ ท่านไม่ควรจะหวั่นไหวเพราะในนาม
กษัตริย์ ไม่มีอะไร จะดีกว่าสงครามที่เป็นธรรม^{๓๐}

ถ้าว่า ท่านจักไม่ทำสงครามอันเป็นธรรมเช่นนี้ไซ้ ท่านก็จะละหน้าที่โดยตรง
ของท่าน และเกียรติยศของท่าน ได้รับแต่ความชั่วช้าอยู่ถ้อยเดียว

อรชุน กรรมใด อันคนทำเนืองนิตย์ เพราะคิดว่าเป็นหน้าที่โดยตรงโดยสละ
ความติดข้องและผล กรรมนั้นจักเป็นการสละชนิโคประกอบด้วย สัตตวะ^{๓๑}

เกี่ยวกับเรื่องหน้าที่ที่บุคคลจะพึงกระทำตามวาระของตนนั้น ศาสนาฮินดูได้กล่าวไว้ใน
ศรีมัทภควัทคีตา อธิบาย ที่ ๑๘ ศโลกที่ ๔๒-๔๔ ดังนี้

หน้าที่ของพราหมณ์ ที่เกิดจากนิสยเคิม คือการบังคับอินทรีย์ภายในใจ การ
บังคับอินทรีย์ภายนอก การบำเพ็ญพรต ความบริสุทธิ์ ความอดทน ความซื่อตรง
ปัญญาและญาณ และความเลื่อมใสในพระเวท

หน้าที่กษัตริย์ ที่เกิดจากนิสยเคิม คือ ความกล้าหาญ ทรงเดช ความมั่นคง
ความไม่ครั่นคร้ามในสงคราม บริจาคทาน และความสามารถในการปกครอง

^{๓๐} ร.ด.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัทภควัทคีตา, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖.

หน้าที่ของไวศยะ ที่เกิดจากนิสัยเดิมคือกสิกรรม โครักขกรรม พาณิชยกรรม
ส่วนหน้าที่ของศูทร อันเกิดจากนิสัยเดิม คือการรับใช้^{๗๒}

ธรรมชาติของความดี หรือความชั่วจึงเป็นไปตามวิถีทางแห่งการกระทำหรือมรรควิธีที่เป็นไปตามหน้าที่ ซึ่งได้กล่าวไว้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ และสอดคล้องกับความจริงแห่งพระเวท หน้าที่ที่ถือว่าเป็นหลักแห่งความดี หรือพฤติกรรมที่ถือว่าดี ตามที่ปรากฏในจริยธรรมฮินดูมีลักษณะเป็นไปตามหน้าที่ที่บุคคลนั้น ๆ จะพึงกระทำ เช่น หน้าที่ของคนที่จะพึงกระทำและรับผิดชอบ เพราะว่าบุคคลนั้นควรมีความรับผิดชอบ ควรมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ไม่ควรละเลยต่อหน้าที่ การกระทำตามหน้าที่ของคนแม้ว่าจะไม่ถึงขั้นสมบูรณ์ก็ดีกว่าไปกระทำหน้าที่ของคนอื่นแม้จะสมบูรณ์ก็ตาม หน้าที่ที่ตนพึงกระทำนั้นจึงมีลักษณะก่อให้เกิดความผาสุกแก่มนุษย์ในสังคม

๓.๒.๓ ลักษณะของความดี – ความชั่ว

ลักษณะของความดีและความชั่วนั้น มีกล่าวไว้หลาย ๆ แห่งในศาสนาฮินดู เพราะเป็นเรื่องของการกระทำทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งการกระทำที่ถือว่าเป็นลักษณะของความดี ความชั่ว เพราะมีลักษณะ ดังนี้

เป็นความดี เพราะมีลักษณะที่เป็นไปโดยการกระทำด้วยการปล่อยวาง หรือกระทำด้วยไม่หวังผลตอบแทนที่เรียกว่า นิรวฤติกรรม หมายถึงการละเว้นจากการกระทำโดยมีความโลภ โกรธ และหลง

เป็นความชั่ว เพราะเป็นลักษณะที่ถือว่าเป็นการกระทำที่มุ่งหวังต่อผลแห่งการกระทำ (ผลตอบแทน) ที่เรียกว่า ประวฤติกรรม

ส่วนในพระธรรมศาสตร์ของศาสนาฮินดูบัญญัติไว้ว่า ธรรมะ คือลักษณะแห่งความดีด้านคุณธรรมมีลักษณะ ๑๐ ประการ และผู้ที่ได้ปฏิบัติตามธรรมลักษณะ ๑๐ ประการนั้น ย่อมได้ชื่อว่า “ธรรมาตมา” ธรรมะทั้ง ๑๐ ประการนี้ มีความหมายและรายละเอียดแต่ละข้อ ดังต่อไปนี้

๑. ธฤติ แปลว่า ความพอใจ คล้าย ๆ กับคำว่า สันโดษ ความจริงยังแปลได้อีกหลายอย่าง เช่น ความถือ ความมี ความมั่นคง ความกล้า ความสุข ฯลฯ การถือธรรมะตามลักษณะนี้ก็ถือมีความพยายามอยู่ด้วยความมั่นคงเสมอ แม้ว่ายังไม่ได้สำเร็จประโยชน์ตามประสงค์จากสิ่งไร ก็ไม่มี

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๗.

ความหวั่นวิตกประการใด ยังมีความพยามอย่างนี้ต่อไปอยู่เสมอ และก็มีความรู้สึกลึกล้ำ และพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่โดยปราศจากความโลภนั่นเอง

๒. กษมา แปลว่า ความอดกลั้น หรือความอดโทษ มีความพากเพียรพยามและอดทนโดยถือเอาความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง

๓. ทมะ แปลว่า การระงับจิตใจ คือรู้จักข่มจิตใจของคนด้วยความสำนึกในเมตตาและมีสติอยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้หวั่นไหวไปตามอารมณ์ได้ง่าย

๔. อสเทยะ แปลว่า ไม่ลัก ไม่ขโมย

๕. เสาะจะ แปลว่า ความบริสุทธิ์ทั้งกายและใจ

๖. อินทริยนิกรหะ ได้แก่ การปราบปราม หรือการอดกลั้นต่ออินทรีย์ทั้ง ๑๐ หรือการระงับอินทรีย์ทั้ง ๑๐ ได้แก่

๖.๑ ชยฺยานนทริย ๕ ได้แก่ อินทรีย์ หรือประสาทความรู้สึกลึกทางความรู้ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง

๖.๒ กรเมนทริย ๕ ได้แก่ อินทรีย์ หรือประสาทความรู้สึกลึกทางการกระทำมีมือ เท้า ทวารหนัก ทวารเบา และลำคอ

๗. ธี หมายถึง ปัญญา สติ มติ ความคิด ความมั่นคงยืนนาน อันได้แก่ การมีความรู้ทั่วไป มีปัญญา และรู้จักระเบียบวิธีการต่าง ๆ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ธรรมเนียม สังคม และวัฒนธรรม

๘. วิทยา หมายถึง ความรู้สึกลึกทางปรัชญาศาสตร์ คือรู้ลึกซึ้ง และมีความรู้เกี่ยวข้องกับชีวิตกับภาษา และกับพระพรหมอย่างไรบ้าง

๙. สัตยะ แปลว่า จริง หรือความจริง สุทมฺติ (ความเห็นอันบริสุทธิ์) ความเห็นอันสุจริต

๑๐. อโภระ แปลว่า ไม่โกรธ โดยมีขันติ (อดทน) และโสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม) เป็นบาทรองรับ และรู้จักทำจิตใจให้สูง^{๓๓}

ส่วนลักษณะของความชั่ว ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ควรละเว้น ไม่ควรกระทำและไม่ควรปฏิบัติ เพราะผลที่ได้รับจากการประพฤติดของบุคคลนั้น ข่มก่อก่อให้เกิดความเดือดร้อนในภายหลังในศาสนาฮินดูถือว่า ความสุขหรือความทุกข์ที่เกิดมาจากประสาทสัมผัส ความสุขความเพลิดเพลินทางเนื้อหนังก่อให้เกิดความสุขในเบื้องต้นเท่านั้น แต่เบื้องปลายของความสุขนั้น กลับกลายเป็นความเดือดร้อนในภายหลัง ดังมีกล่าวไว้ว่า

^{๓๓} องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, อ้างแล้ว, หน้า ๖๗-๖๘.

ผู้ดำเนินตามอสุรสัมปทา ย่อมประสบความเสื่อมอันเกิดจากการไม่รู้จักการกระทำที่ถูกต้อง การไม่รู้จักละเว้นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง การไม่รู้จักความสะอาดและข้อปฏิบัติที่ดีงาม การไม่มีสัจจะ การเป็นผู้คี่อื่น ถือตัว หมกมุ่นในกาม จากโศลกที่ ๒๑ แห่งภควัทคีตาชี้ให้เห็นว่า ความชั่วหรือประทุแห่งความเสื่อม ๓ อย่างที่ควรละเว้น คือความยึดมั่นในกาม โกรธ โลภ ผู้ที่ยังไม่สามารถควบคุมอินทรีย์ได้ มีโอกาสที่จะเสื่อมจากการปฏิบัติความดี หรือความเสื่อมจาก จริยธรรมได้ ^{๓๔}

จากประเด็นข้างต้นทำให้พบว่า ทางหรือลักษณะของอสุรสัมปทาเป็นทางหรือลักษณะแห่งความไม่ดีของบุคคลในสังคม ตามความเชื่อของศาสนาฮินดู ถือว่าเป็นอสุรสมบัติ หรือลักษณะของคนชั่ว ลักษณะของคนชั่วนั้น ในคัมภีร์ภควัทคีตามีกล่าวไว้อย่างชัดเจนหลายแห่งด้วยกัน ดังนี้

ทัมกะ (พูดหยาบคาย) ทรรปะ (ความกระด้าง) อติมานะ โกรธ ปารุชยะ (คือด้านจองหอง) และอชฌยาน (ความไม่รู้) เหล่านี้ แหละ ปารละ! เป็นสมบัติของผู้เกิดในอสุรนิกาย ^{๓๕}

ผู้อาศัยหังการ กำลังความกระด้าง กาม และโกรธ ละเมิดอาตมาในตัวเอง และในตัวของผู้อื่น ยิ่งไปด้วยความริษยาในโลกนี้ ผู้ซึ่งละเมิด คุร้าย เป็นคนชั่วช้าต่ำทราม อาตมาทุ่มมันลงไปในการเนโคสุร นั้นแหละเสมอ ๆ ซึ่งเป็นกำเนิดที่ไม่ดีงาม ^{๓๖}

ผู้ใดเลิกพิธี อันอยู่ในคัมภีร์เสีย ประพฤติตามความปรารถนาของตน ผู้นั้นย่อมไม่ได้รับความสำเร็จ ไม่ได้รับความสุขและไม่ได้รับบรมคติ ^{๓๗}

^{๓๔} นายสุขสันต์ จันทะโชโต, การเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธปรัชญาและปรัชญาภควัทคีตา, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๒.

^{๓๕} ร.ค.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัทภควัทคีตา, อ่างแล้ว, หน้า ๒๓๔.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๕.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๐.

เพราะฉะนั้น ในกิจอันควรกระทำและไม่ควรกระทำ คัมภีร์เป็นประมาณของ
ท่าน เมื่อรู้จักอันกำหนดวิธีตามคัมภีร์แล้ว ท่านควรกระทำกรรมในโลกนี้^{๓๔}

ในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะของความดี-ชั่วในจริยศาสตร์ฮินดูนี้ ถือว่าการที่มนุษย์กระทำ
ไปตามหน้าที่ และกระทำไปตามคัมภีร์แห่งฮินดูธรรม ที่มีคัมภีร์พระเวท อุปนิษัท ภควัทคีตา
เป็นต้น ลักษณะของความดี-ชื่อนั้น แม้ในจริยศาสตร์ฮินดูจะกล่าวถึง ลักษณะความดีไว้หลาย ๆ
ประการก็ตาม แต่สามารถสรุปลักษณะลงเป็น ๓ ลักษณะ คือเป็นการกระทำที่มุ่งผลคือการรวมเป็น
หนึ่งเดียวกับพรหมัน กระทำด้วยความปล่อยวางปราศจากโลก โกรธ หลง เป็นการกระทำที่มุ่งผล
ตอบแทน อันมีความโลก เป็นต้น และประการสุดท้ายเป็นการทำตามหน้าที่แห่งธรรมะ ที่เรียกว่า
ธรรมามา นั่นเอง ดังนั้นการจะดำเนินไปตามวิถีแห่งลักษณะความดีจำเป็นต้องให้มีความสอดคล้อง
และแนบสนิทกับเจตจำนงแห่งพระผู้เป็นเจ้าเป็นสำคัญ เพราะถือว่าพระองค์ทรงเป็นต้นเค้าแห่ง
ลักษณะและความดีของสิ่งทั้งปวง

๓.๓ ขอบเขตจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู

หลักคำสอนในศาสนาฮินดู เกี่ยวกับขอบเขตแห่งจริยศาสตร์ ที่ถือว่ามีความหมายและม
ความสำคัญประการหนึ่ง ต่อการกำหนดสิ่งที่เรียกว่าความดีและความชั่ว ที่มีเหตุเป็นเบื้องต้นและมี
ผลเป็นเบื้องปลายของพฤติกรรมทุก ๆ อย่าง แห่งกระทำของมนุษย์ทั้งโดยตรงและทั้งโดยอ้อม ซึ่ง
อำนวยการ คือประสบกับความสุข หรือประสบกับความทุกข์ ในคติภพนั้น ๆ

แม้จะปรากฏในหลักคำสอนที่เกี่ยวกับพฤติกรรมอันเป็นหลักทางจริยศาสตร์ ที่บุคคลใน
ศาสนาฮินดูแสดงออกมา อันบ่งถึงความเป็นผู้ไม่เบียดเบียนต่อสรรพสัตว์ไม่ว่าจะด้วยกาย วาจา
หรือใจ ก็ตาม แต่กระนั้นก็ไม่ได้หมายความว่า ขอบเขตจริยศาสตร์ มีเพียงเท่านั้น เพราะเหตุที่
ศาสนาฮินดูนั้นประกอบด้วยหลักใหญ่ ๆ ๓ ประการคือ หลักทางพิธีกรรม และหลักทางศีลธรรมที่
เรียกว่ามมะและนิยมะดังกล่าวแล้ว และที่สำคัญคือพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงอยู่เบื้องหลังแห่งการกระทำ
ทุก ๆ อย่างจึงถือได้ว่ามีบทบาทและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของจริยชนทางศาสนา

โดยที่การกระทำบางอย่างในศาสนาหนึ่งอาจจะเรียกว่า ความดี ในศาสนาหนึ่งอาจจะเรียก
ว่า ความชั่ว ฉะนั้น ขอบเขตหรือมาตรฐานที่วัดความดีและความชั่วจึงมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ก็
เนื่องจาก การนับถือประเภทแห่งศาสนาที่แตกต่างกันนั่นเอง

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๑.

จากการศึกษาข้อประพจน์หรือข้อปฏิบัติตามหลักคำสอนแห่งจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู นั้น พบว่า ขอบเขตจริยศาสตร์ของฮินดูนั้นมีหลักใหญ่ ๆ ที่ถือว่า หากการกระทำใด ๆ ก็ตามเป็นการมุ่งต่อการกระทำเพื่อคนส่วนใหญ่โดยทั่วไปเพราะเป็นหน้าที่ มีเจตจำนงที่จะรักษาความยุติธรรมไว้ และทำด้วยความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า ก็ไม่จัดว่าเป็นบาป ถือว่าเป็นความดี เพราะเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้านั่นเอง ส่วนนัยแห่งขอบเขตของบาปหรือความชั่วก็มีลักษณะที่ตรงกันข้าม ดังโคลกที่ ๓๓ และ ๓๔ แห่งศรீมัทภกวัตติกา กล่าวถึงอำนาจแห่งพระผู้เป็นเจ้าว่า

...ฉะนั้น ท่าน (อรชุน) จงลุกขึ้น จงรับเกียรติยศ เพราะชนะศัตรูของเสวยราชสมบัติมั่งคั่ง พวกเหล่านี้เฝ้าตามา (พระเจ้า) ประหารเสียแล้ว

โทรณะ ภีষมะ ชยัทรถ วรรณ และนักรบอื่น ๆ อาตมาได้ฆ่าเสียแล้ว ท่านจงชนะ จงอย่ากลัว รบซิ จงเป็นผู้ชนะปวงศัตรู ในสนามรบ...^{๓๘}

...อหิงสา ความไม่เบียดเบียน ความเมตตา ความไม่รุนแรง สมดา ความสม่ำเสมอ ตุษฏี ความยินดีในสิ่งที่ตนมีอยู่ ความสันโดษ ตปะ ธรรมอันเป็นเครื่องเผาผลาญกิเลส ทาน ยศ ความรุ่งเรือง อยศ ความไม่รุ่งเรือง ภาวะมีอย่างต่าง ๆ เหล่านี้ของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีมาจากอาตมาโดยแท้...^{๓๙}

...อาตมาเป็นอุบัติการณ์ (เหตุเป็นแดนเกิด) ของสิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งปวง ย่อมมีพฤติกรรมจากอาตมา พุทธชน (ปัญญาชน คนฉลาด) ประกอบด้วยภาวะ (คือ ศักธา และภักดี) รู้อย่างนี้แล้ว ย่อมสมคบอาตมาได้...^{๔๐}

ข้อความเบื้องต้นนั้นพบว่า มนุษย์ในโลกนี้นอกจากมีชะตาที่ขึ้นอยู่กับการทำงานของตนเองแล้วยังต้องขึ้นอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าผู้มีอำนาจหรือผู้ที่กำหนดกรอบในการตัดสินใจการกระทำนั้น เป็นสิ่งที่ดีหรือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ขอบเขตในเรื่องการทำที่ถือว่าดี-ชั่วนั้นจึงมุ่งไปที่อำนาจของพระผู้เป็นเจ้า พระองค์เป็นผู้ทรงตัดสิน หรือเป็นผู้ทรงกำหนดชะตาชีวิตที่เรียกว่า พรหมลิขิตนั่นเอง

ศาสนาฮินดู กล่าวถึงขอบเขตทางจริยศาสตร์ไว้เฉพาะแต่การกระทำของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อเอาใจพระผู้เป็นเจ้า เพื่อว่าพระองค์จะได้ประทานความสุข ความสมหวังในชีวิตของคน ถือว่าจำต้อง

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.

กระทำการ อันเป็นเหตุให้เบียดเบียนสัตว์อื่นให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน เช่น การบงการวุ่นวาย ด้วยสัตว์นานาชนิด เป็นต้น ที่ถือว่า เป็นความดี

การกำหนดขอบเขตในทางจริยศาสตร์ จึงมุ่งที่พฤติกรรมของมนุษย์ในการแสดงออก โดยมีความแนบสนิทอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าเป็นสำคัญ เพราะถือว่า เป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ (ตามพิธีกรรม) ในคัมภีร์ นั้นเอง และจะสังเกตได้ว่า ขอบเขตทางจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดูนั้น ไม่ได้กล่าวถึง มนุษย์ ในการประกอบกรรมดี หรือกรรมชั่วในปรโลก คงมีแต่พฤติกรรมที่ประกอบในคราวเป็นมนุษย์เท่านั้น เพราะเมื่อประพฤติดุกต้องตามทั้งหลักพิธีกรรมและทั้งหลักศีลธรรมทางศาสนาแล้วย่อมบรรลุสู่ความเป็นพระพรหม หรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปรมาตม อันถือเป็นจุดหมายสูงสุด ตามหลักจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู

๓.๔ เป้าหมายของจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู

เป้าหมาย หรือจุดหมายของชีวิตตามหลักแห่งจริยศาสตร์ฮินดูนั้น ตามหลักแห่งศาสนาฮินดูนั้นถือว่า มีจุดหมายเช่นเดียวกับศาสนาอื่น ๆ ในโลก (สายอาสติกะ) ที่ว่ามีความเป็นเอกภาพหรือเป็นเอกภาวะ คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า การเกิดมาของมวลสรรพสัตว์ในโลกนี้ในทางแห่งศาสนาถือว่าล้วนเป็นไปตามกระแสแห่งกรรมที่สัตว์นั้น ๆ ได้กระทำไว้ ทั้งที่เป็นกรรมดีและกรรมไม่ดี ศาสนาฮินดูถือว่าการที่ชีวิตได้มีโอกาสถือปฏิสนธิเป็นมนุษย์ในโลกถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐหากปฏิบัติตนมุ่งสู่โมกษคติอันถือตามหลักแห่งมนุษยธรรม จุดหมายดังกล่าวนี้ในแง่ทางศาสนาก็เพื่อการบรรลุสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสแห่งกองทุกข์ในสังสารวัฏ กลายเป็นเอกภาพ คือมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระพรหม และเรียกทางที่จะบรรลุสู่ความหลุดพ้นว่า โมกษคติ หรือที่เรียกว่าการบรรลุอันคิมสังจะ

ผู้วิจัยได้แบ่งจุดหมายของจริยศาสตร์ ในศาสนาฮินดูออกเป็น ๒ ชั้นด้วยกัน คือจุดหมายขั้นพื้นฐาน และจุดหมายขั้นสูงสุดตามหลักจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู ซึ่งถึงจุดหมายดังกล่าวทั้งสองประการนั้น มนุษย์ในสากลโลก ควรปฏิบัติเพื่อความเป็นสังคมที่ผาสุก ได้แก่ เรื่องคติ ๔ ประการ (สิ่งที่มนุษย์ปรารถนา) คือ อรรถะ กามะ ธรรมะ และ โมกษะ

สิ่งที่มนุษย์ปรารถนา (ปุรุชารถะ) เป็นสิ่งที่มนุษย์โดยทั่ว ๆ ไปต้องการมี ต้องการเข้าถึง และต้องการครอบครอง เพื่ออำนวยความสะดวกในทุกระดับ นับตั้งแต่คนธรรมดาสามัญจนถึงผู้ปรารถนาจะหลุดพ้นจากโลก ซึ่งในที่นี้ได้แบ่งปุรุชารถะ (สิ่งที่มนุษย์ปรารถนา) ออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับจุดหมายขั้นพื้นฐาน และระดับจุดหมายขั้นสูงสุด ดังจะได้เสนอต่อไป

๓.๔.๑ จุดหมายขั้นพื้นฐาน

๑. อรณะ [wealth] ทรัพย์สมบัติ

อรณะ นั้น หมายถึง คุณค่าหรือจุดประสงค์ของมนุษย์เกี่ยวกับโภคทรัพย์ ที่เป็นไปในทางโลกซึ่งถือว่าเป็นคุณค่าภายนอกเท่านั้น ทรัพย์หรือความร่ำรวยภายนอกนี้ต้องมีลักษณะที่ไม่ขัดต่อกฎแห่งธรรมชาติ หรือไม่ขัดต่อจริยธรรมหรือศีลธรรมของสังคมอันถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางประการหนึ่งในบรรดาจุดหมาย ๔ ประการของศาสนาฮินดู และจากความหมายของคำว่า อรณะ นั้น ในปรัชญาฮินดูมีลักษณะที่กว้าง ๆ และมีผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้หลายทรรณะด้วยกันเช่น ดร. รามกฤษณ์ แสดงทรรณะเกี่ยวกับ อรณะ ไว้ว่า

อรณะนั้น เป็นประจักษ์พยานให้เราทราบถึงระบบเศรษฐกิจ และการเมืองของมนุษย์ (ในยุคนั้นๆ) ความต้องการอยากมีอำนาจ อยากมีโภคทรัพย์เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ และความรู้สึกนี้เอง เป็นแรงกระตุ้นให้เกิด

การแสวงหาอำนาจ และโภคทรัพย์ขึ้น ถ้าความรู้สึกชนิดนี้ยังเหลืออยู่การแสวงหาโภคทรัพย์ก็ยังคงดำเนินต่อไปอีกในสังคมมนุษย์เราถือว่าโภคทรัพย์เป็นสื่อกลาง หรือเป็นเพียงสิ่งที่เชื่อมสัมพันธ์ที่ดีที่สุดในระหว่างตัวเรากับคนอื่น ๆ ^{๔๖}

ฉะนั้นคำว่า อรณะ ในศาสนาฮินดูจึงมีความหมายต่อการดำเนินชีวิตในสังคมนั้น ๆ ของมนุษย์ เพราะอรณะนั้นมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อตนเองและสังคม ประเทศชาติ ศาสนา เศรษฐกิจ เป็นต้น เพราะโภคทรัพย์อันชอบด้วยธรรมะ เป็นการก่อให้เกิดความสุข ความสบาย การเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิตของคนและผู้อื่น และอรณะนี้เองไม่เพียงแต่มีความจำเป็นและสำคัญต่อชีวิตในปัจจุบันเท่านั้น ยังมีความสำคัญในชีวิตในอนาคต (สัมปรายภพ) เพราะเป็นเหตุให้ได้บำเพ็ญคุณธรรมให้เกิดมีในดวงบุคคลอีกด้วยอันเป็นทางมุ่งสู่โมกษะ ดังที่กล่าวไว้ว่า

การทำบุญให้ทานต้องมีโภคทรัพย์ จึงจะสำเร็จประโยชน์ กิจการทางศาสนาจะดำเนินไปด้วยดี ต้องอาศัยโภคทรัพย์, โภคทรัพย์เป็นทั้งความยินดีและเป็นสวรรค์ในตัวเอง ^{๔๗}

^{๔๖} พระมหา ดร. สม สุมน, เปรียบเทียบทรรณะคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๐.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔.

๒. กามะ [Sensual Pleasure] ความปรารถนาแห่งชีวิต

กามะ แปลตามตัวอักษรว่า ความรักใคร่และความยินดี หมายถึงความยินดีในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง อันเกิดจากเวทนาทั้ง ๕ และอยู่ภายใต้การควบคุมของจิตใจ โดยนัยนี้คำว่า กามะ มิได้หมายเอาเฉพาะความต้องการทางเพศเพียงเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความรักใคร่พอใจในความร่ำรวย อำนาจวาสนา ยศศักดิ์ ชื่อเสียง ความสนุกเพลิดเพลินในศิลปดนตรีและความไพเราะของวรรณคดีอีกด้วยลักษณะดังกล่าวนี้เป็นความหมายโดยกว้าง ๆ ซึ่งในลำดับต่อไปจะได้แสดงลักษณะแห่งกามะ อันเป็นจุดหมายประการหนึ่งใน ๔ ประการตามหลักแห่งศาสนาฮินดู

๒.๑ ความเพลิดเพลินในอิฏฐารมณ์

ข้อนี้นักปราชญ์ฮินดูได้อธิบายว่า อาหารดี ๆ เครื่องดื่มดี ๆ เสื้อผ้าดี ๆ เครื่องหอมเครื่องประดับเหล่านี้เป็นต้น รวมอยู่ในคำว่า สิ่งที่ทำให้ยินดีทั้งสิ้น นักปราชญ์ฮินดูท่านหนึ่งได้อธิบายว่าได้แก่ มีความสวยงามมาก และเต็มไปด้วยสิ่งทำให้เกิดความเพลิดเพลินยินดี คือ รูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อยสัมผัสอันอ่อนนุ่ม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้มนุษย์ติดอยู่ในโลกนี้ทั้งสิ้น เขาจะจับฉวยเอาและเพลิดเพลินในสิ่งเหล่านั้นเรื่อยไป และต้องการให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่และเพิ่มขึ้นไปอีกหลายเท่าทวีคูณ

๒.๒ ความรู้สึกทางเพศ

ในคัมภีร์ของฮินดูถือว่าเป็นพลังอันลึกลับอย่างหนึ่งของจักรวาลซึ่งมีมาแต่เดิมในคัมภีร์พระเวทได้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของ กามะ ไว้ว่าเริ่มแรกที่สุดนั้นปรากฏมีอย่างเดียวมันเป็นพีชะ หรือเมล็ดอันแรกที่สุดของสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ พีชะนี้ พระอิศวรเป็นผู้สร้างขึ้นในคัมภีร์รุ่นหลังได้อธิบายต่อไปว่า ค่อม่าพีชะได้แยกออกเป็น สองส่วน ส่วนที่หนึ่งไปอยู่กับเพศชาย อีกส่วนหนึ่งไปอยู่กับเพศหญิง ด้วยเหตุที่พีชะ หรือเรตุเคยอยู่รวมกันเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันแต่ก่อน จึงอยากอยู่รวมกันอีก ดังนั้นจึงเกิดความรักขึ้นระหว่างเพศชายกับเพศหญิง และกามะนี้ได้ถูกยกย่องให้เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งมีนามเรียกว่า กามเทพ

๒.๓ ความรู้สึกในงานศิลปะ

คุณค่าทางด้านศิลปะ เช่น ความงามทางด้านกายภาพกลอน ดนตรี ตลอดจนการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น ถือได้ว่าเป็นแรงกระตุ้นเร่งเร้าให้เกิดความเพลิดเพลินและมีความยินดี อันเป็นไปทางประสาทแห่งความรู้สึกนึกคิด หรืออารมณ์ที่สุนทรีย์แก่ปึงเจกชน เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ และเป็นสิ่งที่สามารถโน้มน้าวให้ชีวิตของบุคคลดำเนินไปด้วยความชอบธรรม ดังนั้นนักปราชญ์

ในสมัยโบราณ จึงได้อาศัยความไพเราะและความงามของศิลปะเหล่านี้ เป็นเครื่องจูงใจของคนให้เกิดความรู้สึกซาบซึ้งในความจริง และในคำสอนทางด้านศาสนา ความรู้สึกซาบซึ้งในความจริงโดยความไพเราะ และความจริงของศิลปะนี้ เรียกว่า กามะ เช่นเดียวกัน และในคัมภีร์ฤคเวทนี้เอง มีบทสวดซึ่งแต่งเป็นทำนองเพลง เพื่อใช้สวดอันวอน เทพเจ้าได้พรณาถึงความงามของเทพเจ้า ความงามของธรรมชาติ และความจงรักภักดีในเทพเจ้าผู้ประเสริฐสูงสุด เรียกความงามของเทพเจ้าว่า ศรี และเรียกความเจริญรุ่งเรืองว่า ลักษมี ในคัมภีร์อุปนิษัตยยุคแรก ๆ ก็เรียกความงาม และความเจริญรุ่งเรืองของเทพเจ้าว่า รตะ แต่ในยุคต่อมาเรียกว่า ศิลปะ ซึ่งหมายถึง ความงามและความเจริญรุ่งเรือง และความไพเราะ

๓. ธรรมะ [Dharma] ความชอบธรรม

ชีวิตตามทฤษฎีของศาสนาฮินดู มีธรรมะเป็นคุณค่าของมนุษย์ขั้นมูลฐาน มีบทบาทอันสำคัญยิ่งในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล ตลอดทั้งสังคมอีกด้วย ธรรมะเป็นเบื้องต้นและที่สุดแห่งชีวิตของคนเราไม่เพียงแต่จะมีความหมายเฉพาะคุณค่าทั้ง ๓ กล่าว คือ วรรณะ กามะ และโมกษะ อันเป็นส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังหมายถึงสันติสุขของโลกด้วย ยิ่งกว่านั้น โลกนี้ถ้าปราศจากเสียซึ่งธรรมะแล้วก็จะมิได้ความวุ่นวาย ฉะนั้นผู้ประสงค์สันติสุขจึงควรดำเนินชีวิตตามแนวทางธรรมะ

ธรรมะ กล่าวโดยลักษณะต่าง ๆ แล้วดูเหมือนจะเป็นคำเรียกรวมสำหรับใช้แทนทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ดังที่ ดร.ราธกฤษณัน ได้แสดงทฤษฎีในเรื่องดังกล่าวนี้ไว้เป็นลักษณะกว้าง ๆ ไว้ว่า

แบบฟอร์มของชีวิตทุกชีวิต มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ต่างมีธรรมะ หรือระเบียบในการเป็นอยู่ของตนเอง ธรรมะหรือคุณธรรมสอดคล้องกับความจริงของสิ่งทั้งหลาย ธรรมหรือความชั่วเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับธรรมะ บาปเป็นศัตรูกับความจริงซึ่งคำจูนโลกนี้ไว้^{๔๔}

ตามทฤษฎีที่ได้ยกมาข้างต้นนี้ เป็นการสรรเสริญคุณค่าของธรรมะ ซึ่งสามารถอุปถัมภ์คำจูนโลก ตลอดทั้งสังคมและชีวิตของมนุษย์แต่ละคน ไม่ให้ดำเนินไปสู่ความหายนะแต่ให้ดำเนินไปบนเส้นทางแห่งความสุขความเจริญ

ธรรมะ(ธรรม) เป็นคำสันสกฤต จึงหมายถึงสิ่งที่ยึดเหนี่ยวสากลจักรวาลให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดี ธรรมะ ตามหลักศาสนาฮินดู ก็คือการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติ การกระทำที่เป็น

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

การฝึกฝนกฎธรรมชาติดีถือว่า เป็นบาป ตามหลักศาสนาฮินดูการกระทำทุกอย่างไม่ว่าจะโดยบุคคลเป็นส่วนตัว หรือโดยหมู่คณะล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งธรรมะ

ในคัมภีร์ฤคเวท ธรรมะหมายถึงเทพเจ้าผู้ประเสริฐและคุณธรรม ตัวอย่างเช่น การบูชาขัณ्डที่กำหนดไว้ในคัมภีร์พระเวท หน้าที่ทางจริยศาสตร์ คุณความดี หน้าที่ทางศาสนา ความดีของศาสนา อุดมการณ์ กฎเกณฑ์ของจักรวาล ความยุติธรรม หรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของเทพเจ้า หรือความจริงแท้ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้รวมลงในคำว่า ธรรมะทั้งสิ้น

ในประเด็นแต่ละข้อดังกล่าวที่กล่าวถึงธรรมะนั้น ผู้วิจัยมีทรรศนะต่อเรื่องดังกล่าวว่า ธรรมะนั้น มีลักษณะแห่งคุณค่าที่เป็นส่วนแห่งคุณธรรมในการประพฤติดของมนุษย์ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามที่ทุก ๆ คนควรประพฤติดตามแนวทางแห่งศาสนธรรม เพื่อความสันติสุขของสังคม ได้แก่ เรื่องของหน้าที่ กฎจารีตประเพณี กฎศีลธรรม ตลอดจนความประพฤติอื่น ๆ อันก่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคม เป็นต้น

๓.๔.๒ จุดหมายขั้นสูงสุด (โมกษะ)

สำหรับทรรศนะเกี่ยวกับโมกษะ[Moksa]นั้น นักปรัชญาฮินดูสมัยโบราณให้ทรรศนะว่า โมกษะ หมายถึง การสิ้นสุดการเกิดใหม่ กล่าวคือวิญญาน หรืออาตมันซึ่งมีลักษณะอย่างเดียวกับพรหมัน แต่เมื่อมาสัมพันธ์กับวัตถุ (ร่างกาย) ก็ถูกวัตถุ จำกัดพลังอำนาจอันเป็นลักษณะเดิมลง ทำให้เกิดกิเลสตัณหาชักพาให้ทำกรรมทั้งดีและชั่ว จนกลายเป็นเครื่องพันธนาการให้ต้องเวียนว่ายตายเกิด ในลักษณะอาตมันออกจากร่างเก่าไปเข้าร่างใหม่ที่เรียกกันโดยสามัญโวหารว่าตาย-เกิด เรื่อย ๆ ไป ต่อมาเมื่ออาตมันมารู้แจ้งตัวจริงตัวแท้ของอาตมันว่าไม่ใช่ร่างกายจึงขจัดความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวคนที่เป็กร่างกายทิ้งเสียอาการที่อาตมันรู้แจ้ง ดังกล่าวนี ้เรียกว่า เข้าถึงโมกษะคือหลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมและกิเลส เป็นวิญญาน หรืออาตมันที่บริสุทธิ์สะอาด เป็นปรมาตมัน

๑. ความหมายของโมกษะ

จุดหมายขั้นสูงสุดที่เรียกว่าโมกษะนี้ ในศาสนาฮินดูมีคำที่ใช้แทนกันมากหรือพบเห็นกันอยู่มากมายเช่นกัน คำว่าโมกษะ [Moksa] มุกติ [Mukti] วิมุตติ [Vimutti] วิโมกษะ [Vimokkha] หรือโมกษะ [Mokkha] เป็นต้น คำทั้งหมดที่กล่าวถึงนี้มีความหมายว่า ปลดปล่อย ไม่ถูกสกดกั้น การถูกปลดปล่อย ดังมีกล่าวถึง โมกษะ ไว้ว่าหมายถึงอะไรนั้น ดังนี้

คำว่า โมกษะ [Moksa] มาจากรากศัพท์ว่า มุจ [Muca] แปลว่าการหลุดพ้นไป ไม่ถูกสกัดกั้น การปลดปล่อย ซึ่งมีความหมายว่า ทำให้ตัวเราเป็นอิสระ การช่วยตัวเองให้เป็นอิสระ ความเป็นอิสระ อิสระภาพ และการ ปลดปล่อย ^{๔๕}

ประเด็นเรื่องจุดหมายขั้นสูงสุดนั้น (โมกษะ) มีผู้รู้หลาย ๆ ท่านได้กล่าวไว้ในหลาย ๆ แห่ง ซึ่งแสดงถึงความหมายแห่งลักษณะและสภาพของโมกษะ เช่น ในปรัชญาภควัตติดา กล่าวถึงโมกษะไว้ในบทที่ ๒ โสลกที่ ๕๑ ว่า “...อนามมม ปทมฺ แปลว่า ภูมิอันหาทุกข์มิได้...” ^{๔๖} และในเรื่องจุดหมายขั้นสูงสุดนี้ กรุณาและเรื่องอุไร กุศลาสัย ได้กล่าวถึงสิ่งสมบูรณ์แห่งโมกษะนั้นไว้ว่า หมายถึงอะไรนั้น ดังนี้

คำสอนในคัมภีร์อุปนิษัตอยู่ที่ว่า “อาดมัน” เกิดจากความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และควรจะกลับคืนสู่ “ปรมาคมัน” อาดมันมีอยู่ในชีวะ (ชีพ) ทุกรูปทุกนาม เมื่อใดที่อาดมันกลับคืนสู่หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้กับปรมาคมัน เมื่อนั้น (ชีวะ) จะสิ้นสุดการเวียนว่ายตายเกิด (วัฏสงสาร) และจะถึงซึ่งความหลุดพ้นนิพาน นิรวาณะ สวรรค์ โมกษะ โมกษะ พรหม ปรมาคมัน ^{๔๗}

ส่วนในคัมภีร์อุปนิษัตได้อธิบายพรรณสเนเรื่องโมกษะ หรือชีวิตที่เป็นอมตะโดยอาศัยความจริงที่ว่า

ชีวะคมันที่มีในแต่ละบุคคลมีแก่นแท้เพียงหนึ่งเดียว คือปรมาคมัน [Universalsel] มนุษย์สามารถฉีกมันของการแบ่งแยกสรรพสิ่งออกเป็นอย่างต่าง ๆ และรู้แจ้งธรรมชาติที่แท้จริงของตนเอง และความเป็นสิ่งเดียวกันของสรรพสิ่ง ^{๔๘}

^{๔๕} ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง, ความคิดสำคัญในปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๕.

^{๔๖} นายสุขสันต์ จันทะโชโต, การเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธปรัชญาและปรัชญาภควัตติดา, อ้างแล้ว, หน้า ๒๘.

^{๔๗} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, อินเดียอนุทวีปที่น่าทึ่ง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๒.

^{๔๘} พระมหาแก่นเพชร แสงสีพล, การศึกษาเปรียบเทียบพรรณสเนเรื่องโมกษะในคัมภีร์อุปนิษัตกับนิพพานในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

สังกรจารย์ กล่าวถึง “โมกษะ” ไว้ว่า

ธรรมชาติแห่งโมกษะ มีสภาพเป็นอย่างเดียวกับพรหมัน ซึ่งเป็นสภาพที่ไม่อาจใช้คำพูดบรรยายให้ถูกต้องได้ว่าอย่างไร...เพราะสถานะแห่งความหลุดพ้นอยู่นอกกาลและเทศะ สถานะแห่งโมกษะเป็นสถานะที่อยู่เหนือการเจริญและการเสื่อมของสังสารวัฏอยู่เหนือการเกิดและการตาย ^{๔๕}

ดังนั้นกล่าวได้ว่า โมกษะ ในศาสนาฮินดูนั้น ถือว่าเป็นอันติมสังขะ ความจริงสูงสุด เป็นสถานะที่ไม่เปลี่ยนรูปเป็นอมตะกระจายอยู่ทั่วไป เหนือกาลและอวกาศ พ้นจากการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด หมดความข้องใจ ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด ๆ เป็นสถานะที่อาตมฉันรู้แจ้งตัวมันเอง อยู่เหนือกรรมดีและกรรมชั่ว ไม่มีอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นสถานะที่ไม่มีรูปร่าง กล่าวอีกนัยหนึ่ง พรหมันก็คือโมกษะ หรือความหลุดพ้น เป็นธรรมชาติของพรหมัน เป็นสิ่งที่ เป็นอมตะ และบริสุทธิ์ กล่าวคือโมกษะ ก็คือตัวสิ้นสุด เป็นอมตะมีอยู่ทั่วทุกแห่งในจักรวาลและเป็นหนึ่งเดียว โมกษะ คือการกลายเป็นพรหมัน โมกษะ คือการทำลายความแตกต่างระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ เป็นการรู้ถึงอาตมฉันที่มีอยู่หนึ่งเดียวในทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นชีวิตที่เป็นอมตะ เป็นสถานะที่ชีวิตมันและปรมาตมมันเป็นหนึ่งเดียว เป็นสถานะที่ปราศจากความรัก ปราศจากความเกลียด ปราศจากความเข้าใจผิด ปราศจากความเศร้า โศก และความกลัว ปราศจากบุญและบาป เป็นความบริสุทธิ์ สูงสุด เป็นจิตและความสุขสูงสุด

๓.๕ ประเภทจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู

ถึงแม้ประเภทแห่งจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดูนั้น จะไม่ได้จัดไว้เป็นหมวดหมู่อย่างในศาสนาอื่น ๆ ก็ตาม แต่กระนั้นก็ยังปรากฏให้บุคคลในสังคมได้ประพฤติปฏิบัติตาม หรืออีกประการหนึ่ง เรียกประเภทแห่งจริยศาสตร์ว่า ธรรมะ ซึ่งธรรมะนี้เอง ถือเป็นหลักด้านคุณธรรมที่บุคคลในสังคมศาสนาควรเอาใจใส่ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอประเภทแห่งจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดูไว้ ๒ ลักษณะใหญ่ คือ หลักจริยศาสตร์สำหรับปัจเจกบุคคล และหลักธรรมจริยาปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไป ดังต่อไปนี้

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๒.

๓.๕.๑ สำหรับปัจเจกบุคคล

๑. อาศรมธรรม

พรรณนาแห่งประเภทวิทยาศาสตร์ในลักษณะนี้ ส่วนมากเน้นหนักในเรื่องคุณธรรมความประพฤติและหน้าที่ส่วนบุคคลที่มีต่อครอบครัวของเขา ต่อสังคม ศาสนา พระเจ้า และต่อชีวิตมัน หน้าที่ที่บุคคลควรปฏิบัติในขั้นตอนต่าง ๆ แห่งชีวิตของตน ในคัมภีร์ศาสนาของฮินดู เรียกว่า อาศรมธรรม ธรรมะในลักษณะนี้ หมายถึงหน้าที่แต่ละขั้นตอนของชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติและฐานะของสังคมเช่น หน้าที่ของผู้อยู่ในวัยแห่งการศึกษาเล่าเรียน และหน้าที่ของผู้มีครอบครัว เป็นต้น นอกจากนี้ที่ดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีคุณธรรมที่บุคคลควรปลูกฝังให้มีขึ้น เพื่อใช้ควบคู่กับหน้าที่ของตน เช่น ความซื่อสัตย์ อดทน ขยันหมั่นเพียรและเมตตากรุณา เป็นต้น

อาศรมธรรม นั้นถือว่าเป็นหน้าที่ซึ่งบุคคล ควรปฏิบัติในขั้นตอนแห่งชีวิตของตน ปราชญ์ฮินดูพิจารณาเห็นว่า ในชีวิตของคนเราแต่ละคนควรจะได้มีระบบการที่แน่นอน ทั้งที่เพื่อพัฒนาปรับปรุงตนเองให้สอดคล้องกับการเจริญเติบโตของร่างกาย มันสมอง สติปัญญาและกิจการต่าง ๆ อันเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์ และเพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ในโลกเป็นไปด้วยความราบรื่นประสพสิ่งที่ตนพึงปรารถนาตามโอกาส ดังนั้นในคัมภีร์ของฮินดูจึงได้แบ่งชีวิตของมนุษย์ออกเป็น ๔ ขั้น และขั้นตอนของชีวิตทั้ง ๔ นี้เรียกว่า อาศรมธรรม^{๕๐} ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. พรหมจริยะ (พรหมจรรย์) ในวัยนี้เป็นวัยศึกษาเล่าเรียน และฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นคนมีความรู้ดี ความสามารถดีและความประพฤติดี พรหมจริยะหรือวัยต้นของชีวิตถือว่าเป็นวัยเตรียมชีวิตเพื่อความเจริญก้าวหน้าในอนาคต เพื่อให้การศึกษา และความประพฤติปฏิบัติเป็นไปตามที่ปรารถนา ในขั้นตอนที่ ๑ นี้ อาจารย์ได้วางระเบียบซึ่งถือว่าเป็นข้อบังคับที่ให้อธิปฏิบัติซึ่งจะได้นำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ พอสังเขปดังนี้ คือ

๑. จงงดเว้นจากการดื่มของมึนเมา
๒. งดเว้นกินเนื้อสัตว์
๓. งดเว้นการใช้ของหอม
๔. งดเว้นการประดับตกแต่ง
๕. งดเว้นอาหารอร่อย
๖. งดเว้นการคลุกคลีกับผู้หญิง

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕.

๗. จดเว้นสิ่งชั่วชวนชวนให้หลงใหล
๘. จดเว้นการเบียดเบียนสัตว์ทุกจำพวก
๙. จดเว้นเครื่องใช้หรูหรา
๑๐. ไม่สวมรองเท้า
๑๑. ไม่กินร้อน
๑๒. ไม่ให้มีคันหา
๑๓. ไม่มีความโกรธ
๑๔. ไม่มีความละโมภ
๑๕. จดเว้นการเดินรา
๑๖. จดเว้นการร้องรำทำเพลง
๑๗. จดเว้นการละเล่นดนตรีทุกชนิด
๑๘. จดเว้นการเล่นการพนัน
๑๙. ไม่นินทาคนอื่น
๒๐. ไม่ใส่ร้ายป้ายสีคนอื่น
๒๑. ไม่พูดเท็จ
๒๒. ไม่จับต้องกายหญิง
๒๓. ไม่กล่าวโจมตีคนอื่น เป็นต้น

เมื่อศิษย์ผู้อยู่ในสำนักได้ศึกษาจนเสร็จสิ้นแล้ว อาจารย์ได้ให้โอวาท (คำสอน) ที่ส่วนมากแล้ว เน้นหนักไปในด้านความประพฤติ ดังมีข้อความที่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงหลักของคุณธรรม ในคัมภีร์ อุปนิษัท ดังนี้คือ

...จงพูดแต่ความจริง จงทำแต่ความดี อย่าทอดทิ้งพระเวทที่ตนได้เรียนมาแล้ว
จงแบ่งทรัพย์สมบัติที่ได้แก่ครูบาอาจารย์ อย่าละเลยในการดำรงวงศ์สกุลจงรักษาความ
สัตย์ อย่าละเลยความดี อย่าละเลยเพิกเฉยในการแสวงหาโภคทรัพย์ อย่าละเลยพระเวท
และคำสอนในพระเวท...อย่าละเลยการศึกษา

อย่าละเลยเทวดา... จงนับถือบิดามารดาอาจารย์และแขกเหมือนเทวดา กรรม
ใด ซึ่งไม่เป็นที่กำหนดิเดียน (ของนักปราชญ์) จงให้การสนับสนุน ความดีใดหรือธรรม
เนียมที่ดีอันใด ที่มีอยู่ในกลุ่มของพวกตน จงรักษาไว้ให้ดี จงให้เกียรติผู้สูงอายุ เมื่อมี

ความสงสัยสิ่งใด จงถามผู้รู้ จงเคารพนับถือพิธีกรรมต่าง ๆ ให้ศึกษาดูชีวิตของบุคคล สำคัญและให้ถือเอาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตต่อไป...^{๕๐}

จริยศาสตร์ในระดับนี้ ถือว่ามีสาระ และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในลำดับต่อไป อีก ๓ ขั้น ซึ่งจะได้กล่าวถึงข้างหน้า พรหมจริยะเป็นก้าวแรกของการดำเนินชีวิต เพื่อให้ตนเองเป็น ผู้ที่มีระเบียบแบบแผนที่ดีงาม ตามหลักคำสอนในคัมภีร์พระเวททำให้ตนเองเป็นคนดีในสังคมได้ และเชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติกิริยาที่ของตนโดยสมบูรณ์ในขั้นพรหมจริยะ

๒. กฤหัสถะ ขั้นนี้เป็นขั้นที่สองของชีวิต เป็นขั้นหรือวัยแห่งการมีครอบครัว บุคคลผู้เป็นกฤหัสถะนั้น มีหน้าที่ที่ต้องรับภาระของครอบครัวโดยธรรมชาติ ในวัยแห่งการครองเรือนนี้จึงนับว่ามีความสำคัญยิ่ง เพราะขั้นตอนแห่งชีวิตทั้ง ๓ ขั้นอันได้แก่ พรหมจริยะ วณปริสตะ และสันยาสะ และวรรณะทั้ง ๔ ต้องอาศัยกฤหัสถะจึงทรงอยู่ได้ ฤชิมนุได้อุปมาความสำคัญของวัยแห่งการครองเรือนไว้ดังนี้ “...สัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ได้เพราะมีอากาศช่วยเหลือนั่นใด ผู้อยู่ในวัยอื่น ๆ ของชีวิตจะดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยผู้อยู่ในวัยครองเรือน ถิ่นนั้น...”^{๕๑}

วัยแห่งการครองเรือนนั้น มีภาระรับผิดชอบมาก และมีความสำคัญต่อความเจริญ ความเสื่อมของสังคมเป็นอย่างมากทีเดียว ดังนั้นเพื่อให้ชีวิตในวัยนี้ดำเนินไปด้วยความราบรื่นและประสบผลสำเร็จตามสมควร นักปราชญ์ฮินดูในสมัยโบราณจึงได้กำหนดหน้าที่ไว้เพื่อให้ถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไป ในคัมภีร์อุปนิษัทได้กำหนดหน้าที่ดังกล่าวนี้ไว้ ๓ ประการดังนี้

๑. ให้กำเนิดบุตรธิดา

๒. เลี้ยงชีวิตชอบตามทำนองคลองธรรม

๓. แสวงหาความรู้ทางด้านปรัชญา

คุณธรรม และหน้าที่อื่น ๆ ที่ผู้อยู่ครองเรือนจะพึงกระทำในฐานะที่เป็นแม่พิมพ์ ของมนุษย์ คือ ความเอื้อเฟื้อ ความอดทนขยันหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์ ความจริง การเสียดสละความบริสุทธิ์ สะอาด ยินดีในทรัพย์ของตนเองและการบริจาคทาน

๓. วานปริสตะ ในคัมภีร์ศาสนาฮินดูให้ทรงทราบว่า เขาควรสละกิจการทางโลกทั้งหมด โดยมอบทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้แก่บุตรธิดาออกไปอยู่ป่าหรือที่สงบ เพื่อแสวงหาความหลุดพ้น โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของโลกอีกต่อไป แต่หน้าที่บางอย่างไม่ควรละเลย เช่น ความเอื้อเฟื้อต่อแขก

^{๕๐} พระมหา ดร. สม สุมน, เปรียบเทียบทรรศนะคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธศาสนา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๒.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

คนที่ไปเยี่ยมเยือนเขา การแนะนำลูกหลานและญาติพี่น้องให้ประพฤติดีประพฤติชอบ ให้หมั่นขยันในการทำงานที่ชอบ แต่หน้าที่ที่จะพึงทำโดยเฉพาะ ในวันนี้คือ การบูชาขันธ์ ๕ และการบูชาไฟในทุกต้นเดือน ในวันเพ็ญ และวันอื่น ๆ อีก นอกจากนี้ก็มีการบำเพ็ญตบะ และมีจิตใจเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งปวง ท่านฤชิมนุกกล่าวว่า “...ผู้อยู่ในวันนี้พึงศึกษาคัมภีร์พระเวท สำรวมอินทริยอย่างเคร่งครัด เสียสละ ไม่รับของขจัญใด ๆ จากคนอื่น มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งปวง...”^{๕๓}

เหล่านี้คือ หน้าที่ของวานปรัสถะ (วัยอยู่ป่าหรือที่สงบ) เพื่อความสงบแห่งชีวิต และเพื่อเป็นมรรควิธีสู่สันยาสิ อันเป็นหน้าที่อันค้ำสุดท้ายในชีวิต ซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

๔. สันยาสะ สันยาสะบุคคลผู้ผ่านชีวิตการดำเนินชีวิตตลอดระยะทั้ง ๓ แล้ว จนถึงขั้นสุดท้ายที่เรียกว่า สันยาสะ ผู้เป็นสันยาสินั้น ในสมัยโบราณในอินเดีย นั้น จะต้องสละโลกวิสัย ทั้งปวง ออกบวชเป็นพระนุ่งผ้าข้อมผ้าด ไม่ห่มหยาอะไรทั้งสิ้น แม้ชีวิตของตน มุ่งต่อความหลุดพ้นหรือโมกษะอย่างเดียว ดังที่ท่านฤชิมนุกกล่าวว่า

สันยาสิ ไม่กังวลทั้งความตายและความมียู่ มีจิตมุ่งมั่นอยู่แต่ในแนวทางสู่ปรมาตมน์อย่างเดียว ยินดีแต่ในอาตมน์ อันเป็นความจริงแท้อันค้ำอย่างเดียว นิ่งวางเฉยต่ออารมณ์อันน่ายินดีและยินร้ายทั้งปวง... เทียวไปในโลกโดยมีจุดหมายอย่างเดียว คือ ความหลุดพ้น...^{๕๔}

อาศรมธรรมะ ทั้ง ๔ ประการนี้วางไว้เป็นเกณฑ์กลาง ๆ สำหรับชาวฮินดูได้ถือปฏิบัติ ซึ่งอาจประพฤติข้ามขั้นได้ และมีตัวอย่างที่บุคคลประพฤติได้ไม่ครบทั้ง ๔ ขั้นมากมาย

อาศรมทั้ง ๔ นี้ ต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน คือขั้นที่ ๑-๒ เป็นการเตรียมเพื่อบรรลุความหลุดพ้น ขั้นที่ ๓-๔ เป็นลักษณะของจิตซึ่งพร้อมที่จะบรรลุถึงความหลุดพ้น แต่เมื่อ หลุดพ้นถึงที่สุดแล้วก็ต้องอยู่ในโลกต่อไปอีกจนกว่าสังขารร่างกายจะแตกดับ และขณะเดียวกันนั้นก็ต้องอาศัยข้าวปลาอาหารของชาวโลกเป็นอยู่ต่อไป

๒. วรรณกรรม

เกี่ยวกับเรื่องหน้าที่ ที่บุคคลจะพึงกระทำตามวาระของตนนั้น ศาสนาฮินดู ได้กล่าวไว้ในศรีมัททวาททีดา อัธยาที่ ๑๘ โสลกที่ ๔๒-๔๔ ดังนี้

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

หน้าที่ของพราหมณ์ ที่เกิดจากนิสสัยเดิม คือการบังคับอินทรีย์ภายในใจ การบังคับอินทรีย์ภายนอก การบำเพ็ญพรต ความบริสุทธิ์ ความอดทน ความซื่อตรง ปัญญาและญาณ และความเลื่อมใสในพระเวท

หน้าที่กษัตริย์ ที่เกิดจากนิสสัยเดิม คือ ความกล้าหาญ ทรงเดช ความมั่นคง ความไม่ครั่นคร้ามในสงคราม บริจาคทาน และความสามารถในการปกครอง

หน้าที่ของไวศยะ ที่เกิดจากนิสสัยเดิมคือ กสิกรรม โครกษกรรม พาณิชยกรรม ส่วนหน้าที่ของศูทร อันเกิดจากนิสสัยเดิม คือการรับใช้^{๔๔}

ศาสนาฮินดู ได้กล่าวถึงบุคคลในสังคมว่า บุคคล ๔ จำพวก ซึ่งมีความเชื่อว่าได้เกิดมาจาก พระพรหม พระองค์นั้นทรงสร้างมนุษย์ไว้เพื่อประกอบหน้าที่ เพื่อประกอบคุณความดี ซึ่งจุดหมายแห่งการประกอบความดีจึงอยู่ที่การเข้าถึงโมกษะ ที่ถือว่าเป็นความดีสูงสุดและบุคคลเหล่านั้นต้องประกอบพร้อมด้วยคุณสมบัติตามวรรณะของคน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนดี เพราะดำเนินไปตามหน้าที่ และตามธรรม ซึ่งวรรณะทั้ง ๔ นั้นแต่ละวรรณะประกอบด้วยคุณสมบัติ อันแสดงถึงคุณลักษณะแห่งคุณธรรมของคนตินั้น ดังนี้

๑. วรรณะพราหมณ์ ประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

๑. สมะ ได้แก่ มีความสุภาพภายในจิตใจ ไม่ปั่นป่วนด้วยความโลภ โกรธ หลง
๒. ทมะ ได้แก่ ระงับจิตใจได้ รำลึกในเมตตาอยู่เสมอ
๓. ดปะ ได้แก่ ผงูต่อความลำบาก บำเพ็ญเพื่อความรู้ ความจริง
๔. เสาจะ ได้แก่ ทำตัวเองให้บริสุทธิ์ทั้งร่างกายและจิตใจ
๕. สันโดษะ ได้แก่ พอใจในความสุขที่มีอยู่
๖. กษมา ได้แก่ ความอดโทษ มีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง
๗. สรสดา ได้แก่ ความซื่อตรง พุดตรง ทำตรง
๘. ญาณะ ได้แก่ การแสวงหาความรู้ที่ถูกที่ชอบ
๙. ทยา ได้แก่ เมตตาต่อชีวะทั้งปวง
๑๐. อาสติกตา ได้แก่ จงรักภักดีต่อพระพรหม
๑๑. สัตยะ ได้แก่ มีความเห็นอันสุจริต ไม่กิดคดทรยศใคร

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๗.

๒. วรรณะกษัตริย์ ประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

๑. สุรตา ได้แก่ กล้าหาญ ไม่รู้จักความกลัว
๒. วีระยะ ได้แก่ ความเพียร ในการผจญภัย
๓. ไชริยะ ได้แก่ มั่นคง ไม่ทอดอย
๔. เตชะ ได้แก่ มียศ มีเกียรติ รู้จักใช้อำนาจในทางที่ถูก
๕. ทานะ ได้แก่ ฝักใฝ่ในการให้
๖. ทมะ ได้แก่ ระงับจิตใจได้ ราลึกในเมตตาสอดส่องเสมอ
๗. กษมา ได้แก่ ความอดทน มีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง
๘. พราหมณภักติ ได้แก่ ภักดีต่อพราหมณ์
๙. ประสนดา ได้แก่ ร่าเริง ไม่รู้จักวิตก
๑๐. รุกษาภาวะ ได้แก่ พร้อมจะรักษาประเทศชาติ เพื่อผดุงยุติธรรม
๑๑. สัตยะ ได้แก่ มีความเห็นอันสูงจริต ไม่คิดคดทรยศใคร

๓. วรรณะแพศย์ ประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

๑. เฉลียวฉลาด ในการแลกเปลี่ยนสิ่งของ
๒. มีความรู้ดีในการคำนวณ
๓. จงรักภักดีต่อพระพรหม
๔. นับถือพราหมณ์ และกษัตริย์ (เพื่อแสวงหาความรู้)

๔. วรรณะศูทร ประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

๑. นนุรา ได้แก่ ความสงบเสงี่ยมเยียมตน
๒. นิยทปฏา ได้แก่ ไม่มีความเฉื่อยชา ตลบตะแลง คดโกง
๓. เสาจะ ได้แก่ ทำตนเองให้บริสุทธิ์ทั้งร่างกายและจิตใจ
๔. อาสติกตา ได้แก่ จงรักภักดีต่อพระพรหม
๕. อสเดยยะ ได้แก่ ไม่ลักขโมย
๖. สตุย ได้แก่ มีความเห็นอันสูงจริต ไม่คิดคดทรยศใคร
๗. อาทราภาวะ ได้แก่ เคารพนับถือวรรณะที่สูงกว่า^{๕๖}

^{๕๖} เสฐียร พันธรังษี, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่บริษัทผดุงทิพย์จำกัด, ๒๕๑๖), หน้า ๕๘-๖๑.

คุณธรรม ประจำวรรณะเหล่านี้ เป็นคุณธรรมแห่งความดี ที่บุคคลในสังคมนั้น ๆ จะพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อให้สังคมมีความเป็นระเบียบ เรียบร้อยและเกิดความผาสุก ส่วนบุคคลผู้ไม่ยึดถือและไม่ปฏิบัติตามหลักแห่งคุณธรรม หรือคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้นชื่อว่า เป็นการปฏิบัติเพื่อความชั่ว อันมีผลให้เกิดสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความดี

๓.๕.๒ สำหรับบุคคลทั่วไป

๑. อหิงสาธรรม

อหิงสา หมายถึง การมีความยึดมั่นทางกาย วาจา ใจ ที่จะไม่ประทุษร้ายต่อผู้อื่น หรือใช้ความรุนแรงในการตัดสินปัญหาโดยมีความเกลียดชัง หรือความโกรธอยู่ในจิตใจ ดังที่มีการกล่าวเกี่ยวกับอหิงสาที่ปรากฏในโคลกต่าง ๆ เช่นใน อธิษายที่ ๑๖ โสลกที่ ๒ กล่าวไว้ดังนี้

อหิงสา สัตย์ ความไม่โกรธ การบริจาต ศานติ ความไม่ส่อเสียด ความกรุณาในสัตว์
ทั้งหลาย การไม่หวั่นไหวแห่งอินทรีในเมื่อสัมผัสกับอารมณ์ ความอ่อนโยน ความ
ไม่ยกตนข่มท่าน ความละเอียด ความไม่หลอกล่อแก่ ภารตะ เหล่านี้เป็นคุณธรรมของ
คนดี^{๕๖}

อหิงสาธรรมนั้น มีลักษณะเป็น ๒ ประการคือ ลักษณะเชิงการปฏิเสธ ได้แก่การไม่ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่น เป็นต้น และลักษณะเชิงบวก ได้แก่ การทำความดีต่อชีวิตผู้อื่นสัตว์อื่น อหิงสาจึงถือได้ว่าเป็นคุณธรรมขั้นมูลฐานอันเป็นพื้นฐานทั่วไปแห่งจริยศาสตร์ของศาสนาฮินดู อันควรแก่การปฏิบัติเพื่อชีวิตและการดำเนินไปด้วยดีของสังคม

๒. พรหมธรรม ๔ ประการ

พรหมธรรม คือการปฏิบัติตามธรรม ของพระพรหมที่จะทำให้คนเป็นพรหม (ผู้ประเสริฐ) การปฏิบัติตามหลัก ๔ ประการนั้นจะต้องปฏิบัติพร้อมกันทั้ง ๔ ข้อ จะทำเพียงข้อใดข้อหนึ่งมิได้ และจะต้องปฏิบัติทางกาย การพูด และความคิด จะต้องพร้อมกันไปเมื่อปฏิบัติธรรมทั้งหมดนี้แล้ว ย่อมได้ชื่อว่า เป็นพรหม ซึ่งพรหมธรรม ๔ ประการ มีดังต่อไปนี้

^{๕๖} ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัทภควัตติดา, อ้างแล้ว, หน้า ๒๓๓.

๑. เมตตา หมายถึง ความรัก ความสงสาร ที่เกิดจากจิตใจโดยไม่มีคณหามาเกี่ยวข้องจะต้องมีพร้อมทั้งกาย วาจา ใจ

๒. กรุณา หมายถึงความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นมีความสุขโดยที่ตนจะช่วยเหลือเมื่อมีโอกาส และจะต้องทำทั้งกาย วาจา ใจ โดยไม่มีคณหามาเกี่ยวข้อง

๓. มุทิตา หมายถึง ความยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข จะต้องทำทั้งกาย วาจา ใจ โดยไม่มีคณหามาเกี่ยวข้อง

๔. อุเบกขา หมายถึง การวางเฉย ในสิ่งที่ให้ร้ายแก่คน และวางเฉยในฐานะที่เราไม่สามารถที่จะช่วยเหลือได้ จะต้องมีทั้งกาย วาจา ใจ^{๔๔}

หลักธรรมคำสอนของศาสนาฮินดู ที่ถือว่าเป็นประเพณีของจริยศาสตร์สำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไปในสังคมนั้น มีลักษณะพอที่จะประมวลมาในที่นี้ มีดังนี้

๑. ปิตฤธรรม คือการปฏิบัติหน้าที่ของบิดาค่อบุตร บิดาต้องรับหน้าที่เลี้ยงดูบุตรจนถึงบุตรมีอายุบรรลุนิติภาวะในการเลี้ยงดูบุตรนั้น บิดาจะต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑.๑ บุตรมีอายุตั้งแต่เกิดจนถึง ๕ ขวบ จงเลี้ยงดูโดยมีเมตตากรุณาและความรัก

๑.๒ ตั้งแต่ ๖ ขวบ จนถึงบรรลุนิติภาวะ จงเลี้ยงดูโดยให้การศึกษาอบรมสั่ง

สอนอย่างใกล้ชิดและปกครองดูแลควบคุมโดยสังเกตความประพฤตินิสัยใจคออุปนิสัยของบุตรตลอดไป

๑.๓ ตั้งแต่บุตรได้บรรลุนิติภาวะแล้ว ถือว่าเป็นมิตรสหาย คือเป็นเพื่อนกันให้บุตรนำหน้าคือเป็นผู้นำ บิดาเองเป็นที่ปรึกษาของบุตรและหาคุ้มครองที่เหมาะสมให้แก่บุตร

๒. มาตฤธรรม คือการปฏิบัติหน้าที่ของมารดาต่อบุตร มารดาต้องรับหน้าที่เหมือนบิดาแต่เอาใจใส่เป็นพิเศษกับบุตร ตอนที่บุตรอยู่ในบ้านหากบุตรนั้นเป็นเพศหญิง จงรับหน้าที่อบรมสั่งสอนป็นพิเศษ เพื่อสร้างอนาคตของบุตรหญิงนั้น ๆ มารดาเป็นครูคนแรกของเด็ก ๆ มารดาจึงต้องระมัดระวังสร้างนิสัย อุปนิสัยของเด็กก่อน

๓. อาจารธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของครู-อาจารย์ ต่อศิษย์ ครูอาจารย์ จะต้องรับหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์อย่างถูกต้อง ยุติธรรม เลี้ยงดูศิษย์อย่างที่พ่อแม่เลี้ยงดูบุตร สร้างและแก้ไขความประพฤติ นิสัย อุปนิสัยของลูกศิษย์ ร่วมกับพ่อแม่ของ ลูกศิษย์ ทั้งบิดา มารดา และครูอาจารย์ ต้องเป็นตัวอย่างต่อบุตรธิดาและลูกศิษย์ หากสั่งสอนด้วยวาจาเพียงอย่างเดียว แต่ไม่ได้

^{๔๔} องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, อ้างแล้ว, หน้า ๖๖-๖๗.

ปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง แล้วก็นับว่าจะได้ผลน้อยมาก การสั่งสอนอะไรก็ตามจะต้องปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่างด้วย จึงจะได้ผลเต็มที่

๔. บุตรธรรมและศิษย์ธรรม คือการปฏิบัติหน้าที่ของบุตรค่อบิดามารดา และการปฏิบัติหน้าที่ของลูกศิษย์ค่อครูอาจารย์

๕. ภราตธรรม คือการปฏิบัติของพี่ค่อน้อง และน้องค่อพี่ น้องค่อเการพ นับถือพี่เหมือนบิดามารดาและครู

๖. ปติธรรม คือการปฏิบัติหน้าที่ของสามีค่อภรรยา ผู้เป็นชายจะต้องเลือกเจ้าสาวที่เหมาะสมแก่ตระกูลของตน เหมาะค่อสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ฉะนั้นก่อนเลือกเจ้าสาวจึงต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้ใหญ่ก่อนเมื่อฝ่ายผู้ใหญ่นิยมพร้อมใจแล้วจึงยอมรับเจ้าสาวนั้นเป็นภรรยา เมื่อเป็นภรรยาแล้วก็ต้องเลี้ยงดูกันไปตลอดชีพ เอาใจใส่ค่อภรรยาอย่างจริงจัง อย่าเป็นชู้กับหญิงอื่น ถือว่าผู้หญิงอื่น ๆ เป็นเสมือนมารดา พี่น้องหรือลูกหลาน (ความวัย) ของคนหากผู้ชายปฏิบัติอย่างนี้ ฝ่ายหญิงมีแค่ความสุข ความพอใจ ซึ่งทำให้มีแค่ความเจริญก้าวหน้า

๗. ปตุนิธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาค่อสามี ผู้เป็นภรรยาต้องปฏิบัติหน้าที่ค่อสามีด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต้องเอาใจใส่ค่อสามีอย่างจริงจัง ต้องถืออยู่ในจิตใจของตนเองเสมอว่าผู้ชายทั้งหลายวันสามีของตนแล้วเป็นแต่บิดา พี่น้อง บุตรหลานเท่านั้น อย่าเป็นชู้กับชายอื่นอยู่ในโอวาทและอยู่ในความควบคุมดูแลของสามีตลอด เพราะภรรยาเป็นคนสำคัญที่สุดในครอบครัว

๘. สวามี-เสวกธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของสวามี (นายจ้าง) ค่อเสวก (ลูกจ้าง) และการปฏิบัติหน้าที่ของเสวก (ลูกจ้าง) ค่อสวามี (นายจ้าง) ผู้เป็นนายจ้างมีหน้าที่เลี้ยงลูกจ้างและครอบครัวของเขา จ่ายเงินเดือนหรือให้ตอบแทนประการใด ก็ควรพิจารณาก่อนว่า ปังจัยที่มอบให้แก่ลูกจ้างนั้นมีเพียงพอเพื่อการครองชีพของเขาและครอบครัวของเขาหรือไม่ต้องเอาใจใส่ในยามทุกข์สุขของเขา

๙. ราชนธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของพระราชา (หรือรัฐบาล) ค่อประชาชน กับการปฏิบัติหน้าที่ของประชาชนค่อพระราชาผู้เป็นองค์ประมุขของประเทศชาติ จึงถือว่าประชาชนเป็นเสมือนบุตรหลาน และเอาใจใส่ความสุขทุกข์ของประชาชนอย่างใกล้ชิด

๑๐. มานวธรรม ได้แก่หลักจริยธรรม ถือเป็นวิถีทางแห่งความดีที่บุคคลผู้อยู่ในสังคมควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อก่อให้บังเกิดเป็นสันติสุขแก่ตนและสังคมโดยรวม ซึ่งหลักธรรมต่าง ๆ นั้นมีลักษณะของคำสอน ดังนี้

หากเกิดมาเป็นมนุษย์ จงปฏิบัติแต่ทางกุศล บุคคลที่ได้กระทำโดยการพูด โดย
กายโดยใจ แล้วผลแห่งการกระทำนั้นก็จักอำนวยให้แก่บุคคลนั้นเป็นอุดมคติ จึงจงทำ
แต่ดีตลอด ^{๔๘}

๓.๖ เกณฑ์ตัดสินความดี – ความชั่ว

สิ่งที่เป็นมาตรการ หรือเกณฑ์การตัดสินความดีและความชั่วในจริยศาสตร์แห่งศาสนาฮินดู
นั้น ถือว่าความดี คือสิ่งที่ควรกระทำ และความชั่ว คือสิ่งที่ไม่ควรกระทำที่เป็นหลักทางจริยธรรม
ของศาสนาโดยทั่ว ๆ ไป ดังมีคำกล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นผู้ตัดสินใจในการกระทำที่ตัวเองได้กระทำลง
ไปและต้องรับผลของการกระทำที่ได้ทำลงไป ดังมีข้อความกล่าวไว้ในคัมภีร์พฤทธาธัมยกะ
อุปนิษัทตอนหนึ่งว่า

บุคคลจะเป็นอย่างไรนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับกระทำ หรือความประพฤติของเขา
คนทำดีย่อมได้ดี คนทำชั่วย่อมได้ชั่ว คนจะเป็นคนดีก็โดยการกระทำ จะเป็นคนเลวก็
เพราะปฏิบัติเลว คนเราจะเป็นอย่างไรก็เกิดจากความต้องการของ เขาเอง เขาต้องการ
อย่างไรก็ตัดสินใจอย่างนั้น เมื่อตัดสินใจและกระทำลงไปแล้วเขาย่อมได้รับผลที่เขา
กระทำลงไป ^{๔๙}

แม้ว่าการกระทำที่ถือว่าถูกหรือผิด ที่บุคคลได้ตัดสินใจและกระทำลงไปแล้วนั้นจะมีความ
สำคัญอยู่มากประการหนึ่งก็ตาม แต่ในศาสนาฮินดูยังมีความเชื่ออันเป็นหลักยึดในการวัดหรือ
ตัดสินปัญหาในประเด็นเกี่ยวกับเรื่องความดีและความชั่ว

จากที่ได้ศึกษาพบว่า ปัญหาเรื่อง ความดีและความชั่วในศาสนาฮินดูแล้วนั้น ทำให้ผู้วิจัยได้
ทราบว่ เรื่องของความดีและความชั่วถือเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน และเป็นปัญหาหลักที่
สำคัญประการหนึ่งที่ผู้สนใจทั่วไปในศาสนา ควรทำการศึกษาและควรทำความเข้าใจในปัญหาและ
การแก้ไขปัญหา หรือเกณฑ์การตัดสินปัญหาเรื่องความดีและความชั่วดังกล่าวนี้

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔-๑๐๒.

^{๔๙} ศิริรัตน์ ปุระณะพรรค, การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมในปรัชญาพุทธกับปรัชญาสาขะยะ-
โยคะ, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๓), หน้า
๕๕.

ปัญหาที่ว่าอะไรคือสิ่งที่เรียกว่าความดี และอะไรคือความชั่วเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวนั้น รศ. ดร. สุนทร ฅ รังษี ได้กล่าวไว้ใน ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ ว่า

สิ่งที่ ดี ในทางจริยศาสตร์คือ สิ่งที่จะช่วยให้เกิดความรู้แจ้งในสิ่งอันเป็น อนันตภาพ [Infinite] สิ่งที่ไม่ดี คือสิ่งที่มีลักษณะตรงกันข้าม การกระทำที่ถูกต้องก็คือการกระทำที่สอดคล้องกับความจริง ส่วนการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับความจริงก็คือการกระทำที่ไม่ถูกต้อง อีกอย่างหนึ่งสิ่งใดนำไปสู่ความสำเร็จ และความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตในอนาคต สิ่งนั้นก็เรียกว่าเป็นสิ่งที่ดี ส่วนสิ่งใด หรือการกระทำอย่างใดนำไปสู่ความล้มเหลว และความเสื่อมในอนาคต สิ่งนั้นก็จัดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ^{๖๐}

เมื่อทราบถึงสิ่งที่เรียกว่าดีและไม่ดี ประเด็นปัญหาที่ต้องทำการศึกษาก็คือเรื่องเกณฑ์การตัดสินความดีและความชั่วในศาสนาฮินดูนั้นว่า มีอะไรเป็นมาตรการในการวัดหรือในการตัดสินต่อปัญหาดังกล่าว ความดีและความชั่ว เกิดจากพฤติกรรมที่มนุษย์กระทำขึ้นมาหรือเกิดจากแรงบันดาลของเทพเจ้าในเมืองบน และเขาผู้ทำกรรมก็ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นหรือไม่ การทำดีและการทำชั่วจึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีคู่กับการกระทำของมนุษย์เสมอ ๆ ดังมีกล่าวถึงเรื่องของการกระทำว่าเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงไปได้ ดังนี้

แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ไม่มีใครเลยที่จะอยู่ได้แม้ชั่วขณะโดยไม่กระทำอะไร เพราะทุก ๆ คนย่อมถูกคุณะอันเกิดจากประณัติบังคับให้กระทำความ ^{๖๑}

ขอท่าน จงกระทำความ (ที่เป็นกุศล) ให้เป็นนิรันดร์ การทำนั้นดีกว่าไม่กระทำ ถึงร่างกายของท่านเมื่อเว้นจากการกระทำเสียแล้ว ก็ย่อมเคลื่อนไหวไปไม่ได้ ^{๖๒}

พฤติกรรมหรือการกระทำนั้น ๆ ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านจริยศาสตร์ในศาสนาอยู่อย่างมาก เพราะการตัดสินปัญหาทางจริยศาสตร์ ถือว่าเป็นการตัดสินหรือวัดคุณค่าของมนุษย์ในสังคมที่ถือว่าดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด ศาสนาฮินดูก็เหมือนกับศาสนาอื่น ๆ (ประเภทเทวนิยม) ที่มีความเชื่อในความมีอยู่ของพระเจ้าว่า มีความเป็นสภาวะสูงสุด มีความเป็นอนันตภาพ และทรงมีมหิทธานุภาพ ในการครองอำนาจของการคลับสนดาลให้มนุษย์หรือสรรพสัตว์ได้เป็นไปตามพระประสงค์ของพระองค์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นสิ่งที่ไม่ดี

^{๖๐} รศ. ดร. สุนทร ฅ รังษี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, อ้างแล้ว, หน้า ๓๓๕-๓๓๖.

^{๖๑} ร.ค.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัททกวัทติตา, อ้างแล้ว, หน้า ๔๖.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

จากการศึกษาพบว่า การตัดสินความดีและความชั่วในศาสนาฮินดู ผู้วิจัยได้นำมาเสนอไว้ที่นี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเด็นหลัก ดังต่อไปนี้

๓.๖.๑ เกณฑ์ตัดสินใหญ่

- พิจารณาจาก เจตจำนง ของพระเจ้า

มาตรการหรือเกณฑ์ตัดสินในประเด็นนี้ ถือว่ามนุษย์กับพระเจ้านั้นมีความใกล้ชิดและมีความสัมพันธ์ต่อกันเสมอ ๆ พฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ในยุคแรก ๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พระเวทนั้น มีการกล่าวถึงการกระทำของมนุษย์ซึ่งถือว่าเป็นหนี้ ที่ต้องรอการชำระ ด้วยการทำบุญพิธีที่ถูกต้อง เพื่อเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้า เพราะมนุษย์นั้นถือว่าพระเจ้าทั้งหลายทรงเป็นผู้รับผิดชอบต่อชะตาชีวิต พระเจ้าจะต้องคอยช่วยเหลือให้ความอุปถัมภ์ และที่สำคัญพระเจ้าทรงเป็นเจ้าของระเบียบทางศีลธรรมที่เป็นผู้คอยกำหนดบทบาทและหน้าที่ที่มนุษย์จะพึงกระทำไม่ว่าดีหรือชั่ว ฉะนั้นเรื่องมาตรการหรือเกณฑ์ตัดสินถึงความถูกต้องหรือความดีและชั่วจึงแนบแน่นอยู่ที่เจตนาที่พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าจะทรงให้เป็นไป ดังมีกล่าวถึงพิธีกรรมที่มนุษย์กระทำต้องอยู่ในสายตาของพระเจ้าเสมอไว้ว่า

การสวดมนต์ เป็นสิ่งที่ต้องถวายแก่เทพเจ้า การบูชาัญญต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติ พระเวททำให้มนุษย์และเทพเจ้ามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดต่อกัน ชีวิตของมนุษย์จะต้องอยู่ในสายตาของพระเจ้าเสมอ ^{๖๔}

มาตรการของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม เรื่องของความดีและความช่วนั้นจึงขึ้นอยู่กับพระเจ้าเป็นหลักสำคัญ เพราะอำนาจของพระองค์นั้น พระองค์เป็นผู้กำหนดจุดหมายของชีวิตของมนุษย์ จะกำหนดให้มนุษย์เป็นไปตามอำนาจที่จะทรงให้เป็นไปทั้งดีและชั่ว และพระเจ้าเป็นผู้คอยจัดสรรให้ทำกรรมดีและกรรมชั่ว และผลที่จะตามก็ต้องมีพระเจ้าเป็นผู้อำนวยให้เท่านั้น ดังกล่าวถึงความสำคัญในเจตจำนงของพระเจ้าไว้ว่า

^{๖๔}นางจิรวรรณ ชินะโชติ, การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องกรรมในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๓๔.

กฎแห่งเหตุผลที่ดี ผลของกรรมตามกฎแห่งผลที่ดี ล้วนเป็นไปตามความจริง
แต่แห่งพระเจ้าทั้งสิ้นภายใต้การควบคุมของพระเจ้า ผลของกรรมดี ย่อมเกิดขึ้นแก่
ผู้ประกอบกรรมดีและผลของกรรมชั่ว ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ประกอบกรรมชั่ว ภายใต้
พระเมตตาของพระเจ้า กล่าวคือกรรมดีและกรรมชั่วของบุคคลมีพระเจ้าเป็นผู้ตัดสิน
ในขั้นสุดท้าย^{๖๕}

ดังกล่าวแล้วว่า ด้วยอำนาจที่ประกอบด้วยเจตนาของพระเจ้านี้ ทำให้ทราบได้ว่า พระเจ้านั้นมีบทบาทและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการตัดสินปัญหาความดีและความชั่วสำหรับมนุษย์ เพราะว่าพระเจ้าคือ ผู้คอยปลดปล่อยให้มนุษย์ผู้ตกอยู่ในนรกหรือสวรรค์ และคอยช่วยให้พ้นไปจากบาปและบุญ ดังมีกล่าวถึงอำนาจของพระองค์ไว้ว่า

บาปกรรมใด อันเราได้ทำไว้ต่อมิตรสนิทก็ดี โอ้ เทพวรุณ! จะเป็นต่อเพื่อนหรือสหาย ณ เวลาใด ๆ ก็ดี จะเป็นต่อน้องหรือพี่ ต่อเพื่อนบ้านหรือคนแปลกหน้าก็ดี โอ วรุณเจ้าข้า! จงช่วยปลดปล่อยเสียจากเราด้วย

...แม้ว่าเราจะได้คดโกง เหมือนนักการพนันที่เล่นการพนัน ไม่ว่าจะได้ทำไปทั้ง ๆ ที่รู้หรือไม่ก็ตาม ของจงปลดปล่อยบาปนี้จากเราเถิด พระผู้เป็นเจ้าข้า! เพื่อเราจะได้เป็นที่รักของพระองค์ โอ วรุณ!...^{๖๖}

๓.๖.๒. เกณฑ์ตัดสินย่อย

- พิจารณาจาก เจตนาของ ผู้กระทำ

มีคำกล่าวแสดงถึงเรื่อง “เจตนา” หรือความประสงค์ของผู้กระทำความดีและความชั่วไว้ในคัมภีร์ภควัทคีตาไว้ว่า

สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต คือการเข้าถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรหมัน ซึ่งเป็นสภาวะที่พ้นจากความทุกข์ทั้งมวลที่เรียกว่า โมกษะ ดังนั้น การกระทำใดที่เป็น

^{๖๕} นายสุขตันต์ จันทะโชโต, การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธปรัชญาและปรัชญาภควัทคีตา, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘-๔๙.

^{๖๖} สมักร บุราวาส, ปรัชญาของลัทธิตะณะ(ปรัชญาของพราหมณ์), (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่สำนักพิมพ์โพธิ์ทอง, ๒๕๕๗), หน้า ๓๓๖-๓๓๗.

ไปเพื่อบรรลุนิโมกษะ การกระทำนั้น จัดว่าเป็นความดี ส่วนการกระทำที่ห่างไกลจาก
การบรรลุนิโมกษะนั้น จัดว่าเป็นความชั่ว...^{๖๓}

ศาสนาฮินดู มีความเชื่อว่า แม้มนุษย์จะมีเจตจำนงในการเลือกปฏิบัติอย่างอิสระต่อกรรมที่
เขาเหล่านั้นกระทำก็ตาม แต่มีสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมา นั่นก็คือพรหมัน
พรหมันนั้นเป็นผู้คอยควบคุม และคอยดูแลผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วที่มนุษย์ได้กระทำลงไป ใน
เรื่องของ กรรม หรือการกระทำที่บุคคลจะแสดงออกนั้น ศาสนาฮินดูมีกล่าวไว้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑. สกามกรรม คือ การกระทำที่ทำได้โดยปราศจากสิ่งตอบแทน

๒. นิษกามกรรม คือการกระทำที่ทำได้โดยมิได้ปราศจากผลตอบแทน หากแต่ปฏิบัติไป
ตามหลักอันถูกต้องเท่านั้น

สังเกตได้ว่า เกณฑ์การตัดสินความดีและความชั่วนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับเจตนาของผู้
กระทำเป็นหลักใหญ่ และเน้นถึงมรรควิธีในการทำความดีและความชั่ว ด้วยการมีเจตนาอย่างไร มี
ความปรารถนาอย่างไร หากการกระทำใดมีเจตนาที่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง และเพื่อความภักดีต่อพร
หมัน การกระทำนั้นก็ชื่อว่า เป็นความดี ดังมีกล่าวถึงเจตนาของผู้กระทำที่ประกอบด้วยภักดี ไว้ใน
ภควัทคีตา ดังนี้

ผู้ใด กระทำความภักดีในอาตมาอย่างยิ่ง จักแสดงเรื่องอันลึกลับประเสริฐนี้แก่
ผู้ภักดีในอาตมา ผู้นั้นจักบรรลุนิโมกษะโดยแท้เทียว โดยไม่สงสัย^{๖๔}

ท่านจงมีใจยึดมั่นในอาตมา ภักดีต่ออาตมา บูชาอาตมา ทำการนอบน้อม
อาตมา ที่นั่นจักถึงอาตมาโดยแท้ อาตมาให้สัตย์แก่ท่าน ท่านเป็นที่รักของอาตมา^{๖๕}

สรุปความว่า เกณฑ์ตัดสินความดีและความชั่วในศาสนาฮินดู สามารถพิจารณาเห็นได้ด้วย
ลักษณะ ๒ ประการ ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วนั้น ดังนี้

^{๖๓} พระมหาสำเริง เลื่อมใส, การศึกษาเปรียบเทียบธรรมบทและภควัทคีตา, (วิทยา
นิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันสกฤตภาษาวิชาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปปา
กร, ๒๕๑๔), หน้า ๑๘๐.

^{๖๔} ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัทภควัทคีตา, อ่างแก้ว, หน้า ๒๗๕.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๕.

ประการที่ ๑ คือพิจารณาจาก “เจตจำนงของพระเจ้า” ในประเด็นนี้ถือได้ว่าเป็นความสำคัญอย่างยิ่งในศาสนาฮินดู เพราะปัญหาทุก ๆ ปัญหาที่เกิดขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการตัดสินใจตัดสินใจและความชั่ว ถึงแม้จะมีความเป็นไปได้ อย่างไร ที่สุดท้ายที่สุดก็สิ้นลงที่พระประสงค์ของพระเจ้าผู้คอยประทานความสุขและความทุกข์ให้แก่มวลสรรพสัตว์ เพราะคติความเชื่ออำนาจของพระองค์ดังกล่าวจึงทำให้มองเห็นคุณค่าทางจริยธรรม ศีลธรรม เป็นมาตรฐานในการดำเนินชีวิตทำให้สังคมนั้น ๆ มีระเบียบเรียบร้อย และมีความเป็นอยู่อย่างปรกติสุข

ประการที่ ๒ คือพิจารณาจาก “เจตนาของผู้กระทำ” เกี่ยวกับเรื่องของการประพฤติดของบุคคลนั้น สิ่งสำคัญคือ เจตนา เพราะถือว่าหากการกระทำใดเป็นไป หรือมีเจตนาเพื่อพระเจ้า เพื่อเป็นการรู้แจ้งตน คือการเข้าถึงโมกษะ การกระทำนั้นก็ถือได้ว่า เป็นความดีตามหลักแห่งศาสนา อนึ่ง การกระทำใด ที่ไม่เป็นไปด้วยหวังผลตอบแทนจากการกระทำ ด้วยเจตนาของผู้ทำ การกระทำนั้นก็ถือว่าเป็นความดีเช่นกัน ส่วนลักษณะของการ ตัดสินความชั่วนั้น ก็ให้ถือเอาโดยนัยที่ตรงกันข้ามจากประเด็นข้างต้นดังกล่าวแล้ว

บทที่ ๔

วิเคราะห์ และเปรียบเทียบ

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญ ๖ ประการ ในศาสนา ทั้ง ๒ ตามหลักจริยศาสตร์ทางศาสนา โดยได้แบ่งการเปรียบเทียบเป็น ๒ ประเด็น คือเปรียบเทียบ ลักษณะที่มีความแตกต่างกัน และเปรียบเทียบลักษณะที่มีความคล้ายคลึงกัน ผลของการศึกษาวิจัย สรุปการเปรียบเทียบได้ดังนี้

๔.๑ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง หลักพื้นฐานทางจริยศาสตร์

ศาสนาทั้ง ๒ นั้น เป็นศาสนาที่มีผู้นับถือนับถือและปฏิบัติตามหลักธรรมที่ได้บัญญัติและ ได้วางไว้ เพื่อให้เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติสำหรับบุคคลในสังคม การปฏิบัติตามหลัก คำสอนนั้นก็เพื่อบรรลุถึงสิ่งที่พึงประสงค์ในชีวิตอันถือเป็นประโยชน์แห่งตนทั้งในระดับเบื้องต้น และในระดับเบื้องปลาย บุคคลที่จะได้รับประโยชน์ดังกล่าวนี้จะต้องศึกษาในหลักธรรม หรือ คัมภีร์ทางศาสนา แล้วเลือกสรรทางดำเนินชีวิตของตนตามคำสอนของศาสนาอย่างเคร่งครัด

ลักษณะทางจริยศาสตร์ ของศาสนาทั้ง ๒ โดยพื้นฐานทั่วไปนั้น ถือว่ามีความแตกต่างอยู่ บ้าง ซึ่งในที่นี้จะได้นำเสนอไว้ เพื่อประมวลเปรียบเทียบลักษณะทางจริยศาสตร์ของทั้ง ๒ ศาสนา โดยลักษณะพื้นฐานทางศาสนา ของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ถือว่ามีแนวคิดหรือมีทฤษฎะที่ ไม่ตรงกัน ซึ่งเกิดจากคติความเชื่อ ความศรัทธา เป็นเบื้องต้น คือในระหว่างศาสนาทั้ง ๒ นั้น มีหลัก ใหญ่ ๆ ประการหนึ่งที่ทำให้มีทฤษฎะทางความคิดที่ไม่ตรงกัน คือพุทธศาสนา ปฏิเสธในความเป็นอยู่ของพระเจ้า จึงทำให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม [Atheism] ส่วนศาสนาฮินดูนั้น เชื่อในความเป็นอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า หรือที่เรียกว่าเป็นศาสนาประเภท เทวนิยม [Theism] ศาสนาทั้ง ๒ ดูคล้ายไม่มีอะไรที่แตกต่างกันมาก แต่หากพิจารณาให้ละเอียดทำให้สามารถมองเห็นลักษณะที่มีความแตกต่าง โดยสามารถที่จะพิจารณาดมหลักจริยศาสตร์สำคัญพื้นฐาน ๓ ประการ คือ กฎแห่ง กรรม กฎทางศีลธรรม และกฎแห่งสังสารวัฏ นั้นเอง ดังที่จะได้นำสรุปการเปรียบเทียบต่อไป

๑. กฎแห่งกรรม

๑.๑ ความแตกต่าง ความหมายของกรรม

หลักกรรม นั้น พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู มีทฤษฎะที่แตกต่างกันบ้างในบางประเด็นในเรื่องเกี่ยวกับความหมายของกรรม ซึ่งศาสนาทั้ง ๒ นั้นมีทฤษฎะที่แตกต่างกัน คือไปนี้

พุทธศาสนา ถือว่า กรรมเป็นส่วนหนึ่งของวงจรชีวิตที่ทำให้สรรพสัตว์ถือกำเนิดขึ้นมาได้ กรรม จึงมีความสัมพันธ์และมีความเชื่อมโยงกับความเป็นไปในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม พุทธศาสนาให้ทฤษฎะไว้ว่า กรรม หมายถึงพฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงออกมาโดยผ่านไตรทวารคือทางกาย ทางวาจา และทางใจและพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นต้องประกอบพร้อมด้วยความตั้งใจหรือที่เรียกว่า เจตนา เพราะพุทธศาสนา ถือว่าเจตนาก็คือกรรม ซึ่งถือว่ากฎแห่งกรรม เป็นกฎของธรรมชาติ และเป็นกฎแห่งเหตุและผล ความดีและความชั่วของแต่ละบุคคลจึงเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่บุคคลนั้น ๆ ได้ประกอบขึ้นพร้อมด้วยเจตนาของผู้กระทำ

ความหมายของ “กรรม” ในศาสนาฮินดู แม้จะไม่มีแตกต่างจากพุทธศาสนาเท่าไร แต่ความหมายบางอย่างก็มีความแตกต่างอย่างเด่นชัดในหลักเกี่ยวกับกรรม ซึ่งกรรมในศาสนาฮินดู ก็คือกฎแห่งเหตุ และผลของจักรวาล หรือที่เป็นกฎแห่ง ฤๅษี อันเป็นระเบียบทางศีลธรรม ถือเป็นกฎแห่งจักรวาลด้วย เพราะว่าสรรพสิ่งในสากลจักรวาลนั้น ย่อมเกิดมาจากเหตุ ส่วนปฐมเหตุของการเกิดในจักรวาล ศาสนาฮินดูได้ให้ทฤษฎะว่าได้แก่ พรหมัน หรือพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงเป็นองค์แห่งปฐมเหตุ และทรงเป็นปัจฉิมเหตุแห่งสรรพสิ่ง ความหมายของกรรมในศาสนาฮินดูจึงมีลักษณะที่แฝงเนื่องอยู่กับปัจจัยอย่างอื่น ไม่มีความเป็นเอกภาพ นอกเหนือจากผู้กระทำกรรม เพราะการกระทำไม่ว่าจะดีหรือชั่ว ล้วนมีพระผู้เป็นเจ้าเป็นเบื้องต้น และขึ้นอยู่กับการรู้ที่แท้จริงในองค์พรหมันเป็นเบื้องปลาย

๑.๒ ความคล้ายคลึง ความหมายของกรรม

พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู มีทฤษฎะเกี่ยวกับ หลักกรรม ในส่วนที่คล้ายคลึงกันโดยส่วนใหญ่นั้น พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู มีความเชื่อในกฎแห่งกรรมว่าเป็นกฎแห่งเหตุและผล เป็นกฎแห่งศีลธรรม และเป็นสากลลักษณะที่เป็นไปตามเงื่อนไขแห่งชีวิต และที่ว่าเมื่อบุคคลกระทำการกรรมอย่างไรไว้ เขาย่อมเป็นผู้ได้รับผลของกรรมนั้น

ความหมายของ กรรม ในศาสนาทั้ง ๒ จึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันในเบื้องต้นคือหมายถึง การกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ อันเป็นการก่อให้เกิดเป็นกรรมดี กรรมชั่ว หรือกรรมไม่ดี ไม่ชั่ว ที่บุคคลนั้น ๆ ได้กระทำลงไป กรรม จึงมีบทบาทและมีความสำคัญต่อวิถีความประพฤติที่บุคคลได้แสดงออกมาโดยผ่านทางกาย วาจา และใจดังกล่าว กฎแห่งกรรม จึงมีความเชื่อมโยงกับการเกิด และการตายของสรรพสัตว์ และกำหนดความเป็นไปของมวลสัตว์ ตลอดระยะเวลาที่ยังต้องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ

๑.๓ ความแตกต่าง มูลเหตุให้เกิดกรรม

สาเหตุ หรือมูลเหตุให้เกิดกรรม ในพุทธศาสนานั้น ถือว่ากรรมใดที่สรรพสัตว์ยังคงมีกิเลส กรรม และวิบาก หรือที่เรียกว่า ไตรวิภังค์อยู่ จิตหรือวิญญาณที่จะไปถือกำเนิดใหม่ ตามผลของกรรมที่สัตว์นั้น ๆ ได้ทำไว้ ก็ยังคงต้องดำเนินเรื่อยไป สาเหตุแห่งการเกิดของกรรมจากทรรศนะทางพุทธศาสนา มีความแตกต่างจากศาสนาฮินดู ดังนี้

พุทธศาสนา มีหลักใหญ่ ๆ ๒ ประการ ที่ถือว่าเป็นมูลเหตุให้เกิดกรรม ไม่ว่าจะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว ซึ่งได้แก่ กุศลมูล ได้แก่ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ เป็นมูลเหตุให้เกิดกรรมดี และอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นเหตุให้เกิดกรรมในฝ่ายชั่ว อันมีวิบากคือความทุกข์ยังเป็นไปเพื่อการเกิดแห่งกรรมต่อ ๆ ไป มูลเหตุแห่งกรรมทั้ง ๒ ประการนั้น ถือว่าเป็นปัจจัยหลักที่เกื้อหนุนให้สรรพสัตว์ต้องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏอยู่เรื่อยไป

ส่วนมูลเหตุให้เกิดกรรม ในศาสนาฮินดูนั้น มีทรรศนะที่แตกต่างจากพุทธศาสนาโดยพิจารณาถึงเหตุแห่งกรรม โดยในคัมภีร์ภควัทคีตา ได้แสดงมูลเหตุแห่งการเกิดกรรมไว้ว่า กรรมใด ๆ ก็ตาม หากกระทำด้วยกาย วาจา และใจ ทั้งที่ถูกและผิด เหตุห้าอย่างนี้ ถือว่าเป็นเหตุให้เกิดกรรม และเหตุที่ทำให้เกิดกรรมอีกประการหนึ่งที่สำคัญก็คือ การกระทำใด ๆ ก็ตาม ข่อมเป็นไปตามวัตถุ ประสงค์ของพระเจ้า หรือองค์พรหมัน ผู้ทรงมีความเที่ยงแท้ มีตัวตนที่สมบูรณ์ และทรงเป็นความจริงแท้อย่างที่สุด มูลเหตุให้เกิดกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมดี และกรรมชั่วจึงมีพระเจ้าเป็นเจ้าที่คอยกำกับให้เกิดกรรมนั้น ๆ และมีพระประสงค์ที่จะให้เป็นไป

๑.๔ ความคล้ายคลึง มูลเหตุให้เกิดกรรม

ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูนั้น ต่างก็ยอมรับในกฎแห่งกรรม และผลของกรรมที่บุคคลได้สั่งสมไว้ในชาตินั้น ๆ ส่วนความคล้ายคลึง ที่เป็นสาเหตุหลักใหญ่ที่ก่อให้เกิดกรรมนั้น ศาสนาทั้ง ๒ ได้แสดงทรรศนะไว้ ดังนี้

พุทธศาสนา กล่าวว่า อวิชชา อันเป็นความไม่รู้ทันสภาวะธรรม อันเป็นไปตามเหตุปัจจัยแห่งสังขตะ อันได้แก่ จันท์ ๕ ประการ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ การเกิดจึงถือว่าเป็นห่วงโซ่แห่งสังสารวัฏ โดยมีอวิชชา ความไม่รู้ ตัณหา ความทะยานอยากและอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น เป็นมูลเหตุให้เกิดกรรมในภพต่อ ๆ ไป กล่าวโดยรวมนั้น ถือว่า กิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม กรรมเป็นเหตุให้เกิดวิบาก วิบากเป็นเหตุให้เกิดกิเลส และกิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรมอีก มันเกิดหมุนวนกันอยู่อย่างนี้เป็นลูกโซ่แห่งสังสารวัฏ

ศาสนาฮินดู กล่าวถึงความเห็นผิด (อวิชชา) ว่าเป็นการเข้าใจผิดแห่งชีวาตมัน (ตัวตนย่อย) ซึ่งตัวอวิชชานั้น ย่อมเป็นเหมือนม่านบังตาทำให้เกิดความหลงผิด คิดว่าตนเองเป็นคนละสิ่งกับปรมาตมัน (ตัวตนที่สากล) เพราะเมื่อหากทำลายอวิชชาได้ก็จะทำให้ชีวาตมัน มีความรู้ที่ถูกต้องเป็นจริง ที่ว่าตนเองกับสิ่งสัมบูรณ์ก็คืออันเดียวกันนั่นเอง หากยังมีอวิชชาอยู่ ก็ทำให้เป็นสาเหตุให้เกิดการเกิด (ในสังสารวัฏ) และเกิดกรรมอยู่รำไป

๑.๕ ความแตกต่าง ประเภทของกรรม

กรรมนั้น มีบทบาทและมีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งในทางตรงและและทางอ้อมที่ถือว่ากรรมมีอำนาจที่คอยกำกับความเป็นไปแห่งวิถีชีวิต ตั้งแต่การเกิดจนกระทั่งตาย ด้วยความเป็นไปตามเงื่อนไขแห่งกรรมนั้น ๆ ส่วนประเภทของกรรมนั้น พุทธศาสนาได้แบ่งไว้เป็นประเภทต่าง ๆ และมีความแตกต่างจากศาสนาฮินดู ดังนี้

พุทธศาสนา ได้เสนอกรรมและวิบากแห่งกรรมไว้ในที่หลาย ๆ แห่ง ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว สามารถแยกประเภทของกรรมในพุทธศาสนาไว้เป็น ๔ ประการหลัก ที่ปรากฏในพระสูตรคัมภีร์ ดังนี้

๑. กรรมดำ หรือกรรมชั่ว หมายถึงพฤติกรรมที่บุคคลหรือสัตว์ประกอบขึ้นมาด้วยอกุศลเจตนาโดยส่วนเดียวมีความเป็นไปด้วยการเบียดเบียนทั้งแก่ตนและผู้อื่น เป็นการกระทำที่

ประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลง ที่เชื่อว่าเป็นอกุศลกรรม ผลหรือวิบากแห่งกรรม นั้น จึงมีอยู่ในลักษณะที่เป็นไปโดยฝ่ายชั่ว คือให้ความทุกข์ เป็นผล

๒. กรรมขาว หรือกรรมดี กรรมประเภทนี้ หมายถึงเจตนาแห่งบุคคลที่ประกอบกรรมที่ดี ด้วยความไม่มีโลภะ ไม่มีโทสะ และไม่มีโมหะ อันเป็นไปทางกาย วาจา และใจที่ประกอบพร้อม ด้วยเจตนา ส่วนวิบากแห่งกรรมดี ย่อมมีอยู่ในลักษณะแห่งความสุข ทั้งในโลกนี้ และในปรโลกใน สัมปรายภพ

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว หรือกรรมทั้งที่ดีและไม่ดี กรรมชนิดนี้ เป็นกรรมที่มีความเป็นไป ด้วยความเป็นกุศลและอกุศลในเวลาเดียวกัน ส่วนวิบากก็ย่อมมีทั้งที่เป็นความทุกข์และเป็นความ สุข เสมือนเทพบางพวก ในชั้นสวรรค์

๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว หรือกรรมที่ไม่ดีและไม่ชั่ว กรรมประเภทนี้ มุ่งถึงความดับจากเพลิง กิเลส และเพลิงทุกข์ มีความมุ่งหมายที่จะให้เป็นการหลุดพ้นจากสังสารวัฏ อันหมายถึง นิพพานในพุทธศาสนา กรรมลักษณะนี้มีอยู่ในทำนองแห่งความเป็นกุศล คือเป็นไปเพื่อต้องการที่จะ ละจากสรรพกิเลส ด้วยการมีเจตนาที่จะละกรรมทั้งปวง

นอกเหนือจากกรรมทั้ง ๔ ประการดังกล่าว ในเบื้องต้นนั้นแล้ว วรรณคดีทางพุทธศาสนา ได้อธิบายถึงประเภทของกรรม ไว้อีกเป็นข้อปลีกย่อย เช่น กรรมที่ได้ให้ผลตามกาล กรรมที่ให้ผล ตามหน้าที่ และกรรมที่ให้ผลตามลำดับ ซึ่งรายละเอียดของกรรมดังกล่าวนี้ ได้นำเสนอไว้แล้วใน บทที่ ๒

ส่วนความแตกต่างของประเภทแห่งกรรม ในศาสนาฮินดู ได้อธิบายไว้ในลักษณะที่แตกต่างจากพุทธศาสนาไว้บางประการดังนี้

ศาสนาฮินดู ถือว่า กรรม เป็นส่วนสำคัญในชีวิตของเรา ชาวฮินดูเชื่อว่า หากกรรมใดที่ทำด้วยความรู้ ความภักดีในพรหมัน กรรมนั้นก็ย่อมเป็นเหตุแห่งความสุข และในทางที่ตรงกันข้าม เหตุแห่งความทุกข์ ก็ย่อมเกิดมาจากกรรมที่ทำให้ไปด้วย การขาดชยฺญานะ ขาดความภักดี และทำให้ไป เพราะมีการหวังผลตอบแทน และการกระทำนั้นมีพรหมัน เป็นเบื้องปลาย ศาสนาฮินดูแม้จะไม่ได้ แบ่งประเภทของกรรมไว้อย่างชัดเจน แต่ก็สามารถพิจารณาจากหลักประการใหญ่ ที่ถือว่าเป็น ประเภทของกรรมในศาสนาฮินดู เช่นกัน ดังนี้

๑. กรรมชนิดที่ทำไปด้วยปรารถนาสิ่งตอบแทน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะได้แก่ การ ประพฤติไปตามหลักแห่งชยฺญานะและหลักภักดี และการไม่ประพฤติดุปฏิบัติตามหลักชยฺญานะและ หลักภักดี

๒. กรรมชนิดที่ทำไปด้วยไม่หวังผลตอบแทน ทำไปด้วยความถูกต้องตามหน้าที่ที่ตนจะพึงกระทำมี ๒ ลักษณะ คือลักษณะของการกระทำที่ทำไปเพราะถือว่าเป็นหน้าที่ที่ควรกระทำด้วยความปรารถนาดี การกระทำชนิดนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งชฎานะ และภักติเป็นหลัก และกรรมที่ทำให้โดยมุ่งหมายเอาพระพรหมเป็นบรรทัดฐานในการกระทำกรรมของบุคคล กรรมประเภทที่กล่าวนี้ในศาสนาฮินดูถือว่า เป็นการกระทำที่เป็นกุศล เป็นความดีของผู้ปฏิบัติ แม้หลักหรือประเภทของกรรมในศาสนาฮินดู จะมีกล่าวไว้เป็น ๒ ประการใหญ่และยังกล่าวไว้ในลัทธิแห่งศาสนาฮินดูอีกมากเช่น ในลัทธิมิมamsa เป็นต้น ซึ่งได้แยกประเภทแห่งกรรมออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. กรรมที่ต้องทำ ถือว่าเป็นกิจที่ต้องกระทำ เพราะก่อให้เกิดบุญ ถ้าไม่ทำอาจก่อให้เกิดโทษ กรรมที่ต้องทำนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือเป็นกรรมที่ต้องทำประจำวัน และกรรมที่ควรทำตามโอกาส เช่นการบูชาัญญ บางอย่าง

๒. กรรมที่ทำได้ไม่ทำก็ได้ เช่นการบูชาบางอย่าง ซึ่งจะทำได้ไม่ทำก็ได้ การทำกรรมชนิดนี้ ก่อให้เกิดบุญ หรือแม้ไม่ทำก็ไม่ก่อให้เกิดบาป กรรมชนิดนี้มีชื่อเรียกเฉพาะว่า กามยะ

๓. กรรมที่ต้องห้าม เป็นกรรมที่ห้ามไม่ให้กระทำ มีชื่อเรียกว่า ประติยัทกรรม หากขึ้นกระทำ ข่อมอำนาจผลให้บังเกิดในนรกเป็นต้น หากต้องการจะชำระกรรมดังกล่าวให้มีผลน้อยลง ก็ควรทำปราชจิตกรรม คือกรรมที่คอยชำระให้ผลของกรรมช้วน้อยลง

๑.๖ ความคล้ายคลึง ประเภทของกรรม

พุทธศาสนามีทฤษฎะเกี่ยวกับประเภทของกรรมไว้ด้วยลักษณะแห่งการกระทำซึ่งหากศึกษาแล้วจะทราบได้โดยรวม ซึ่งจัดประเภทแห่งกรรมได้เป็น ๒ ประการสำคัญ ดังนี้

๑. กรรมดี (กุศลกรรม) หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกโดยผ่านไตรทวารคือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ และการกระทำที่บุคคลทำนั้น โดยมีความตั้งใจหรือความตั้งใจเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ สำหรับผู้กระทำความกรรมที่ถือว่าดี แม้จะกล่าวไว้โดยนัยที่แตกต่างกันก็ตาม แต่ก็มีจุดประสงค์ร่วมกันคือ เพื่อความสุข ความสมหวังในชีวิตทั้งในชาตินี้และในสัมปรายภพ

๒. กรรมชั่ว (อกุศลกรรม) หมายถึง การกระทำที่เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ กรรมช้วนั้นมีรากเหง้า ๓ ประการ อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง รากเหง้าแห่งความช้วนนั้นทำให้ผู้ทำกรรมต้องเดือดร้อนทั้งในโลกนี้และในปรโลก

ในศาสนาฮินดู กล่าวถึงความคล้ายคลึงประเภทแห่งกรรมว่า กรรมดี (กุศลกรรม) นั้นเกิดจากเจตนา เป็นหลักสำคัญ แต่ผลของการกระทำของบุคคลที่จะได้รับนั้นมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะประเภทแห่งการนับถือนั้นมีความแตกต่างกัน

ส่วนความชั่ว ถือว่า การกระทำของบุคคลนั้น มีเจตนา ที่ไม่บริสุทธิ์ กระทำไปเพื่อหวังผลตอบแทน ความชั่วในพระศาสนาแห่งศาสนาฮินดู จึงเป็นเหตุให้เกิดอยู่ในสังสารวัฏร่ำไป ศาสนาทั้ง ๒ จึงมีส่วนคล้ายคลึงในแง่ที่ว่า กรรมชั่ว อันเกิดจากพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ เป็นเหตุให้เกิดอีกเรื่อย ๆ ไป

๒. หลักสังสารวัฏ

๒.๑ ความแตกต่างเกี่ยวกับ หลักสังสารวัฏ

ศาสนาทั้ง ๒ มีแนวคิดที่คล้ายคลึงและมีความแตกต่างกันบางประเด็น เกี่ยวกับการถือกำเนิดใหม่ในสังสารวัฏของสรรพสัตว์ ดังจะได้นำเสนอไว้ในที่นี้ เพื่อประกอบการเปรียบเทียบเกี่ยวกับการเกิดใหม่ของสรรพสัตว์ในศาสนาทั้ง ๒

ศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา ต่างยอมรับในหลักสังสารวัฏว่าหลักดังกล่าวนั้น มีอยู่อย่างธรรมชาติ มีความเป็นสากลลักษณะ ดังประโยคที่ว่า บุคคลประกอบกรรมใด ๆ ไว้ เขาก็ย่อมจะเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้นเสมอ ดังนี้ เพราะหลักดังกล่าวนั้น ถือเป็นหลักหรือกฎแห่งเหตุและผลในตัวของมันเอง มีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นหลักที่ใคร ๆ ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้

จากหลักนั้น จึงทำให้มีความเชื่อได้ว่าสรรพสัตว์ เมื่อทำกรรมแล้วก็ย่อมเป็นไปตามกรรมหรือเป็นไปตามกฎแห่งกรรม อันมีการเกิดใหม่ในภพต่อ ๆ มาที่เป็นไปตามกฎแห่งสังสารวัฏ เพราะกรรมที่สัตว์ได้กระทำไว้นั้น ไม่ได้เป็นไปเพื่อที่จะละหรือเพื่อความพ้นจากสังสารวัฏ จึงต้องทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดเป็นสันตติแห่งชีวิตของสรรพสัตว์ ดังพระศาสนาทั้ง ๒ ดังนี้

- พระศาสนาแนวพุทธศาสนา

พุทธศาสนา มีพระศาสนาว่า การเกิดใหม่ ก็เนื่องมาจากเหตุใหญ่ ๓ ประการ คือ กิเลสกรรม และวิบากอันถือว่าเป็นห่วงโซ่แห่งวงจรชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเรื่องดังกล่าวได้ให้รายละเอียดต่าง ๆ ไว้แล้วในส่วนของบทที่ ๒ ในเรื่องเกี่ยวกับภพหรือภูมิที่สัตว์ไปถือกำเนิดนั้น ทางพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่ามี ๓๑ ภูมิ และในบรรดา ๓๑ ภูมิที่สัตว์ไปถือกำเนิดนั้น ก็ต้องมีกำเนิด ๔ ประการ ชนิดใดชนิดหนึ่งเสมอ ที่เกิดของสัตว์ทั้ง ๔ ประการนั้น คือการเกิดในครรภ์ การเกิดในไข่ การเกิดในของสกปรก และการเกิดโดยการผุดขึ้นทันทีทันใด ดังมีกล่าวถึงรายละเอียดตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ถึงกำเนิดทั้ง ๔

- ทรศนะในศาสนาฮินดู

ศาสนาฮินดูแม้จะถือว่า กรรมนั้น มีพระเจ้าเป็นเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งชีวิตของมนุษย์ก็ตาม แต่ก็ถือว่า กรรม อันเกิดจากอวิชาที่เป็นเสมือนม่านบังตา ที่คอยปิดกั้นมิให้รู้แจ้งตนตามสภาวะที่แท้จริงในเรื่องของชีวิตมัน อันเกิดจากความเข้าใจผิด ที่คิดว่าตนเองกับสิ่งสัมบูรณ์ เป็นคนละสิ่งกัน จึงทำให้เกิดกรรม (การเกิดใหม่) อยู่ร่ำไป คือเกิดหมุนเวียนผดเปลี่ยนกันไป ในบรรดาสัตว์ทั้ง ๘ ล้าน ๖ แสน ๔ หมื่นชนิด ซึ่งจะถือกำเนิดเป็นอะไรนั้น ก็ล้วนเกิดแต่กรรมของสัตว์ที่ได้กระทำไว้แล้ว คนบาป ย่อมถูกลงโทษ ด้วยการเกิดการตายที่ซ้ำ ๆ ส่วนคนใจบุญ ก็จะได้ถือกำเนิดโดยการร่วมเสพสุขกับเทพเจ้า บนสวรรค์ เป็นต้น

๒.๒ ความคล้ายคลึงเกี่ยวกับ หลักสังสารวัฏ

พุทธศาสนา มีความเชื่อที่ตรงกันกับศาสนาฮินดู ในประเด็นเกี่ยวกับเรื่องการเกิดใหม่ (การถือกำเนิดของสรรพสัตว์) ซึ่งพุทธศาสนามีความเชื่อในเรื่องโลกหน้าหรือปรโลกที่ภายหลังจากที่สัตว์ได้ตายแล้วว่า กรรม (การกระทำที่ประกอบด้วยรากเหง้าแห่งความชั่ว) ที่สัตว์นั้น ๆ ได้กระทำไว้ในภพปัจจุบันก่อนที่จะสิ้นชีวิต เป็นแรงผลักดันให้ถือกำเนิดในภพใหม่ ซึ่งอาจเป็นภพที่ดีบ้างเลวบ้างตามชนิดของกรรมที่กระทำ กรรมจึงเป็นแรงผลักดันให้สัตว์เป็นไปตามสังสารวัฏสู่ภพที่ดีหรือชั่ว (สุคติหรือทุคติ) ดังมีกล่าวไว้โดยละเอียดในประเด็นเกี่ยวกับหลักกรรมแล้วนั้น

คติความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่ในสัมปรายภพ ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์แนวจิตวิทยาประการหนึ่ง เพราะหลักความเชื่อดังกล่าวทำให้บุคคลในสังคมประพฤตินให้เป็นไปตามกตลองแห่งกุศล (ความดี) แต่การที่บุคคลจะมีความเชื่อในเรื่องการเกิดใหม่ให้ถูกต้องนั้นต้องเป็นผู้ดำเนินตามอริยมรรค ๘ ประการ โดยเฉพาะข้อสัมมาทิฐิ คือปัญญาอันเห็นชอบ

ทรศนะ เรื่องการเกิดใหม่ จึงมีความคล้ายคลึงกับหลักทางศาสนาฮินดูโดยส่วนใหญ่ แต่โดยรายละเอียดแล้ว ศาสนาทั้งสองมีข้อปลีกย่อยที่แตกต่างกันอยู่บ้าง เช่นในเรื่องอำนาจของพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงคอยกำกับความเป็นไปต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งในทางพุทธศาสนามีความเห็นที่แตกต่างออกไป

ส่วนศาสนาฮินดู นั้นมีความเชื่อที่เป็นพื้นฐานเรื่องการถือกำเนิดใหม่ของสรรพสัตว์ที่มีความคล้ายคลึงกับพุทธศาสนา ตลอดถึงเรื่องสถานที่ที่สัตว์จะไปถือกำเนิด เพราะเรื่องดังกล่าวนี้ถือเป็นสันตติแห่งชีวิตของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามวงจรแห่งชีวิต เรื่องการเกิด-ตายในศาสนาฮินดูนั้น มีทรศนะที่เชื่อว่า คราปใดที่วิญญาณยังไม่สามารถทำตนให้บรรลุโมกษะอันเป็นสิ่งสูงสุดแห่ง

ความปรารถนาของชีวิตได้ คราบนั้นวิญญาณก็จะต้องถือกำเนิดใหม่เรื่อย ๆ ไปดังมีกล่าวถึงวิญญาณที่เปลี่ยนจากร่างเก่าไปถือกำเนิดในร่างใหม่ ไว้ว่า “...เสมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดเก่า แล้วสวมเสื้อผ้าชุดใหม่ ร่างใหม่ซึ่งมีชีวิตรับมันจะไปอาศัยอยู่นั้น จะดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับกรรมดี หรือกรรมชั่วที่ชีวิตมันนั้นได้เคยกระทำไว้...” *

สังเกตได้ว่า ความเชื่อเรื่องการถือกำเนิดใหม่หรือในภพหน้านั้น มีความสอดคล้องกับพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว ภพหรือภูมิที่สัตว์จะไปเกิดนั้น พุทธศาสนาและศาสนาฮินดูก็ถือว่ามีความคล้ายคลึงกัน เช่นเรื่องนรก สวรรค์ เป็นต้น ซึ่งในศาสนาฮินดู ได้บรรยายเรื่องนรกไว้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...นรก เป็นสถานที่น่าสะพรั่งกลัว ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ มากมาย แต่ละส่วนก็มีสภาพน่ากลัวแตกต่างกันไป ในนรกขุมหนึ่งนั้นก็มี เปลวไฟลุกโชติช่วงอยู่ตลอดเวลา ในอีกขุมหนึ่งเต็มไปด้วยรูปร่าง แมลงป่อง และจระเข้ ต่อจากนั้นก็ยังมีบึงใหญ่กว้างหลายไมล์ ซึ่งเต็มไปด้วยหนองและเลือดที่ส่งกลิ่นเหม็นเน่าคั่ง มีหมุ่นนอน และแมลงที่น่าขยะแขยงไต่ยั่วเย้าเต็มไปหมด...^๒ เป็นต้น

สรุปได้ว่า แนวคิดดังกล่าวนี้ ถือได้ว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงในระหว่างศาสนาทั้ง ๒ อันเป็นหลักพื้นฐานทั่ว ๆ ไปทางจริยศาสตร์แห่งศาสนาทั้ง ๒ ซึ่งแตกต่างโดยข้อปลีกย่อยและที่ มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

๓. กฎทางศีลธรรม

๓.๑ ความแตกต่าง ด้านหลักแห่งศีลธรรม

กฎหรือหลักทางศีลธรรมนั้นถือเป็นวิถีประชาที่มนุษย์ในทางศาสนาจะต้องปฏิบัติตาม เพราะมีหลักดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความสงบสุขหรือมีผลเป็นความสุขหรือความทุกข์แก่มนุษย์ใน

* ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ศรีมัทลวัฑิตา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๗), หน้า ๒๖.

^๒ ผศ. สุเมธ เมธาวิทยกุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ : ทิพย์อักษรการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๐๒.

สังคมได้ ตามหลักคำสอนแห่งศาสนา กฎทางศีลธรรมจึงถือว่ามีส่วนสำคัญกับชีวิตของมนุษย์เอง โดยเฉพาะ

พุทธศาสนาถือว่าบุคคลจะได้รับความสุขหรือความทุกข์หรือว่าชีวิตจะมีความเป็นอย่างไร นั้นส่วนมีมาแต่การกระทำ หรือมีเหตุและมีผลจากความประพฤติอันเป็นไปตามหลักศีลธรรมทางศาสนาที่บุคคลประพฤติปฏิบัติตาม หากได้มีจากอำนาจเหนือบุคคลไม่ การที่บุคคลจะมีสามัญสำนึกได้ในหลักศีลธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคมจึงอยู่ที่ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลเป็นหลักใหญ่ คนประพฤติดีหรือชั่วก็มีตนเองเป็นผู้กำหนด และเป็นผู้วัดเกณฑ์หรือกำหนดคุณค่าทางจริยศาสตร์ดังกล่าวได้ดีกว่าผู้อื่น หลักทางศีลธรรมจึงถือว่ามีความแตกต่างจากศาสนาฮินดู ซึ่งศาสนาฮินดูนั้น ได้เสนอพรหมณะที่แตกต่างออกไป ดังนี้

หลักศีลธรรม ของศาสนาฮินดูนั้น โดยหลักพื้นฐานมีความเชื่อที่ว่า การดำเนินตามหลักศีลธรรมเป็นสิ่งที่ดีก่อให้เกิดสันติสุขจริง แต่การจะดำเนินตามหลักดังกล่าวให้ได้ก็ด้วยอาศัยหลักใหญ่คือเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าผู้ที่เป็นใหญ่ในชะตาชีวิตเป็นประการสำคัญ เพราะศาสนาฮินดูมีคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตไว้ว่า การกระทำใด ๆ ก็ตามหากกระทำแล้ว เป็นไปเพื่อบูชา เพื่อความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า การกระทำนั้น ก็จัดว่าเป็นการดำเนินไปด้วยดี (เป็นความดีทางศีลธรรม) และมีความเชื่อว่าการที่มนุษย์นั้น จะได้รับความสุขหรือความทุกข์ ก็ขึ้นกับอำนาจของพระผู้เป็นเจ้า คอยแบ่งปันให้เท่านั้น

การดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามหลักศีลธรรม ในศาสนาฮินดูจึงอาศัยอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของมนุษย์คอยกำกับชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ส่วนหลักศีลธรรมเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมในศาสนาฮินดู ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของศาสนา เช่น พิธีกรรมที่ประกอบขึ้นในเทวาลัยต่าง ๆ และพิธีกรรมอื่น ๆ เป็นต้น เพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าในศาสนา ศาสนาฮินดูจึงมีหลักทางศีลธรรมที่บุคคลประพฤติปฏิบัติที่มีความแตกต่างจากพุทธศาสนา

๓.๒. ความแตกต่าง ด้านหลักธรรม

ความแตกต่างทางด้านหลักธรรม หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนานั้น แม้จะมีส่วนที่คล้ายคลึงกับหลักธรรมในศาสนาฮินดูอยู่บ้างบางประการ แต่ส่วนใหญ่มีความแตกต่างกัน พุทธศาสนาได้วางหลักธรรมอันเป็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์ไว้เพื่อเป็นมาตรฐานในการประพฤติสำหรับบุคคลไว้ ในที่นี้จะได้สรุปประเด็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์ออกเป็น ๓ ลักษณะที่สำคัญ คือกายสุจริต

ธรรม วิสัจธรรม และมโนธรรม ๓ ประการนั้น ได้กล่าวถึงรายละเอียดแล้วในบทที่ ๒ ในส่วนที่ว่าด้วยหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และหลักธรรมอื่น ๆ ที่มีความแตกต่างจากจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู อันถือว่าเป็นหลักโดยพื้นฐานทางศาสนานั้น พุทธศาสนาได้เสนอไว้ เพื่อให้บุคคลได้เลือกปฏิบัติตามโอกาสได้แก่ หลักสิกขาบท หรือเบญจศีล-เบญจธรรม ๕ ประการ และหลักแห่งอริยมรรค ๘ ประการ

ศาสนาฮินดู แม้จะไม่ได้จัดหลักธรรมไว้เป็นหมวดหมู่อย่างเช่นพุทธศาสนาก็ตาม แต่ก็สามารถพิจารณาเห็นถึงความแตกต่างได้ในบางประการ ดังจะได้นำเสนอหลักธรรมหรือกฎ ที่เกี่ยวกับความประพฤติโดยลักษณะทั่วไป เป็นที่ทราบว่าเป็นศาสนาฮินดูนั้น เป็นศาสนาประเภทเทวนิยม [Theism] หลักธรรมในศาสนาฮินดู ที่ถือเป็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์จึงมีลักษณะที่เป็นไปตามกฎต่าง ๆ

กฎหรือหลักธรรมสำหรับสังคม ถือว่าเป็นข้อที่มีความแตกต่างจากพุทธศาสนา เพราะในศาสนาฮินดูนั้น ได้ยึดมั่นในหลักหรือกฎดังกล่าวด้วยความเคร่งครัดตั้งแต่อดีตกระทั่งถึงแม้ปัจจุบัน กฎดังกล่าวก็ยังมีการถือปฏิบัติกันเรื่อยมา เพราะศาสนาฮินดูนั้น มีความเชื่อในอำนาจของการสร้างของพระพรหม เกี่ยวกับบรรณะทั้ง ๔ ดังมีรายละเอียดในบทที่ ๓ ในส่วนที่มีความแตกต่างทางจริยศาสตร์ ศาสนาฮินดูได้แบ่งชีวิตออกเป็น ๔ ขั้นตอน พร้อมด้วยหลักธรรมประจำบรรณะต่าง ๆ และยังสามารถแบ่งช่วงแห่งชีวิตออกเป็น ๔ ขั้น คือ พรหมจริยะ คฤหัสถ์ วานปรสถ์ และสันยาสี และประพฤติดำเนินชีวิตตามหลักอาศรมธรรมประจำช่วงของชีวิตอย่างเคร่งครัด เพื่อพัฒนาชีวิตและจิตใจของตนเอง ด้วยการปลุกฝัง คุณธรรมให้เกิดในตน ดังนั้นการดำเนินชีวิตให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ต้องปฏิบัติตามกฎทางสังคมและกฎแห่งธรรม ที่ได้วางไว้เป็นบรรทัดฐานสำหรับการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนในศาสนา

๓.๓ ความคล้ายคลึง หลักการดำเนินชีวิต

ประเด็นที่มีความคล้ายคลึงกันของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ที่เกี่ยวกับหลักทางจริยศาสตร์พื้นฐานทั่วไปนั้น เมื่อศึกษาโดยเปรียบเทียบทำให้ผู้วิจัยสามารถนำเสนอพรรณนาแนวความคิดที่มีส่วนคล้ายคลึงกันในที่นี้ไว้ได้ในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องการประพฤติดของบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นการอธิบายสรุปเปรียบเทียบกับหลักของพุทธศาสนาไว้ ดังนี้

ความคล้ายคลึงของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่ถือว่าศาสนาทุก ๆ ศาสนามียุทธศาสตร์อยู่ประการหนึ่งที่มีส่วนในการช่วยจรรโลงมนุษย์ให้ดำเนินชีวิตไปด้วย

ความผาสุก คือการสอนให้มนุษย์ทุกคนมีความประพฤติดี เว้นจากการประพฤติชั่ว อันเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ในส่วนที่มีคล้ายคลึงกันของพุทธศาสนานั้น ดังนี้

พุทธศาสนา ถือการปฏิบัติตามหลักแห่งคุณธรรม ๕ ประการ อันเป็นส่วนแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือที่เรียกว่าหลักแห่งมนุษยธรรม และทางแห่งความดี ที่เรียกว่ากุศลกรรมบถ เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติตนในสังคมเป็นเบื้องต้น หลักความประพฤติทั้งสองดังกล่าว ถือว่า มีส่วนคล้ายคลึงกับศาสนาฮินดู ดังจะได้ศึกษาในประเด็นต่อไปหลัก คุณธรรมในพุทธศาสนา ดังกล่าว มีบทบาทอย่างยิ่งสำหรับบุคคลในสังคม เพราะเป็นหลักที่บุคคลจะพึงแสดงออกทางทวารทั้ง ๓ คือ ลักษณะทางกาย อันมีการละเว้นจากการฆ่าหรือเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน เป็นต้น ลักษณะทางวาจา อันมีการละเว้นจากการพูดโกหก หลอกลวง เป็นต้น และลักษณะทางใจ อันมีการคิดพยาบาทปองร้ายผู้อื่น เป็นต้น หลักแห่งความคล้ายคลึงในการดำเนินชีวิตตามหลักคุณธรรมดังกล่าว ถือเป็นสาระสำคัญระหว่างมนุษย์ด้วยกันทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยมุ่งยึดมั่นในคุณธรรมที่มีอยู่ตามหลักธรรมคำสอนอันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นแห่งหลักทางจริยศาสตร์

ศาสนาฮินดู นั้นมีหลักการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบันด้วยหลักคำสอนเรื่องอหิงสาธรรม หมายถึง การดำเนินชีวิตของบุคคลโดยปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น สัตว์อื่น ด้วยการคำนึงถึงผู้อื่นเสมือนกับตัวเอง และด้วยความมีเมตตากรุณา ดังนั้นจึงทำให้มีส่วนแห่งความคล้ายคลึงกับพุทธศาสนาทางด้านคุณธรรมในภายในดังกล่าวแล้ว หากกล่าวถึงคุณธรรมที่เป็นเครื่องกำกับการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมชาวฮินดูให้มีความเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ศาสนาฮินดูได้ยึดมั่นหรือดำเนินชีวิตไปด้วยคุณธรรมที่มีส่วนคล้ายคลึงเกี่ยวกับเรื่องเบญจศีล-เบญจธรรมในพุทธศาสนาซึ่งในศาสนาฮินดูนั้นมีชื่อเรียกที่แตกต่างออกไป ดังจะได้นำเสนอไว้ ณ ที่นี้

หน้าที่ทางศีลธรรม ๕ ประการ หรือที่เรียกว่าขมะ (restrains OR Control) การถือหลักขมะในการกำกับการดำเนินชีวิต เป็นหลักใหญ่ที่ทำให้ชีวิตดำเนินไปด้วยความผาสุกของบุคคลในสังคม หลักขมะทั้ง ๕ ประการ ได้กล่าวไว้แล้วโดยละเอียดในบทที่ ๓ หลักดังกล่าวทำให้ชีวิตดำเนินไปตามความถูกต้องตามธรรมและมีความเป็นธรรม ละเว้นในหลักคำสอนอันก่อให้เกิดความหายนะแก่ตนและผู้อื่น

หน้าที่ทางศีลธรรม ๕ ประการ ดังกล่าวนี มีบัญญัติไว้เพื่อเป็นกรอบแนวทางความประพฤติ และเพื่อปลูกฝังคุณธรรมความดีให้เกิดขึ้นในใจของบุคคลโดยเฉพาะ ดังนั้นหลักธรรมทั้งหลักขมะและนิยมะ ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานทางจริยศาสตร์ที่มีส่วนคล้ายคลึงกับหลักความประพฤติทางพุทธศาสนา อันเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคม ตามทฤษฎีทางจริยศาสตร์ที่ได้นำเสนอไว้ในเบื้องต้นนั้น

๔.๒ ข้อวิจารณ์ พื้นฐานทางจริยศาสตร์

หลักพื้นฐานจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ นั้น สังเกตได้ว่ามีแหล่งกำเนิดที่เดียวกัน คือประเทศอินเดีย อารยธรรมแนวคิดทางศาสนาฮินดูมีผลอย่างยิ่งต่อหลักจริยศาสตร์ในพุทธศาสนา พุทธศาสนาสอนว่า โลกหรือมวลสัตว์ต่างก็ถือกำเนิดมาจากเหตุและผล หรือที่เรียกว่าเป็นไปตาม กฎธรรมชาติ โดยเน้นที่หลักกรรมที่สัตว์ได้กระทำไว้ในอดีตชาติ ส่งผลให้ได้รับวิบาก มีการเกิดอยู่ ร่ำไปหาใช่อำนาจจากพระเจ้า หรือสิ่งอื่นใด ๆ ไม่ ในหลักเบื้องต้นปลายพุทธศาสนา ก็ยังถึงบุคคลว่า ถ้าหากชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ได้ ก็จะสามารถนำพาจิตใจให้เข้าสู่กระแสแห่งความสงบได้ หรือที่เรียกว่านิพพาน ศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็ยอมรับในกระบวนการแห่งสังสารวัฏ ที่มีการเวียนว่ายตายเกิด มนุษย์ และสัตว์เมื่อเกิดก็ต้องทนทุกข์ทรมาน ค้นรณหาวิถีทางเพื่อที่จะรอดพ้นไปจากสภาวะดังกล่าว โดยยึดหลักกรรมในทางศาสนาเป็นสรณะ

หลักพื้นฐานในศาสนาทั้ง ๒ เป็นหลักที่กล่าวถึงวิถีความประพฤติทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ศาสนาฮินดูมองว่า การปฏิบัติตามหลักกรรม พิธีกรรม ตามพระคัมภีร์ทางศาสนาแล้ว ย่อมเป็นไปได้ที่จะถึงเป้าหมายแม้จะใช้เวลานาน ๆ ก็ตาม ทศนะของพุทธศาสนาก็มีความไม่แตกต่างกันมากนัก หลักทางพุทธศาสนานั้น กล่าวถึงพฤติกรรมของบุคคลไว้โดยตรง ซึ่งมีความเชื่อไม่เหมือนกับ ศาสนาฮินดู ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า บุคคลควรยกตนขึ้นจากหล่มลึกก่อน ก่อนที่จะไปช่วยผู้อื่น หรือที่ว่า พระตถาคตเจ้า เป็นแต่เพียงผู้ชี้ทาง เป็นคัน ดังนั้น หากวิจารณ์ตามหลักพุทธศาสนาจึงควร มองที่ตัวเองเป็นประการสำคัญและช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อจนถึงจุดหมายแล้วเท่านั้น

ภาวะทางจริยศาสตร์นั้นถือได้ว่า การอยู่เป็นกลุ่ม แม้จะมีจำนวนน้อยหรือมาก ต่างก็เรียกว่า สังคม สังคมดังกล่าวหมายถึงสังคมมนุษย์ มนุษย์ในสังคมเมื่ออยู่ร่วมกันต่างก็มีทัศนะที่แตกต่างกัน ออกไปโดยส่วนใหญ่ หลักหรือภาวะทางสังคมศาสนาจึงเป็นบ่อเกิดของความสุข-ทุกข์โดยตรงและ โดยอ้อม พุทธศาสนาและศาสนาฮินดูมีความแตกต่างกันทางสังคม ฮินดูชนได้แบ่งกลุ่มของบุคคล ออกเป็น ๔ กลุ่มสำคัญ ภาวะทางสังคมจึงมีความไม่เป็นเอกภาพ ผลของการแบ่งกลุ่มชนดังกล่าว จึงก่อให้เกิดทั้งผลดีและไม่ดี ดังที่พระพุทธเวทได้กล่าวไว้ว่า

- ทำให้เกิดการผูกขาดอาชีพ และจำกัด จำต้องอยู่เฉพาะถิ่นหนึ่ง ๆ ขยายออกไปไม่ได้ ไม่มีความขยายตัวก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ

- ทำให้เกิดความแตกแยกกัน แม้มีอาชีพใกล้เคียงกันก็ร่วมมือกันไม่ได้ แม้อยู่ในวรรณะเดียวกัน ก็แบ่งย่อยกันออกไปอีก รังเกียจกันเอง รวมกำลังกันไม่ได้

- ทำให้ไม่มีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ เพราะผู้คิดอะไรแปลกใหม่ ถูกรังเกียจว่า นอกกลุ่มนอกทาง ถูกประณาม และถูกลดฐานะในสังคมวรรณะ...

ส่วนทัศนะแนววิธีปฏิบัติของพุทธศาสนาในเรื่องวรรณะ มีหลักพิจารณา ดังนี้

- ต่อต้านและหักล้างความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องวรรณะ ด้วยการเสนอทฤษฎีวิวัฒนาการของโลก และสังคม โดยการกระทำของมนุษย์ แทนทฤษฎีการสร้างโลก และบันดาความเป็นไปในสังคม โดยพระผู้เป็นเจ้า

- มิให้เชื่อดั้งเดิมที่กำหนดเป็นเครื่องแบ่งแยกและวัดความสูงต่ำของมนุษย์ ให้ถือคุณธรรม ความสามารถ และความประพฤติปฏิบัติ เป็นเครื่องแบ่งแยกวัดความทรามและความประเสริฐของมนุษย์

- สอนให้ตระหนักว่า วรรณะไม่สามารถติดกัน จำกัดขอบเขตความสามารถของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนไม่ว่าเกิดในวรรณะใด ก็มีความเป็นมนุษย์เท่ากัน และสามารถทำตนให้ดีเลวได้จนถึงที่สุดเท่า ๆ กัน...^๓ เป็นต้น

หากพิจารณาประโยชน์จากหลักจริยศาสตร์พื้นฐานในศาสนาทั้ง ๒ สามารถพิจารณาเห็นได้ประโยชน์ ๒ ระดับ คือ ประโยชน์ขั้นพื้นฐาน ถือว่าเป็นบ่อแห่งสันติภาพ สันติสุข แก่ตนเองและสังคมโดยภาพรวม สำหรับประโยชน์ตน เป็นกระบวนการพัฒนาจิตเป็นสำคัญ ด้วยหลักทางจริยศาสตร์ และส่วนประโยชน์ในระดับสูง ถือเป็นการบรรลุถึงวัตถุประสงค์ตามหลักจริยศาสตร์ที่ได้วางไว้ คือการบรรลุถึงโมกษะ หรือนิพพาน ตามทัศนะในศาสนาทั้ง ๒ นั่นเอง

๔.๓ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง

ประเด็นแนวคิดเกี่ยวกับ ความดี - ความชั่ว

๑. ความแตกต่าง ความหมาย ความดี - ความชั่ว

คำว่า ความดี ในพุทธศาสนา มีคำที่มีความหมายว่า ดี หลายคำ เช่นคำว่า บุญ กุศล สุจริต ธรรมจริยา เป็นต้น จากการศึกษาพบว่าดีหรือความดีนั้น มีความหมาย ๒ ลักษณะ คือมีลักษณะเป็นเชิงเหตุ บ่งถึงพฤติกรรมการกระทำที่จะให้เกิดความดี และลักษณะที่เป็นเชิงผล อันหมายถึง ความดี

^๓ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), พุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

ล้วน ๆ ที่เป็นส่วนผลของการประพจน์ ที่มีผลเป็นความสุข ความสบาย ความสมหวังในชีวิตตามที่คนปรารถนาทั้งในระดับปัจจุบันชาติและสัมปรายภาพ เช่น การเกิดในสุคติ โลก สวรรค์ เป็นต้น

ส่วนบาปหรือความชั่ว ในพุทธศาสนา ตามความหมายของคำนั้น ได้แก่การประพจน์ปฏิบัติที่ประกอบด้วยจิต (เจตนา) ไม่ดี เป็นการกระทำที่เบียดเบียนทั้งคนและผู้อื่นให้ได้รับความลำบาก นำไปสู่ความเดือดร้อนในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนี้ประกอบด้วยสภาวะทั้ง ๓ คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง หรือที่เรียกว่าอกุศลมูลทั้ง ๓ ผลที่เกิดจากการปรุงแต่งของจิตจึงเป็นเหตุเกิดอยู่ร่ำไป ที่เป็นเหตุมาจากกิเลส-กรรม-วิบาก

ส่วนความแตกต่างในศาสนาฮินดูนั้น มีลักษณะ ดังนี้

ศาสนาฮินดู ได้กล่าวถึง ความดี โดยรวมคือ ความดีนั้น หมายถึง การกระทำที่มีความสอดคล้องและมีความถูกต้องตามที่คัมภีร์ได้บัญญัติไว้ เช่นการบูชาขัณ्ड ด้วยสัตว์บางชนิด เป็นต้น เป็นการกระทำที่ไม่ขัดต่อข้อห้ามทางศาสนา เช่น การประพจน์ปฏิบัติตามหลักอาศรมธรรม วรรณะธรรม เป็นต้น ตลอดถึงเป็นการปฏิบัติตนเพื่อให้รู้จักตนเองอย่างแจ่มแจ้งเพื่อบูชาผู้เฒ่าและยังถือด้วยว่าหากกระทำชนิดใด ดำเนินไปสู่ความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต การกระทำชนิดนั้นถือว่าเป็นความดี

ส่วน ความชั่ว ในศาสนาฮินดูนั้น หมายถึงการกระทำที่เป็นการขัดต่อข้อห้าม และไม่มี ความสอดคล้องกับคัมภีร์ทางศาสนา จัดเป็นอกุศลกรรม ก่อให้เกิดบาป และถือว่าหากบุคคลในสังคมไม่ยึดถือ ไม่ปฏิบัติตามวรรณะธรรมและอาศรมธรรม ด้วยการปล่อยปละละเลยในหน้าที่ที่ควรกระทำ ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ จัดว่าเป็นความชั่ว ดังได้กล่าวแล้วนั้น

ส่วนทรรณะเกี่ยวกับคนดี จริยศาสตร์ในศาสนาฮินดู ถือว่าผู้ที่กระทำกรรมไปเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้า เพื่อความรู้แจ้งโมกษะแห่งปัจเจกวิญญาณ การกระทำของผู้นั้น ถือว่าเป็นความดีสำหรับปัจเจกบุคคล ส่วนคนชั่วนั้น มีการประพจน์โดยมีเจตนาอย่างอื่น อันก่อให้เกิดความเดือดร้อน ด้วยมุ่งหวังในผลแห่งการกระทำ ที่เรียกว่า ประพจน์กรรม

๒. ความคล้ายคลึง ความหมายความดี - ความชั่ว

พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู มีแนวคิดความเชื่อทางศาสนาที่มีอยู่อย่างแตกต่างกันบางประการ ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทเปรียบเทียบเบื้องต้นนั้น ส่วนความคล้ายคลึงเรื่องความดีของทั้ง ๒ ศาสนานั้น มีอยู่โดยลักษณะดังนี้

พุทธศาสนา กล่าวถึงความดีไว้ว่า เป็นวิถีทางแห่งการปฏิบัติไปตามหลักธรรมคำสั่งสอน อันเป็นกฎทางศีลธรรม เช่น หลักแห่งสิกขาบท ๕ ประการ เป็นเบื้องต้นที่ดีว่าเป็นหลักทางจริยศาสตร์ ในระดับหนึ่ง เพราะนั่นถือเป็นการบำเพ็ญทางกุศลกรรม หรือการทำความดีเพื่อความดีที่จะพึงได้รับในปัจจุบันภพและสัมปรายภพ ตลอดถึงการถึงเป้าหมายของชีวิตในระดับสูงคือนิพพานนั่นเอง

ส่วนความหมายในศาสนาฮินดู ที่มีอยู่ในลักษณะที่คล้ายกับพุทธศาสนา โดยกล่าวถึงดีหรือความดีไว้เหมือนกันว่า ความดี ของแต่ละบุคคลนั้น คือการประพฤติไปตามหลักแห่งศีลธรรมและหลักทางพิธีกรรมเป็นเบื้องต้น ทั้งนี้เพื่อพัฒนาจิตให้เป็นผู้รู้แจ้งในอาตมัน [โมกษะ]

ความดี ในศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู จึงมีความคล้ายคลึงโดยลักษณะแบบรวม แต่มีความแตกต่างกันโดยข้อปลีกย่อยอื่น ๆ ทางศาสนา ดังตัวอย่างเปรียบเทียบถึงสิ่งที่เรียกว่า ความดีและความชั่ว ในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ในประเด็นเกี่ยวกับการทำพิธีบางอย่าง เช่น การทำ การบูชาขัณ्ड ในศาสนาฮินดู ซึ่งกล่าวถึง การฆ่าสัตว์เพื่อการบูชาขัณ्डว่าเป็นบุญ หรือความดี แต่ในพุทธศาสนาถือว่าการฆ่าหรือแม้กระทั่งการเบียดเบียนสัตว์ถือว่าเป็นบาป หรือที่เรียกว่าความชั่ว การฆ่าเพื่อขัณ्डพิธีในจริยศาสตร์แห่งฮินดูนั้นมี ๔ ประการนั้น ดังนี้

๑. อัสวเมธะ ได้แก่ ฆ่าม้าบูชาขัณ्ड
๒. โคเมธะ ได้แก่ ฆ่าโคบูชาขัณ्ड
๓. ราชสุยะ ได้แก่ ฆ่าช้างบูชาขัณ्ड
๔. นรเมธะ ได้แก่ ฆ่าคนบูชาขัณ्ड^๔

ส่วนในอรรถาธิบายที่ ๑๑ โสลกที่ ๑๑ แห่งศรีมัททกวัทตีตา ได้กล่าวถึงขัณ्डพิธี ที่ถือว่าเป็นความดีนั้นว่า

ขัณ्डโค อันผู้ไม่หวังผลการบูชาอยู่ตามวิธี โดยตั้งใจว่า “เป็นสิ่งที่ควรบูชาเท่านั้น” ขัณ्डนั้นเป็นของผู้ประกอบด้วยสัจจะ

แต่ขัณ्डโคที่ถูกบูชา เพื่อมุ่งผลหรือเพื่ออวดตัวเอง ท่านผู้ประเสริฐในตระกูลการตะ จงทราบเถิดว่า ขัณ्डนั้นเป็นของผู้ประกอบด้วยรยะ^๕

^๔ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๖๕.

^๕ ศรีมัททกวัทตีตา, อ้างแล้ว, หน้า ๒๔๗.

ความคล้ายคลึงเรื่องความดี ทั้ง ๒ ศาสนา จึงหมายถึง การบำเพ็ญทางแห่งกุศลกรรม หรือการทำดี เพื่อเป็นการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ เพื่อความเป็นปฏิจจสมุปบาทในคน (ในศาสนาฮินดู) หรือการทำให้กิเลสหมดไปโดยเด็ดขาด (ในพุทธศาสนา)

ส่วนความคล้ายคลึง ด้านความหมายของความชั่ว นั้น ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู มีทรรศนะแบบรวมน่าว่า ความชั่ว หมายถึง สภาพที่เป็นสิ่งคอยกั้นขัดไม่ให้รู้ในสภาวะธรรมตามที่ เป็นจริง เป็นสิ่งที่คอยนำออกห่างจากการรู้แจ้งตน [ฮินดู] หรือการบรรลุดังนิพพาน [พุทธ] ดังนั้น ความชั่วจึงมีอยู่ในลักษณะที่ตรงกันข้ามจากความดี ความชั่วหรือสิ่งที่เรียกว่าชั่ว จึงมีลักษณะที่ คล้ายคลึงกัน โดยสภาวะได้แก่อาการที่จิตติดข้องจึงเป็นเหตุทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดใน สังสารวัฏอยู่ต่อไป

๓. ความแตกต่างและความคล้ายคลึง

ธรรมชาติความดี - ความชั่ว

จากการศึกษา ทำให้พบว่า ธรรมชาติของความดีและความชั่วในศาสนาทั้ง ๒ นั้น มีธรรมชาติที่แตกต่างกันบ้างและคล้ายคลึงกันบ้างในบางประการ ดังจะได้สรุปเปรียบเทียบให้เห็นถึงส่วน ที่มีความแตกต่างและคล้ายคลึงกันตามธรรมชาติของความดีและความชั่วในศาสนาทั้ง ๒

พุทธศาสนากล่าวถึง ธรรมชาติของความดี ไว้ว่าความดีและความชั่วนั้น ต่างก็เป็นธรรมชาติที่ดำรงอยู่ตามสภาวะของมันเอง ไม่มีใครกำหนด ไม่มีใครเป็นผู้สั่งการ ไม่ขึ้นต่ออำนาจของ ใคร ๆ ทั้งความดีและความชั่วจึงมีอยู่ใน ๒ ลักษณะคือ เป็นลักษณะเชิงเหตุและลักษณะเชิงผล คือ เมื่อบุคคลทำสิ่งที่เรียกว่า ดีหรือความดี สิ่งที่จะมีผลตามมาก็คือ ความสุข ความสมหวัง เป็นเบื้องต้น แต่การกระทำความดีกล่าวนั้น จะต้องประกอบพร้อมด้วยปัจจัยอื่น ๆ เป็นองค์ประกอบ เช่น การรักษา ศีล หรือการให้ทาน ศีล-ทาน เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่แล้วตามธรรมชาติ การจะให้ศีลหรือทานมีผลก็ย่อมมี บุคคลเป็นผู้ริเริ่มรักษาหรือให้ทานแบ่งปัน ผลของธรรมชาติที่เรียกว่า ความดีหรือความชั่ว [ศีล-ทาน] จึงเกิดมีตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ

ในศาสนาฮินดูนั้น กล่าวถึง ธรรมชาติของความดีและความชั่วไว้ว่า ธรรมชาติของความ ดี-ชั่วตามจริยศาสตร์แห่งศาสนาฮินดูนั้น มีลักษณะที่ถูกกำหนดให้ธรรมชาติดังกล่าว นั้น เป็นสิ่งที่ เป็นไปด้วยความแนบชิดสนิทกับองค์พระผู้เป็นเจ้าเป็นส่วนสำคัญ และผู้ประกอบกรรมก็ต้อง ประพฤติปฏิบัติไปตามสิ่งที่เรียกว่า ความดี-ชั่ว ด้วยถือว่า เป็นหน้าที่ที่ตัวเองจะพึงปฏิบัติ ด้วยการ

คำนึงถึงหน้าที่ของตนเป็นหลักใหญ่ ดังนั้นคุณชาติแห่งความดี-ชั่วจึงมีลักษณะเป็นไปตามหน้าที่แห่งบุคคล

ในส่วนที่คล้ายคลึงกันระหว่างศาสนาทั้ง ๒ นั้น ต่างก็มีทรรศนะที่ว่า ความดีและความชั่ว ต่างก็มีอยู่ตามธรรมชาติอยู่แล้ว ต่างกันแต่เพียงชื่อที่เรียกเท่านั้น เช่น พุทธศาสนา กล่าวถึงความพยายามบากบั่นว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ เป็นสัจธรรมที่มีความเป็นสากลในตัว แม้ไม่มีใครทำกรรม ธรรมชาติของสิ่งนั้นก็คงอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง

ส่วนหลักคำสอนในศาสนาฮินดูปรากฏว่ามีสิ่งที่เรียกว่า คุณะ [สภาวะ] ชนิดหนึ่งที่ก่อให้เกิดความดี-ชั่ว และภาวะเฉย ๆ คุณะ ๓ ประกอบด้วย สัตวะ คือสภาวะของความผ่องใส เป็นธรรมชาติแห่งความดี รชะ คือสภาวะที่มีความหม่นหมองในภายใน เป็นธรรมชาติแห่งความไม่ดี และ ตมะ คือสภาวะที่มีความรู้สึกละเลย ๆ

๔. ความแตกต่างและความคล้ายคลึง

ลักษณะความดี - ความชั่ว

ลักษณะของความดีและความชั่ว ในศาสนาแต่ละศาสนานั้น ถือว่าทั้งลักษณะที่แตกต่างกันและคล้ายคลึงกันในบางประการ เพราะเรื่องดังกล่าวนี้เป็นเรื่องของความเชื่อ ความศรัทธาตามหลักทางจริยศาสตร์แห่งศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะจึงมีความสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันและคล้ายคลึงกัน

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะได้นำมาเปรียบเทียบโดยแสดงเป็นตารางเพื่อให้เห็นทรรศนะของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ต่อไป

ตารางที่ ๑

เปรียบเทียบ ลักษณะความดี ที่แตกต่างกัน

พุทธศาสนา	ศาสนาฮินดู
๑. เป็นกุศล คือความดี	๑. เป็นการทำให้เป็นไปด้วยการปล่อยวาง
๒. ไม่มีโทษ	๒. เป็นลักษณะที่เป็นไปเพื่อพรหมัน
๓. เป็นไปเพื่อประโยชน์	๓. เป็นลักษณะที่เป็นไปด้านคุณธรรม (ธรรมา) ต่าง ๆ เช่น ความพอใจ ความอดทน เป็นต้น
๔. ไม่ก่อเวรก่อภัย	-
๕. ไม่เบียดเบียนตนเอง	-
๖. ไม่เบียดเบียนผู้อื่น	-

๗.คนชั่วทำให้เสื่อม ความดีทำให้เจริญ	-
๘. ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน	-
๙. ไม่เป็นไปเพื่อสังสมกิเลส	-
๑๐. ไม่เป็นไปเพื่อก่อกรรม ฯลฯ	-

ตารางที่ ๒
เปรียบเทียบ ลักษณะความดี ที่คล้ายคลึงกัน

พุทธศาสนา	ศาสนาฮินดู
๑. วิญญูชนสรเสรีญ	๑. วิญญูชนสรเสรีญ
๒. เป็นไปเพื่อความสุข	๒. เป็นไปเพื่อความสุข
๓. เป็นไปเพื่อดับกรรม	๓. เป็นไปเพื่อดับกรรม
๔. เป็นสิ่งถูกต้อง	๔. เป็นสิ่งที่ถูกต้องตามธรรม

ตารางที่ ๓
เปรียบเทียบ ลักษณะความชั่ว ที่แตกต่างกัน

พุทธศาสนา	ศาสนาฮินดู
๑. เป็นอกุศล (คือความไม่ดี)	๑. ไม่เป็นการทำที่เป็นไปด้วยการปล่อยวาง เป็นการทำที่ประกอบความโลภ ความโกรธและความหลง
๒. มีโทษ	๒. ไม่เป็นลักษณะที่เป็นไปเพื่อพรหมัน
๓. ก่อให้เกิดทุกข์	ไม่เป็นลักษณะที่เป็นไปด้านคุณธรรมต่าง ๆ เช่น การพูดหยาบคาย ความกระด้าง การดื้อด้าน จองหอง เป็นต้น
๔. ตนเองคิดเย็นตนเองไม่ได้	-
๕. ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์	-
๖. ก่อเวรก่อภัย	-
๗. เบียดเบียนตนเอง	-
๘. เบียดเบียนผู้อื่น	-
๙. ความชั่วเจริญ ความดีเสื่อม	-
๑๐. เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน	-
๑๑. เป็นไปเพื่อสังสมกิเลส ฯลฯ	-

ตารางที่ ๔
เปรียบเทียบ ลักษณะความชั่ว ที่คล้ายคลึงกัน

พุทธศาสนา	ศาสนาฮินดู
๑. วิญญูชนคติเตียน	๑. วิญญูชนคติเตียน
๒. ไม่เป็นไปเพื่อความสุข	๒. ไม่เป็นไปเพื่อความสุข
๓. ไม่เป็นไปเพื่อดับกรรม	๓. ไม่เป็นไปเพื่อดับกรรม
๔. เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง	๔. เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามธรรม

จากตารางเปรียบเทียบนั้น แสดงให้เห็นว่า ลักษณะความดี-ความชั่วในศาสนาทั้ง ๒ มีทั้งส่วนที่แตกต่างและคล้ายคลึงในบางประการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่มีความแตกต่างกันด้วยลักษณะแห่งความดี-ความชั่วที่บุคคลประพฤติปฏิบัติ ถือเป็นหลักพิจารณาสำคัญ ที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของแต่ละบุคคลทางสังคมแห่งศาสนาทั้ง ๒

๔.๔ ข้อวิจารณ์ แนวคิดทางจริยศาสตร์

แนวคิดเรื่องความดี-ชั่วในศาสนาทั้ง ๒ นั้น เป็นหลักที่เกิดจากบุคคลในสังคมที่ดำเนินตามหลักจริยศาสตร์ในทางศาสนาเป็นประการสำคัญด้วยการศึกษาให้เข้าใจและลงมือปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน เช่นในศาสนาฮินดูได้สอนให้ดำเนินตามหลักธรรมที่เรียกว่า ธรรมามา มีความอดทน การปราศจากเบียดเบียน เป็นต้น พุทธศาสนา สอนให้ละชั่ว และทำดี ตามหลักจริยศาสตร์ เช่น หลักศีล ๕ ประการ เป็นต้น ดังนั้นเรื่องความดี-ชั่ว จึงมีแนวคิดที่เกิดจากหลักธรรมคำสอนทางศาสนาเป็นสำคัญ

แนวคิดเรื่องความดี-ชั่ว ส่งผลให้บุคคลและสังคม ดำเนินตามกฎระเบียบ เพราะผลจากการนับถือและปฏิบัติตามศาสนานั้นเอง เจตนาที่ดีของบุคคลที่มีต่อความเชื่อเรื่องดังกล่าวที่ว่า ความดีมีความหมายถึงความสุข หรือเป็นเหตุให้บรรลุถึงเป้าหมายของชีวิตได้ ดังนั้น แนวคิดดังกล่าวจึงมีความสำคัญ และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของศาสนิกชนในศาสนาทั้ง ๒ อย่างลึกซึ้งเว้นไม่ได้ เพราะมนุษย์ในสังคมปัจจุบันถือว่าเป็นผู้มีความเพียรพยายามที่จะให้ได้มาซึ่งความสุข คราบเท่าที่ยังมีลมหายใจ

๔.๕ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง

ขอบเขตของจริยศาสตร์

ขอบเขตแห่งจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ มีลักษณะที่มีความแตกต่างกัน ดังมีรายละเอียดที่ได้นำเสนอไว้บทที่ ๒-๓ แล้วนั้น เนื่องจากศาสนาทั้ง ๒ มีทฤษฎะที่แตกต่างกันในหลักคำสอนที่มีหลักการประพจน์ในศาสนาที่แตกต่างกัน และเป้าหมายที่แตกต่างกัน ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับขอบเขตในจริยศาสตร์ มีสรุปเปรียบเทียบจากทฤษฎะแห่งศาสนาทั้ง ๒ ดังนี้

พุทธศาสนา มีความเชื่อพื้นฐานทางจริยศาสตร์ที่ว่า ภายใตกฎแห่งกรรม หรือกฎแห่งศีลธรรมนั้น ธรรมชาติแห่งความดี-ชั่ว เป็นกฎที่เป็นสากล เป็นกฎแห่งเหตุและผลในตัวเองอยู่แล้ว การกระทำใด ๆ ย่อมมีผลต่อผู้กระทำเสมอไม่ว่าจะเป็นสัตว์เครื่องนรก หรือมนุษย์รวมไปถึงอมนุษย์ ดังนั้นขอบเขตทางจริยศาสตร์ จึงปรากฏแก่ผู้กระทำ ไม่ว่าจะมีความดี หรือความชั่ว ย่อมมีผลกระทบเท่ากัน พุทธจริยศาสตร์จึงให้ค่าที่มีความแตกต่างจากศาสนาฮินดูใน ๓ ลักษณะ ดังนี้คือ

๑. มนุษย์และสัตว์ย่อมสามารถประกอบความดี-ชั่วได้เท่ากัน
๒. พฤติกรรมแห่งสรรพสัตว์ย่อมมี ๒ ลักษณะคือมีเหตุ-ผลเสมอ
๓. เป็นสภาพที่เป็นไปตามหลักกรรมที่ได้กำหนดไว้ เช่น การดำเนินตามหลัก

กุศลกรรม เป็น

ขอบเขตทางจริยศาสตร์ในศาสนาฮินดูมีความเชื่อว่า มนุษย์เท่านั้นที่จะประกอบความดีและชั่ว แต่ผลแห่งการกระทำดังกล่าวย่อมมาจากพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น ขอบเขตทางจริยศาสตร์จึงไม่รวมไปถึงพฤติกรรมที่สัตว์เครื่องนรกหรือมนุษย์ได้กระทำ คติความเชื่อในศาสนาฮินดูนั้น กล่าวถึงมนุษย์ว่า มนุษย์เกิดมาจากพระพรหม พระองค์ทรงสร้างมนุษย์จากส่วนต่าง ๆ ของพระองค์ มนุษย์คือผู้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติด้วยการบูชาญต่อพระเจ้า ขอบเขตแห่งจริยศาสตร์จึงต้องคำนึงถึงหลัก ๓ ประการสำคัญ คือหลักทางพิธีกรรม หลักทางศีลธรรม และพระผู้เป็นเจ้า เพราะการทำที่ถือว่าเป็นบาปหรือบุญ นั้นในทฤษฎะแห่งศาสนาฮินดู มีกล่าวไว้ว่าหากการกระทำใด ๆ ก็ตามเป็นการมุ่งต่อการกระทำเพื่อคนส่วนใหญ่โดยทำไปเพราะเป็นหน้าที่ มีเจตจำนงที่จะรักษาความยุติธรรมไว้ และทำด้วยความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า ก็ไม่จัดว่าเป็นบาปแต่กลับถือว่าเป็นความดีหรือบุญ ดังนั้นขอบเขตทางจริยศาสตร์แห่งศาสนาฮินดู จึงกล่าวไว้เฉพาะการปฏิบัติสำหรับมนุษย์

ในเรื่องของขอบเขตทางจริยศาสตร์ที่คล้ายคลึงนั้น ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู มีทฤษฎะร่วมกันว่าแม้มนุษย์จะดำเนินกิจกรรมใด ๆ ก็ตามมนุษย์ก็ยังต้องดกอยู่ภายใตกฎประการ

หนึ่งนั่นคือ ทั้งมนุษย์และสัตว์ต่างก็ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมด้วยกัน แต่กฎแห่งกรรมดังกล่าวมีความแตกต่างกันโดยข้อปลีกย่อยอื่น ๆ

๔.๖ ข้อวิจารณ์ ขอบเขตทางจริยศาสตร์

เมื่อพิจารณาถึงขอบเขตทางจริยศาสตร์แล้ว พุทธศาสนาและศาสนาฮินดูมีขอบเขตความเชื่อที่แตกต่างกัน ในหลักเบื้องต้นที่ว่า พุทธศาสนามองชีวิตของสรรพสัตว์ว่า มีค่าเท่า ๆ กัน คือถือว่า บรรดาสัตว์ทั้งหลายล้วนเกลียดความทุกข์ และปรารถนาความสุขด้วยกันทั้งนั้น ขอบเขตจึงมีลักษณะที่วางไว้โดยรวมเกี่ยวกับพฤติกรรมต่าง ๆ ส่วนในศาสนาฮินดู ขอบเขต จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่ม ๆ ไม่รวมถึงสัตว์เดรัจฉาน แม้ว่าศาสนาฮินดู จะมองว่า การเบียดเบียนกันและกัน เป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยง แต่การนำชีวิตของสัตว์ต่าง ๆ มาเพื่อทำ พิธีกรรม หรือบูชาญาก็ถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ที่มนุษย์ต้องทำแต่พระเจ้านั่นเอง

ด้านขอบเขตทางจริยศาสตร์ ในพุทธศาสนา ควรนำมาทำความเข้าใจแก่ชนทั่วไป ทั้งนี้เพื่อผลดีต่อตนเองและผู้อื่นในสังคม ในศาสนาฮินดูยุคเก่าแม้จะมีขอบเขตที่ดำเนินตามคัมภีร์พระเวท แต่ในยุคต่อ ๆ มาในภาวะสังคมปัจจุบัน การกระทำบางอย่างเป็นสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับการกระทำนั้น ๆ ก็ควรควรงเว้นหรือกำหนดขอบเขตให้เป็นประโยชน์ในด้านอื่น ๆ

๔.๗ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง

เป้าหมายของชีวิตตามหลักจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

ศาสนาทั้ง ๒ ได้กล่าวถึงเป้าหมาย หรืออุดมคติแห่งชีวิตตามหลักจริยศาสตร์ทางศาสนาไว้อย่างชัดเจน คือตั้งแต่เป้าหมายในระดับพื้นฐาน จนถึงระดับปรมาตมอันเป็นเป้าหมายในระดับที่สูงสุด การนำเป้าหมายแห่งชีวิตในศาสนาทั้งสองมาเปรียบเทียบ จึงถือว่ามีส่วนสำคัญต่อการศึกษาและการวิจัย ในการเปรียบเทียบประเด็นนี้ได้แบ่งการเปรียบเทียบออกเป็น ๒ ประการหลักคือ

เปรียบเทียบ : เป้าหมายขั้นพื้นฐาน และ

เปรียบเทียบ : เป้าหมายขั้นสูงสุด

การเปรียบเทียบในประเด็นทั้ง ๒ นั้นก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างและความคล้ายคลึงแห่งเป้าหมายของชีวิตทางศาสนา ตามที่ศาสนิกชนได้ยอมรับและปฏิบัติตามหลักคำสอน ดังที่ได้นำเสนอไว้แล้วโดยละเอียดในส่วนของบทที่ ๒ และในบทที่ ๓ ซึ่งจะได้นำเสนอเปรียบเทียบเป้าหมายของศาสนาทั้ง ๒ ต่อไป

พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู แม้ว่าจะมีหลักคำสอนเกี่ยวกับอุดมคติที่ดีถือว่าเป็นเป้าหมายของชีวิตที่มีทั้งส่วนที่แตกต่างและส่วนที่คล้ายคลึงอยู่บ้างก็ตาม แต่เป้าหมายในระดับพื้นฐานอันเป็นกระบวนการแห่งการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบัน ถือว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงกัน ทั้งนี้ก็เนื่องจากศาสนาทั้ง ๒ นั้น ได้มองชีวิตในโลกปัจจุบันว่าเต็มไปด้วยทุกข์โดยส่วนใหญ่อันมีความสุขในระดับโลกียะเจือปนอยู่บ้างเพียงน้อย ถือว่าเป็นไปตามกระแสแห่งสมมติสัง ได้แก่ความสุขและความทุกข์ เป็นต้น จึงทำให้ได้ทราบทรรณะที่แท้จริง เรื่องจุดหมายแห่งชีวิตในศาสนาทั้ง ๒ โดยกล่าวถึงความสุข ความสมหวังในระดับหนึ่งแห่งชีวิตที่บุคคลไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เป้าหมายในระดับดังกล่าวนี้เป็นบาทวิถีแห่งเป้าหมายในระดับที่สูงขึ้นไปอีก เพื่อทำตนให้บรรลุถึงปรมาตมประโยชน์ตามคติความเชื่อทางศาสนานั้น ๆ ดังมีเป้าหมายขั้นพื้นฐานของทั้ง ๒ ศาสนาที่จะได้กล่าวถึงความแตกต่างและความคล้ายคลึงไว้ ซึ่งเป้าหมายของทั้งสองศาสนานั้นมีดังต่อไปนี้

๑. เป้าหมายขั้นพื้นฐาน

ความแตกต่างและความคล้ายคลึง เรื่องเป้าหมายขั้นพื้นฐานในระดับโลกียะของศาสนาทั้ง ๒ นั้น มีความเกี่ยวเนื่องกับชีวิตในปัจจุบันของมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อมในสัมปรายภพ เป้าหมายของชีวิตนั้น ตามความเชื่อทางศาสนา แม้จะมีความสำคัญสักเท่าใดหากมนุษย์ในสังคมไม่นำมาประพฤติปฏิบัติตาม คุณค่าของเป้าหมายดังกล่าวก็ไม่เกิดคุณประโยชน์ใด ๆ แก่ตนและแก่มวลมนุษย์

พุทธศาสนา กล่าวถึงเป้าหมาย หรืออุดมคติแห่งชีวิตของมนุษย์ในระดับพื้นฐานทั่วไปอันเป็นเป้าหมายที่ทุก ๆ คนในโลกล้วนปรารถนา โดยที่พุทธศาสนาได้กล่าวไว้ ๒ ประการซึ่งได้แก่ประโยชน์ในระดับปัจจุบัน หรือเป็นเป้าหมายที่บุคคลจะพึงได้ประสบในชีวิตในปัจจุบันชาติ ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมในพุทธศาสนา ซึ่งหลักธรรมทั้ง ๔ ประการนั้น มีดังนี้

๑. อุฏฐานสัมปทา	คือ ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร
๒. อารักขสัมปทา	คือ ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์สมบัติ
๓. กัลยาณมิตตตา	คือ ความเป็นผู้มีเพื่อนที่ดี
๔. สมชีวิตา	คือ การเลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ของตน

การปฏิบัติตามหลักธรรม ๔ ประการนี้ ผู้หวังความสุข ความเจริญจึงควรดำเนินตามอย่างเคร่งครัด เพื่อให้ชีวิตบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวได้เพียงระดับหนึ่งในพุทธศาสนา ส่วนระดับกลางนั้นพุทธศาสนา มีทรรณะที่แตกต่างจากหลักจริยศาสตร์ของฮินดูที่ว่า บุคคลเมื่อประสบความสำเร็จในชีวิตระดับหนึ่งแล้วก็ไม่ควรประมาท ควรเอาใจใส่ในหลักแห่งสัมปรายภพประโยชน์

อันเป็นประโยชน์ของพุทธศาสนาอีกประการหนึ่ง ที่มีความละเอียดอ่อนกว่าเป้าหมายในระดับข้างต้นนั้น เป็นเป้าหมายในระดับกลางของพุทธศาสนา เป็นขั้นแห่งการทำความดี เพื่อให้ได้บรรลุประโยชน์ในระดับกลางนี้ บุคคลจึงต้องทำตนเองให้เป็นผู้บริบูรณ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นบาทวิถีที่จะก้าวไปสู่ประโยชน์ต่อไปอีกระดับหนึ่ง ด้วยการยึดมั่นในคุณธรรมทั้ง ๔ ประการ อันได้แก่

๑. สัทธัมปทา ได้แก่ ความถึงพร้อมด้วยการมีศรัทธา

๒. สีลสัมปทา ได้แก่ ความถึงพร้อมด้วยศีล

๓. จาคสัมปทา ได้แก่ ความถึงพร้อมด้วยการบริจาค

๔. ปัญญาสัมปทา ได้แก่ ความถึงพร้อมด้วยปัญญา

อุดมคติหรือเป้าหมายของชีวิตในทางพุทธศาสนาดังกล่าวมานั้น ถือว่ามีความคล้ายคลึงกับในศาสนาฮินดู แม้เป้าหมายของบุคคลหลังจากสิ้นชีวิตแล้วของศาสนาฮินดูจะไม่ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจน แต่โดยความเชื่อในศาสนาทั้ง ๒ นั้นมีทรรศนะที่คล้ายคลึงกันโดย ส่วนใหญ่ คือเชื่อว่าการถือกำเนิดในภพภูมิที่มีความสุขความสบาย ย่อมเกิดขึ้นจากกรรมดีที่สัตว์ได้ประกอบไว้ในโลกปัจจุบัน จึงสามารถส่งผลให้บังเกิดในภพดังกล่าวได้ และเป็นบ่อเกิดให้ได้บรรลุประโยชน์ในระดับที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ส่วน ศาสนาฮินดู ได้กล่าวถึงคุณค่าแห่งชีวิต อันเป็นเป้าหมายในระดับหนึ่งตามความเชื่อที่ว่า ชีวิตของใครคนหนึ่ง มีสิ่งที่พึงประสงค์อยู่ ๔ ประการ คือ วรรณะ กามะ ธรรมะ และโมกษะ สิ่งพึงประสงค์ทั้ง ๔ ดังกล่าว แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ เป็นเป้าหมายในระดับขั้นพื้นฐานทั่วไป และเป็นเป้าหมายขั้นสูงสุดแห่งชีวิต และในที่นี้จะกล่าวถึงเป้าหมายของชีวิตในระดับพื้นฐานที่มีความแตกต่างและความคล้ายคลึงกับพุทธศาสนาตามที่ได้นำเสนอไว้แล้ว ศาสนาฮินดู แม้จะถือว่าเป้าหมายแห่งชีวิตที่คล้ายคลึงกับพุทธศาสนาก็ตาม แต่ก็มีแตกต่างอยู่ทั้งโดยหลักธรรม และคำสอนโดยส่วนรวม ซึ่งความแตกต่างในศาสนาฮินดูนั้น ได้เสนอเป้าหมายแห่งชีวิตในระดับพื้นฐานไว้ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. วรรณะ ได้แก่ สิ่งที่เป็นคุณค่าภายนอก อันพึงปรารถนาแห่งมนุษย์ (ทรัพย์สมบัติ)

โภคทรัพย์หรือทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยการประกอบอาชีพะที่บริสุทธิ์ มีความชอบธรรม ไม่ขัดต่อหลักจริยธรรม วรรณะ จึงมีความหมายถึง “วัตถุ” ที่ได้แก่เงินทอง ที่ดิน บ้านเรือน เป็นต้น

๒. กามะ ได้แก่ สิ่งที่เป็นคุณค่าในภายในใจของแต่ละบุคคล กามะนั้นไม่ได้หมายถึงกามอันเป็นความใคร่เท่านั้น หากแต่ยังหมายถึงความปรารถนาแห่งอารมณ์ในชีวิต กามะเป็นจุดหมาย

พื้นฐานทั่ว ๆ ไปที่ทุกคนต้องมี ต่างจะมีมากหรือน้อย ศาสนาฮินดูได้แบ่งกามะ (ความปรารถนาแห่งชีวิต) ไว้ ๓ ลักษณะดังนี้ คือเป็นความเพลิดเพลินในอารมณ์ เป็นความรู้สึกทางเพศ และเป็นความรู้สึกที่ยินดีในงานของศิลปะต่าง ๆ

๓. ธรรมะ ได้แก่ สิ่งที่ถูกต้อง คิงาม เป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติ มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ธรรมะนั้น มีความหมาย ที่ครอบคลุมถึงหน้าที่แห่งสรรพสิ่งที่ปรากฏในจักรวาล ธรรมะจึงเป็นลักษณะแห่งคุณธรรม ในการประพฤติดของมนุษย์ในสังคม เพื่อความผาสุกแก่ตนเอง และแก่สาธารณชนทั่ว ๆ ไป

เป้าหมายพื้นฐานทั่วไปแห่งชีวิตดังกล่าวนี้ เป็นคุณค่าแห่งชีวิตที่ทุก ๆ คนจะพึงปรารถนาในชีวิตในโลกปัจจุบัน และจะขาดเสียมิได้ ทั้ง ๓ ประการ ต่างก็มีความสอดคล้องและความสัมพันธ์ต่อกันและกันประดุจดังห่วงโซ่ ที่จะทำให้อุบัติพลได้รับประโยชน์ในขั้นที่สูงขึ้นไป อันเป็นจุดหมายที่สูงสุดในชีวิต

เป้าหมายของชีวิตในศาสนาทั้ง ๒ นั้นมีทั้งความแตกต่าง และมีทั้งความคล้ายคลึงกัน หากมองโดยเปรียบเทียบทำให้ทราบว่า พุทธศาสนาและศาสนาฮินดูมองจุดหมายของชีวิตออกเป็น ๒ ลักษณะเด่น คือ

ส่วนที่คล้ายคลึง ศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็มองเป้าหมายแห่งชีวิตในระดับหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในโลกเพียงสมมติ ก็มองให้เห็นเป็นรูปธรรม อันเกิดจากการสัมผัสแห่งวัตถุภายนอก ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังที่ได้เสนอรายละเอียดต่าง ๆ ไว้ในส่วนของบทที่ ๒ และบทที่ ๓ แล้วนั้น

และในส่วนที่เป็นนามธรรม ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ต่างก็มองประโยชน์อันเป็นเป้าหมายในระดับพื้นฐานที่เห็นเหมือนกันว่า ต้องมีความถูกต้อง มีความชอบธรรม และมีความเป็นไปเพื่อประโยชน์ในโลกหน้า (ทรรศนะทางพุทธศาสนา) ส่วนในศาสนาฮินดู ได้มองว่า ธรรมะ นั้นคือสิ่งที่ทุกคนในโลกพึงจรรโลงไว้เพื่อความผาสุกในโลกนี้และโลกหน้า

เป้าหมายในขั้นพื้นฐานของทั้ง ๒ ศาสนา จึงมีทั้งส่วนแห่งความคล้ายคลึงและความแตกต่างดังได้นำเสนอไว้แล้วนั้น ในส่วนแห่งเป้าหมายในขั้นสูงสุดแห่งชีวิตจะได้นำเสนอในประเด็นต่อไป

๒. เป้าหมายขั้นสูงสุด

เป้าหมายขั้นสูงสุดในศาสนาทั้ง ๒ นั้น มีชื่อเรียกและมีความหมายแตกต่างกัน ตามรายละเอียดต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ในบทที่ ๒-๓ แล้วนั้น ในที่นี้จะสรุปเปรียบเทียบให้เห็นถึงความหมายและลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนี้

- ศาสนาฮินดู เรียกเป้าหมายแห่งชีวิตขั้นสูงสุดว่า “โมกษะ” หรือเรียกว่า “พรหมัน” “ปรมาตมัน”

- พุทธศาสนา เรียกเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิตว่า “นิพพาน”

การบรรลุถึงนิพพานหรือการถึงโมกษะ จึงถือว่าเป็นประโยชน์ หรือเป้าหมายที่สูงสุดที่มนุษย์ผู้นับถือศาสนาพึงปรารถนา กว่าความปรารถนาใด ๆ ดังจะได้เสนอพรรณนาเปรียบเทียบถึงประเด็น ดังกล่าวต่อไป

การบรรลุถึงโมกษะและนิพพาน ในศาสนาทั้ง ๒ นั้นจึงถือเป็นจุดหมายขั้นสูงสุดที่มีความสำคัญอย่างยิ่งและเพราะถือว่าเป็นประโยชน์ในระดับปรมาตมที่บุคคลผู้ปฏิบัติตามพึงปรารถนาในชีวิตหนึ่ง หรือในชีวิตชาติต่อ ๆ ไปในภายภาคข้างหน้า พรรณนาเรื่องโมกษะ และนิพพาน บทที่ ๔ นี้จะได้นำมาสรุปเปรียบเทียบถึงประเด็นหลัก ๆ ที่สำคัญ เช่น ด้านความหมาย เป็นต้น ต่อไป

ความหมาย นิพพาน และโมกษะ

นิพพาน ตามความหมายในพุทธศาสนานั้น มีรากศัพท์มาจาก นิ+วาน ที่แปลว่า ออกไปหมดไป ไม่มี เป็นต้น

คำว่า นิพพาน เป็นการแสดงออกแห่งภาวะของความดับจากกิเลสเครื่องร้อยรัดในภายในใจของแต่ละบุคคล เป็นภาวะแห่งผู้ที่ไม่วนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร เป็นผู้ตัดขาดซึ่งเครื่องผูกคือ ตัณหา อันเปรียบเสมือนเชือกที่ผูกสัตว์ไว้ในสังสารวัฏ

นิพพาน ตามรูปศัพท์ แปลว่า ธรรมชาติที่หาที่เสียบแทงไม่ได้ อันได้แก่ราคะ-โทสะ-โมหะ นิพพาน จึงมีความหมายถึง การดับแห่งความร้อนในภายในแห่งใจ เพราะไฟคือ ราคะ โทสะ และโมหะ ดังกล่าว นิพพาน ที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ ๒ นั้น จึงมีอยู่ใน ๔ ลักษณะโดยสรุป ดังนี้ คือเป็นการดับความร้อน เป็นความสุขความสบาย เป็นการสิ้นไปแห่งไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ และไฟคือโมหะ และประการสุดท้ายเป็นความสุขสบายทางจิต อันเกิดจากการปราศจากเพลิงคือกิเลส

ส่วน โมกษะ ในศาสนาฮินดู มาจากรากศัพท์คือ มุชฺธาตุ แปลว่าการหลุดพ้นไป การไม่ถูกสกัดกั้น การปลดปล่อย หมายถึงการทำตัวให้เป็นอิสระ โมกษะ [Moksa] จึงมีความหมาย สภาวะของการเป็นหนึ่งเดียวเป็นนิรันดร์กับปรมาตมัน หรือพรหมัน เป็นสภาวะที่ไม่มีทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ และเป็นสภาวะที่ทุกสิ่งทุกอย่างรวมเป็นหนึ่งเดียว

โดยสรุปแล้ว โมกษะ ตามความหมาย จึงหมายถึงธรรมชาติหรือสภาวะที่เป็นอมตะ ของอาตมันของแต่ละบุคคล เป็นการรู้แจ้งธรรมชาติที่แท้จริงของอาตมันที่มีอยู่ในแต่ละบุคคล เป็นการค้นพบความจริงที่มีอยู่มานานแล้วและไม่เคยเปลี่ยนแปลง

โมกษะ และนิพพาน ในศาสนาทั้ง ๒ มีความแตกต่างทางความหมายตามพระศนะดังกล่าว หากพิจารณาถึงความคล้ายคลึงก็สามารถพิจารณาได้ดังนี้

นิพพานในพุทธศาสนา มีความหมายคล้ายคลึงกันในเรื่องของ การถูกปลดปล่อยให้หลุดพ้นไปจากสภาพของกิเลสที่ผูกมัดสัตว์ไว้ในภพหากทำลายกิเลส อันเป็นต้นตอแห่งสังสารวัฏไปได้ ก็สามารถจะหลุดพ้นไปได้จากการเวียนว่ายตายเกิดในสงสาร

โมกษะในศาสนาฮินดูนั้น มีความหมายถึง การหลุดพ้นไปจากสภาพเดิม ด้วยการรวมเข้าเป็นอันหนึ่งเดียวกับพรหมัน เพราะเมื่อใดก็ตามที่อาตมันกลับคืนสู่ หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้กับปรมาตมัน เมื่อนั้นก็สิ้นสุดของการเวียนว่ายตายเกิด นั่นก็คือการเข้าถึงโมกษะตามพระศนะของศาสนาฮินดู

๔.๘ ข้อวิจารณ์ เป้าหมายทางจริยศาสตร์

หากกล่าวถึงเป้าหมายทางศาสนา ต้องถือว่าศาสนานั้น เป็นแหล่งขัดเกลาและหล่อหลอมจิตใจของบุคคลในสังคมโดยตรง การหล่อหลอมทางจิตใจ ก็เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของชีวิต เช่นความสุข ในชีวิตชาตินี้ หรือความเป็นผู้บำเพ็ญในสรวงสวรรค์ในสัมปรายภพ กระทั่งขัดเกลาจิตใจให้ถึงเป้าหมายในระดับที่สูงขึ้นไป เช่น การบรรลุโมกษะ หรือการบรรลุนิพพาน การที่มนุษย์ จะถึงเป้าหมาย ดังกล่าว จำต้องศึกษาให้เข้าใจ และปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนาด้วยความเคร่งครัด

จริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็มีเป้าหมายของชีวิตตามหลักจริยศาสตร์ ที่แตกต่างกัน ดังนั้น หากจะวิจารณ์ถึงประเด็นดังกล่าวจึงควรทำความเข้าใจในหลักเบื้องต้นที่ว่า พื้นฐานของการนับถือ ศาสนาฮินดู ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่มีความเชื่อในพระเจ้า ความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท เป้าหมายทางจริยศาสตร์จึงเป็นการเข้าถึงความเป็นอันหนึ่งเดียวกันกับพระเจ้า หรือพรหมันนั่นเอง เป็นสภาวะทางใจ สภาวะดังกล่าวมีความเป็นอัตตา คือมีความเป็นอมตะ ส่วนในพุทธศาสนา มองชีวิต ความเป็นอยู่ที่เจือปนไปด้วยความทุกข์ แม้จะมีความสุขก็เพียงโดยสมมติ แต่ก็มีความสุขที่อยู่

ในระดับปรมาตม์ คือการบรรลุถึงนิพพาน ภาวะดังกล่าว มีสภาวะเป็นอนัตตา ศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็มีความคล้ายคลึงในสภาพแห่งความสงบใจ

หากพิจารณาจะเห็นว่า สภาวะของความสงบ เป็นสุข จากการที่บุคคลบรรลุถึงเป้าหมายตามหลักจริยศาสตร์ดังกล่าว เป็นสภาวะที่เกื้อกูลแก่ตน และผู้อื่นในด้านกิจกรรมต่าง ๆ สภาวะทางจริยศาสตร์แห่งผู้บรรลุถึงเป้าหมายสามารถพิจารณาได้จาก ลักษณะ ดังนี้

เป็นสภาวะทางด้านความประพฤติ เป็นพฤติกรรมแห่งการดำเนินชีวิตที่บริสุทธิ์ บริบูรณ์ของผู้บรรลุถึงเป้าหมาย เพราะเหตุที่การกระทำนั้น ๆ เป็นการหยุดการเวียนว่ายตายเกิดอีกในสังสารวัฏ ภาวะหรือความประพฤติต่าง ๆ ในปัจจุบัน จึงเป็นคุณและเป็นประโยชน์ต่อมวลชนอย่างใหญ่หลวง

เป็นสภาวะทางจิต ถือว่าเป็นบ่อเกิดที่ปราศจากความทุกข์ สามารถอำนวยประโยชน์แก่ตน และผู้อื่นอย่างมหาศาล สภาวะดังกล่าวมานั้น จึงน่าจะเป็นสภาวะที่เปี่ยมล้นด้วยความสงบและความสุข

ส่วนประโยชน์ ถือเป็นคุณค่าภายในที่มีความสำคัญ และมีผลต่อผู้ปฏิบัติจากการบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าว ประโยชน์ย่อมเกิดแก่ตนและสังคม ประโยชน์แก่ตน เป็นการพัฒนาจนได้บรรลุถึงโมกษะ หรือนิพพาน เป็นการหยุดการเวียนว่ายตายเกิดสำหรับตนอีกต่อไป จึงถือว่าพ้นจากความทุกข์อีกต่อไป และประโยชน์ด้านสังคม เกิดจากสภาวะความประพฤติของผู้บรรลุถึงเป้าหมายดังแสดงภาวะทางสังคมที่ดำเนินไปตามคัลลองตามหลักจริยศาสตร์

๔.๕ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง ประเภทแห่งจริยศาสตร์

หลักความประพฤติ อันเป็นเครื่องบ่งถึงลักษณะของมนุษย์ในสังคมแต่ละสังคมนั้นมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและความแตกต่าง หลักธรรมในทางศาสนาจึงมีบทบาททั้งโดยตรงและโดยอ้อมในการช่วยขัดเกลาอุปนิสัยของบุคคลในสังคม เพราะสังคมจะมีความเป็นปกติสุขได้ก็เพราะมนุษย์ได้ดำเนินชีวิตในปัจจุบันบนคัลลองแห่งการมีคุณธรรม จริยศาสตร์เกี่ยวกับหลักจริยศาสตร์ อันเป็นกรอบแนวดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูได้วางไว้เป็นข้อหลักที่ศาสนิกชนพึงปฏิบัติตาม ซึ่งทั้ง ๒ ศาสนานั้นได้แบ่งหลักจริยศาสตร์ออกเป็น ๒ ประการหลักดังได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ ๒ และบทที่ ๓ แต่ในที่นี้ จะได้นำเสนอสรุปเปรียบเทียบ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างตามหลักจริยศาสตร์ ต่อไป

๑. หลักจริยศาสตร์สำหรับปัจเจกบุคคล

หลักจริยศาสตร์สำหรับปัจเจกบุคคลในศาสนาทั้ง ๒ นั้น มีจุดหมายร่วมกันอยู่ประการหนึ่ง คือ เพื่อความสงบสุขแก่ตนและความผาสุกในสังคมโดยส่วนรวม แม้ว่าหลักธรรมทางศาสนานั้นมีส่วนที่แตกต่างกันโดยเนื้อหาก็ตาม แต่โดยจุดประสงค์หลักนั้น ศาสนาทั้ง ๒ ถือว่ามีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและส่วนที่แตกต่างกัน ที่มีความแตกต่างกัน ดังนี้

พุทธศาสนา มีทฤษฎีว่า บุคคลนั้น ควรดำเนินชีวิตไปบนหลักแห่งความประพฤติเบื้องต้น ๓ ประการ อันได้แก่

๑. กายสุจริตธรรม คือ ความประพฤติที่ดีงามทางกาย ด้วยการงดเว้นจากการฆ่า การเบียดเบียนสัตว์อื่น ๆ ให้ได้รับความเดือดร้อน งดเว้นจากการขโมยสิ่งของของผู้อื่นไม่ได้อนุญาต และการงดเว้นจากการประพฤติดิในคูครองของคนอื่น อันถือว่าการล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น

๒. วีสุจริตธรรม คือ ความประพฤติที่ดีงามทางวาจา ด้วยการงดเว้นจากการการพูดโกหก งดเว้นจากการพูดคำส่อเสียด งดเว้นจากการพูดคำหยาบ และงดเว้นจากการพูดคำที่ไม่เป็นประโยชน์ไร้สาระ

๓. มโนสุจริตธรรม คือ ความประพฤติอันเป็นพฤติกรรมทางจิตใจที่ดีงาม ด้วยการงดเว้นจากการคิดละโมภ งดเว้นจากการคิดพยาบาทปองร้าย และงดเว้นจากการเห็นผิดจากกาลลงแห่งธรรม

หลักความประพฤติทั้ง ๓ ประการนั้น ถือว่าเป็นคุณธรรมที่เป็นศูนย์กลางแห่งพฤติกรรมต่าง ๆ ประเภทแห่งหลักจริยศาสตร์จึงจัดเป็น ๓ ระดับด้วยกันคือหลักแห่งเบญจศีล-เบญจธรรมเป็นเบื้องต้น กุศลกรรมบถเป็นขั้นกลาง และมีอริยมรรค ๘ ประการเป็นประการสุดท้าย ทั้ง ๓ ระดับต่างก็เป็นหลักทางจริยศาสตร์ ที่บุคคลควรประพฤติในสังคมเพื่อความผาสุกแห่งตนและสังคมตลอดถึงเป็นการพัฒนาคนให้บรรลุถึงจุดหมายสูงสุด

พุทธศาสนา แม้ถือว่าหลักแห่งความประพฤติเบื้องต้นดังกล่าวนี้จะมีความสำคัญก็ตาม แต่ยังได้ให้ความสำคัญแก่หลักแห่งความประพฤติทางใจ อันเป็นส่วนสำคัญในการประกอบกรรมทำความดี เช่น โลกपालธรรม ๒ ประการ ได้แก่หิริ ความละอายแก่ใจในการประพฤติกความชั่วต่าง ๆ และโอตตปปะ ความขำเกรงต่อความชั่วต่าง ๆ และธรรมะ ๒ ประการที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ที่จดงามในสังคม ได้แก่ ขันติ ความอดทนอดกลั้น และโสรัจจะ ความสงบเสถียรเยียมตัวในสังคม เป็นต้น

ศาสนาฮินดูนั้น มีหลักจริยธรรมหรือจริยศาสตร์สำหรับปัจเจกบุคคล ได้เสนอหลักไว้โดยลักษณะที่เป็นไปเฉพาะกลุ่มนั้น ๆ เพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปตามแนวแห่งธรรมัตถะ สำหรับบุคคลแต่ละคนสำหรับความประพฤติของแต่ละบุคคลนั้น มีหลักคำสอนเกี่ยวกับจริยศาสตร์ของปัจเจกบุคคลให้ดำเนินชีวิตไปตามหลักแห่งอาศรมธรรม ๔ ประการ ซึ่งได้แก่ พรหมจริยะ ข้อปฏิบัติสำหรับผู้อยู่ในวัยที่ศึกษาเล่าเรียน คฤหัสถะ ข้อปฏิบัติสำหรับดำรงตนเป็นคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน วनปรสถะ ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ออกจากเรือนไปอยู่ป่า และสันยาสะ ข้อปฏิบัติสำหรับผู้บำเพ็ญตนเพื่อความเป็นผู้พ้นโลก และการดำเนินตามหลักวรรณธรรม เช่น วรรณะพราหมณ์ ควรประกอบด้วยความเป็นผู้อดทน มีเมตตากรุณา เป็นต้น วรรณะกษัตริย์ ควรประกอบด้วยความเป็นผู้กล้าหาญ มีความเห็นที่สูงจรด ไม่คิดลดทอนใคร เป็นต้น วรรณะแพศย์ ควรเป็นผู้รู้จักในการแลกเปลี่ยน ความเป็นผู้รักดีต่อพระพรม เป็นต้น และวรรณะศูทร ควรเป็นผู้สงบเสถียร ไม่ลัทธิขโมย เป็นต้น

๒. หลักจริยศาสตร์สำหรับบุคคลทั่วไป

หลักจริยศาสตร์สำหรับสังคมนั้นเป็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์ในสังคม มนุษย์ในสังคมนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น เพราะสังคมจะมีสุขหรือทุกข์ก็ล้วนเกิดจากพฤติกรรมที่มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ ได้ประกอบขึ้นมาโดยส่วนใหญ่ หากมนุษย์ในสังคมได้มีการยึดมั่นในหลักจริยศาสตร์ หรือคุณธรรมทางความประพฤติอย่างมั่นคง สังคมนั้นก็ย่อมมีแต่ความสงบสุข ในทางตรงกันข้าม หากสังคมใดขาดการมีคุณธรรมด้านความประพฤติ หรือหลักทางจริยศาสตร์ สังคม นั้น ก็ย่อมมีแต่ความวุ่นวายเดือดร้อน

หลักจริยศาสตร์หรือจริยธรรมที่เหมาะสมแก่สังคมในทางศาสนา จึงเป็นบ่อเกิดแห่งสันติภาพทางสังคมโดยตรง หากมนุษย์ในสังคมได้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ได้วางรากฐานแห่งหลักจริยศาสตร์สำหรับสังคมไว้ เพื่อให้ได้ประพฤติปฏิบัติตาม แม้ว่าหลักจริยศาสตร์ของทั้ง ๒ ศาสนาจะมีความแตกต่างกันบ้าง และมีความคล้ายคลึงกันบ้างในบางประการ ดังจะได้นำเสนอไว้ในที่นี้

ความแตกต่างระหว่างศาสนาทั้ง ๒ เรื่องหลักจริยศาสตร์สำหรับสังคมนั้น จากที่ได้ศึกษาและได้นำเสนอไว้ในส่วนของบทที่ ๒ และที่ ๓ แล้วนั้นสามารถพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างศาสนาทั้ง ๒ บางประการ คือศาสนาฮินดู แม้มีความคล้ายคลึงกับพุทธศาสนาในบางแง่ แต่ก็มีความคล้ายคลึงในบางประเด็น เช่น

หลักราชธรรม ได้แก่ หลักที่เกี่ยวกับพระราชา จะพึงปฏิบัติต่อทวยราษฎร์ และทวยราษฎร์พึงปฏิบัติต่อพระราชา โดยหลักนี้ปวงชนควรให้ความสำคัญแก่พระราชา และให้ความขำเกรงเคารพ เสมือนพระราชาเป็นเทพเจ้าทั้ง ๔ องค์ มีพระอินทร์ เป็นต้น

หลักมานวธรรม ได้แก่หลักแห่งความประพฤติของบุคคลในสังคม โดยหลักนี้ ศาสนาฮินดูได้บัญญัติไว้สำหรับมนุษย์โดยตรง เพื่อให้ประพฤติดี ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา ใจ เพราะหากถือว่าเป็นความดีก็ต้องกระทำ และหากเป็นสิ่งที่ไม่ดี ก็ไม่ควรกระทำ เพราะการทำความดี ย่อมมีผลเป็นอุดมคติในที่สุด

ศาสนาทั้ง ๒ มีทฤษฎะที่ตรงกันในลักษณะ ๒ ประการ คือ เป็นการปฏิบัติต่อกันของบุคคล ด้วยลักษณะของการให้และลักษณะของการรับ ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าหน้าที่ที่บุคคลจะพึงปฏิบัติต่อกันและกัน ด้วยถือว่าพันธะแห่งการกระทำทางสังคม ตามแนวคำสอนทางศาสนาของทั้ง ๒ ศาสนา ดังมีตารางเปรียบเทียบความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันไว้นี้

ตารางที่ ๑

เปรียบเทียบ หน้าที่ทางสังคมตามหลักจริยศาสตร์ ที่แตกต่างกัน

พุทธศาสนา	ศาสนาฮินดู
๑. เปรียบด้วยทิสเบื้องซ้าย : กุลบุตร พึงให้การบำรุงมิตรและมิตรพึงให้ความอนุเคราะห์แก่กุลบุตร	๑. ราชธรรม : พระราชา จะพึงปฏิบัติต่อพระราชาราช และประชาราษฎร์พึงปฏิบัติต่อพระราชา โดยหลักนี้ปวงชนควรให้ความสำคัญแก่พระราชาและให้ความขำเกรงเคารพ เสมือนพระราชาเป็นเทพเจ้า
๒. เปรียบด้วยทิสเบื้องบน : กุลบุตร พึงให้การบำรุงสมณพราหมณ์ และสมณพราหมณ์พึงให้ความอนุเคราะห์แก่กุลบุตร	๒. ภราตธรรม : การปฏิบัติของพี่ค่อน้อง และการปฏิบัติของน้องต่อพี่

ตารางที่ ๒

เปรียบเทียบ พันธกรณีทางสังคมตามหลักจริยศาสตร์ ที่คล้ายคลึงกัน

พุทธศาสนา	ศาสนาฮินดู
๑. เปรียบด้วยทิสเบื้องหน้า : บุตร-ธิดาพึงให้การบำรุงแก่บิดา-มารดา และ บิดามารดาพึงให้ความอนุเคราะห์แก่บุตร-ธิดา	๑. ปิตฤธรรม-มาตฤธรรม-ปุตรธรรม : การปฏิบัติของบิดา-มารดา พึงปฏิบัติต่อบุตร-ธิดา และบุตร-ธิดา พึงปฏิบัติต่อบิดา-มารดา

<p>๒. เปรียบด้วยทิศเบื้องขวา : ศิษย์พึงให้การบำรุงครูอาจารย์ และ ครูอาจารย์ พึงให้ความอนุเคราะห์แก่ศิษย์</p>	<p>๒. อาจารย์ธรรม-ศิษย์ธรรม : การปฏิบัติหน้าที่ของครู-อาจารย์ที่พึงปฏิบัติต่อศิษย์ และการปฏิบัติของศิษย์ทั้งหลาย ที่พึงปฏิบัติต่อครู-อาจารย์</p>
<p>๓. เปรียบด้วยทิศเบื้องหลัง : สามิพึงให้การบำรุงภรรยา และภรรยาพึงอนุเคราะห์สามิตามกำลัง</p>	<p>๓. ปติธรรม-ปัตนิธรรม : การปฏิบัติหน้าที่ของสามิ พึงปฏิบัติต่อภรรยา และหน้าที่ที่ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามิ</p>
<p>๔. เปรียบด้วยทิศเบื้องต่ำ : นาย พึงให้การบำรุงแก่ทาสกรรมกร และทาสกรรมกรพึงให้ความอนุเคราะห์แก่นาย</p>	<p>๔. สวามี-เสวกธรรม : การปฏิบัติหน้าที่ของนายจ้างต่อลูกจ้างและการปฏิบัติหน้าที่ของลูกจ้างที่จะพึงปฏิบัติต่อนายจ้าง</p>

๔.๑๐ ข้อวิจารณ์ ประเภทแห่งจริยศาสตร์

สังเกตได้ว่า หลักหรือประเภททางจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ จัดไว้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการพัฒนา กาย วาจา และใจ ของบุคคลโดยเฉพาะ ประเภททางจริยศาสตร์ จึงถือว่าเป็นลักษณะที่มีความสำคัญที่บ่งถึงการนับถือศาสนาของบุคคลในระดับต่าง ๆ ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ต่างก็จัดประเภททางจริยศาสตร์ ที่แตกต่างกัน พุทธศาสนานั้น แม้จะจัดลำดับขั้นทางจริยศาสตร์ไว้เป็นระดับต่าง ๆ แต่ก็นำถึงพฤติกรรมของบุคคล เพื่อเป็นการพัฒนาและจิตสำนึกของศาสนาฮินดู ได้จัดประเภทไว้ ๒ ประการสำคัญ คือเป็นจริยศาสตร์สำหรับบุคคลในกลุ่มหรือวรรณะต่าง ๆ ในสังคม และเป็นจริยศาสตร์สำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไปประเภททางจริยศาสตร์แห่งศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็เกิดมาจากหลักคำสอนทางศาสนานั้นเอง

ประเภททางจริยศาสตร์ มีความสำคัญต่อสังคม เพราะการดำเนินตามหลักหรือประเภทที่จัดไว้ ย่อมมีความเหมาะสมแก่สถานภาพของแต่ละบุคคล และตามโอกาสของผู้ปฏิบัติ แม้จะไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ แต่ก็ถือว่า ตั้งอยู่ในเกณฑ์ที่ผู้ประพฤติปฏิบัติดีทางศาสนาจะไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ตนและผู้อื่นในสังคม

การจัดประเภททางจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ ไว้นั้น ก่อให้เกิดผลดีโดยส่วนใหญ่ แม้ว่าผู้เป็นศาสนาที่ก่อตั้งศาสนาไว้นั้น จะไม่ได้แบ่งหรือจัดประเภททางจริยศาสตร์ไว้อย่างเด่นชัด แต่ก็ถือเป็นแนวทางการปฏิบัติที่อำนวยความสะดวกจากการปฏิบัติของศาสนิกชนที่ปรารถนาความสุข หรือความสมหวังในชีวิตที่มีระดับที่แตกต่างกัน การดำเนินตามหลักจริยธรรม-ศีลธรรม ด้วยความมีระเบียบ

เรียบร้อย ปราศจากการก่อเวรภัยแก่กันและกันทางสังคม ถือเป็นสันติภาพ สันติสุข โดยตรงและโดยอ้อมในสังคมยุคปัจจุบัน

๔.๑๑ เปรียบเทียบ ความแตกต่างและความคล้ายคลึง เกณฑ์ตัดสินความดี-ความชั่ว

เกณฑ์ตัดสินความดีและความชั่วในศาสนาทั้ง ๒ นั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญในการวินิจฉัยถึงคุณค่าของภาวะและลักษณะที่เรียกว่า ความดีและความชั่ว แม้ว่าความดีและความชั่วจะเป็นเพียงสมมติบัญญัติเท่านั้น แต่การตัดสินถึงปัญหาดังกล่าวก็มีความสำคัญสำหรับบุคคลในสังคม เพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างและความคล้ายคลึงด้านจริยศาสตร์ทางศาสนา ดังจะได้นำเสนอการเปรียบเทียบไว้ในที่นี้ ถึงความแตกต่าง ดังนี้

๑. เกณฑ์ตัดสินความดีและความชั่ว

แม้ว่า ความดีและความชั่ว ของทั้งสองศาสนา จะไม่ถูกตัดสินจากความคิดส่วนบุคคลก็ตาม แต่หลักทางจริยศาสตร์ของทั้ง ๒ ศาสนาก็มีสิ่งที่เรียกว่า “เกณฑ์” ที่เป็นเครื่องตัดสินซึ่งมีลักษณะแห่งเกณฑ์ดังกล่าว นั่น ดังนี้

พุทธศาสนาได้แบ่งเกณฑ์การตัดสินออกเป็น ๒ ประเด็นหลัก ๆ คือ เกณฑ์การตัดสินหลัก โดยการพิจารณาถึงความเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล และการพิจารณาตามสถานะของผู้กระทำว่ามีความเกี่ยวเนื่องกับชีวิตในด้านใดบ้าง ให้ทุกข์หรือสุขอย่างไรรวมถึงให้ผลกับบุคคลอื่นอย่างไร และเกณฑ์การตัดสินร่วม ในประเด็นนี้ หมายถึง ๒ ลักษณะคือเป็นลักษณะของความสำนึกในภายในและลักษณะภายนอกด้วยการพิจารณาถึงการยอมรับของบัณฑิตชนผู้รู้ว่าเป็นที่ติเตียนหรือสรรเสริญสำหรับบุคคลในสังคมนั้น ๆ หรือไม่

ส่วนความแตกต่างในศาสนาฮินดู เกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินประเด็นดังกล่าวนี้มีกล่าวไว้ว่า ปัญหาทุก ๆ ปัญหา อันรวมถึงปัญหาความดีและความชั่ว แม้ว่ามันุษย์จะเป็นเจ้าของชะตาชีวิตก็ตาม แต่การที่จะตัดสินปัญหาที่เกี่ยวกับความดีและความชั่วในทางศาสนาฮินดูนั้นมีความแตกต่างจากพุทธศาสนาอยู่ในเรื่องของพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงคอยกำกับ หรือกำหนดให้สรรพสิ่ง (ทั้งความดีและความชั่ว) เป็นไปตามอำนาจของพระองค์ ซึ่งสามารถพิจารณาเห็นได้จากพิธีกรรมที่มนุษย์ได้ประกอบขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อเอาใจพระเจ้า เพื่อให้พระองค์ประทานความสุข ความสมปรารถนาให้ใน

ชีวิต ดังนั้นเกณฑ์ตัดสินปัญหาความดีหรือความชั่ว จึงมีความแตกต่างจากพุทธศาสนา อยู่ที่เรื่อง “พระเจ้า” นั่นเอง แต่ทั้งนี้ไม่ใช่ว่ามนุษย์จะไม่ทำอะไร หรือปล่อยไปตามยถากรรม มนุษย์ก็ควรทำตามหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายในชีวิต

เกณฑ์ตัดสินความดีความชั่วของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูต่างก็มีเป็นของตัวเองซึ่งมีความแตกต่างกัน พุทธศาสนาถือว่าการกระทำที่ดี คือการกระทำที่ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนในภายหลัง ทั้งบัณฑิตสรรเสริญ การกระทำที่ชั่ว คือการกระทำที่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนและบัณฑิตนินทา

ส่วนศาสนาฮินดู ถือว่าการกระทำที่ดีคือการปฏิบัติตามคำสั่งบังคับในพระคัมภีร์ที่บอกให้ทำหรือไม่ให้ทำ ถ้าทำตามคำสั่งบังคับในพระคัมภีร์ถือว่าการกระทำที่ดี ถ้าฝ่าฝืนถือว่าการกระทำที่ชั่ว ผลที่ได้จากการปฏิบัติตามคำสั่งบังคับในพระคัมภีร์ พระเจ้าเป็นผู้หยั่งยื่นให้

เกณฑ์ตัดสินความดีและความชั้วดังกล่าวในส่วนที่มีความคล้ายคลึงของทั้ง ๒ ศาสนานั้น ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ได้พิจารณาจากหลักที่เรียกว่า เจตนา คือความตั้งใจหรือความจงใจเป็นเบื้องต้น แต่เมื่อปลายแห่งเจตนาทั้ง ๒ มีความแตกต่างกัน หลักเจตนาจึงถือเป็นเกณฑ์ตัดสินประการหนึ่งที่สำคัญเป็นองค์ประกอบในการพิจารณาตามหลักจริยศาสตร์แห่งศาสนาทั้ง ๒

๔.๑๒ ข้อวิจารณ์ เกณฑ์ตัดสินความดี-ชั่ว

เกณฑ์ตัดสินความดี-ชั่วในศาสนาทั้ง ๒ เป็นผลที่เกิดมาจากการกระทำของมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ศาสนาทั้ง ๒ แม้จะมีเกณฑ์แตกต่างกัน แต่ก็ถือว่าเป็นแรงกระตุ้นส่งผลให้ผู้คนทำดี หรือกลัวต่อการทำชั่วทั้งที่ความดี-ชั่วบางอย่างจะไม่ปรากฏผลหรือให้ผลในชาติปัจจุบัน ผลจากทำดังกล่าวตามหลักจริยศาสตร์ศาสนาก็ยังมีเกณฑ์สาวไปถึงเหตุ-ผลที่คอยตัดสินให้ทราบว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ใช้อย่างไร ถ้าหากพิจารณาจากเกณฑ์ตัดสินความดี-ชั่วในศาสนาทั้ง ๒ กล่าวถึงประโยชน์ในระดับต่าง ๆ ทำให้เห็นได้ว่า พฤติกรรมของมนุษย์ทางสังคม เป็นตัววัดคุณค่าความเป็นคนดี-ชั่วได้ทั้งตัวผู้ทำก็ย่อมจะรู้เอง หรือแม้แต่บุคคลในสังคมรอบข้างก็กำหนดได้ เช่นการวิพากษ์วิจารณ์ต่อกระทำของบุคคลนั้น ๆ ทั้งดีและชั่ว

ส่วนภาวะจากเกณฑ์วัดความดี-ชั้วนั้นส่งผลให้สังคมมีความเป็นระเบียบ ถือเป็นการพัฒนาปรับปรุงทางด้านจิตให้มีคุณภาพ เป็นผลดีและเป็นประโยชน์แก่ผู้ประกอบพฤติกรรมดังกล่าว เพราะเป็นการตระหนักด้วยจิตสำนึกของผู้กระทำจากด้านศีลธรรมที่ตั้งอยู่บนหลักเบื้องต้นที่ว่าเมื่อบุคคลใดหรือใครก็ตามเมื่อทำความชั่ว ผลแห่งการกระทำย่อมก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและส่งผลไปถึงคนอื่น ๆ ในสังคมด้วย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาและวิจัยเชิงเปรียบเทียบเรื่อง “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและศาสนาฮินดู” ทำให้ได้ข้อสรุปในเบื้องต้นว่า หลักคำสอนทางจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ นั้น ถือว่าเป็นแบบอย่างด้านการประพฤติปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความสุขทั้งแก่คนและบุคคลในสังคมในระดับหนึ่ง และถือว่ามีบทบาทและมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมทางศาสนาโดยตรงและโดยอ้อม ทั้งนี้จากการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว สามารถสรุปประเด็นสำคัญ ตามหลักจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ ได้ ๖ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. หลักพื้นฐานทางจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

พุทธศาสนา มีทรรศนะในหลักจริยศาสตร์พื้นฐานที่ตั้งอยู่บนหลักความเชื่อสำคัญซึ่งได้แก่หลักสังสารวัฏ หลักกรรม หลักแห่งจิต และหลักแห่งไตรลักษณ์ แต่โดยรวมหลักพุทธจริยศาสตร์พื้นฐานได้แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะสำคัญ คือมีลักษณะที่เป็นคำสอนให้บุคคลเว้นจากการทำความชั่วที่เรียกว่าวินัยหรือศีล และมีลักษณะที่เป็นการสอนให้บุคคลทำความดีที่เรียกว่าธรรม เรื่องของศีลหรือสิกขาบทและหลักธรรมต่าง ๆ จึงถือเป็นมาตรการพื้นฐานทางจริยศาสตร์ที่มีความสำคัญและมีผลเสมอต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมแห่งพุทธศาสนา

พุทธจริยศาสตร์โดยพื้นฐาน สรุปให้เห็นว่า คติความเชื่อแห่งพุทธศาสนานั้น ตั้งมั่นอยู่ด้วยความเชื่อ ความศรัทธา ในหลักคำสอนที่เกี่ยวกับหลักสังสารวัฏ ที่ว่าบรรดาสัตว์ทุกประเภทยังลงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ก็เพราะเหตุแห่งกรรมที่สัตว์นั้น ๆ ได้เคยกระทำไว้ซึ่งกรรมดังกล่าว มีมูลเหตุมาจากรากเหง้าแห่งความดี [กุศลมูล] หรือไม่ดี [อกุศลมูล] ส่วนพฤติกรรมที่สัตว์ได้กระทำไว้นั้นจะถือว่า ดีหรือไม่ดี ก็ล้วนเกิดจากจิตหรือเจตนาเป็นส่วนสำคัญ เพราะจิตดังกล่าว ถือว่าเป็นต้นเค้าแห่งการกระทำดีและชั่ว พุทธศาสนาถือว่าสัตว์ทุก ๆ ประเภท ล้วนมีจิตเป็นองค์ประกอบ จิตจึงเป็นสถานะที่รับรู้ เก็บและสะสมอารมณ์ มีธรรมชาติรักษาผลแห่งการกระทำต่าง ๆ ของสัตว์ แต่ภายใต้กฎแห่งการกระทำนั้น สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งที่เป็นสังขตะและอสังขตะล้วนตกอยู่ภายใต้ความไม่เที่ยง ไม่คงทนถาวร มีความเป็นทุกข์ และหาตัวตนไม่ได้ หรือที่เรียกว่า ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งสามัญลักษณะนั่นเอง

ส่วนศาสนาฮินดูนั้น โดยสรุปจริยศาสตร์โดยพื้นฐาน ถือตามคติหลักคำสอนที่เป็นไปเชิงปรัชญาจริยธรรม ศีลธรรม ที่มีอยู่อย่างนามธรรมและรูปธรรม ที่เกิดจากความรู้สึกลงถึงความไม่ปลอดภัย ในภัษธรรมชาติต่าง ๆ และที่สำคัญมีความเชื่อในอำนาจของเทพเจ้าทั้งหลายในจักรวาล กระทั่งได้พัฒนาแนวความคิดดังกล่าวมาโดยลำดับ ก่อให้เกิดเป็นหลักทางจริยศาสตร์พื้นฐาน บทบาทวิถีชีวิตของชาวฮินดูจากอดีต กระทั่งปัจจุบัน เช่น หลักพิธีกรรม และด้านหลักธรรมต่าง ๆ โดยมีความเชื่อที่เป็นพื้นฐานที่ว่า กฎแห่งกรรมและกฎสังสารวัฏมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์เสมอ เพราะว่าหากมนุษย์กระทำความใด ๆ ย่อมเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น ๆ แต่ผลดังกล่าวมีพระเจ้าเป็นผู้ทรงคอยกำกับอยู่เสมอ หลักกรรมหรือสังสารวัฏจึงอยู่ในสายตาของพระเจ้าเสมอ

๒. ประเด็นแนวคิดเกี่ยวกับความดี - ความชั่ว

พุทธศาสนา มีทรรสนะต่อความดีว่า ความดีนั้น หมายถึงการกระทำที่ปราศจากการเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน หรือได้รับความเสียหาย ความดีระดับนี้ถือเป็นความดีเพียงระดับพื้นฐาน ส่วนความดีที่ถือว่าเป็นความดีที่เป็นเป้าหมายหรืออุดมคติทางจริยศาสตร์ศาสนานั้น พุทธศาสนามีทรรสนะว่า ได้แก่ การกระทำใด ๆ ก็ตามที่เป็นไปเพื่อลดหรือละจากความโลภ ความโกรธ และความหลง ให้น้อยลงกระทั่งหมดไปที่เรียกว่า ถึงนิพพานนั่นเอง การกระทำดังกล่าว ถือเป็นความดีขั้นสูงสุดเพราะสิ่งที่เรียกว่าความดีชนิดนี้ ไม่ก่อให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร อันถือเป็นกระบวนการแห่งความทุกข์ของสัตว์โลกทั้งหลาย

ส่วนศาสนาฮินดู มีทรรสนะสรุปในประเด็นความดีและความชั่วว่า ความดีนั้นหมายถึง การประพฤติปฏิบัติตัวให้ถูกต้อง และเป็นการปฏิบัติที่ไม่ขัดต่อข้อห้ามในบัญญัติทางศาสนา และด้วยการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในหลักธรรมต่าง ๆ เช่นหลักวรรณธรรม อาศรมธรรม เป็นต้น เชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อความดีในระดับเบื้องต้น ส่วนความดีในระดับสูงสุดนั้น ศาสนาฮินดู ให้ทรรสนะว่าเป็นการปฏิบัติตน ด้วยเจตนาจะให้เป็นที่ไปเพื่อความเป็นผู้รู้แจ้งตนอย่างแท้จริง หรือที่เรียกว่าโมกษะ จึงจะได้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดีสูงสุดตามหลัก จริยศาสตร์ในศาสนา

๓. ขอบเขตแห่งจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

ขอบเขตแห่งจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒ กล่าวไว้โดยสรุปนั้น ถือว่ามีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากศาสนาทั้ง ๒ ถึงแม้จะเกิดจากแหล่งเดียวกัน แต่เพราะมีทรรสนะและแนวคิดหรือความเชื่อที่แตกต่างกัน ดังนั้นประเด็นดังกล่าวจึงพอที่จะสรุปได้ ดังนี้

พุทธศาสนา กล่าวถึง ขอบเขต ทางจริยศาสตร์ไว้โดยรวมว่า ความประพฤติกของสรรพสัตว์ นั้น ต่างก็มีผล และผลดังกล่าวก็มาจาก กรรม ที่สัตว์นั้นได้กระทำขึ้นมา เพราะความที่สัตว์นั้นมีจิต หรือวิญญาณ ดังนั้นขึ้นชื่อสัตว์ ผู้มีชีวิต พฤติกรรมที่แสดงออกจึงมีค่าเท่ากัน ไม่ว่าสัตว์เรขางาน มนุษย์ หรือแม้กระทั่งอมนุษย์สามารถที่จะประกอบความดี-ความชั่วได้ดังตัวอย่างและรายละเอียด ที่ปรากฏในหลักคำสอนทางพุทธศาสนา

ส่วนศาสนาฮินดู สรุปขอบเขตทางจริยศาสตร์ โดยกล่าวไว้ว่า ความประพฤติกหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมาไม่ว่าทั้งดีหรือชั่วเท่านั้นมีผล ส่วนผลที่จะถือว่าเป็นความดีและ ชั่ว นั้นแม้ตนเองจะรู้ด้วยตนเองหรือด้วยการรับรองของคนอื่นแล้วก็ยังมิพระเจ้าเป็นผู้ตัดสินเป็น สำคัญ ขอบเขตตามแนวศาสนาฮินดูจึงไม่ได้รวมหรือครอบคลุมถึงสัตว์และอมนุษย์ ดังนั้นขอบเขต ในทรรณะดังกล่าว จึงมุ่งที่มนุษย์ เพราะถือว่ามนุษย์นั้นเกิดมาจะต้องทำพฤติกรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามที่มีระบุไว้ในคัมภีร์ เพราะการกระทำการบูชาไม่ว่าด้วยวิธีใด ๆ ของมนุษย์นั้น ถือเป็นการใช้ หนี้ต่อพระเจ้าเป็นเจ้า หรือเพื่อเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าเป็นเจ้า แม้ถึงจะฆ่าสัตว์บางชนิดก็ต้องทำ ดังปรากฏประจักษ์ในพิธีบูชายัญ เป็นต้น

๔. เป้าหมายแห่งชีวิตตามหลักจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

การดำเนินชีวิตของบุคคลให้ได้รับความสุข และความสมหวังได้นั้นถือเป็นเป้าหมายแห่ง ชีวิตเพียงในระดับหนึ่งที่มนุษย์พึงปรารถนา การจะถึงเป้าหมายดังกล่าวจึงต้องปฏิบัติตามหลัก ธรรมคำสอนในทางศาสนา ซึ่งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูต่างก็มีหลักอันถือเป็นอุดมคติหรือ เป้าหมายของชีวิตไว้ ๒ ระดับ คือขั้นพื้นฐานและขั้นสูงสุดไว้ ดังนี้

พุทธศาสนา กล่าวถึงประโยชน์ที่บุคคลจะพึงได้รับในปัจจุบันชาติ หรือที่เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ นั้นว่าได้แก่ เรื่องของความ สุข ลาภ ยศ ตลอดจนความสมปรารถนาแห่งชีวิต เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะปรากฏเป็นเพียงนามธรรม แต่มีอิทธิพลเหนือจิตใจของมนุษย์ ส่วน หลักคำสอนที่เป็นหลักใหญ่ของพุทธศาสนา แม้จะสอนว่า มนุษย์นั้นมีส่วนประกอบที่สำคัญอยู่ ๒ ส่วน คือรูปกับนามก็ตาม แต่โดยสภาวะอันแท้จริงย่อมปรากฏใน ๓ ลักษณะที่เป็นสากลลักษณะ การเข้าใจในเป้าหมายแห่งชีวิตของบุคคลในขั้นนี้ อยู่ที่การดำเนินชีวิตไปด้วยความเอาใจใส่ในชีวิต ความเป็นอยู่ ใช้ชีวิตให้เป็นไปตามกลดองแห่งจริยธรรมประพฤติกตามหลักธรรมในทางศาสนาอย่าง เคร่งครัด ส่วนประโยชน์ที่สูงขึ้นไปในพุทธศาสนาที่มีอยู่โดยพื้นฐานของการดำเนินชีวิตอีกขั้นหนึ่ง เรียกว่าสัมปรายิกัตถะ คือประโยชน์ในสัมปรายภพ ถือเป็นคุณค่าที่มีอยู่ในภายใน เป็นหลักปฏิบัติ เพื่อให้เป็นคุณธรรมที่ช่วยเกื้อหนุนคุณภาพของชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้า

เป็นหลักให้กับชีวิตของบุคคลเนื่องจากโลกนี้ไปแล้ว และ เป้าหมายในขั้นสูงสุดนั้น ได้แก่ การบรรลุถึงนิพพาน และการบรรลุถึงนิพพานนั่นเองเป็นการดับการเกิดของสัตว์ทั้งหลาย การบรรลุถึงนิพพาน จึงถือว่าเป็นเป้าหมายปลายทางที่สูงสุดแห่งชีวิตของมนุษย์ที่ทุก ๆ คนปรารถนาและพยายามแสวงหา เพราะเป็นความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารตามหลักพุทธจริยศาสตร์

เป้าหมายขั้นพื้นฐานในศาสนาฮินดูนั้น มีพระชนะสรุปว่า แนวทางของการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ความราบรื่น หรือประสบผลสำเร็จได้นั้นจะต้องประกอบด้วยหลักหรือ คุณธรรมขั้นพื้นฐาน อันเป็นคุณค่าสำคัญแห่งชีวิต ๓ ประการ ได้แก่

๑. อรรถะ ได้แก่ โภคทรัพย์ต่าง ๆ ที่ประกอบหรือได้มาด้วยอาชีพะที่บริสุทธิ์ ด้วยความชอบธรรม เป็นปัจจัยหลักภายนอกที่คอยสนับสนุนทางด้านเศรษฐกิจของตนและผู้อื่นในสังคม ในการดำรงชีวิตในปัจจุบันให้มีความกินดีอยู่ดี

๒. กามะ ถือเป็นแรงกระตุ้น เพื่อก่อให้เกิดกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์ในโลกปัจจุบันด้วยกามะ (ความปรารถนาแห่งชีวิต) จึงก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขความสมปรารถนา

ส่วน เป้าหมายขั้นสูงสุดได้แก่ การบรรลุโมกษะถือเป็นคุณค่าภายในที่สำคัญ เพราะเป็นเป้าหมายหรือจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตของมนุษย์ โมกษะ จึงมีความหมายถึง ความหลุดพ้นจากการเกิดและการตาย ตลอดถึงความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงอันมีสาเหตุมาจากอวิชชาและกรรม การบรรลุถึงโมกษะนั้น จึงเป็นความสุขชั่วนิรันดร์ เป็นการใช้แจ้งสภาวะเดิมที่แท้จริงแห่งชีวิตมัน และเป็นการรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมัน

๓. ธรรมะ คือสภาพที่ทรงไว้ หรือคอยอุปถัมภ์ค้ำจุนสิ่งทั้งปวงในจักรวาลให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย อันได้แก่ หน้าที่ หรือหลักธรรมต่าง ๆ ที่บุคคลในสังคมปฏิบัติต่อกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดความสุขและประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น

๕. ประเภทแห่งจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

หลักของการดำเนินชีวิตในทางจริยศาสตร์แห่งศาสนาทั้ง ๒ ที่เรียกว่าประเภทจริยศาสตร์ หรือหลักจริยธรรมนั้น ถือว่าเป็นมาตรฐานหรือเป็นกรอบเพื่อกำหนดความเป็นไปในชีวิตของแต่ละบุคคล ซึ่งหลักจริยธรรมในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูนั้น ได้วางไว้อย่างกว้าง ๆ เพื่อความเป็นระเบียบและเพื่อความเรียบร้อยของปัจเจกบุคคลและบุคคลโดยรวมในสังคมนั้น ๆ สรุปเรื่องดังกล่าวไว้ในที่นี้ ดังนี้

พุทธศาสนาโดยสรุปถือว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์และสัตว์นั้นล้วนเกิดมาจากทางทั้ง ๓ คือ กาย วาจาและมโน สิ่งซึ่งเป็นเครื่องกำกับความประพฤติของแต่ละบุคคลจึงถือว่า เป็นหลัก หรือประเภททางจริยศาสตร์ หลักแห่งศีลและธรรมจึงเป็นเครื่องห้ามใจจากการทำความชั่ว หรือคุณธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นผู้งดงามในสังคมโดยที่พุทธจริยศาสตร์ แบ่งประเภทจริยศาสตร์ ออกเป็น ๓ ประเภทหลัก คือ

๑. จริยศาสตร์ขั้นต้น ได้แก่ หลักสิกขาบท ๕ ประการ และหลักธรรม ๕ ประการ
๒. จริยศาสตร์ขั้นกลาง ได้แก่ หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ
๓. จริยศาสตร์ขั้นสูงสุด ได้แก่ หลักอริยมรรค ๘ ประการ

ศาสนาฮินดู มีสรุปพรรณนาเกี่ยวกับประเภทแห่งจริยศาสตร์ของบุคคลในสังคมไว้โดยแบ่ง ออก ๒ ประเภท ดังนี้

๑. ประเภทแห่งจริยศาสตร์ สำหรับปัจเจกบุคคล โดยประเภทหลักดังกล่าวนี้ มุ่งที่กลุ่มบุคคลทางสังคม หรือที่เรียกว่า กลุ่มของวรรณะทั้ง ๔ และอาศรมธรรม ๔ เป็นต้น

๒. ประเภทแห่งจริยศาสตร์ สำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป ถือเป็นหลักที่จะพึงปฏิบัติต่อกันและกันถือเป็นความสำคัญที่ว่า บุคคลในสังคมนั้นจะต้องเป็นผู้มีพันธะต่อกันและกันเสมอ ๆ เช่น บิดามารดาจะต้องปฏิบัติต่อบุตร-ธิดา เป็นต้น โดยรวมนั้นประเภทจริยศาสตร์นั้นมุ่งการปฏิบัติเพื่อความเป็นคนดี ด้วยกาย วาจาใจ (อันไม่ประกอบด้วยคัมहा) และด้วยคุณธรรมอื่น ๆ

๖. เกณฑ์ตัดสินความดี - ความชั่วในศาสนาทั้ง ๒

สิ่งที่เป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ในปัญหาจริยศาสตร์ทางศาสนานั้น ซึ่งถือว่าเป็นมาตรฐานในการตัดสินความดี-ความชั่ว มีความแตกต่างกันบ้างและมีความคล้ายคลึงกันบ้าง ตามที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้า สรุปเกณฑ์ตัดสินปัญหาทางจริยศาสตร์แห่งศาสนาทั้ง ๒ ได้ดังนี้

พุทธศาสนา สรุปเกณฑ์ดังกล่าวไว้ว่า เกณฑ์ตัดสินความดี-ความชั่วนั้น ถือหลักใหญ่ ๒ ประการ คือ

๑. เกณฑ์ตัดสินหลัก โดยมีลักษณะเกณฑ์ตัดสิน ดังนี้

๑.๑ พิจารณาจากมูลเหตุที่ว่าความประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลนั้น มุ่งเจตนาอย่างไร หากกระทำไปด้วยมีมูลเหตุแห่งความเป็นกุศล ปราศจากความโลภ ความโกรธ และความหลง ก็ตัดสิน

ว่า เป็นสิ่งที่ดี หรือเป็นความดี แต่การจะตัดสินได้ว่าดีหรือไม่ดี ก็ขึ้นอยู่กับหลักเจตนาแห่งบุคคล เป็นสำคัญ

๑.๒ พิจารณาได้ตามสถานะที่บุคคลนั้นประสบ เช่น มีลักษณะแห่งความเป็นผู้พอใจในบริบูรณ์หรือเป็นการส่งเสริมสมรรถภาพทางใจ อันทำให้เป็นผู้เจริญงอกงามในกุศล

๒. เกณฑ์ตัดสินรอง โดยมีลักษณะเกณฑ์ตัดสิน ดังนี้

๒.๑ พิจารณาได้จากการยอมรับของผู้เป็นบัณฑิตว่า การกระทำดังกล่าวนั้น เป็นสิ่งที่ท่านสรรเสริญ หรือนินทา หรือไม่อย่างไร

๒.๒ พิจารณาได้จาก ผลการกระทำนั้น ๆ ว่าเป็นการบั่นทอนหรือทำลายตัวเอง หรือเป็นการกระทำที่เป็นการเบียดเบียนคนอื่น หรือไม่อย่างไร

ส่วนศาสนาอื่นคุณนั้น มีเกณฑ์ที่พิจารณา เพื่อตัดสินปัญหาเรื่องความดี-ความชั่ว ไว้ในลักษณะที่แตกต่างออกไปจากพุทธศาสนาบ้างบางประการ โดยสรุปเป็น ๒ เกณฑ์หลักที่สำคัญ ดังนี้

๑. เป็นการพิจารณาคัดสินปัญหา เรื่องความดี-ความชั่วที่มีมาตรฐานอยู่ที่อำนาจแห่งพระผู้เป็นเจ้าที่พระองค์มีเจตจำนงให้การกระทำนั้นเป็นความดีหรือความชั่ว หรือให้บุคคลนั้นเป็นคนดีคนชั่ว

๒. เป็นการพิจารณาจากเจตนา หลักดังกล่าวมุ่งที่ตัวผู้กระทำเป็นสำคัญ โดยพิจารณาว่า พฤติกรรมที่บุคคลนั้น ๆ ประกอบ มุ่งหรือประสงค์เพื่อสิ่งใด หากกระทำไปด้วยเจตนาที่เป็นไปเพื่อพระเจ้า หรือเพื่อความบรรลุโมกษะ ถือว่าเป็นความดี หรือมีนัยที่ตรงข้ามก็ถือว่าเป็นความชั่ว

๕.๒ ผลจากการศึกษาและวิจัยสรุปได้ ๒ ลักษณะ ดังนี้

- เปรียบเทียบ ลักษณะที่มีความแตกต่างกัน

๑. หลักพื้นฐานทางจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

หลักกรรม ในพุทธศาสนา ถือเป็นกฎที่มีอยู่อย่างธรรมชาติ เป็นกฎที่มีเหตุและผลในตัวเอง มีผลต่อผู้กระทำเสมอ ๆ หลักกรรมมุ่งเจตนาเป็นสำคัญ มูลเหตุแห่งกรรมชั่วเกิดจากรากเหง้า คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ส่วนมูลเหตุความดีก็มีนัยที่ตรงกันข้ามจากประเด็นข้างต้น

ส่วนประเภทของกรรมดี-ชั่วนั้น แม้ในพุทธศาสนาจะปรากฏเป็น ๒ ลักษณะ คือ กุศลกรรม และ อกุศลกรรม แต่ก็ยังมีประเภทแห่งกรรมอีก ๔ ประเภทสำคัญ เช่น กรรมดำ มีวิบากดำ เป็นต้น

ส่วน กรรม ในศาสนาฮินดู หมายถึงพฤติกรรมที่บุคคลทำนั้นกระทำ ถือเป็นกฎแห่งจักรวาล เป็นกฎที่ทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบ กรรมมีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าเสมอ ๆ ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือชั่ว มูลเหตุแห่งกรรม มาจากการที่มนุษย์เข้าใจผิดในชีวิตรัตน อันเกิดจากอวิชชา เป็นเหตุให้เกิดกรรมในภพปัจจุบัน ส่วนประเภทแห่งกรรมนั้น จัดเป็น ๒ ประเภทหลัก คือ กรรมที่หวังต่อผลแห่งการกระทำ และกรรมที่ไม่ได้หวังต่อผลแห่งการกระทำ

หลักสังสารวัฏ พุทธศาสนามีพระชนมดอหลักดังกล่าวว่า สรรพสัตว์เมื่อกระทำความผิดต่างก็ เป็นไปตามกรรมนั้น ๆ ก็จะต้องเกิดวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏอย่างไม่รู้จบสิ้น คราบที่ยังมีกิเลสอาสวะอยู่ ก็ต้องเกิดวนเวียนอยู่ใน ๓๑ ภูมิ ตามกรรมที่สัตว์นั้นได้ประกอบไว้

ส่วน ศาสนาฮินดู มีพระชนมว่า บรรดาสัตว์ทั้ง ๘ ล้าน ๖ แสน ๔ หมื่นชนิดนั้น หากทำกรรมชั่วย่อมต้องเกิดอีกหลายครั้ง เพราะบาปกรรมที่สัตว์เหล่านั้นได้ทำไว้ ส่วนผู้ทำบุญหรือบำเพ็ญกุศล ก็ย่อมจะได้ไปบังเกิดในสวรรค์ ด้วยการร่วมเสพสุขเช่นเดียวกับพระเจ้า

เกี่ยวกับหลักทางศีลธรรมและหลักกรรม พุทธศาสนา มีพระชนมว่า พฤติกรรมทางศีลธรรมหรือธรรมปฏิบัติ นั้น มีผลเสมอต่อผู้ปฏิบัติโดยตรง ไม่มีอำนาจที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำ

ส่วน ศาสนาฮินดู มีพระชนมว่า พฤติกรรมที่มนุษย์กระทำขึ้นมาเท่านั้น มีผล แต่ผลของการกระทำที่จะถือว่าดีหรือชั่ว ขึ้นอยู่กับพระเจ้าอีกทีหนึ่ง

๒. ประเด็นแนวคิดเรื่องความดี - ความชั่วในศาสนาทั้ง ๒

ความดี-ชั่วในพุทธศาสนา เป็นการกระทำที่มุ่งผลต่อตนเองและผู้อื่นซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ชีวิตดำเนินและเป็นไปตามคัลลของแห่งหลักจริยศาสตร์ ตามหลักกรรม คำสอนในพุทธศาสนา เพื่อให้ชีวิตประสบกับความผาสุกทั้งในระดับเบื้องต้น ที่ถือว่าเป็นความดีขั้นแรก ส่วนการชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ หรือที่เรียกว่า บรรลุถึงนิพพาน ถือว่าเป็นความดีสูงสุด ตามอุดมคติแห่งพุทธจริยศาสตร์

ความดี-ชั่วในศาสนาฮินดู เป็นการกระทำที่มุ่งความเป็นไปเพื่อพระเจ้าเป็นสำคัญ เพราะถือว่า หากการกระทำใด ๆ จัดหรือไม่เป็นไปตามบัญญัติทางศาสนา ถือว่าเป็นความชั่ว ธรรมชาติแห่งความดี-ชั่วในศาสนาฮินดูนั้น มีธรรมชาติที่แนบสนิทกับพระเจ้า ผู้อำนวยให้เกิดเป็นความดี-ชั่วได้

ส่วนพฤติกรรมที่บุคคลกระทำจึงมีลักษณะที่ปรากฏ เช่น เป็นการกระทำที่ปล่อยวาง เพื่อพระเจ้า ตลอดถึงมีลักษณะที่เป็นไปตามหลักธรรมต่าง ๆ

๓. ขอบเขตความดี - ความชั่วในศาสนาทั้ง ๒

พุทธศาสนา มีพระสนะสรุปเกี่ยวกับ ขอบเขตแห่งการทำความดี-ชั่วไว้ว่า บรรดาสรรพสัตว์ต่างก็มีคุณค่าแห่งชีวิตเสมอเหมือนกัน การกระทำใด ๆ ก็ตาม ถ้าเป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตน และผู้อื่น ถือว่าเป็นความชั่ว ขอบเขตในเรื่องดังกล่าว จึงมุ่งรวมไปถึงพฤติกรรมของสัตว์เครื่องจวน และมนุษย์ว่า สามารถทำกรรมดี-ชั่วได้เท่ากัน ตลอดถึงผลนั้นก็มีความเช่นกัน

ศาสนาฮินดู มีพระสนะสรุปว่า แม้สรรพสัตว์จะตกอยู่ในกฎแห่งกรรม ที่มีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เช่นกัน แต่ขอบเขตทางจริยศาสตร์ที่ถือว่าดี-ชั่ว มีความแตกต่างกัน ศาสนาฮินดู ยอมรับพฤติกรรมเฉพาะของมนุษย์ เพราะมีความเชื่อว่า มนุษย์นั้นเมื่อเกิดมาแล้ว ควรทำพิธีกรรมแด่พระเจ้า เพื่อพระเจ้าจะคอยประทานพร ความสุข ความสมหวังแก่ชีวิต ดังนั้น ขอบเขตของการทำดี-ชั่ว จึงไม่รวมถึงสัตว์เครื่องจวนหรือมนุษย์

๔. เป้าหมายของชีวิตในศาสนาทั้ง ๒

พุทธศาสนา มีพระสนะสรุปเป้าหมายของชีวิต ที่แตกต่างจากศาสนาฮินดู ไว้ ๓ ระดับดังนี้
ระดับพื้นฐาน เป็นหลักที่ทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสุข ความสมหวังในชีวิตในปัจจุบัน ด้วยการยึดมั่นในหลักธรรมทางศาสนา เช่น ความเป็นผู้ขยันหมั่นเพียร เป็นต้น

ระดับกลาง ได้แก่ การดำเนินชีวิต ด้วยการยึดหลักธรรม หลักคำสอนทางศาสนาอย่างเคร่งครัด เช่น ความเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล เพื่อประโยชน์ในภพภคหน้า เป็นต้น

ระดับสูงสุด ได้แก่ การดำเนินชีวิตตามหลักจริยศาสตร์ทางศาสนา กระทั่งบรรลุถึงนิพพาน ที่ถือเป็นการสิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

ส่วนในศาสนาฮินดู ได้แบ่งเป้าหมายออกเป็น ๒ ระดับ ดังนี้

ระดับเบื้องต้น ได้แก่ การได้มาซึ่งทรัพย์อันมีนา สวน เป็นต้น ที่เรียกว่า อรรถะ และกามะ คือความปรารถนาแห่งพฤติกรรมต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้ชีวิตได้รับความสุข ความสมหวังในชีวิตและการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามธรรม ที่เรียกว่า ธรรมะ

ระดับเบื้องปลาย ได้แก่ การบรรลุถึงโมกษะ ที่ถือว่าเป็นการหยุดการเวียนว่ายตายเกิดเป็นสภาวะที่รู้แจ้งชีวิตมรรค มีสภาพเช่นเดียวกับพรหมัน ผู้เป็นอนันตะ

๕. ประเภทแห่งจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

พุทธศาสนา ได้จัดประเภทหลักจริยศาสตร์ไว้ ๓ ระดับ ดังนี้

ขั้นต้น ได้แก่ หลักหรือสิกขาบท ๕ เช่น มีการงดเว้นจากการเบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่น ๆ เป็นต้น

ขั้นกลาง ได้แก่ หลักแห่งกุศลกรรมบถ หรือที่เรียกว่าทางแห่งความดีนั่นเอง

ขั้นสูงสุด ได้แก่ การดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรค ๘ ประการ เช่นมีความเห็นที่ถูกต้อง เป็นต้น

ส่วนศาสนาฮินดู ได้จัดประเภทหลักจริยศาสตร์ไว้ ๒ ประเภท ดังนี้

หลักสำหรับปัจเจกบุคคล สังคมแห่งศาสนาฮินดูนั้น ได้แบ่งบุคคลทางสังคมออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้นคุณธรรม หรือหลักจริยศาสตร์จึงจัดตามสถานะตามวรรณะ เช่นหลักอาศรมธรรม หลักวรรณะธรรม เป็นต้น

หลักสำหรับบุคคลทั่วไป หลักดังกล่าวถือว่า เป็นไปตามพันธทางสังคมที่พึงปฏิบัติต่อกัน และกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น มานวธรรม ราชธรรม เป็นต้น

๖. เกณฑ์ตัดสินความดี - ความชั่วในศาสนาทั้ง ๒

พุทธศาสนามีทรรชนะสรุปได้ว่า หลักหรือมาตรการที่จะตัดสินความดี-ชั่วนั้น พิจารณาได้จากหลักใหญ่ คือ พิจารณาถึง การกระทำนั้นเป็นไปเพื่อก่อให้เกิดกุศล หรืออกุศล ซึ่งเจตนาเป็นตัวกำกับการกระทำนั้น ๆ เสมอและมีหลักพิจารณาถึงสภาวะที่คอยเกื้อกูลอุดหนุนแก่ชีวิตหรือไม่อย่างไร เป็นสภาวะที่เป็นสุขหรือทุกข์

ศาสนาฮินดู มีทรรชนะสรุปได้ว่า หลักหรือมาตรการตัดสินความดี-ชั่ว อยู่ที่เจตจำนงของพระเจ้าเป็นหลักใหญ่ แม้ว่าการกระทำของบุคคลทั้งดีและชั่วแม้ตนเองจะรู้ด้วยตนเองแต่ก็ไม่สามารถจะตัดสินว่าดีหรือชั่วได้ อำนาจของพระเจ้าเท่านั้นสำคัญที่สุด

- เปรียบเทียบ ลักษณะที่มีความคล้ายคลึงกัน

๑. หลักพื้นฐานทางจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

หลักกรรม ในศาสนาทั้ง ๒ มีความคล้ายคลึงในหลักเบื้องต้นที่ว่า กรรม นั้น หมายถึงพฤติกรรมที่มนุษย์ได้ประกอบขึ้นมา ด้วยผ่านทางกาย วาจา และใจ หลักกรรม ดังกล่าวต่างก็มีความเชื่อมโยง หรือเพื่อเป็นไปให้มนุษย์ถือกำเนิดขึ้นมา มูลเหตุที่คล้ายคลึงกันนั้น ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ต่างก็ทรงสนะว่า มูลเหตุให้เกิดกรรมได้ในลักษณะที่ว่า การเกิดของมวลสรรพสัตว์ เกิดมาจากอวิชชาหรืออวิชชา ส่วนประเภทแห่งกรรมนั้น พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู จัดประเภทไว้ ๒ ประการสำคัญ ที่คล้ายคลึงกันที่เรียกกันว่าเป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม

หลักสังสารวัฏ ศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็ยอมรับว่า สรรพสัตว์นั้น ต้องเวียนว่ายตาย-เกิด ถือเป็นสันคติแห่งวงจรชีวิตอันเป็นไปตามหลักสังสารวัฏอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

หลักทางศีลธรรม คล้ายคลึงกันในลักษณะที่ว่า การประพฤติปฏิบัติตามหลักทางศีลธรรม หรือหลักธรรมนั้น ถือเป็นความดีและความงาม ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นในสังคม การดำเนินชีวิตตามหลักทางศีลธรรมและหลักธรรม ถือว่าเป็นเหตุให้บุคคลได้บรรลุถึงเป้าหมายทั้งชั้นเบื้องต้น และเป้าหมายขั้นสูงสุดตามอุดมคติหลักจริยศาสตร์ทางศาสนา

๒. ประเด็นแนวคิดเรื่องความดี - ความชั่วในศาสนาทั้ง ๒

ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู แม้จะมีความแตกต่างกัน เรื่องความดี-ชั่ว โดยข้อปลีกย่อยต่าง ๆ แต่โดยรวมศาสนาทั้ง ๒ มีทรงสนะว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ความดี คือการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามหลักธรรม หรือบทบัญญัติทางศาสนา ด้วยการเอาใจใส่และเคร่งครัด ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์หรือจุดหมายแห่งตนโดยเฉพาะ ความดี จึงมีความหมายถึง การกระทำ หรือพฤติกรรมที่เป็นไปเพื่อปล่อยวาง เพื่อความดับแห่งกรรม เป็นไปเพื่อชำระจิตและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขตามคติทางศาสนา

๓. ขอบเขตความดี - ความชั่วในศาสนาทั้ง ๒

ในศาสนาทั้ง ๒ นั้น เกี่ยวกับขอบเขตของการกระทำดี-ชั่ว ของสรรพสัตว์ ถือว่าไม่มีส่วนที่มีความคล้ายคลึงกัน จากที่ได้ศึกษาค้นคว้าและวิจัย

๔. เป้าหมายของชีวิตในศาสนาทั้ง ๒

ศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็มีทรรศนะในเรื่องดังกล่าวที่ว่า เป้าหมายของชีวิตนั้น มีลักษณะที่ปรากฏเป็นรูปธรรมและมีลักษณะที่เป็นนามธรรม ซึ่งศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็ยอมรับว่า เป็นคุณค่าที่ก่อให้เกิดความสุข เป็นสิ่งที่เป็นจริง เพราะถือว่าเป็นปัจจัยที่อำนวยความสุข ความสมหวังแก่ชีวิตทั้งในปัจจุบันและในอนาคต แม้ว่าพุทธศาสนาจะไม่ได้กล่าวถึงวัตถุไว้โดยตรง เช่น ศาสนาฮินดู แต่ก็ใช้หลักกรรมประกอบกับการดำเนินชีวิต เพื่อให้ได้ซึ่งวัตถุดังกล่าวที่ถือเป็นความสุขเพียงสมมติศาสนาทั้ง ๒ จึงมองวัตถุว่า เป็นทั้งคุณค่าภายนอกและภายในในขณะเดียวกัน ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับชีวิตในสังคมโลกปัจจุบัน

๕. ประเภทแห่งจริยศาสตร์ในศาสนาทั้ง ๒

ศาสนาทั้ง ๒ แม้ว่าจะมีความแตกต่างกัน แต่ก็มี ความคล้ายคลึงกันบ้างประการ จากที่ได้ศึกษาและวิจัย เช่น ความคล้ายคลึงที่ว่า หลักดังกล่าวมีความเป็นไปต่อมนุษย์โดยตรง เพราะถือว่าเป็นพันธกรณีทางสังคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่นการปฏิบัติของบิดา-มารดาต่อบุตร-ธิดา เป็นต้น

๖. เกณฑ์ตัดสินความดี - ความชั่วในศาสนาทั้ง ๒

มาตรการ หรือเกณฑ์ตัดสินความดี-ชั่ว ในศาสนาทั้ง ๒ แม้จะแตกต่างกัน ส่วนที่มีความคล้ายคลึงกันนั้น ศาสนาทั้ง ๒ ต่างก็มีทรรศนะที่ว่า พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกนั้นมีหลักสำคัญประการหนึ่ง คือ หลักเจตนา ต่อพฤติกรรมนั้น ๆ ทั้งดีและชั่ว

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการที่ได้ศึกษาและวิจัยการศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางจริยศาสตร์ระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูแล้วนั้น ทำให้ผู้วิจัยพบประเด็นปัญหาทางจริยศาสตร์ และหลักคำสอนด้านอื่น ๆ ในศาสนาทั้ง ๒ ที่ควรจะทำการศึกษาและวิจัยในโอกาสต่อ ๆ ไป ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาและแนวความคิดทางศาสนาและปรัชญา ตามทรรศนะของศาสนาทั้ง ๒ ตลอดจนถึงศาสนาอื่น ๆ โดยควรทำการศึกษาเปรียบเทียบในประเด็นอื่น ๆ เช่น ควรจะศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาทั้ง ๒ ที่มีผลต่อสังคมในอดีตและในปัจจุบัน และควรจะทำการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องพิธีกรรมระหว่างศาสนา ทั้ง ๒ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในภาวะของสังคมในยุคปัจจุบัน เป็นต้น.

บรรณานุกรม

หนังสือ

การศาสนา, กรม. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ. เล่มที่ ๑, ๗, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖,
๑๗, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๔, ๒๕, ๒๗, โรงพิมพ์การศาสนา : กรุงเทพฯ,
๒๕๒๕.

กรุณาเรื่องอะไร กุศลสัย. อินเดียอนุทวีปที่น่าทึ่ง. พิมพ์ครั้งที่ ๓, สำนักพิมพ์สยาม :
กรุงเทพฯ, ๒๕๔๒.

จำนง ทองประเสริฐ. บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๒. โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการศาสนา : กรุงเทพฯ, ๒๕๑๓.

เดือน คำดี, ดร. พุทธปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ ๑, พิมพ์ที่ โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์ : กรุงเทพฯ,
๒๕๓๔.

ตรีโลกนาถ ปาว่า. อารยธรรมอินเดีย. โรงพิมพ์การศาสนา : กรุงเทพฯ, ๒๕๑๕.

เทพวิสุทธิกวี, พระ, (พิจิตร จูตวัฒนา). กฎแห่งกรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๖.

เทพเวที, พระ, (ประยูร ปยุตโต). พุทธศาสนากับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, เรือนแก้ว
การพิมพ์, : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๒.

บุญมี แท่นแก้ว, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, จริยธรรมสำหรับชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๔, พิมพ์ที่ หจก.
ธนาคารพิมพ์ : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๘.

ประเคิม (กมล ฤกษ์), พระอาจารย์. อธิบายพระปรมัตถธรรม. โรงพิมพ์คณะช่าง จำกัด :
กรุงเทพฯ, ๒๕๕๕.

ไพฑูรย์ พัฒนาใหญ่ยิ่ง. ความคิดสำคัญในปรัชญาอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๑, พิมพ์ที่ โอ.เอส.-
พรินต์ติ้ง เฮาส์ : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๐.

มหาวิทยาลัย : มหามกุฏราชวิทยาลัย. มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๕, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๕.

----- . อภิรตมุตตงคหปาลิยา สห อภิรตมุตตงวิภาณี อภิรตมุตตงคหฎีกา. พิมพ์ครั้งที่ ๕, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, ๒๕๑๖.

----- หนังสือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช : กรุงเทพฯ,
๒๕๓๒.

----- . อภิธัมมัตถกถาและอภิธัมมัตถวิภาวีนีฎกา ฉบับแปลเป็นไทย.

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, ๒๕๐๖.

----- . ธรรมปัทมฎกถา (ทติโย ภาโค). โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, ๒๕๒๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๖, : สำนักพิมพ์
อักษรเจริญทัศน์ : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๒.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยา. เบญจศีล-เบญจธรรม. โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕.

----- . สารานุกรมพระพุทธศาสนา. สุเขาว์ นพอลชุม รวบรวม, โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๕.

วสิน อินทสระ. พุทธจริยศาสตร์. โรงพิมพ์ทองกวาว : กรุงเทพฯ, ๒๕๔๑.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๓.

สมัคร บุราวาส. ปรัชญาของลัทธิตะ. พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์โพธิ์ทอง : กรุงเทพฯ, ๒๕๔๖.

สุนทร ณ รังษี, รศ. ดร. ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๒, พิมพ์ที่โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๖.

แสง มนวิฑูร, ศาสตราจารย์. .ร.ด.ท. ศรีมัททกวัฑิตา. ดีพิมพ์ภาคสันสกฤตและไทย ครั้งที่
๓, สำนักพิมพ์แพร่พิทยา : กรุงเทพฯ, ๒๕๒๖.

สุเมธ เมธาวิทยกุล, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๒, พิมพ์ที่ โอ. -
เอส. พรินคิง เฮาส์ : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๒.

----- . ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๑, พิมพ์ที่ ห จ ก. ทิพยอักษร : กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕.

สมาคมศูนย์ค้นคว้าพระพุทธศาสนาวัดสระเกษ. อรรถกถาอัฐสาลินี ตอน ๒. โรงพิมพ์
มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ : กรุงเทพฯ, ๒๕๒๑.

เสฐียร พันธรัณย์. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๓, พิมพ์ที่ บริษัทผดุงทิพย์ จำกัด :
กรุงเทพฯ, ๒๕๑๖.

องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. โรงพิมพ์การศาสนา
: กรุงเทพฯ, ๒๕๑๕.

----- . ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. โรงพิมพ์การศาสนา :
กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕.

----- . ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. โรงพิมพ์การศาสนา :
กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕.

วิทยานิพนธ์

แก่นเพชร แผงสีพล, พระมหา. “การศึกษาเปรียบเทียบทรรศนะเรื่องโมกษะในคัมภีร์
อุปนิษัตกับนิพพานในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.

จิรวรรณ ชินะโชติ, นาง. “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องกรรมในพุทธศาสนาและ
ศาสนาฮินดู”. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา
ปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

บุญชอบ ปีสาร, นางสาว. “การศึกษาวิเคราะห์เทพแห่งแสงสว่างในวรรณคดีสมัยพระเวท”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

ศิริรัตน์ ปุระนพพงศ์. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมในปรัชญาพุทธกับปรัชญาสาขายะ-
โยคะ”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๓๓.

สุขสันต์ จันทะโชโต, นาย. “การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธ –
ปรัชญาและปรัชญาภควัตติตา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร
มหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

สำเนียง เลื่อนใส, พระมหา. “การศึกษาเปรียบเทียบธรรมบทและภควัตติตา”. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.

สม สุมโน, พระมหา. ดร. “ศึกษาเปรียบเทียบทรรศนะคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดู
และในพุทธศาสนา”. นิลนารการพิมพ์ : กรุงเทพฯ, ๒๕๓๗.

งานวิจัยและเอกสารอัตสำเนา

กิริติ บุญเจือ. “ปรัชญาอินเดีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญา) สำหรับนักปรัชญาคริสต์”.

รายงานผลงานการวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

นภาพร นำเบญจพล, ผศ. “ทฤษฎีในคัมภีร์พระเวท”. งานวิจัยเชิงวิชาการ มหาวิทยาลัย

หอการค้าไทย, ๒๕๔๑.

พรหม ศรีวงศ์, ผศ. “เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชาปรัชญาอินเดีย”. บัณฑิตวิทยาลัย

สาขา วิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,

กรุงเทพฯ, ๒๕๔๑.

สุเชาว์ พลอยชุม, รศ. “เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชาทฤษฎีและปัญหาจริยศาสตร์”.

บัณฑิตวิทยาลัย สาขา วิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๓๕.

ประวัติผู้วิจัย

ชาติภูมิ

พระมหาจำรัส เขมโศโต [บุคคาพงษ์]

เกิดวันจันทร์ที่ ๘ เดือนมิถุนายน ปีพุทธศักราช ๒๕๑๓

บ้านหนองบัวทอง ตำบลสมสะอาด อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ปัจจุบัน

สังกัด วัดตรีทศเทพวรวิหาร ถนนประชาธิปไตย

แขวงบ้านพานถม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

การศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๔ เปรียญธรรม ๖ ประโยค สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

พ.ศ. ๒๕๓๕ ปริญญาตรี ศาสนศาสตรบัณฑิต [สาขาวิชา ปรัชญา]

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๕ ปริญญาโท ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต [สาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา]

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร

หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๕๓๔-ปัจจุบัน เป็น กรรมการตรวจธรรมสนามหลวง

พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๓๘ เป็น คณะกรรมการนักศึกษาในระหว่างที่ศึกษาอยู่

พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๓๘ เป็น อาจารย์ผู้บรรยายวิชาศีลธรรม-จริยธรรมแก่นักเรียน

โรงเรียนโพธิสารพิทยากร โรงเรียนวัดตรีทศเทพ

โรงเรียนสวนเด็ก (กรุงเทพมหานคร)

พ.ศ. ๒๕๔๔-ปัจจุบัน เป็น อาจารย์บรรยาย [พิเศษ] มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๔๔-ปัจจุบัน เป็น อาจารย์แผนกธรรม บาลี และแผนกปริยัติสามัญ

โรงเรียนวิโรจน์ผดุงศาสน์

สำนักเรียนวัดมิ่งเมือง ตำบลกลาง อำเภอสกลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๔๕-ปัจจุบัน เป็น ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดมิ่งเมือง ตำบลกลาง อำเภอสกลภูมิ

จังหวัดร้อยเอ็ด.